

**T.C.
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**ELİF ŞAFAK'IN ROMANLARINDAKİ MİSTİK
ÖĞELER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Tez Danışmanı
Prof. İlhan ÖZKEÇECİ**

**Hazırlayan
Gazal BALTA**

İstanbul, 2011

ONAYLAMA SAYFASI

Öğrenci : Gazal BALTA
Enstitüsü : Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Konusu : Elif Şafak'ın Romanlarındaki Mistik Öğeler
Tez Tarihi : Haziran 2011

Bu tezin şekil ve içerik açısından Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç. Dr. Mehmet GÜMÜŞKILIÇ
Anabilim Dalı Başkanı

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı 51070806 numaralı öğrencisi Gazal BALTA tarafından hazırlanan bu tezin Yüksek Lisans Tezinde bulunması gereken yeterliliğe, kapsama ve niteliğe sahip olduğunu onaylıyorum.

Prof. İlhan ÖZKEÇECİ
Tez Danışmanı

Prof. Muhammed Fatih ANDI
Tez Eş Danışmanı

Tez Sınavı Jüri Üyeleri

Prof. İlhan ÖZKEÇECİ
Prof. Muhammed Fatih ANDI
Prof. Mahmut KAPLAN
Doç. Dr. Mehmet GÜMÜŞKILIÇ
Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN

Bu tezin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç. Dr. Mehmet KARAKUYU
Müdür

ÖZET

Bu çalışmada Elif Şafak'ın romanları okunarak bu romanlardaki mistik öğeler bir araya getirilmiş ve bu öğeler kendi içerisinde bir bütün oluşturacak şekilde sınıflandırılmıştır. Çalışma üç bölümde tamamlanmıştır. Birinci bölümde “mistisizm” kavramına genel bir bakış ve farklı kültürlerdeki yansımaları ele alınmış, ikinci bölümde İslam kaynaklı mistik öğeler, tasavvufu da kapsayacak şekilde, belirli başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Üçüncü bölümde ise Hıristiyanlık, Yahudilik ve Hint kültürlerine ait mistik öğelerle ilgili çalışma yapılmıştır.

Çalışmanın sonunda Elif Şafak'ın romanlarında tespit edilen bütün mistik öğeler bütün yönleriyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Elif Şafak, roman, mistisizm

ABSTRACT

In this study, by reading Elif Safak's novels, the mystical items of these novels were gathered together and these items classified to form a whole in itself. The study was completed in three parts. In the first part, an overview of the concept of "mysticism" and reflections of different cultures are discussed. In the second part, the mystical elements of Islam by covering Sufism concept too are classified under specific headings. In the third part, mystical elements of Christianity, Judaism and Indian cultures were studied.

At the end of the study, all the mystical elements identified in the novels of Elif Safak has been introduced in all aspects.

Key Words: Elif Safak, novel, mysticism

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYLAMA SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR	viii
ÖN SÖZ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MİSTİSİZM VE KÜLTÜRLERDEKİ MİSTİSİZM ANLAYIŞLARI	7
1.1.MİSTİSİZM ANLAYIŞINA GENEL BİR BAKIŞ	7
1.2.BATI'DA MİSTİSİZM	12
1.2.1. Antik Çağda Mistisizm	12
1.2.2. Hıristiyan Mistisizmi	15
1.3.YAHUDİLİK VE MİSTİSİZM	18
1.4.HİNT MİSTİSİZMİ	21
1.5.İSLAMİYET VE MİSTİSİZM	26
1.5.1. Dini Uygulamalar, İbadetler ve Mistisizm	30
1.5.2. Tasavvuf ve Mistisizm	33
1.5.3. Müslüman Kültürlerde Mistisizm	45

İKİNCİ BÖLÜM

2. ELİF ŞAFAK'IN ROMANLARINDA İSLAM TASAVVUFU VE MİSTİK ÖGELER	48
2.1.Elif Şafak'ın Romanlarında Tasavvuf	48
2.1.1. Elif Şafak'ın Romanlarında Tasavvufa Bakış Açısı	48
2.1.2. Elif Şafak'ın Romanlarında Tasavvuf Ekolleri ve Uygulamalar	52
2.1.2.1.Sema'	52
2.1.2.2.Sûfilik	57
2.1.2.3.Tarikatlar	61
2.1.2.3.1. Mevlevîlik	62
2.1.2.3.2. Melamîlik	63
2.1.2.3.3. Kalenderîlik	64
2.1.2.3.4. Haşhaşilik	65
2.2.Elif Şafak'ın Romanlarında Tasavvuf Mensupları	66
2.2.1. Elif Şafak'ın Romanlarında Tasavvuf Büyükleri	66
2.2.1.1.Mevlânâ Celaleddin-i Rûmi	66

2.2.1.2.Şems-i Tebrîzî.....	70
2.2.1.3.Bayezid-i Bistamî.....	82
2.2.1.4.Feridüddin-i Attâr.....	83
2.2.1.5.Muhyiddin-i İbn-i Arabî.....	84
2.2.1.6. Seyyid Burhaneddin Muhakkık.....	85
2.2.1.7.Selahaddin-I Zerkûbî.....	86
2.2.1.8.Sultan Veled.....	87
2.2.1.9.Hüsameddin Çelebi.....	88
2.2.2. Elif Şafak'ın Romanlarında Tasavvufa Mensup Kahramanlar.....	89
2.2.2.1.Derviş.....	89
2.2.2.2.Mürşid.....	95
2.3. Elif Şafak'ın Romanlarında Tasavvufi Kaynaklar.....	99
2.3.1. Mesnevi.....	99
2.3.2. Füsusu'l Hikem.....	101
2.3.3. Esrarnâme.....	101
2.3.4. Kamus'ul Âlam.....	102
2.4.Elif Şafak'ın Romanlarında Tasavvufi Mekânlar.....	102
2.4.1. Tekke.....	102
2.4.2. Evliya Türbeleri.....	107
2.4.3. Semâhâne.....	109
2.4.4. Mezar.....	110
2.5.Elif Şafak'ın Romanlarında Tasavvufi Kavramlar.....	112
2.5.1. Allah.....	112
2.5.2. Çember.....	118
2.5.3. Zahir- Batın Kavramları.....	123
2.5.4. Aşk.....	127
2.5.5. Vahdet ve Fenâ Kavramları.....	132
2.5.6. Şarap.....	136
2.5.7. Çile.....	140
2.5.8. Meyhâne.....	142
2.5.9. Nefs- Benlik.....	143
2.5.10. Ayna.....	147
2.5.11. Dört Kapı.....	149
2.6.Elif Şafak'ın Romanlarında Müslüman Toplumlara Ait Mistik Öğeler.....	151
2.6.1. Elif Şafak'ın Romanlarında İslamî Kaynaklı Mistik Öğeler.....	151
2.6.1.1.Cin.....	151
2.6.1.2.Rüya.....	167
2.6.1.3.Büyü ve Büyücülük.....	176
2.6.1.4.İsim ve İsimlendirme Kültürü.....	182
2.6.1.5.Nazar.....	186
2.6.1.6.Şeytan.....	190
2.6.1.7.İstihare.....	193
2.6.1.8.Muska.....	195

2.6.1.9. Gaybdan Gelen Sesler.....	197
2.6.1.10. Beddua.....	201
2.6.2. Elif Şafak'ın Romanlarında İslamî Kaynaklı Hikâyeler.....	202
2.6.2.1. Kerametler.....	202
2.6.2.2. Peygamber Kıssaları.....	212
2.6.2.3. Menkıbeler.....	218
2.6.2.4. Habil ile Kabil.....	221
2.6.3. Elif Şafak Romanlarında Hurafeler.....	223
2.6.3.1. İnanışlar.....	223
2.6.3.1.1. Batıl İnançlar.....	223
2.6.3.1.2. Evliya Türbelerinden Medet Umulması.....	234
2.6.3.1.3. Lanet ve Musibet.....	241
2.6.3.1.4. Kehanet.....	244
2.6.3.2. Mekânlar.....	247
2.6.3.2.1. Mistik Mekânlar.....	247
2.6.3.3. Uygulamalar.....	250
2.6.3.3.1. Fal.....	250
2.6.3.4. Kavramlar.....	254
2.6.3.4.1. Ağaç.....	254
2.6.3.4.2. Kuyu.....	259
2.6.3.4.3. Hikâye.....	262
2.6.3.4.4. Yiyecek ve İçecek.....	265
2.6.3.5. Sayılar.....	267
2.6.3.5.1. Dört Sayısı.....	267
2.6.3.5.2. Yedi Sayısı.....	273
2.6.3.5.3. Kırk Sayısı.....	276

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ELİF ŞAFAK'IN ROMANLARINDA MÜSLÜMAN OLMAYAN KÜLTÜRLERE AİT MİSTİK ÖĞELER	
3.1. HİNDUİZM VE BUDİZME AİT MİSTİK ÖĞELER.....	280
3.2. YAHUDİLİĞE AİT MİSTİK ÖĞELER.....	285
3.3. BATI MİSTİSİZMİNE AİT ÖĞELER.....	290
3.3.1. Hıristiyanlığa Ait Mistik Öğeler.....	290
4. SONUÇ.....	314
KAYNAKÇA.....	320

KISALTMALAR CETVELİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.y.	: Adı Geçen Yer
nu:	:Numara, Sayı
c.	: Cilt
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Çev.	: Çeviren
Bkz.	: Bakınız

ÖNSÖZ

Edebiyat, hayatın, tecrübelerin hayal süzgecinden geçirilerek okuyucuya haz verecek şekilde yeniden şekillendirilmesidir. Yaşarken karşılaştığımız her şey edebiyatta da karşımıza çıkabilir. Bu durum edebiyatın alanının sınırlarını genişletmiş ve insanı ilgilendiren her şeyi, edebiyata konu etmiştir. Edebi metinlerin kurnaca olması ise edebi türleri öğretici olmaktan çıkarıp yaratıcının insana verdiği hayal gücünü sonuna kadar kullanabilme icazeti vermiştir. Bireyi, toplumu ve insanlığı ilgilendiren her şey edebiyata konu olacağı gibi edebiyata malzeme de olmuştur. Bir edebi eser, anlam bakımından zengindir yani mecaz ve yan anlamlarla yüklüdür dolayısıyla yazarının tahmin etmediği yorumlara da varılabileceğinden okunan edebi eserde asıl olan okuyucu ve eserdir.

Bu çalışmaya konu olan son dönem romancılarının en tanınan isimlerinden Elif Şafak Strasbourg’da doğmuş, çocukluğunu ve gençliğini -romanlarını da çokça etkileyen mekânlarda- Ankara, Madrid, Amman, Köln, İstanbul, Boston, Michigan ve Arizona’da geçirmiştir. Lisans eğitimini ODTÜ Uluslararası ilişkiler bölümünde tamamladıktan sonra yüksek lisansını ve doktorasını da aynı üniversitede Kadın Çalışmaları bölümünde ve Siyaset Bilimi alanında tamamlamıştır. Özellikle 2006 yılında yazmış olduğu Baba ve Piç romanı dönemin siyasi koşullarından dolayı tartışmalara yol açmış ve DGM’de yargılanmıştır. Mahkeme tarafından suçsuz bulunan Elif Şafak’ın yazdığı “Aşk” romanı tartışmalara yol açtığı gibi oldukça ilgi de görmüştür. Kurgusal başarısı üslubuna da yansımış olan romancının romanlarında birçok kültürel öğeye rastlamak da mümkündür. Bu tezi hazırlamaktaki amacımız Elif Şafak’ın romanlarındaki mistik öğeleri sınıflandırmak ve bu öğelerin kurgudaki yerini belirleyebilmektir. Bu çalışmayı, Mistisizm kavramına genel bir bakış, İslam tasavvufu ve mistik öğeler, Hint, Yahudi ve Batı mistisizmi olmak üzere üç bölümde ele aldık. Mistisizmin ana malzeme olması ilk bölümü sadece mistisizmin dinlerdeki ve kültürlerdeki yansımalarını ele almamızda temel anlayış oldu. Bu çalışmayı sürdürürken kullanılan mistik öğelerin kültürel arka planlarını, kullanıldıkları toplumlarda ifade ettikleri anlamları, kahramana ve kurguya katkılarını göz önünde bulundurduk.

Bu çalışmada bana destek olan aileme, çalışmamı, yönlendirmeleri ve tavsiyeleriyle yürütmeme yardımcı olan hocam Prof. Dr. Muhammed Fatih Andi'ya, anlayışından dolayı hocam Prof. İlhan Özkeçeci'ye teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Gazal BALTA
İstanbul, Haziran 2011

GİRİŞ

Mistisizm, sıradan yol, yöntem veya zihinsel faaliyetlerle erişilemeyecek olgu, olay ve duygulardır. Türkçeye “gizemcilik” olarak çevrilmiş, Grekçede “gözleri kapamak” anlamındaki “myein” kökünden türetilmiştir.¹ Türkçedeki karşılığından da anlaşılacağı gibi sır olan, anlaşılamayan demektir. Elif Şafak’ın Aşk romanında sufiliği seçen Aziz Zahara da:

“İşte kontrol edemediğimiz kısma Sufiler “beşinci unsur” adını verirler. Ateş, toprak, rüzgâr ve suyun yanı sıra dünyayı şekillendiren beşinci unsur: boşluk. Açıklanamaz, denetlenemez, dolayısıyla gerilla taktiği uygulanamaz boyut. Biz insanlar bu unsuru tam olarak kavrayamasak da varlığının farkındayız.”(s.187) diyerek aslında bir nevi mistisizmin tanımını, yapılan tanımlara paralel doğrultuda vermiştir. Tarih boyunca insanlar bir dine inanma ihtiyacı hissetmişlerdir işte inanılan bu dinlerin hepsinin manevi bir boyutu vardır. Bu manevi boyut bu dinin mistik yönüdür. Birçok düşünür tarafından varlığı kabul edilen mistisizm Bernard Russel gibi bazı düşünürler tarafından eleştiriye maruz kalmıştır.

Mistisizmde asıl olan tanrıyla vasıtasız olarak iletişime geçmektir. Mutlu olabilmek için kişi kendi gerçek varlığını keşfetmeye ve onunla birleşmeye çalışır. Bunu yaparken de önemli olan “aşk” yolunu seçmek, ıstıraplara aldırmandan o yolda ilerleyebilmektir. Aşk yolunda ilerleyen kişi kendi varlığını aşarak en yüce mutlak varlığa ulaşabilir. Bu varlık hem kişinin kendisi hem de evrenin sahibi olan Tanrı’dır. Kişi Tanrı’ya ulaşabilmek için bütün dünyevi istek, arzu ve heveslerinden sıyrılmaya çalışır bu arzu ve isteklerden sıyrılmak kişiyi dünyadan uzaklaştırır, maddi dünyadan uzaklaşan kişi ise manevi bir dünyaya yaklaşmış olur. Bu manevi boyut kişinin Tanrı’sıyla birleştiği yerdir. Farklı şekiller ve adlarla da olsa bütün dinlerde Tanrı’yla birleşmeden söz etmek mümkündür. Tanrı’yla birleşen kişi ise ruhunu huzura kavuşturmuştur. Buna tasavvufta fena, Hinduizm ya da Budizm’de “nirvana” denmesine karşılık temelde çok önemli farkları vardır. Fenadan sonra gelen merteye yani “beka” yeniden doğuşu tanımlarken, “nirvana”dan sonra

¹ Annemarie Schimmel, İslam’ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999s. 22

herhangi bir merteye gelmemekte ve dolayısıyla “hiç”liği ifade etmektedir. Aşk romanında “Varlıktan hiçliğe gidiyorum.”² Diyerek Şems’in ifade ettiği hiçlik, bahsi geçen hiçliktir. Buna karşın bütün kültürlerde mistiklerin yaşadığı tecrübeler hemen hemen aynı sonuçları doğurmaktadır. Vecd halinde bir mistik hangi dinden olursa olsun bazı psikolojik, fizyolojik haller yaşamaktadır. Çoğunda bir titreme, kasılma gibi gelen vecd hali bazılarında herhangi fiziksel bir belirti göstermemektedir.

Tasavvuf, birebir mistisizm olmamasına karşılık, genel kaniya göre İslam mistisizmi olarak kabul edilmiştir. Tasavvuf ve mistisizmin farkının kaynaklara dayandığını söylemek yanlış olmaz. Mistisizm, aklın, alabildiği her şeyi tanımladıktan sonra tanımlayamadığı olay ve olgulara verdiği isimdir. Yani mistisizmin kaynağı akıldır, aklın alamadığı yerde devreye girer. Oysa tasavvufun kaynağı hiçbir şüphe ya da düşünce gerektirmeyen vahiydir. Mistisizme göre vahiy, başlı başına mistik bir olay, peygamberler de tarihteki en önemli mistiklerdir ancak İslam’a göre vahiy kaynaklı olan dinin aklın alamadığı yerde devreye girmesi söz konusu değildir. Akıl en başta bile devrede ama her şeyi baştan kabullenmiş şekilde, ispata gerek duymadan inanır ve İslam buna “iman” der. Tasavvuf üzerine değerli çalışmalar yapmış olan Mahir İz³, Eb’ul Ala Afifi⁴ gibi önemli yazarlar bunu bir mesele olarak bile görmemişlerdir. Konuya Erol Güngör⁵, Yaşar Nuri Öztürk⁶ gibi moderniteden biraz daha fazla etkilenmiş yazarlar daha farklı bakar, tasavvufun mistisizmden farklı olduğu düşüncesini vurgulamış ancak İslam mistisizmi tamlamasını kullanmaktan çekinmemişlerdir. Bunların yanında İslam tasavvufunu ve Batı mistisizmini net çizgilerle ayıran Necip Fazıl Kısakürek,⁷ Seyyid Kutup⁸, Seyyid Hüseyin Nasr⁹ gibi yazarlar da vardır. Biz bu çalışmamızda tasavvufun mistisizmden temelde ayrıldığını kabul ederek, tasavvufi yaşantılarla mistik

² Annemarie Schimmel, İslam’ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999, 339

³ Mahir İz: Tasavvuf, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1990

⁴ , Ebu’l Ala Afifi, Tasavvuf: İslam’da Manevi Devrim, Risale Yayınları, İstanbul, 1996

⁵ Erol, İslam Tasavvufunun Meseleleri, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998

⁶ Yaşar Nuri, İslam Tasavvufunun Ruhu ve Tarikatlar, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 1992

⁷ Necip Fazıl Kısakürek, Batı Tefekkürü ve İslam Tasavvufu, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2010

⁸ Seyyid Kutub, İslam Düşüncesi II- Esaslar-, İşaret Yayınları, İstanbul, 1988

⁹ Erol Güngör, İslam Tasavvufunun Meseleleri, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998

yaşantıların ve yansımaların benzerliğinin olduğu düşüncesiyle tasavvufi öğeleri de işlemeyi uygun gördük.

Tezimizin ilk bölümünü bütün dinlerdeki mistisizm anlayışına ve özellikle de Elif Şafak romanlarında fazlasıyla kullanılan tasavvuf anlayışına değinmeye o konularda bilgi vermeye ayırdık. Bu dinlerdeki mistisizm anlayışlarının yaşantılarda çok da farklı olmadığına ancak beslendikleri kaynaklar arasında fark olduğuna tanık olduk. Bütün dinlerdeki genel mistisizm anlayışları, dinlerdeki mistisizm anlayışları, temsilcileri ve kaynakları hakkında kısaca bilgiler verdik. Ancak bu çalışmayı yaparken Elif Şafak romanlarında halk arasındaki inanışlarla mistisizmin kaynaştığının farkına vardık. Birçok dinde büyücülerin ve din adamlarının aynı cümlelerde geçtiğine hatta birçok büyücünün din adamı kimliğiyle bu işleri yüz yıllardır yaptığına, insanların hayatlarına etki edecek bazı uygulamaların mistik din adamları tarafından yapıldığına, bir noktadan sonra bunları iç içe geçmiş ve ayrılması mümkün olmayan kavramlar olduğuna kanaat getirdik. Böylece ikinci ve üçüncü bölümlerde kullanacağımız malzemeleri toplumların bu konudaki yaşantılarını da göz önünde bulundurarak sınıflandırdık. Sadece iç huzuru sağlayıcı mistik deneyim ve düşünceleri değil toplum tarafından mistik kabul edilen kavram ve olguları ve romanda mistik anlamlar yüklenen kavramları romanlardaki işleniş sırasına göre çalıştık.

Elif Şafak'ın reel hayatı anlatan romanlarının yanı sıra, sembol yüklü, mistik deneyim ve öğelerle örülü romanları da mevcuttur. Bu mistik öğeler birçok romanında romanın kurgu iskeletini oluşturan nitelikler taşımaktadır. Öyle ki bazı romanlarından mistik olayı ya da mistik kavramı çıkardığımız zaman roman çırılçıplak kalmaktadır. Elif Şafak'ın bütün romanlarında kullanılan mistik öğelerle beraber özellikle ilk romanı Pinhan ve son romanı Aşk arasındaki konu ve işleyiş benzerliği gözden kaçmamıştır. Her iki romanda da işlenen konu günümüzün modern anlayışlarında tasavvuf ya da sufilik denince akla ilk gelen “Mevlevilik”tir. Pinhan, hikâyesini arayan Mevlevi bir dervişi merkeze alan olayları işlerken, Aşk, bizzat Mevleviliğin ruhani lideri Mevlânâ Celaleddin-i Rumi ve Şems-i Tebrizi arasındaki, ilahi ya da beşeri olan aşkı değil aşkın kendisini anlatır. Her iki roman da tasavvufi

öğelerle yüklüdür. Bu romanlarda kaşımıza çıkan tasavvufi kavramları, tasavvuf düşünürlerini, tasavvufi kaynakları hem kitabi bilgiler vererek hem de karşılaştığımız öğeleri yorumlayarak çözümlemeye çalıştık. Ancak bu romanlarda kaşımıza çıkan tasavvuf anlayışıyla İslam'daki tasavvuf anlayışının bir olmadığını söylemek isteriz. Tasavvufta amaç kendi nefsinden geçerek nefesine rağmen, nefsini dizginleyerek Allah'a ulaşmaktır, tasavvuf ise bu yolda yaşanan tecrübelerin bütününe verilen isimdir. Ancak Elif Şafak romanlarında tasavvufun özünü oluşturan bu bütünleşme görülmez. Şems, Pinhan, Şeyh Sedef Efendi, Dürri Baba gibi tasavvufi kahramanlar bahsi geçen bu bütünleşmeden ziyade kendi içsel deneyimleri üzerinde yoğunlaşırlar. Aşk romanında Şems'in modern halini sembolize etmesi için seçilen kahraman Aziz Zahara'nın, sufiliği seçtikten sonraki hali dünyayı dolaşan ve günümüzde sıkça karşılaştığımız modern Budistleri hatırlatmaktadır. Bu anlayış Aşk romanında şu şekilde ifade edilir:

“Bugün de tıpkı modernite öncesinde olduğu gibi, maneviyata ilgide patlama yaşanıyor. Tüm dünya giderek daha fazla sayıda insan, hızlı ve meşgul yaşamlarında ruhaniyete yer açmaya çalışıyor. Ne var ki ruhaniyet yeni bir “hobi” değil. Hayatımızda ve kişiliğimizde temel değişiklikler yapmadan vakıf olabileceğimiz bir şey değil.”(s. 188)

Yine aynı romanda Aziz Zahara bütün ömrünü meditasyon ve ibadetle geçirdiğini söyler, bir başka yerde tevekkülün ne kadar önemli ve gerekli olduğundan bahseder. Yani Aziz Zahara bütün dinlerin ya da inançların uygulama biçimlerini onaylamakta ve hayatını ona göre idame ettirmektedir. Ella Aziz'i anlatırken onu şu cümlelerle ifade eder:

“Aziz İskoçyalıydı. 1970'lerin ortalarında katı bir ateistken Müslüman olmuştu... O günden bugüne her ülkeden, her din ve kültürden mistiklerle hemhâl olup ekmek paylaşmıştı. Kendini bildi bileli pasifistti, şiddete karşıydı. Şu anda dünyada yaşanan çatışma ve savaşların bir “din sorunu” değil, “dil sorunu” olduğuna inanıyordu.”(s. 204)

Kısacası Elif Şafak romanlarındaki tasavvuf doktrini modern zamanlarda yoga, meditasyon gibi eylemlerle elde edilmeye çalışılan bir iç yaşantıya daha yakındır. Buna Simyacı romanında karşılaşılan kişisel menkıbe yani içsel deneyimi örnek vererek daha somut kılabiliriz. Ancak şunu da belirtmek isteriz ki roman öğretici bir tür değildir dolayısıyla hiç kimse tasavvufu öğrenmek için Elif Şafak'ın Aşk romanını okumaz, okuyamaz, roman kurmaca gerçeklikle işlenmiş bir edebi türdür. Bu sebeple amacımız Elif Şafak'ın mistisizmi işleme şeklini eleştirmek değil, işleme şeklini incelemektir.

Elif Şafak romanlarının çoğunda mutlaka karşımıza çıkan ve halk arasında mistik öge olarak tanımlanan bizim de bu bağlamda özel başlık açtığımız uygulama, inanış ve durumları da işledik. Bu kavramların başında cin, büyü, fal gibi insanoğlunun beş duyu organının varlığını ispatladığı dünyanın dışındaki bir boyutta gerçekleşen, neredeyse bütün toplumlarda mistik liderlerle bütünleştirilen ve Elif Şafak romanlarının da temelini oluşturan kavramları da incelemenin uygun olacağını düşündük. Bu tür kavramların birçoğunu romandan çıkardığımız zaman roman eksik kalmakla kalmaz, yarımlaşır. Romanlardaki gizemlerin çözümü bir mektupta, bir notta, bir kitapta ya da bir anlatıcıda değil illa ki bir cinde gizlidir. Örneğin internet çağında yaşanan olayların anlatıldığı Baba ve Piç romanında mevcut iki sır vardır ve roman sonunda okuyucu bu sırları Banu Teyze'nin Ağulu Bey isimli cininden öğrenir. Ya da modern zamanlarda yabancılığı ve yabacılışmayı anlatan romanı Araf'ta, Boston'daki bir doktora öğrencisinin bir cin tarafından lanetlendiğini ve bu akademisyenin bu bilgiye ya da inanca itibar ettiğini görürüz. Ancak elbette akademisyenin buna itibar etmesi için uyarlanan kurgu okuyucuyu da buna inandıracak kadar güçlüdür. Ya da Aşk romanında Şems'in fal bakması, baktığı el fallarının hiç şaşmaması, Şehrin Aynaları'ndaki mistik karakter Şeyh Sedef Efendi'nin kahve falı bakması, Baba ve Piç'te Banu Teyze'nin her türlü fala bakması ve bundan para kazanması kurguda kullanılan mistik öğelerin çokluğunun ve öneminin bir kanıtıdır.

Elif Şafak romanlarında karşımıza çıkan ve roman kahramanlarının mistik anlamlar yüklemesi hasebiyle işlemeyi uygun bulduğumuz çoğu batıl olan birçok

kavramı sınıflandırdık ve işledik. Bu konuda çok tereddüt etmemize rağmen kararı roman kahramanlarının vermesinin uygun olacağı kanaatine vardık. Çünkü bir edebi metinde asıl olan yazarın vermek istedikleri değil metnin kendisidir. Romanların bütünsel yapısı içerisinde verilen bu inanışların roman kahramanları tarafından algılanış biçimine göre çalışmamıza dâhil ettik ya da dâhil olmayacağı kanaatine vardık. Örneğin Mahrem romanında her ismi ayrı bir hikâyeye sahip olan Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi'nin isimlerinden biri olan Memiş'in rüyada görülmesi onu mistik kavram olarak işlememize vesile oldu. Ya da Bit Palas romanının itikadı güçlü kahramanlarından biri olan Meryem'in hayatına şekil veren ve kesinlikle mistik anlamlar yüklediği batıl inançları diğer romanlarda karşımıza çıkan batıl inançlarla birleştirerek işlemeye çalıştık.

Üçüncü ve son bölümde ise diğer kültürlerdeki mistik öğelere yer vermeyi amaçladık. Birçok toplumda ortak olan bazı değerler gibi burada da ortak olan birçok kavram çıktı karşımıza. Biz bu kavramları var oldukları toplumlarda ifade ettikleri anlamlara ve roman kurgusunun yüklediği anlamlara göre değerlendirdik. Sadece yazılan değil hissettirilen duygu ve düşünceleri de önemstedik. Bu bölümde de öğeleri ayırırken kahramanların aklıyla düşündük ve karşımıza çıkan kavramları bu şekilde sınıflandırdık ancak sınıflandırdıktan sonra yapmış olduğumuz araştırmalar doğrultusunda onları yorumlamaya çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MİSTİSİZM VE KÜLTÜRLERDEKİ MİSTİSİZM

ANLAYIŞLARI

1.1. MİSTİSİZM KAVRAMI VE ANLAYIŞLARINA GENEL BİR

BAKIŞ

Sözcük Grekçe'den gizli törenlerle ilişkili bir deyimden gelmektedir. Grekçede "sır" demek olan "misterion" sözcüğünden türetilmiştir. Bu sözcük bazı kaynaklarda, "dilsiz olmak, konuşmamak, dudakları ve gözleri yummak" gibi anlamlara gelir.

Mistisizm, aslında hem beşeri hem ilahi dinlerin ruhani yönüdür. Gördüğümüz dünyanın dışında görünmeyen bir dünyayı gösterme çabası olarak bilinir. İnsanlar gördükleri her şeyi akıllarıyla anlamlandırdıktan, kabullendikten sonra göremedikleri ama hissettikleri şeyler üzerinde yoğunlaşmışlardır. Varlığı hissedilen bu duygu, kavram ve olaylara da "sır" anlamına gelen "mistik" adını vermişlerdir. Ancak daha sonra bu daha çok "yüksek varlığa" yani Tanrı'ya ulaşma çabası olarak bilinmeye başlamıştır. Her dinin bir maddi boyutu yani kuralları, ibadetleri ve iç huzuru sağlayıcı doneleri vardır. Bu dinlere mensup insanlar daha mutlu olabilmek için dinin manevi boyutunu yaşamaya çalışırlar. Bazıları bunu oldukça içtenlikle ve aşkınlıkla yaşarken bazıları o aşkınlığa ulaşmak için çalışır. İnançlarını manevi yönden yüceltmek isteyen bu yolculara da "mistik" denir. Her dinin mistikleri yaşantılarını üç grupta simgeleştirirler:

“Allah’ı ebediyen arayış, hac ya da miraç türünden göksel ya da yersel yolculuklarla ilgili pek çok alegoride olduğu gibi “salik”in yürümek zorunda olduğu “tarikat” ile simgeleşir.¹⁰ “Mistisizm, “mutlak aşkı”dır. Çünkü gerçek mistisizmi kuru zühd kavramından ayıran güç aşktır.”¹¹

Mistisizm kavramının genel anlamına bakacak olursak, bir edebiyatçıdan başlayabiliriz: Alman şair Goethe:” Mistisizm, kalbin skolâstiği, duyguların diyalektiğidir.” der.

Ya da Mistisizmin uzmanlarından Evelyn Underhill, için mistisizm, “ Hak ile birleşme sanatıdır.”¹²

Mistisizmi eleştiren biri olarak Betnard Russel’e göre mistisizm, “Evrenle ilgili inançlar üzerindeki belli bir duygu derinliği ve yoğunluğundan başka bir şey değildir.”¹³

Mistisizm, görünen dünyanın arkasındaki diğer dünyadır ve diğer dünyayı görmek ancak içsel bir tecrübeyle mümkün olur:“İnsanın görünen nesnelere ardındaki gerçeklik, sonsuzluk ve birliğe ulaşma yönündeki ruhî tecrübesi ve bu tecrübeyi ifade eden doktrindir.”¹⁴

Diğer mistisizm tanımları ise şu şekilde sıralanabilir:

“Mistisizm, insan ruhu ile varlığın temeli arasında birleşme imkânına inanmaktır. Mahrem ve dosdoğru bir birleşme ki normal bilgi ve varlıktan ayrı ve üstün bir bilgi ve varlık tarzı tesis eder.”¹⁵

“Mistisizm Pathos ve Parthemos’tur, (acı veren şey), içgüdünün dumanlı tutkusudur, duygunun bedeni esrime

¹⁰Annemarie Schimmel, İslam’ın Mistik Boyutları, Kabcacı Yayinevi, İstanbul, 1999

¹¹ Annemarie Schimmel, a.g.e

¹² İlhan Kutluer, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, c.30, s. 30, s. 188

¹³Bernard Russel, Mistiklik ve Mantık, Devlet Matbaası, İstanbul, 19357

¹⁴ İlhan Kutluer, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, c.30, s. 188

¹⁵Peyami Safa, Nasyonalizm, Sosyalizm, Mistisizm, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2003 169

hallerine, hatta cehennemi zevklere kadar götüren her türlü heyecanıdır.”¹⁶

Erol Güngör’e göre mistik: “ İlahi şeyler hakkında kendisine birtakım batınî bilgiler verilmiş olup bunlar hususunda kimseye bir şey söylememesi gereken kişidir.”¹⁷

Halk arasında bilinen ruhçuluk, büyü, hipnotizma gibi kavram ve durumlarla birlikte anılan mistisizm bazıları tarafından bir hastalık olarak değerlendirilirken bazıları da “dini dogmalara ve somut kavramlara ve anlamlara” itimat etmemek olarak niteler.¹⁸ Mistisizm, bütün beşeri ve ilahi dinlerde karşılığını bulan bir doktrin olduğu için tek bir tanımla ifade etmek zordur. Her dinde ve her kültürde farklı biçimde ifade edilmesine karşılık, yaşantılarda karşımıza çıkan benzerlikler dikkat çekicidir. Bütün mistiklerde ya da mistisizmde gaye insanın varlık sebebi, kendi varlığını keşfetmek ve onu yaratanla bütünleşmek, ruhun huzura, kurtuluşa ermesini sağlamaktır. Mistisizm her dinde ve anlayışta insanı, aklî meleklerinden, dünyevi zevklerden kurtarmaya çalışır. Mistisizmde amaç Tanrı’yı ispatlamak ya da dini yaymak değildir. Yani, mistik, Tanrı’yı ispatlamaz, onu hisseder, onu duyumsar. Mistiğin ulaşmaya çalıştığı bu noktayı ne felsefe ne akıl açıklayabilir. Bu yola giren herkese ancak kendisi yardım edebilir. İsteddiği gerçek için ne kadar çok çalışırsa içinde var olan ışık o derece parlar ve aydınlık olur. Sufilerin deyimiyle “gönül aynasını parlattıkça” ışık aydınlık olur. Işık aydınlık olunca da kişinin istediği gerçeğe ulaşma olasılığı artar.

Her şeyi içine alan, kâinatın bütünü ve sonsuzluğu varlığın esasıdır. İnsanın aklıyla ulaşamadığı yüce bir dereceye sezgi yoluyla doğrudan ulaşmasıdır. Ulaşılan şey, Antik Yunan’da “evrensel ruh” ilk akıl”, “mutlak akıl” gibi sözcüklerle tanımlanmıştır ancak dini mistiklere göre bu “ Tanrı”dır. Mistisizme göre insan ruhu kendi içinde Tanrı’yla birleşebilir. Dosdoğru yani beş duyu organımızın bize

¹⁶ Henri Soruoya, Mistisizm (çev: Nihal Önal), Varlık Yayınları, İstanbul, 1967

¹⁷ Erol Güngör, İslam Tasavvufunun Meseleleri, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998, 15

¹⁸ İlhan Kutluer, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, c.30, s. 188

tattırıldığı tüm dünya nimetlerinden sıyrılarak bu duyular haricindeki duyular yardımıyla Tanrı'yla birleşmektir mistisizm.

Mistisizmin kaynaklarda ortak olarak ifade edilen özelliklerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1. Mistisizm, ifade edilemez. Henri Serouya bunu âşık olmaya benzetir. Nasıl ki aşkı anlamak için âşık olmak gerekir, mistiği anlamak için de mistik olmak gerekir.
2. Mistisizm, mistik tecrübeyi geçirene kendisini zorla kabul ettirir. Bunun sebebi, mistik tecrübenin içten ve vasıtasız, yüreğin merkezinden geliyor gibi olmasıdır ki bu da tecrübeyi yaşayan kişiyi etkisi altına alır.
3. Mistik tecrübenin bir diğer özelliği de geçici olmasıdır. Çoğu mistik bu düşünceye karşı çıkmıştır ancak bu görüşte olanlar da vardır.
4. Mistik pasiftir. Yani, vecd haline giren bir kişi kendinden geçer ve bir pasiflikle karşı karşıya kalır. Bu, evlenen bir aşığın kendisini aşığına teslim etmesine benzer.

Mistik deneyimlerde en çok bahsi geçen eylem ya da hâl vecddir. Vecd, kişinin kendinden geçerek bir haz ve heyecan devresine, ruh haline girmesine denir. Hangi dinde olursa olsun, hangi şekli olursa olsun her mistik bir “vecd” yani “extase” hali yaşar. Bu hal nasıl yaşanır? Bu hal karanlık mıdır, aydınlık mıdır? Bu hal tarif edilebilir mi? Bir bilgi olarak sunulabilir mi? Bu sorulara bütün mistiklerin ortak cevabı: “hayırdır.” Yaşanan bu vecd hâli kişiye özeldir. Bunu yaşayan insanlar, bunu nasıl yaşadıklarına dair herhangi bir bilgi paylaşmamışlardır. Ancak bu hâli yaşarken hissettiklerini anlatmışlardır.

Vecd veya “extase” bedensel bir hal değildir ancak bu ruh halinin yansımaları bedende de görülebilir. Çeşitli kasılmalar, gerginlikler bu ruh halinin göstergeleridir. Bütün mistikler “vecd” haline girdikleri zaman bedensel haller göstermezler. Bazıları sadece ruhsal olarak yaşarken bazıları da bedensel olarak yaşayabilir. Örneğin; 17. Yüzyılda yaşamış olan Marie De Valence bu hali

anlatırken, “ Vücudumda kasılma, hiçbir gayri tabii yüz ifadesi görülmez “ demiştir. ¹⁹

Kişi vecde geldiği zaman ruh iki şekilde tepki verir: Birincisi, Ruh yaşadıklarını hatırlamaz, kendinden habersizdir. Buna mistisizmde “ mistik tecrit” denir. Bu hale bürünen mistik, karanlık, göz alıcı ışık, bulut, sessizlik gibi tabirler kullanır.

İkincisi, ruh başka bir yere vardığını düşünür. Kendinden bu dünyadan başka bir yere gittiğini sanır. Her iki ruh hali için de bahsedilen durum duyuşal organlarla yaşanamayacak nitelikte ve güçtedir.

Mistisizm çeşitli zamanlarda çeşitli şekillerde gruplandırılmaya çalışılmıştır. Bu çeşitlerin ilki Frederik Croosfield tarafından ifade edilmiştir. ²⁰

- a- Aşk ve ittihat mistisizmi
- b- Bilgi ve idrak mistisizmi,

Yaşanan mistik tecrübenin hangi çeşide girdiğini anlayabilmek için hangi duygunun ya da hangi düşüncenin ağır bastığına bakmak gerekir.

Kaynaklarda verilen diğer mistisizm çeşitleri:

- a- Tabiat mistisizmi: Aslında “panteizm” de denilebilir. Tabiat mistisizminde aslolan “mutlak bir”dir. Tanrı her şeydir, her şey Tanrı’dır. Kâinata Tanrı olmayan hiçbir şey yoktur. Tanrı tabiatta mevcuttur. Hinduizm’de bu Tanrı anlayışından bahsetmek mümkündür.
- b- Ruh mistisizmi: Burada anlamsal bir Tanrı’nın varlığından bahsetmek zordur. Ruh kendisini, kendisinden olmayan ve kendi olmayan her şeyden soyutlar, burada insanın gayesi sadece kendisi olmaktır. Ruh mistisizmine genellikle Budist ve Hindu rahiplerinde rastlanır.

¹⁹ Peyami Safa, Nasyonalizm, Sosyalizm, Mistisizm, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2003, s.177

²⁰ İlhan Kutluer, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, c.30, s. 188

- c- Tanrı mistisizmi: Bu mistisizmde ise ruh her ne olursa olsun kendisini yaratan Tanrıya dönmek ister, bunun için savaş verir ve sonunda Tanrı'ya dönüşür.

Görüldüğü gibi mistisizm çeşitlere ayrılrsa da aslında bir bütün olduğu aşikârdır, çünkü aslında bu bahsi geçen çeşitler aynı zamanda mistisizmin özelliklerini de gösterir.

Mistisizm, insan içindeki öze ulaşmak için kullanılan bir kavram olmasının yanında halk içinde anlamlandırılmayan bazı durumlar için de kullanılır. Bunlar, büyü, cin, şeytan, nazar, rüya gibi dinde yeri olan ancak zamanla insanlar arasında farklı algılanan kavramlar olduğu gibi, fal, batıl inanç gibi insanların itibar ettiği ancak dinde yeri olmayan kavram, inanç ya da uygulamalar da olabilir. Mistisizmin kelime anlamından yola çıkarak, bu gibi kavramların da “mistik öğeler” olarak alınması gerektiği düşüncesindeyiz.

1.2. BATIDA MİSTİSİZM

1.2.1. Antik Çağda Mistisizm

Eski Yunan'da mistisizm kaynağı dindir ancak bunu daha sonra Yunan filozofları geliştirmiştir. Eski Yunan'da insanlar Olimpia Tanrı'larına tapmışlardır. Bunun sebebi o Tanrı'lara insanlarda olmayan özellikler yüklemiş olmalarıdır. Ölümsüzlük ve insanüstü güçlere sahip olmak gibi... Bu inanç sistemi daha sonra Olimpios Tanrı'sı olmayan bir Tanrı'yı keşfetmelerine ve ona tapmalarına sebep olacaktır. Bu Tanrı, kuzeydeki Trakyalıların Bereket Tanrı'sı Diyozenos'tur. Bahsi geçen bereket kendisini daha çok üzüm ve şarapta göstermiş daha sonra bu üzüm ve şarap ilahi sarhoşluğa sebep olmuştur. Tanrı Diyozenos (Baküs) etrafında mistik bir din gelişmiştir. Baküs dininin en önemli kişisi insan mı Tanrı mı olduğu bilinmeyen bazı kaynaklarda da insanlıktan Tanrı'lığa geçiş yaptığına inanılan Orfeus'tur. Orfeus dinine mensup olanlar Baküs dinine mensup olanlardan farklı olarak ruha yepyeni bir anlam yüklemişlerdir. Bu düşünceye göre “ruh” bedene hapsedilmiş ilahi

bir varlıktır. Ruhun yaşadığı gerçekten bir hapis hayatıdır. Ruh bedende olduğu sürece eziyet çekecektir. Bu bedenden sonra hayvan ya da bitki bedenine hapsolmesi da söz konusudur ki bu daha da büyük bir cezaya işaret etmektedir.

Orfus dininin amacı insanı asıl kaynağına yani ilahi varlığa götürmek, beden in esaretinden kurtarmaktır. Her insanda bir ölümsüzlük vardır dolayısıyla her insan ölümsüzleşebilecektir. Bu ölümsüzlük ancak “arınmak”la mümkün olabilirdi. İlahi kaynağına ulaşmak için öncelikle dünyevi hayattan kurtulup“ zühd” hayatı yaşayarak ruhu temizlemek gerekmektedir.

Mistik düşünce bir bilgi metodu olarak Yunan felsefesine Pitagoras vasıtasıyla girmiştir. Pitagoras Orfik dininin başlıca reformcusu olarak bilinir. Eski Yunan’daki mistik gelişmeleri ve din anlayışını efsane ve uydurma ²¹ olarak niteleyen Necip Fazıl Kısakürek’e göre de eski Yunan’da büyük mücerrede doğru bir atılım varsa o da Pitagoras tarafından yapılmıştır.²² Pitagoras’ın her şeyi sayıya bölmeye doğrudur ancak bu sayıları birde toplamaması doğruyu bulmasına engel olmuştur.

Getirdiği en büyük yenilik “ ruhun amacına ulaşmasında ona yardımcı olabilecek en iyi yolun felsefe” olduğunu söylemesidir.

Pitagoras’ın getirdiği diğer bir yenilik ise felsefeyle bağlantılı olarak heyecanın yerine tefekkürü ve teemmülü koymuş olmasıdır.” Izdırıp çeken bir Tanrı’nın tutkulu bir şekilde teemmülü yerine, aklı ve değişmez hakikatin tefekkür edilmesi” gelmiştir.²³

Pitagoras’a göre ruh sınırsızdır, dolayısıyla dünya da sonsuzdur. Bu sonsuzluk duyu organlarıyla değil ancak zihinle kavranabilecektir. Pitagoras’ın bu yaklaşımı duyularımızla algıladığımız dünya dışında da bir dünyanın varlığını ve bu dünyanın algılanabilirliğini göstermiştir. Yani, aslında Eflatun’un ideler âlemi fikrinin tohumları Pitagoras’la atılmış, reel olan bir dünyadan bahsedilmiştir.

Mistisizmin günümüzdeki sınırlarını almasında en büyük payı olan eski Yunan filozofu Eflatun, “varlıkta birlik mi çokluk mu” sorusuna cevap aramıştır. Varlığın “hareket” olduğunu, söyleyen Heraklitos ve felsefenin “birlik” prensibine

²¹ Necip Fazıl Kısakürek, Batı Tefekkürü ve İslam Tasavvufu, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, s.17

²² Necip Fazıl Kısakürek, a.g.e.s.21

²³Erol Güngör, İslam Tasavvufunun Meseleleri, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998, s.29

bağlı olduğunu söyleyen Parmenides'ten farklı bir şey söylememiştir aslında Eflatun. Ancak onların bu düşüncelerini sistemleştirmiş, ikisini ayrı âlemlerde değerlendirmiştir: duyular âlemi ve ideler âlemi. Duyular âlemi, duyularımızla algıladığımız şeylerden oluşuyordu ancak bu şeylerin ortak bir noktası vardı ki onu duyularımızla algılamamız mümkün değildi. İşte burada zihin harekete geçiyor ve bu fenomenler ideler âlemine ait fenomenler oluyordu. Duyularımızla algılayamadığımız bütün “ideler”i bir arada tutan bir “öz” vardı. İşte bu öz Tanrı'ydı Eflatun'a göre.

İnsan da yukarıda bahsettiğimiz iki âlem gibidir, ikiden oluşur: ruh ve beden. Beden fanidir, ruh ise ölümsüz. Kâinatın özünü yani Tanrı'yı bulmak isteyen kişi ruhunu dünyevi kaygılardan temizler, ölümsüzlüğe kavuşur.

Mistisizmin en önemli kaynaklarından biri de Yeni- Eflatunculuk olarak da bilinen İskenderiye mektebidir. Bu felsefe akımında iki önemli filozoftan bahsedebiliriz: Filon ve Plotinus

Filon, Yahudi bir filozoftur, Hıristiyan olduğuyula ilgili rivayetler olsa da bunlar ispatlanamamış ve birçok kaynak Yahudi olduğunu ifade etmiştir. Din eğitimi almış bir Kitab-ı Mukaddes müfessiridir. Ancak bu tefsiri hazırlarken, felsefenin etkisinde kalmış ve Tevrat'taki ayetleri sembolik olarak açıklamıştır. Filon da çağdaşları gibi Eflatun'dan etkilenmiş, görüşlerinde ruh- beden ikiliğini esas almıştır. Ona göre “ Tanrı her şeydir.” Tanrı mükemmeldir, yarattığı her şey de mükemmeldir. Ebedî bir ışıktır. İfadesi mümkün değildir. İnsanın gayesi huzura ve kurtuluşa ermektir. Bunun için de duyular âlemini aşan hakiki âleme ulaşmak gerektiğini düşünür. Bu hakiki âleme ulaşmak ise ancak “zühd” hayatı ile mümkündür. Tanrı'yı tanıyarak “ vecd” seviyesine ulaşılabilir. Vecd halindeki bir kimse Tanrı ile doludur, işte o zaman hakikati bulmuş olur.

Plotinus ise, M.S. 3. yy'da yaşamış Mısırlı bir filozoftur. Ortaya koymuş olduğu felsefenin mistik özellikleri vardır. Ruhun geldiği yer, gideceği yer felsefesinin konusudur. Burada iki çeşit ruhtan bahsedilir. İnsana bahşedilen “ruh” ve Tanrı'yı kasteden ”Mutlak Ruh”. Kâinattaki tüm varlıkları Tanrı'dan maddeye doğru derecelendiren bir düşünce hâkimdi Pitagorasçılarda. İnsanın bedeni maddeye ruhu ise Tanrı'ya yakındır. Bedene hapsolan ruhu kurtarmak için manevi bir hayat

yaşanmalıdır. İşte var olan bu ikiliği ortadan kaldırmak için Plotinus bir sudûr nazariyesinden bahsetmiştir. Daha sonra tasavvuftaki vahdet-i vücud kavramının doğuşuna kaynak olacak “sudûr” teorisine göre: Her şey “Bir”den meydana gelmiştir. Bu meydana geliş hiyerarşik bir şekilde olur. Bir olan varlık ışığı kendi kaynağından yaymaktadır. Buradaki “bir” mutlak, değişmeyen, yaratılmamış, değişmeyecek olan, “Bir”lidir. Birden ilk sudûr eden yani taşınan akıl (nous)’tur. Akıldan dünyanın ruhu, dünya ruhundan da bireysel ruhlar ve son olarak da fiziksel dünya taşmıştır.

1.2.2. Hıristiyan Mistisizmi

Hıristiyanlık Ortadoğu kökenli, tek tanrılı, İbrahimi bir dindir. Hz. İsa'nın isminden dolayı İsevilik, memleketinden dolayı Nasranilik de denir.

Eflatun'dan gelen ve Yahudi filozof Filon'da ve Plotinus'da doğu felsefesiyle birleşen Antik Yunan felsefesinin Hıristiyan inançlarıyla birleşmesi sonucu Hıristiyan mistisizmi doğmuştur. Başka bir deyişle Yeni Eflatunculuğun Hıristiyan fikirlerle kaynaşması sonucu “mistik bir Hıristiyanlık” ortaya çıkmıştır.

Hıristiyan mistisizminin doğmasında en etkili kişilerden biri Filon'dan sonra Plotinus'dan önce yaşamış olan İskenderiyeli St. Clement'tir. St. Clement mistik bir din geliştirmiştir. St. Clement'in üzerinden durduğu en önemli kavramlar “Marifetullah” ve “zühd” kavramlarıdır. Ona göre Tanrı'yı bilmek her şeyden önemlidir. O sebeple iyi bir Hıristiyan, Marifetullah'ı kurtuluşuna bile tercih etmelidir.

Plotinus'un çağdaşı olan St. Clement'den hemen sonra yaşamış bulunan aynı zamanda kaynaklarda Clement'in okulunda çalıştığı ifade edilen Origen, Hıristiyan mistisizmi için diğer önemli isimdir. Origenes, Yunan dünyasının Doğusunda yetişmiştir. Hıristiyanlığın ilk dönemi için çok önemli ve karakteristik bir düşünürdür. Ammonios Sakkas'ın öğrencisi olan Origenes'in en önemli özelliği, Hıristiyanlık ile Yeni Eflâtunculuk arasında sallanmasıdır. Nitekim bu "kararsızlığı" kendisini kilise ile anlaşmazlığa düşürmüş ve sonunda Hıristiyan cemaatinden kovulmasına neden olmuştur.

Daha önce de değindiğimiz gibi Yeni-Eflatunculuk olarak bilinen akım Hıristiyanlık üzerinde çok daha etkili olmuştur. Yeni Eflâtunculuk ile Hıristiyanlık arasında farklar ve anlaşmazlıklar vardır: başlıca farklılardan biri “Allah” anlayışıdır denebilir. Hıristiyanlık, Allah anlayışını kendisinden önceki ilahi din olan Yahudilikten almıştır, yani Allah, evreni yoktan yaratmış olan bir yaratıcıdır. Oysa Yeni Eflâtunculuk denilen düşünce evreni Allah'ın bir görüntüsü olarak ifade eder. Origenes de Allah anlayışında daha çok Yeni Eflâtunculuğa yakındır.

Hıristiyanlık ile Yeni Eflâtunculuk arasındaki bir diğer görüş farkı Allah ve insan konusudur. Hıristiyanlığa göre insan Allah'ın yarattığı bir varlıktır ve bundan dolayı Allah ile insan arasında yaratan ve yaratılan ilişkisi geçerlidir. Bu nedenle ikisinin arasında aşılabilir bir uçurum bulunur. Oysa Yeni Eflâtunculuk için insan, Allah'ın bir görünüşüdür dolayısıyla insan cezbe durumunda yeniden Allah ile birleşme imkânına sahip olur, ancak bu cezbenin kutsal anlamda olması şarttır.

Hıristiyan mistisizminde, beden her hangi bir çalışma ya da çaba söz konusu değildir. Her türlü hazırlık tamamen ruhla ilgilidir, manevidir. Hıristiyan mistiklere göre içimizde tamamen Allah'a ayrılmış bir alan bulunmalıdır. Örneğin Saint Jaean'ın İncil'ine bakacak olursak mistik örneklerle dolu olduğunu görebiliriz. “Böylece biliyoruz ki, biz O’ndayız. O da bizdedir, çünkü bize ruhundan vermiştir.” “Eğer bir adam beni severse, emirlerimi dinleyecektir ve ben ona gideceğim ve onun içine oturacağım.” Burada “içine oturmak “ söz grubu elbette ruhi bir tecrübenin ifadesidir. Saint Jeana’ya göre Hıristiyanlar Allah’la temas geçebilirler.

Allah mükemmel güzelliكتedir. İnsan safiyet ve “Apatheia” yoluyla ona benzeyebilir. İstisnasız bütün insanların kalplerine yerleşmiş böyle bir ilahi tecelli vardır ki, her insan aydınlanma yoluyla ona varabilir, fakat bu tecelli vakitlerini derin düşünceye hasredenlere aittir.”²⁴

Bu mistikler haricinde Hıristiyan mistisizminin önemli sacayağı olan diğer iki isim de Saint Augustine ve Dionysius Areopagite’dir.

²⁴ Peyami, Nasyonalizm, Sosyalizm, Mistisizm, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2003, s.227

Kaynaklarda Origenes'e bazı noktalarda karşı çıktığı söylenen, Saint Augustine Hıristiyan mistisizmine özgün bir bakış açısı kazandıran en önemli mistiklerden biridir. Mistik tecrübeye hem felsefi görüşlerini hem de mistisizmi kullanan bir mistik olmayı başarmıştır. “ Bana gelmeni niçin isteyeyim ki, sen bende olmasaydın, ben yoktum. Yahut ben sende olmasaydım gene olmayacaktım. Sana nereden gelebilirdim mademki ben sendeyim. Bana nereden gelebilirdin, zira göğün ve toprağın dışında nereye gidebilirdim ki sen oraya gelebilesin? Ey Rabbim! (göğü ve yeri dolduruyorum) diyen sen değil misin? Allah yaratıcı ve ilk sebep olarak her görünen şeyin varlığını kendisinden aldığı görünmez varlıktır. Bir tektir, yücedir, ebedidir, tarifi imkânsızdır, kendi kendisini yalnız o anlar.”²⁵ Augustin'e göre insan ruhunun olgunluğa erişmesi yedi derecede oluşur. Bu aşamalar şöyle ifade edilir. Üç aşağı derece vücudu, zekâyı ve duyguları ifade eder. Yani ilkin bu üç aşamadan geçmek gerekir. Sadece vücut değil zekâ ve duygular da Allah'ın istediği olgunluğa erişmeli, onun istediği şeyleri düşünüp, istediği şeyleri hissetmelidir. Dördüncü aşama “ fazilet”tir. Bu aşamada olan ruh, zenginliği, kibri, hırsı terk etmelidir. Beşinci aşama, Hıristiyanlıkta “Apatheia” denilen benliğin dünyevi olan bütün his, hırs, heves, arzuların kurtularak hissettiği duygu, bir anlamda “huzur” dur. Bu aşamada ruh kendisini ilahi aşka teslim eder ve altıncı dereceye yükselir. Beş ve altıncı aşamalar” Via İlluminativa” ya tekabül eder. Yedinci ve en yüksek derecede ise ruh, köşkünü, yerini ya da Allah'ın evini bulur. Bulduğu yerde hakikati izleme zevkine varır.²⁶

Yukarıda bahsi geçen tarihi seyir ve azizler dışında Hıristiyan mistisizmini derinden etkileyen başka azizler de vardır. Peki, nedir aziz? “ Gözü pek biçimde kendini onun önüne taşıyacak derecede, kendisiyle mücadele ederek arzularını ilahi iradeye boyun eğdirmeyi başarmış bir kimsedir.”²⁷ Bu tanımdan sonra Azizlerden kısaca bahsedecek olursak bunların başında *Azize Therese'yı* zikredebiliriz. 1515 yılında Eski Kastilya'da dünyaya gelen Azize Theresa 1592'de ölmüş, 1622 yılında da azizler arasına katılmıştır. Yazmış olduğu “ İçimizdeki Şato” isimli eserde mistik

²⁵ a.g.e, s. 228

²⁶ a.g.e

²⁷ Henri, Mistisizm (çev: Nihal Önal), Varlık Yayınları, İstanbul, 1967,s.79

deneyimlerini, Tanrı'ya çıkışındaki dereceleri, konaklamaları ve duraklamaları anlatır.²⁸

Bir diğer önemli aziz ise, yukarıda az da olsa bahsi geçen *Aziz Jean de la Croix'tir*. 1542'de Avila yakınlarında doğmuş 1591'de de ölmüş, 1726'da azizler arasına alınmıştır. Aziz Jean de la Croix mistik tefekkürü ileri götürmekle beraber yeryüzünden de asla kopmamıştır.²⁹

Aziz François de Sales ise 1547 yılında Sales Şatosunda dünyaya gelmiştir. 1622'de ölmüş ve 1665'de azizler arasına katılmıştır. Aziz Sales de içinde sonsuz gücü keşfetmeye çalışır. İçindeki sonsuz gücü aşkta bulur. İnsanı ancak aşk kurtarabilir ona göre.³⁰

Hz. İsa'nın ilk havarileri dini bilgilerini İsrail'den almışlardır. "İsa her yerde ve her şeydedir." İsa Hıristiyanlar için başlı başına mistik bir kaynak ve mistik bir tecrübedir.

Hıristiyan mistisizmi de diğer dinlerdeki gibi dayanağını kutsal kitabında arar, bu konuyu İncil'den yapılacak birkaç mistik alıntıyla kapatmak uygun olacaktır. Tanrı'ya inancınız olsun. Gerçekte size söylüyorum, her kim şu dağa: " Oradan çekil ve kendini denize at" derse bunda başarı sağlayacaktır." İşte inanç sahibi olacakların yaratabilecekleri mucizeler: benim adıma şeytanları kovacaklardır, yeni diller konuşacaklardır, yılanlarla oynayabileceklerdir ve öldürücü bir içki içecek olurlarsa bu, onlara hiçbir kötülük yapmayacaktır; ellerini hastaların üzerine koyarak onları iyileştireceklerdir.

1.3. YAHUDİLİK VE MİSTİSİZM

Yahudilik ya da Musevilik, ilk olarak İbranilerin Kutsal Kitabı yani Tanah ile gelen, ardından da Talmud'da ve diğer kutsal metinlerde daha da kapsamlı bir şekilde incelenip yorumlanan inanç ve uygulamalar bütününe verilen addır. İlk tek tanrılı din

²⁸ a.g.e,s107

²⁹ a.g.e,s.110

³⁰ a.g.e,s.112

ya da dinlerden biri olarak kabul edilmekte ve hâlen günümüzde uygulanan en eski dini gelenekler arasında yer almaktadır.

Kaynaklarda Yahudilik ve mistisizm bir arada pek geçmemiştir, yani Yahudilikte mistisizmin varlığından söz etmek zordur. Hatta Peyami Safa'ya göre ilk Yahudiler Allah'a sadece daha çok mal mülk versinler, kadınları daha çok çocuk doğursun, Tanrı onlara daha çok toprak versin diye dua etmişlerdir.³¹ Fakat buna rağmen İsrail'de de mistik sayılabilecek bazı yönelimler olduğu ifade edilebilir. Bunlar, doğuda ortak sayılabilecek bazı yönelim ve geleneklerdir. Maimonide (Moşe ben Maymon, Arapça adı ile Ebu İmren Musa İbn Maymun İbn Abdullah 1135'te Kordova'da doğup 1204'te Kahire'de ölen Musevi Hekim, filozof ve din adamı) “Yolunu Şaşırmışların Kılavuzu” isimli eserinde bunlara değinmiştir. Elbette bu töreler zaman içinde çokça değişikliğe uğramıştır.

Yahudi mistisizmine baktığımız zaman iki önemli başlık ilgimizi çeker: peygamberlik ve dua.³² Bütün doğu dinlerinde ve semavi dinlerde önemli bir yer tutan peygamberlik Yahudilikte de önemlidir. Peygamberlik, Yahudilik düşüncesinde Tanrı'nın organı sayılmıştır. Bu Peygamberin Tanrı'yla vahiy yoluyla iletişim kurmasından kaynaklanmaktadır. Yahudi kaynaklarının çoğu peygamber ve kâhini karşılaştırır. Bu karşılaştırma sonucu kâhinin maddi bir iş yaptığını peygamberin ise tamamen manevi bir iş yaptığını ileri sürerler. Peygamber “ İbrahim (Abraham), İshak (Isaac), ve Yakup (Jacob)’un tek ve eşsiz Tanrı'sına ulaşma ideali güder³³ Peygamberlik mistik bir zenginlik ve heyecandır. Örneğin Musa'nın Allah'la karşılaşması su katılmamış mistik bir olaydır.

Bir diğer önemli başlık ise duadır. Dua da başlı başına mistik bir olay olarak ifade edilir. ³⁴Dua da bir çeşit vahiy gibidir çünkü Tanrı tarafından söyletildiğine inanılır.

³¹ Peyami Safa, Nasyonalizm, Sosyalizm, Mistisizm, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2003

³² Maurice Blondel, Mistisizm, Dergah Yayınları, İstanbul, 2008

³³ Henri Seruoya, Mistisizm (çev: Nihal Önal), Varlık Yayınları, İstanbul, 1967,s. 79

³⁴Henri Seruoya, Mistisizm (çev: Nihal Önal), Varlık Yayınları, İstanbul, 1967,s. 81

Yahudilikte mistisizmin iki temel ögesinden bahsettikten sonra modern dönemlerdeki mistik hareketlerden bahsetmek uygun olacaktır.

Öncelikle bahsedilmesi gereken mezhep, “Essenyenler” olarak bilinen özellikle Filistin’in köylerinde yaşama alanı bulan mezheptir.(M.Ö. 160-143) Mezhebin yaşama şekli inziva ve dua üzerinedir. Bu mezhebin müritleri bir arada yaşamış, saflığı sembolize eden beyaz kıyafetler giyerek ve aynı sofradan yemek yemişlerdir. Mütevazı bir hayat yaşamayı amaç edinmişlerdir. Bu mezhebin amacı Kutsal Ruh’a varabilmektir ve bu amaç için tefekküre dalarak peygamber özlemi çekmişlerdir. Kaynaklara göre onların bu halleri ve yaşadıkları hayatın saflığı onlara gelecekte haber verme yetisi kazandırmış ve çeşitli kehanet göstermişlerdir.

Bahsedilmesi gereken diğer bir mezhep ise Hasidizm’dir. *Baal Chem Tob* (*iyi ad sahibi*) olarak da tanınan “İsrail Bin Elieger” tarafından kurulmuştur. İsrail Bin Elieger *Bescht* adı ile de tanınır. Bescht duayı yüksek sesle ve vücudunun bütün azalarını düzensiz şekilde hareket ettirerek okumuş ve bu şekilde “Yaradan”’a daha kolay ulaşabileceğini ifade etmiştir. Bu mezhebin çıkış amacı Yahudi yaşamını içine hapsediği akademik durumdan kurtarıp ruhaniyete ve neşeye yaklaştırmaktır. Müritleri birçok takipçi çekerek Avrupa'nın her yerinde sayısız Hasidik tarikatlar kurmuşlardır. Hasidik Yahudilik zaman içinde Avrupa'daki birçok Yahudi'nin yaşam biçimi haline gelmiştir. Günümüzde de çalışmaları devam eden bu tarikatın merkezi İsrail’dedir.

Yahudi mistisizmini etkileyen ve hatta birçok kaynakta Museviliğin mistik boyutu olarak bilinen Kabala da Yahudi mistisizminin oluşmasında ve gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Kabalizm, kaynağı bilinmeyen, bir inançtır. Kabala, İbranice gelenek görenek anlamına gelir. Kabbala çok daha eski bir bilginin Museviler tarafından yorumlanmış biçimidir. Bu kaynağa göre Allah’ı tanımanın yolu kendini bilmekten geçer. Bu inancın İsrail mistisizmi üzerindeki etkisi çok büyüktür. Yahudilerin harfçilik ve sayıcılıkla karışık tasavvufî varlık bilgisi öğretisidir. Daha geniş bir ifadeyle Kabala, Kutsal Kitap metinleri ile sözlü gelenekler üzerine yapılan her tür yorumların ve uygulamaların genel adıdır.

Kabala'nın başlangıcı I. yüzyıla kadar uzanır. Tam olarak Yahudi mistisizminin ortaya çıktığı tarih olan XIII. yüzyıldan başlayarak özel bir öğreti biçiminde gelişmiştir. Kaynakların bazıları Kabala'nın kökenlerini Talmud dönemine dayandırır. Kabala'nın öğretisi ve uygulamaları ancak bir kılavuzun denetimi ve önderliğinde mümkündür. Kabala temelde her zaman sözlü geleneğe dayanmıştır. Kabalanın kitaplarını sıralayacak olursak, Sefer Yetzira (Yaratılış Kitabı), Ma'ase Merkaba (Araba Tarihi), Sephiroth (Sayılar) ve en önemli kitabı Sefer ha Zohar (İhitşam Kitabı)'dır.

Kabala'nın genel anlayışına göre evren bir bütündür ve bir düzene göre hareket eder. Kâinattaki her şey Tanrı'nın bir parçasıdır dolayısıyla aslında evren küçük bir Tanrı'dır.

1.4. HİNT MİSTİSİZMİ

VIII. yüzyılda Müslümanlar Hindistan'ı fethetmişler ve orada oturan halka eski adı Sindhu olan İndus nehrinin adını vermişler ve Sind-hu demişlerdir. Yine de Hindu sözcüğünün İslam fetihlerinden çok önceye dayandığını da ifade eden kaynaklar da vardır. Hindus şekliyle kelime Darius (M.Ö. V.yüzyıl) anıtlarında görülür.³⁵ Aynı zamanda "Arya Dharma" anlamına gelen "Soylu Yol" ve "Ebedi-ezeli din" anlamına gelen "Sanatana Dharma" ve "Vaidika-Dharma" şekilleriyle de bilinmektedir. Arya Dharma aslında dinin daha çok milletler tarafından kabul edildiğini anlamak için bir kimlik niteliği taşır. Buna göre Arya Dharma Âriler dinidir. Fakat zamanla bu din Hinduizm'den etkilenerek başka milletlere de hitap eden bir din olmuştur. Günümüzde de birçok mensubu bulunan Hinduizm, Brahmanizm, Budizm ve Jainizm gibi yerel inançların da etkisinden söz etmek mümkündür. Dinler tarihi sahnesine İslamiyet'ten daha önce çıkmış olsa da İslamiyet'in de etkileri inkâr edilemez derecede fazladır.

³⁵ Kürşat Demirci, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, c.18, s. 112

Hinduizm'in tarihinden bahsedecek olursak, kaynakların bu konuda çok da ittifakta olmadıklarına şahit oluruz. Kaynakların çoğunda verilen şekliyle ele alacak olursak: Hinduizm'in tarihi gelişim süreci dört ana başlıkta toplanabilir:

Brahmanizm(Vedizm) Dönemi: M.Ö. II. Binin ortalarında Hindistan'a gelen Ari kökenli din adamlarının ve onların oluşturduğu Kutsal Veda külliyyatının etrafında oluşan bir inanç sistemidir.³⁶ Bu dönemdeki inancın daha sonra tek Tanrıya dönüştüğü Upanişad'larda tek Tanrı'yı ifade eden İsavara sözcüğünden anlaşılmaktadır. "İsavara" İsmi Siva-Vişnu- Brahma üçlüsünden oluşan tek Tanrı'yı kapsar. Hinduizm'in tek Tanrı'lığa geçişini bu dönemde görmek mümkündür. Vedik Dönemin en önemli kaynakları ve kutsal metinleri Vedalar, Upanişadlar ve Brahmanalar'dır.

Sentez Dönemi: (M.Ö III- M.S.I.) : M.Ö III. yüzyıla doğru Brahmanizm kırsal kesimlere girmiştir. Brahmanizm'in kırsal kesimlere kadar girmesi, Brahmanizm'in diğer yerli dinlerle daha çabuk kaynaşmasına sebep olmuştur. Bu dönemdeki etkileşim Budizm, Janizm ve Brahmanizm'in sentezidir. İnziva sistemi, hayvanlara yüklenen inançlar, yoga gibi bazı ibadet şekilleri bu dönemde Hinduizm'e girmiştir. Modern Hinduizm'in fikhının kaynağını teşkil eden Manu Dharma da bu dönmede oluşturulmuş bir eserdir.

Modern Hinduizm'in Doğuşu(I-XVI. Yüzyıl): I. Yüzyıldan itibaren Hinduizm bugünkü şeklini ve düşünce sistemini almaya başlamıştır. Bu dönemdeki en büyük yeniliklerden birisi, Upanişad'larda ortaya çıkan ve insanın reenkarnasyondan, ıstıraptan yalnız başına değil, toplu bir biçimde kurtulabileceği inancıdır. Bu şekilde Hinduizm geniş halklara hitap eden bir inanç sistemi haline gelmeye başlamıştır. Dindeki bu sosyalleşme ibadet sisteminin özünü oluşturan samnyasa (inziva) yerine yoga (sosyal aktivizm)in önem kazanmasına öncülük etmiştir.³⁷ Bu dönemin diğer önemli bir özelliği ise felsefe okullarının ortaya çıkmasıdır. Bu okullar I. Yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlamışlardır. Bu felsefe okulları arasında Ortodoks Hindu

³⁶ Kürşat Demirci, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, c.18, s. 112

³⁷ Kürşat Demirci, a.g.m.

geleneğine en yakın olanları: Mimamsa ve Vedanta okullarıdır. Sankara isimli filozofun temsil ettiği “Vedanta Okulu”, kâinattaki tek varlık Tanrı’dır der. Onun dışında görülen her şey onun bir yansımasıdır. Kurtuluşa ancak bilgi ile ulaşılır. Bu görüşe verilen isim ise *Advaita*’dır. Kurtuluşa ancak eylem ile ulaşılır diyen diğer okulların da başında Yoga Okulu gelir. Bu dönemde Hinduzim’e bugünkü şeklini vermekteki etkisi büyük olan bir diğer kaynak da mistik özellikleri olan Bakti Hareketi’dir. Bu hareketin esaslarına göre Kast sistemi reddedilmiş ve bütün insanların eşit olduğu fikri kabul edilmiştir. Hinduizm’i derinden etkileyen birçok mezhep de bu hareketten etkilenmiştir ve bu mezheplerin başında da Vaişnavist mezhebi gelmiştir.

Modern Hindu Düşüncesi (XVIII. Yüzyıldan günümüze) Modernizm ve Batı etkisiyle beraber Hinduizm çok hızlı bir değişime uğramıştır.19. yüzyılda Hindistan ve Avrupa’nın karşı karşıya gelmesiyle, Hindistan’da çeşitli dini ve sosyal reform hareketleri ortaya çıkmıştır. Hinduizm’deki Kast sistemi ve dulların yakılarak öldürülmesi geleneği sorgulanmaya başlanmıştır. Bu gelişmeyle birlikte Hindular daha önce hiç üzerinde düşünmedikleri birlik, bütünlük kavramlarını hayatlarına sokmuşlardır.

1828 yılında Ram Mohan Roy tarafından Kalkutta’da ilk modern Hindu mezhebi olan “Brahma Samaj” tek tanrılı bir yaklaşım geliştirmiş, şekille gösterilemez, mutlak ve tek bir Tanrı olduğunu belirtmiştir.

1875 yılında Dayanand Sarasvati tarafından Mumbai’de kurulan Arya Samaj, çok Tanrılılığı ve Kast sistemini reddetmiş ve vahiy kaynağı olarak sadece Veda’yı kabul etmiştir. Her iki kuruluş da resimlere tapınmaktan kaçınmış, sosyal reformlar için çaba sarf etmiştir.

Bir başka reformcu ise Ramakrişna Paramahamsa’dır. Ona göre dünyadaki tüm dinler aynı şeyleri söyler. Dinlerdeki çeşitlilik, dinlerin farklılığı sadece görünüştedir. Ramakrişna’nın başlattığı bu hareket, öğrencisi Narendranath Datta (Vivekananda) tarafından geliştirilmiştir. Mamatha Gandhi önderliğindeki barışçıl

direnişle Hindistan'daki bağımsızlık hareketleri Hint geleneklerine önemli katkılar sağlamıştır.

Hinduizm'in tarihinden sonra, Hinduizm hangi kaynaklardan beslendiğine bakmak gerekmektedir. Kaynaklar Hinduizm'in kutsal kitaplarını iki grupta toplar: Şruti (Vahiy) ve Smrti(gelenek).

Şruti isimli metinlerin, Tanrı tarafından seçilen ve kendisine Rişi denilen rahiplere vahiy yoluyla verildiğine inanılır. Burada Rişi bir çeşit peygamberdir aslında. Semavi dinlerdeki peygamberlikten farklı olarak "seçilen" değil "kazanılan" bir peygamberlik söz konusudur. Rişi denilen rahipler "vahiy" almayı hak etmişlerdir. Şruti kategorisinde yer alan metinlerden biri dört Vedalar'dır: Hinduizm'in ilk Tanrı'ları burada görülür. Burada çok Tanrıcılık hâkimdir ancak Hindu ilahiyatçılar bunun sadece sembolik olduğunu söylemişlerdir. Diğer önemli bir metin ise Vedalar'a açıklama olarak yazılan Brahmanalar'dır. Bu metinlerde Hinduizm'in kurbanla ilgili ilk inançlarını görmek mümkündür. Şruti kategorisinde ele alınacak diğer metinleri ise Upanişad'lar oluşturur. Diğer kaynaklara göre daha mistik özellikler gösteren Upanişadlar, Vedalar'ın şerhi olarak görülmüş ancak farklı olduğu Upanişadlar'daki tek Tanrıcılık inancı görülünce anlaşılmıştır.

Smriti ise Sanskritçede "hatırlanan/korunmaya değer şey" anlamına gelip koleksiyonunda şu metinleri barındırır: Altı kısımdan oluşan Vedangalar, Vedalardaki uygulamalardan bahseder. Dharma Sutra ve Dharma Şastra, kuralları ve kanunları içerir. Puranalar, Masallar veya yazmalar olarak da nitelendirilebilir. Hinduizm'in pek çok mitolojik ögesi burada bulunur. Destanlar; Mahabarata ve Ramayana destanlarını ve diğer destanları içeren metinlerdir. Yerli halkın cinsel kültürünü konu alan metinler ise Tantralar'dır.

Hinduizm'in inanç esaslarını Tanrı ve Kurtuluş Doktrini oluşturur.³⁸ Daha önce de değindiğimiz gibi en eski Hindu kaynakları olan Vedalar'da çok Tanrılı bir

³⁸ Kürşat Demirci, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, c.18, s. 112

anlayış hâkim olsa da Upanişadlar'da tek Tanrı inancına geçildiği görülür. Bahsedilen bu Tanrı Brahma'dır. Hinduizm'deki bu tek Tanrı inancı diğer tek Tanrılı dinlerin inancından biraz farklıdır. Çünkü bu Tanrı her şeyi yoktan var eden, yaratıcı bir Tanrı değil, tam tersine “yaratılan”, “var edilen” bir Tanrı'dır. Hinduizm'deki bu panteist yaklaşıma göre Tanrı'nın varlığı bütün kâinatın varlığının ontolojik bir sonucudur. Karma denilen bu inanca göre Brahma'nın varlıkların geçmiş ya da gelecekleriyle herhangi bir ilgisi yoktur. Varlıklar, kendi kaderlerini kendileri oluşturur. Kurtuluşa ermek onların elindedir. Kişi iyi bir hayat yaşarsa ölümden sonra da iyi bir hayat yaşamak için tekrar dünyaya gelir. Kötü bir hayat yaşamayı seçen kişi içinse dünyadaki yeni hayatı daha kötü olacaktır. Her şeyi belirleyen bu kozmik yasa Brahma'nın müdahalesi olmadan kendiliğinden işlemektedir.

Hinduizm'in ana düşüncesini oluşturan en önemli öğelerden biri de “kurtuluş”tur. Hinduizm'e göre hayat “maya”dır. Maya ise bir illüzyon, aldatmacadan başka bir şey değildir. Varlıkların amaçları mayanın tuzaklarından kurtulmaya çalışmaktır. Kurtuluş kavramı bu noktada önem kazanır. “Mokşa” veya “mukti” olarak adlandırılan, kurtuluş varlığı Nirvana'ya ulaştırmaya çalışır. Kurtuluşa ulaşan yani Nirvana'ya ulaşan kişi Brahma ile birleşir ve onun bir parçası haline gelir.

Nirvana'ya ulaşması için kişinin önünde hiçbir engel yoktur zaten Hinduizm'de “şeytan” kavramı bulunmamaktadır. Dolayısıyla ibadetlerini yapan, ahlaklı olan, içindeki iyiliği besleyen kişi kurtuluşa erer.

Hinduizm'de ataerkil bir yapı söz konusudur. İbadetler de hayatın diğer bölümlerindeki gibi erkekler öncülüğünde yapılır. Süt ürünleriyle keçi, inek, gibi hayvanların kurban olarak sunulmasıyla yapılan ibadetler IX.-X. Yüzyıllara kadar ot veya taşların üzerinde yapılmıştır. Ancak Budizm'e karşı örgütlenme başladıktan sonra ibadetler, “Mandir” denilen Hindu tapınaklarında gerçekleşmeye başlamışlardır. Hindular ibadetlerini genellikle aile içerisinde yaparlar, dindar bir Hindu'nun yapmak zorunda olduğu kırk ibadet vardır. Hindu ibadetleri içerisinde en yaygın olanı ise türleri de bulunan “yoga”dır.

Yoga, bir çeşit özdeşlik kurmaktır. Aralarında benzerlik bulunan iki şey seçilir ve bunlardan biri üzerinde yoğunlaşarak ona hükmedilir. Ne kadar çok şeyle özdeşleşirse “kurtuluşa” o kadar çok yaklaşır. Bunun son merhalesi ise “ her şeyle bir olan şeyi bulmaktır.” “ tek olan bulunursa kişi “kurtuluş” a erer.³⁹

1.5. İSLAMİYET VE MİSTİSİZM:

Mistisizm, daha önceki başlıklarda da bahsi geçtiği gibi bir iç yaşantıdır. Gaye hakikati bulmak, insan ruhu ile “varlığın esası” arasında bir birleşme sağlamaktır. Mistisizm, “belli bir iç tecrübe ve belli bir bakış tarzına felsefede verilen addır.”⁴⁰

İnsanoğlu var olduğu günden bu yana varlığın özüyle ilişki kurmak, varlığın özüne ulaşmak için çaba sarf etmiş ve bu noktada yaratılışın başladığı günden bu yana mistik anlayış, insana yardımcı olmaya çalışmıştır. İnsan varlığını sürdürdüğü de bu böyle devam edecektir. Çünkü insanoğlu, yaşadığı, gördüğü, duyduğu tüm yaşantıların dışında soyut bir dünyanın varlığını sezmekte ve ona ulaşmak için tüm bilgi ve yeteneklerini kullanmaktadır. İnsanların keşfetmek istedikleri bu alan “sırlarla” doludur. Sırlarla dolu olan bu disipline Latince “gizli olmak, dudakları kapamak” anlamına gelen “mistisizm” denmesi rastlantı değildir.

Mistisizm, daha genel bir kavram olup ve her dinde farklı olarak ortaya çıkmış, dinlerin manevi yönlerini anlatmıştır. Mistikler, yaşadıkları din, kültür ve medeniyet ortamında şekillenirler. Bu nedenle kavram olarak bu şemsiyenin altında incelenseler de birbirinden farkları vardır.

Her dinde, her disiplinde o dinin ve disiplinin manevi boyutunu besleyen, insanın ruh dünyasına şekil veren, görünen dünyayı aşan, insanın daha mutlu

³⁹ Erol Güngör, İslam Tasavvufunun Meseleleri, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998

⁴⁰ a.g.e, s. 5

olmasına yardımcı olmaya çalışan mistik bir boyutu vardır. “Ben cinleri ve insanları yalnızca bana ibadet etsinler diye yarattım.” Diyen Allah’ı tanımak için de İslam’da manevi bir boyuttan söz edilir. Ancak bu manevi boyutu diğer anlayışlardaki mistik boyutla karıştırmamak gerektiği görüşünün yanında, bu mistik boyutu ifade etmek için İslam Mistisizmi kavramı kullanılır. Kaynaklarda İslam mistisizmi olarak geçen Tasavvuf aslında tam olarak bir mistisizm değildir. Yaşar Nuri Öztürk, Tasavvuf için:

“ O, aklın ürünü olan felsefenin mistik bir görünümü değil, vahye oturan İslam dininin insan ruhundaki mistik eğilim ve ihtiyaçlara cevap veren donelerin, kurumsal bir toplamıdır.”
Demıştır.⁴¹

Burada ilgimizi çeken en önemli nokta, felsefede aklın, İslam’da ise vahyin kaynak olarak kabul edilmesidir. Vahiy başlı başına bir mistik deneyim olarak algılanabilir. Ancak mistisizmin temeli felsefe, felsefenin de temeli akıldır. Oysa İslam’ın ana kaynağı vahiydir. Akılla algılanamaz ya da algılanması gerekmez. Bu İslam’ı diğer mistik öğretilerden ayıran belki de en önemli farktır. Mısırlı düşünür, Prof. Dr. Seyyid Kutub, felsefenin tüm düşünceler, çalışmalar ve ekoller sonunda ulaştığı “vacibülvücut”, ilk sebep” veya “ilk akıl” olarak adlandırdığı hiçbir şeyin, İslam’ın bütün resullerinin Allah’tan gelen vahiy ile bildirmiş oldukları, İslam’ın tebliğ ettiği Hak olan “ Allah” olmadığını ifade etmiştir.⁴² İslam akidesinde yer alan tek, değişmez gerçekleri takip ederken, bu gerçeklere felsefi temeller bulmaya çalışmak, uçsuz bucaksız, yemyeşil bahçeleri bırakıp; karanlık, dipsiz kuyu ve çıkmaz sokaklarla dolu ortaçağ labirentlerine dalmaya benzer. Bu labirentlerin bizi gerçeğe ulaştırması bir yana ancak yolumuzu kaybetmemize sebep olur.⁴³ Birçok mistik inanış, Tanrı’nın varlığını ve sebebini açıklamaya çalışır, değişik şekillerde açıklamalar olsa da çoğu birbirine benzeyen bu açıklamaların içerisinde en farklı olanı İslam’ın Allah’a yüklediği anlamdır. İslam’da “Allah” kâinatı yaratan, ona

⁴¹Yaşar Nuri, İslam Tasavvufunun Ruhu ve Tarikatlar, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 1992, s. 15

⁴²Seyyid Kutub, İslam Düşüncesi II- Esaslar-, İşaret Yayınları, İstanbul, 1988, s.II/ 59

⁴³ Seyyid, İslam Düşüncesi II- Esaslar-, İşaret Yayınları, İstanbul, 1988

şekil verendir. Hiçbir zaman, “evrenin kanunu, iskeleti veya iradesi” değildir. O, “Her şeyi yaratan, sonra da doğru yolu gösterendir.”

İslam’da tam anlamıyla bir mistisizm olmamakla beraber, insanın iç yaşantısıyla, manevi boyutuyla ilgili bir kavram olduğu için mistisizm üzerine çalışan birçok insan İslam mistisizm kavramını kullanmıştır. Bunların başında Peyami Safa, Erol Güngör, Ebu’l Ala Afifi, Henri Seruoya, Mericue Blondel gibi düşünürler gelir. Ancak bunu hiçbir şekilde kabul etmeyen düşünürler de vardır. Özellikle yirmi dört yaşında İslam’ı seçen Alman düşünür René Guénon (Abdülvahit Yahya) İslam’ı bilmeyen batılıların bu iki kavramı karıştırdığını ileri sürmüş ve İslam mistisizmi kavramı yerine tasavvufu kullanmayı tercih etmiştir. Biz burada Yaşar Nuri Öztürk’ün deyişiyle “ Bir ifade zorunluluğunu kabul etmekle birlikte, tasavvufun bütün varlığıyla bir mistisizm olarak adlandırılmayacağını söylemek zorundayız.”⁴⁴

Mistisizm akılla algılanamayan düşünce ve kavramlar karşısında harekete geçen bir terim olması hasebiyle bir doktrin olarak mistisizm değil de olay ya da kavram olarak İslam’da mistik olanla ilgileneceğiz.

İslam’ı anlayabilmek için elbette ilk olarak Kur’an-ı Kerim’e başvurmak gerekir. Kur’an-ı Kerim’de hem zahir batın manalar barındıran bir üslup söz konusudur. Zahir manayı kulağıyla dinleyen herkes anlayabilir. Ancak batın manayı anlamak için Kur’an’ın deyişiyle “kalp sahibi” olmak lazımdır. İnsanın iç dünyasını besleyecek içine düzen getirecek, ruhunu besleyecek birçok ayet mevcuttur.

“Onlar ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah’ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler): Rabbimiz sen bizi boşuna yaratmadın. Seni tespih ederiz, bizi cehennem azabından koru.(Âl-i İmran/191)

⁴⁴Yaşar Nuri Öztürk, İslam Tasavvufunun Ruhu ve Tarikatlar, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 199,s. 15

Ayette görüldüğü gibi Allah kullarını yarattığı kâinat hakkında düşünmeye yani tefekkür etmeye çağırır ve düşünen insan, Allah'ın büyüklüğünü kabul edip, tek sığınağının O olduğuna kanaat getirir. Bir diğer ayet :

”De ki: O Allah birdir. Allah sameddir. Kendisi doğurmamıştır ve doğrulmamıştır. Hiçbir şey O'nun dengi olmamıştır" (İhlâs 112/1-4).

Bu ayette Allah'ın en büyük vasıfları anlatılmaktadır. Bahsi geçen Allah ile mistisizmde bahsedilen “Tanrı” arasında dağlar kadar fark vardır ancak sonuçta insan aklının alamayacağı bir “Varlık” söz konusudur. İslam dininin gereklerinin mistisizmin gerekleriyle paralel olduğu noktalar elbette vardır. Örneğin; İslam dini de dünyevi zevk ve ihtiraslardan kurtularak gerçek huzura ve mutlak varlığa ulaşabileceğini ifade eder. Mistisizm de bu konuda İslam'la aynı doğrultudadır. Buna göre İslam dininin peygamberi Hz. Muhammed'in hayatının ilk devresinde yani İslam peygamberi olmadan önceki döneminde mistik bir hayat sürdüğü ifade edilebilir. Hz. Muhammed peygamberlik emrini almadan evvel gün boyu Hira mağarasında tefekkür etmekteydi. Bu tefekkür halleri onun yaratıcısıyla baş başa kaldığı halleriydi. Hira mağarasında ilk vahiy gelene kadarki halleriyle ilgili ayrıntılı bilgi olmamakla beraber bu hallerin “mistik” deneyimler olduğunu söylemek mümkündür. İslam peygamberinin amcasının oğlu Hz. Ali de şöyle anlatır:

“Peygamber Efendimiz ile birlikte Mekke'de idim. Beraberce Mekke'nin bazı yerlerine gittik. Dağların ve ağaçların arasından geçiyorduk. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in karşılaştığı bütün dağlar ve ağaçlar: «es-Selâmü aleyke yâ Rasûlallâh!» diyordu.”

Bu hadiste bahsedilen olay oldukça mistik bir olay olarak ifade edilebilir. Kur'an-ı Kerim'de veya hadislerde bu tarz mistik olay ve düşüncelere rastlamak mümkündür. Ancak dediğimiz gibi kaynakları birbirinden farklı olan bu iki düşünce sisteminde benzer olay ve görüşlere şahit olmak kaçınılmazdır.

1.5.1. Dini Uygulamalar, İbadetler ve Mistisizm

Kur'an-ı Kerim'de insan yaşamını kolaylaştıran, hukuksal ayetlere nazaran, insanın iç dünyasını düzenlemeye yönelik ayet çok daha fazladır. Özellikle Mekki ayetlerin, daha fazla mistik özellik taşıdığını gösteren kaynaklar çoktur. Bu ayetler mistik yaşantıyı düzenler. Hukuksal ve fikhî alanda çok fazla ayet olmaması yasaların zamana göre planlanma özelliği gösterebilmesindedir. İslam hukukçuları bunu:” Zamanın değişmesiyle ahkâmın değişmesi esastır.” İfadesiyle ortaya koymuşlardır.⁴⁵ Kur'an-ı Kerim önce ferdin içsel eğitimi üzerinde durur: “Allah bir topluluğu; o topluluk fertlerinin iç dünyalarında olup bitenleri değiştirmedikçe, değiştirmez.”(Ra'd, 11)

Bu ayetten de anlaşılacağı üzere toplumun değişmesi, özünün değişmesine yani fertlerin değişmesine, fertlerin değişmesi de iç dünyalarının değişmesine bağlıdır.

Âlem, sınırlar ve inceliklerle doludur. Kur'an-ı Kerim aslında ayetleriyle bu sınırları Müslümanlara göstermektedir. Ayetler, hem toplum yaşamını hem de iç yaşantıyı düzenleyecek niteliktedir. Ancak iç dünyamızı düzenleyen ayetler, bazen gören gözlerle algılanmayabilir. Bu durum, duyu organlarını aşan bir kudrettir ve buna Kur'an-ı Kerim'de “Lübb” veya “ basiret” dendiği gibi bu adlandırmalar da değişebilir.

“İşte Rabbiniz olan Allah! Her şeyin yaratıcısı O'dur. O'na ibadet edin! O her şeye vekildir. Ancak O'nu kafa gözleriniz idrak edemez. O ise bütün kafa gözlerini tam bir şekilde idrak eder. O çok lütuf sahibidir. O'nun her şeyden gereğince haberi vardır. Allah'ın idrak hususunda size Rabbinizden gönül gözleri (basair) gelmiştir. Artık kim bu gözlere bakar görürse kendi lehine, kim de körlük ederse kendi aleyhinde olur.” (En'am, 102- 104)

⁴⁵ Yaşar Nuri, İslam Tasavvufunun Ruhu ve Tarikatlar, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 1992

Kur'an, insandan amel ister. Bu amel elbette sadece toplumda ismi ibadet olan davranışlar değildir. Örneğin; Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette iyilik emredilir ve kötülükten nehyedilir. Kötülük yapmamak yetmez, aynı zamanda iyilikte de yarış halinde olmak durumundadır insan.

İslamiyet'in ilk yıllarından bu yana değişmeyen kurallardan biri de ibadetlerdir. Bu ibadetlerin nasıl olduğu, ne olduğu konusunda ilk kaynak Kur'an-ı Kerim ikinci kaynak ise İslam peygamberinin hayatı ve sözleri yani "hadis"tir. Kur'an-ı Kerim'in çok farklı anlamları olmakla beraber, özellikle – daha önce de değindiğimiz gibi- tasavvuf'un ve "zühd"ün ortaya çıkışını etkileyen en önemli sebep olan "zahir" ve "batın" manalardan söz etmek konunun anlaşılması açısından çok önemlidir.

Allah, kelamın en güzelini, ahenkli ve büküm büküm,
kıvrım kıvrım çift manalar indirmiştir ki rablerinde derin
saygı göstermekte olanların ondan derileri ürperir.
(Zümer,23)

Bu ayette de bahsi geçtiği gibi her zahir mananın bir de bätını manası vardır. Bunu Râgıb el- İsfahâni şu şekilde anlatır:" Pislik iki kısımdır: Duyu organlarıyla idrak edilebilen zahir kısım, basîret (gönül) gözüyle idrak edilen bätın kısım. Allah kendisine ortak koşanları "pislik" olarak tanımlarken bu ikinci mânâyı kastediyor. İşte bizim konumuzla ilgili olan ibadet, dinin "zahir" kısmıyla ilgilidir. Yani görünen kısmıyla. Namaz kılmak, oruç, tutmak, nafil ibadetler insanı Allah'a yaklaştıran zahiri ibadetlerdir. İbadet, imanın olgunluğa erişmesine yardımcı olur. İnsanın yaratılış sebebi de Allah'a ibadet etmektir. Tasavvuf'ta gaye Allah'ı tanımak, O'na ibadet ederek O'na yakın olmaktır. Bu yakınlık ise ancak ibadetlerle elde edilebilir. İbadetlerin şekliyle ilgili bilgiler ise hadislerde yer alır. Peygamberin yaşantısı bütün Müslümanlara örnek teşkil etmiştir. Peygamber Müslümanları her an ibadet ve zikre çağırmıştır. Çünkü ibadet etmek Allah'ın huzuruna çıkmak demektir. Bu ibadetlerin içinde en çok tavsiye edileni gece ibadetleridir: "Ey örtünüp, bürünen! Birazı hariç geceleri kalk, namaz kıl. Bu vakti azaltıp çoğaltabilirsin. Kur'an'ı da tane tane oku."(Müddessir,1)

Dünyadan uzaklaşarak, dünyayı arzulamayı kötü saymak, Allah'a tevekkül etme, batınla birlikte zahiri de önemsemek, iddialı olmamak, amellerini yerine getirmek ama her zaman eksik olduğunu düşünmek insanın amacı olmalıdır. Tasavvufun çok önce İslam dininde adı geçen "zühd" Allah'ın rızasını kazanmak için tercih edilen bir yaşam tarzıdır. "Zühd, dünyaya onun sesine, arzu, istek ve tatlarına; nefse ve onun tamahlarına karşı özel bir tavidir, insanın ruhi ve bedeni, riyazat ve mücahedelerle nefsini dizginlemesidir."⁴⁶

Kur'an'da dünyadan uzaklaşma yani "zühd" hayatı tavsiye edilir ancak bu dünyayı tamamıyla bırakmak, hiç ara vermeden oruç tutmak –ki İslam peygamberi bunu yasaklamıştır- bütün geceyi namazla geçirmek ya da karşı cinsten uzak durmak, tüm hayatını bekâr olarak geçirmek yani "ruhbanlık" demek değildir. Ruhbanlık Hıristiyanlıkta olan bir kavramdır ve İslam dininde olmayan bir uygulama biçimidir. Daha sonra tekkelere örnek teşkil edecek olan ruhbanlık Kur'an'da şu şekilde zikredilir:

"Uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu biz yazmadık. Fakat kendileri Allah rızasını kazanmak için yaptılar. Ama buna da gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik. İçlerinden çoğu da yoldan çıkmış kişilerdir." (Hadid suresi, 27)

Hadid suresinde geçen bu ayete göre ruhbanlık apaçık haramdır ancak Kur'an'ın diğer bütün ayetleri gibi bu ayeti de yorumlayarak aslında İslam'da ruhbanlığa yer olduğunu savunan Cüneyd gibi bazı mutasavvıflar da mevcuttur.⁴⁷ Oysa İslam tarihinde Osman b. Maz'un'un hanımının, eşini İslam peygamberine çok ibadet ettiği şeklinde şikâyet ettiğine ve İslam peygamberinin de Osman b. Maz'un'u uyardığına şahit oluyoruz. İslam peygamberinin cevabı şudur: "... Şüphesiz gözünün senin üzerinde hakkı vardır, şüphesiz bedeninin senin üzerinde hakkı vardır, şüphesiz hanımının da senin üzerinde hakkı vardır."

⁴⁶Ebu'l Ala Afifi, Tasavvuf: İslam'da Manevi Devrim, Risale Yayınları, İstanbul, 1996,s.76

⁴⁷Ebu'l Ala Afifi, a.g.e.s.80

Yukarıda gerekliliği üzerinde durulan ibadetlerden bahsedildi. İslam düşünürleri ve sufilerin çoğu bu kanaattedir ancak duaya ve ibadete gerek olmadığını savunan bazı düşünürler de mevcuttur. İslam tarihinde Kufe ekolü olarak bilinen bir ekol bu görüştedir. Bu ekolde “ruhaniler” ismiyle anılan bir grup ortaya çıkmıştır. Hibban el- Hariri bu gruba dâhil olmuş kişilerdendir. Bu kişiler her şeyi mubah görmeye (ibahilik) başlamışlar ve bu başlangıç Kufe ekolüne bambaşka bir boyut kazandırmıştır. Bunlar şeriatın zahirine yani dış organlarla icra edilen kısmına önem vermezler sadece ruhi hayata yönelirler. Tabi ibahiliğe de ulaşmak için çaba lazımdır. İbadet yolunda son noktaya varan kişi artık ibadet etmek zorunda değildir.⁴⁸

Tasavvufta dört unsurdan bahsedilir: şeriat, tarikat, hakikat, marifet. Şeriat ilk unsurdur. Yani diğerlerinin varlık sebebidir. Kur’an-ı Kerim’e, hadislere, ehl-i sünnet imamlarının içtihatlarına dayanan kurallar bütünüdür. Bu kurallar bir Müslüman’ın nasıl yaşaması gerektiğini anlatır.

“Takva sahibi Müslümanlar, fıkıhçılarla kelâmcıların İslam anlayışlarında dini heyecanlarını doyuracak bir şey bulamayınca bu heyecanı tatmin etmek için tasavvufa sığındılar Fakihlerin anlayışı kendilerini tatmin etmiyordu, çünkü onlar ortaya öyle bir şeriat portresi koyuyorlardı ki bu portrede takvanın, isminden ve resminden başka hiçbir şey yoktu. Ayrıca dini anlama hususunda belirledikleri ölçülere ve harfi yorumlama tarzlarına aykırı hareket eden herkese açıkça cephe alıyorlardı.⁴⁹ İşte bu düşünceler tasavvufun doğuşuna sebep olmuştur.

1.5.2. Tasavvuf ve Mistisizm

İnsan ikiden yaratılmıştır: balçık ve ruh. İnsanın amacı balçıktan ziyade Allah’ın kendi ruhundan üflediği ruhu beslemek ve insan-ı kâmil olmaktır. Bunun için de içsel bir yaşantıya ihtiyaç vardır. Tasavvuf, İslamiyet’e çok sonradan girmiş insanın manevi boyutuyla ilgilenen içsel bir doktrindir. Tasavvuf, İslam maneviyatının kendini gösterdiği sayfadır. Kelamcılarının yaptığı aklî açıklamalar ve

⁴⁸ a.g.e

⁴⁹Ebu’l Ala Afîfî, Tasavvuf: İslam’da Manevi Devrim, Risale Yayınları, İstanbul, 1996,s. 86

fıkıhçıların yaptığı lafzi açıklamalardan daha fazlasıdır. Hem kalbi hem akli doyurmaya çalışan bir sistemdir. İnsanları sistemli bir şekilde Allah'a ulaştırmaya ve O'nda kaybedip tekrar kendisini buldurmayı amaç edinmiş bir sistemdir. İnsan kendisinin varlık sebebini bilmek için çok yollara başvurmuştur. Kendisini bulmak için duyu organlarından daha fazlasına ihtiyacı vardır insanın. İşte tasavvuf o cevherin insanın içinde olduğunu insana bildiren bir sistemdir. Daha önce de değindiğimiz gibi Kur'an'da tıpkı insan gibi çift yapılıdır yani iki anlamı vardır: zahir, batın. Zahir mana herkesin anladığı, bildiği, gördüğü ve uygulamaya çalıştığı manadır. Ancak batın mana gizlidir, belli bir çalışma, istek ve kalp gerektirir. İşte tasavvuf burada devreye girer. İnsana batının kapılarını açmak ve O'nu Allah'a ulaştırmaktır amacı.

Arapça bir sözcük olan tasavvuf kelimesinin hangi kökten geldiği tam olarak bilinmemektedir. Bununla ilgili pek çok görüşten bahsetmek mümkündür. Mahir İz yedi ihtimalden bahseder ve en kayda değer olanı diğer kaynaklarda da üzerinde durulan: Yün, kaba kumaş anlamında sof kökünden, gelmiş olmasıdır. İslam peygamberinin "sof" giydiği rivayet edilmiştir.

“Peygamber (s.a.v) efendimiz bir kulun davetine icabet eder, eşeğe biner ve sof elbise giyerdi. Sof elbise giymek, dünya süsünden uzaklaşmak, manevi yaşamı hayata tercih etmek demektir. Sahip oldukları diğer özelliklerden ziyade giydikleri bir dış giysiyle anılmaları peygamberlerin de yünlü giymeleri ile ilgilidir.⁵⁰

Diğer görüşlere kısaca göz atmak gerekirse:

- Ashab-ı Suffe gibi yaşama anlamında suffe kökünden türemiş olabilir.
- “Saff-ı Evvel” kökünden gelmiş olabilir.
- Beni'- Suffe'ye nispet edilmiş olabilir.

⁵⁰Ebu'l Ala Afifi, Tasavvuf: İslam'da Manevi Devrim, Risale Yayınları, İstanbul, 1996,s. 37

- Yunancada “hikmet” anlamına gelen Sofos, sophia sözcüğünden gelmiş olabilir⁵¹

Yukarıda da değindiğimiz gibi sözcüğün menşei ile ilgili bütün görüşler içerisinde herkesçe kabul edilen açıklamasını yapmış olduğumuz “sof” yani “yün kumaş”tır.

Tüm âlimler tarafından kabul gören bir görüş vardır ki o da “tasavvuf” ya da “sufi” sözcüklerinin İslam’a sonradan girmiş olmalarıdır. Bu zaman hicri ikinci asrın ortalarına doğru tekabül eder. Prof. L. Massignon’a göre Sufinin özel bir lakap olarak verilmesi, hicri ikinci asrın ikinci yarısına rastlar. Bu isim ilk olarak kendine has bir zühd anlayışı bulunan el-Kimya yazarı Kûfeli Cabir b. Hayyan ile yine bir Kûfeli olan Ebu Haşim’e verilmiştir. Kelimenin çoğulu olan sufîyye ise, hicrî 199’larda ortaya çıkmıştır...”

İslam peygamberi zamanında yaşayıp, O’nun çevresinde oturup O’ndan feyz alan bütün insanlara “sahabe”, İslam peygamberinin vefatından sonra O’ndan gördükleri davranışları ve işittikleri sözleri insanlara ulaştıran kişilere de “ tâbiin” denmiştir. Sahabe ve tabiin sayesinde peygamberin düşünceleri Müslümanlara ulaştırılmıştır. Hz. Muhammed’in vefatından sonra kurulan İslam devleti bir fetih devleti olma özelliğine sahiptir. Dört halife dönemi olarak bilinen dönemde bu düşünce “cihad” düşüncesiyle yapılırken, Emeviler döneminde bu düşünce dünyevi bir hırsla bürünmüştür. Dünya hayatına meyiletme, dünya hayatına fazlasıyla dalma had safhaya ulaşmış, herkes beşeri ve geçici zevkler peşinde koşmaya başlamıştır. Böylece İslam âleminde birçok fırka oluşmuş ve her fırka bir diğerini kötüleyerek doğru yolun kendisi olduğunu savunmuştur. Böylelikle İslam dininin ana prensibi olan “vahdet” bozulmaya başlamıştır Bu düşüncenin sonucunda bazı zühdi hareketler baş göstermiştir. İşte bu dönemde sadece ibadete yönelen, kendi nefislerini terbiye etmek için birtakım hücre ve zaviyeler meydana getiren bir kesim oluşmuştur. Bu kesime “sufiler” denmiştir. Bu insanlar Allah’a ulaşmanın yolunun sadece zühd ve takvadan geçtiğini ileri sürmüşlerdir. Zamanla bu düşünceler gelişmiş ve Müslümanların manevi hayatlarını yönlendiren adına “sufizm” denilen bir sistem

⁵¹Mahir İz, Tasavvuf, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1990, 38

oluşmuştur. Sufizm bazı kaynaklara göre yerini tasavvufa bırakmıştır. Tasavvuf, Allah'a ulaşmanın, onunla bütünleşmenin, manevi huzurun, ibadetlerin yollarını insanlara anlatan bir doktrin olma özelliği göstermiştir. Yani “sufi” ve “mutasavvıf birbirinden farklı iki kavramdır. Sufizm insanın kendisini keşfetme yoludur. Dini kurallara bağlı, dogmalarla birlikte çalışan bir olgu değildir. “Ben kimim? Nerden geliyorum? ve nereye gideceğim?” sorularını soran kişilerin sufi metotları yoluyla cevap bulabilmeleri mümkündür.

Sufizmin bilhassa çok önemli iki boyutu vardır: 1.Dikey boyut: İç yaşamı keşfetme, insanın aslını, özünü bulması, 2.Yatay boyut: insanlara hizmet etmek ve dünyevi ilişkileri uyum, güzellik ve sevgi boyutunda ayarlamak(bu boyuta dünya görüşü boyutu diyebiliriz)⁵²

Kimilerine göre de, mutasavvıf yolunun hedefine ulaştığı zaman sufi olur. Sufizm ile Sufi Tarikatları arasındaki ayırım bugün çoğunlukla bilinmemektedir. Sufizm bir yaşam tarzıdır, hayata farklı bir bakıştır. Tarikatlar ise Sufizmden kaynaklanan, sistemleşmiş kurumlardır. Okyanusla bir testi su benzetmesi de Sufizmle Tarikatlar arasındaki ilişkiyi gayet güzel anlatmaktadır: “Okyanustan su alıp testiye doldursanız testideki su ne kadar okyanus özelliğini korur ki?”⁵³

Tasavvufun değişik kişilerce tanımlarına bakacak olursak:

Tasavvuf, Hakk'ın hoşnutluğunu kazanmak ve ebedî saadete ermek için nefisleri temizleme, ahlâkı tasfiye, iç ve dışı tenvir, sûret ve sûreti tezkiye hallerinden bahseden bir ilimdir.”⁵⁴

“ Varlığını kaybetme”, kulun benliğini kaybederek Allah'la yahut Allah'ta var olmasıdır. Yani muşahhas zatından ve bu zatın vasıf izlerinden geçip/ fenâ bulup

⁵² Annemarie Schimmel, İslam'ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999

⁵³ Annemarie Schimmel, a.g.e.

⁵⁴ Mahir İz: Tasavvuf, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1990,s.30

Allah'ta bâki olmasıdır. Ya da başka bir deyişle, Allah'ın çekim alanında bulunmasıdır.”⁵⁵

“Gönlü masivadan alıp, Hakk'a çevirmektir.”(Gazalî)

“Kişinin zahiren ve batinen şer'i edeplerle birlikte olmasıdır. Bu da ilahi ahlaktır.”

İbn-i Arabî

“Şeriatın üç yönü vardır: ilim, amel, ihlas. Tasavvuf, üçüncü maddenin gerçekleşmesine yardım eden bir yaşama ve düşünme tarzıdır.” İmam Rabbani

“Tasavvuf, O'nun ruh emanetidir! Tasavvuf onun bătınıdır! Tasavvuf O'nun özüdür! O, kâinatın varlık sebebi, Allah'ın sevgilisi ve insan ehramının son noktasıdır!”⁵⁶

Farklı kişilerden aldığımız ama hemen hemen hepsi aynı şeyleri söyleyen tanımlardan da anlaşıldığı gibi tasavvuf bir iç yaşantıdır. İslam inancında Allah'a ulaşmanın yollarından biridir. İnsanın akıl yoluyla erişemediği ilahî hakikatlere ve gayb âlemine sezgiyle ulaşma yoludur. Tasavvuf, dünyanın süsünden yüz çevirmek, insanların meyl edegeldiği geçici lezzetlerden korunmak, halk ile beraber, Hakk'a yönelmektir.⁵⁷

Peki, Tasavvuf bir iç yaşantıysa ve mistisizm de iç yaşantılarla ilgiliyse tasavvuf mistisizm midir? Ya da İslam mistisizmi denilebilir mi? Bu konuda araştırma yapmış, bu konuyla ilgili kitap yazmış birçok yazar arasında net bir görüş birliği ya da ayrılığı yoktur. Ebu'l Ala Afifi, Mahir İz gib bazı yazarlar için böyle bir sorun bile söz konusu değilken, yakın dönemde yaşamış Seyyid Kutub, Necip Fazıl Kısakürek gibi yazarlar için İslam Tasavvufu ile mistisizm net bir şekilde ayrılır, Yaşar Nuri Öztürk, Erol Güngör gibi yazarlar bu ayırmı kabul etmiş fakat tasavvuf yerine İslam mistisizmini kullanmaktan çekinmemişlerdir. İslam Mistisizmi olarak bilinen “

⁵⁵, Ebu'l Ala Afifi, Tasavvuf: İslam'da Manevi Devrim, Risale Yayınları, İstanbul, 1996,s.43

⁵⁶ Necip Fazıl Kısakürek, Batı Tefekkürü ve İslam Tasavvufu, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2010,s. 99

⁵⁷ Mahir: Tasavvuf, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1990

tasavvuf” elbette mistisizmin tam karşılığı değildir. Çünkü daha önce de değindiğimiz gibi İslam “vahiy” kaynaklı, mistisizm ise “akıl” kaynaklıdır. Yani İslam dini vahiylerle Allah’ı bulmayı, O’nu tefekkür etmeyi, O’nu sevmeyi, O’na ibadet etmeyi emreder. Tasavvuf ve mistisizm arasındaki farklar kısaca şu şekilde özetlenebilir.

- Tasavvuftaki olgunlaşma metotları kişilerin karakter yapılarına göre farklılık gösterdiği hâlde, mistisizm bu farklılık ve zenginliğe sahip değildir.
- Mistik sadece “vecd” ehli olduğu hâlde, sûfî hem vecd ehli, hem de ilim talibidir.
- Tasavvufta kişi zikir ve şeyh ile birlikte bulunur. Mistisizmde böyle bir durum söz konusu değildir.
- Mistisizm, rûhun cesede hakîmiyetini sağlamayı amaçlar. Tasavvufta ise amaç rûhun temizlenip Hakk’a erdirilmesidir.
- Tasavvuf şeriat kurallarının üzerine bina edilmiş olup İslam dininin bir yüzüdür. Tasavvuf İslam'dan bağımsız düşünülemez.
- Tasavvufta peygamber yoluyla Allah'a ulaşmak vardır. Mistisizm'de peygamber veya bir mürşid-i kâmil yoktur Tasavvufun ahlak kuralları tamamen İslam peygamberinin sünnet denen sözlü ve fiili hareketlerine dayanır. Tasavvuf özel anlamıyla sünneti harfiyyen yerine getirmektir.⁵⁸

Bahsedilen bu farklara rağmen Tasavvufu, mistisizmden ayırmak zordur. Tasavvuf çoğu kaynakta İslam Mistisizmi olarak karşılığını bulur.

İslam tasavvufunun menşe’iyle ilgili bazı görüşler mevcuttur. Tasavvufun İslam’da olmayan farklı kaynaklar aracılığıyla İslam’a girdiğini iddia eden bazı görüşler olduğu gibi tasavvufun sadece Kur’an ve hadis kaynaklı olduğunu iddia eden Müslüman düşünürler de mevcuttur. Ancak tasavvufun İslam’da olmayan farklı kaynaklardan beslendiğini iddia eden düşünürler bu tezleri için yeterince delil bulamamışlar oryantalistlerin tezlerini savunmaktan ileri gidememişlerdir. Bu tezlere karşı İslam menşe’ tezini Seyyid Hüseyin Nasr gibi şiddetle savunan düşünürler de

⁵⁸ Erişim: //http.www.wikipedia.com

çıkmıştır⁵⁹ Tasavvufun menşe'yle ilk olarak oryantalistler ilgilenmiştir. "Nicholson Hint tesiri ve Yeni- Eflatunculuk üzerinde durur. Blochet, Dozy, Von Kremer Hint-İran tesirine bağlar. Brown Samî bir dine karşı Arî reaksiyon olarak izah eder. A. Palacios Hıristiyanlığa ağırlık verir. Bunlar arasında İslamî menşe'lere en çok yer veren L. Massignon'dur."⁶⁰ "İslam üzerinde tetkikler yapan ilk araştırmacılar ya Suriye ruhbaniyetinden ya Yeni- Eflatunculuk'tan, ya İran Zerdüştlüğünden ya da Hinduizm'den çıkmış olduğunu söylemişlerdir. Nicholson bu dışarıdan alınma tezinin kabule şayan olmadığını göstermiştir. Tasavvuf İslam cemaatinde zuhur eden, buhranlar içinde bunalan insanların, kendilerini Kur'an ve hadise son derece vakfedip bunlar üzerinde düşünmelerinden doğmuş bir yoldur... Burada kabul gören en yaygın görüş; yan yana ya da iç içe yaşayan, kültür alış verişinde bulunan, birbirleriyle ilişkisi olan bütün din ve kültürlerin birbirlerinden uygulama ya da fikir almış olabilecekleridir. Dolayısıyla İslam tasavvufu da başka kültürlerden etkilenmekle beraber o kültürlerin izlerini İslam'la asimile etmiş, kendi içinde eritmeyi başarmıştır.

- İran Tesiri, Bu kaynağın üzerinde duranlar, Arapların manevi duyuş ve düşünüşe ya da felsefî tefekkür kabiliyetine sahip olmadıklarını, Ârilerin ise bu sayılan özelliklere sahip olduğunu dolayısıyla İslam İran'da yayılmaya başladığında tasavvuf Araplara onlardan intikal ettiğini savunmuşlardır. Aynı zamanda Bayezid-i Bistami gibi hicri ikinci asırda yaşamış büyük sufilerin İranlı olduklarını ileri sürmüşlerdir. Oysa büyük sufilerin birçoğu ya Haris el- Muhasibi gibi Arap'tır ya da Hasan-ı Basri gibi İslam peygamberinin hanımlarının evlerinde yetişmişlerdir.

- Hint tesirini ilk savunan kişi Türk âlimlerinden olan Ebu Reyhan Muhammed b. Ahmet el- Bîrûnî'dir. Bu konuyu Tahkiku mâ li'l- Hind adlı eserinde ayrıntılı olarak incelemiştir. Bu eserinde Bîrûnî, İslam Tasavvufuyla Hint mistisizmi arasındaki benzerliklerden bahseder. Bu benzerliklere diğer kaynaklarda da rastlamak mümkündür. Hint mistisizminin özellikle (Patanjali Okulu) Bayezid-i Bistami, Hallac-ı Mansur ve Mahmud Şibesteri'yi etkilediği iddia edilmiştir. Ancak

⁵⁹ Erol, İslam Tasavvufunun Meseleleri, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998

⁶⁰ a.g.e,s,4

kaynaklar adı geçen bu okulun bu sufilerden çok sonra meydana çıktığını ispatlamıştır. Hint mistisizmi ve tasavvuf arasında bazı kıyaslanmalar yapılmıştır, örneğin; “nirvana” ile tasavvuftaki “fena” kavramlarının aynı şey olduğu iddia edilmiştir. Ancak bu konu üzerinde çalışmış akademisyenlere ve ilahiyatçılara baktığımız zaman bu iki kavramın birbirinden farklı kavramlar olduğunu görebiliyoruz. Hint mistisizmindeki “Nirvana” kişinin yok oluşunu anlatır yani “hiç”liktir. Hint mistisizminde “nirvana” amaçtır, ona ulaşan kurtuluşa erer. Oysa “fena” bir amaç değil, vasıta ya da metottur. Sufi “fena” olmakla işini bitirmez başlangıç noktasına döner ve tasavvuftaki “beka” kavramı burada devreye girer. İslam tasavvufunun Hint mistisizminden etkilendiğini ileri sürenler Budha ve ilk sufilerden olan İbrahim Bin Ethem’in hikâyesinin benzerliğinden yola çıkarlar. Unutulmamalıdır ki Horasan İslam’dan önce Budizm’in yeşerdiği bölgedir.

Yine L. Massignon İslam tasavvufunun özellikle “zikir” konusunda Hint mistisizminden etkilenmiş olabileceğini de söylemiştir.

İslam tasavvufunu etkilediği iddia edilen ve en çok bahsedilen diğer görüş ise Yeni-Eflatunculuktur. “Gerek İslam felsefesini gerekse İslam tasavvufunun tüm yönlerini etkilemiş olan bu önemli akımın kaynağının Müslümanlar tarafından bilinmiyor oluşu, Müslümanların bizzat kendi kaynağından öğrenmediklerini gösteren bir ipucudur.”⁶¹ İslam tasavvufunun bu akımdan doğrudan etkilenmemiş özellikle Aristo’dan yapılan bazı tercümele İslam tasavvufunu etkilemiştir. Sudûr, vahdet-i vücud gibi konularda Yunan tesirlerini görmemiz de buna örnek teşkil edebilir.

İbranî- Hıristiyan etkisine gelince, Hıristiyan itikadı ve İslam itikadı taban tabana zıttır. Hıristiyanlıktaki teslis inancı İslam’ın vahdet ruhuyla çelişen bir itikat şeklidir. Bu saydığımız tesirleri İslam tasavvufu kaynağı kabul etmek yanlış olmakla beraber, İslam Tasavvufunun bu kaynaklardan etkilendiğini, bazı hususlarda beslendiğini de söylemek yanlış olmaz. Bu kaynaklara ek olarak Ebu’l Ala Afifi “kelam” ilmini de sayar. Ancak İslam tasavvufunun ana kaynağı daha önce de

⁶¹ Ebu’l Ala Afifi, Tasavvuf: İslam’da Manevi Devrim, Risale Yayınları, İstanbul, 1996,s.90

zikredildiği gibi Kur'an ve hadistir. Kaynak tek olmasına rağmen neden Müslümanlar arasında ya da akıl-ruh arasında tartışmalar olmuştur. Çünkü Kur'an-ı Kerim'deki çok anlamlılık özelliği O'nu okuyan herkesin başka bir yorum yapmasına sebep olmuş bu da farklı ve yeni görüşler doğurmuştur. Örneğin İbn-i Arabî "Fusulül Hikem" adlı eserinde "vahdet-i vücud" görüşünü her bölümde Kur'an'dan ayetlerle açıklamaya çalışmıştır. "Biz ona şah damarından daha yakınız"(Kâf, 16) ayetindeki yakınlığı "kulun zatı ve hakikati olduğu" görüşüne varmıştır. Bu örnekten de anlaşıldığı gibi En'el Hak diyen Hallac-ı Mansur da görüşlerine Kur'an-ı Kerim'den destek bulmuştur.

Tasavvufta bazı önemli kavramlar vardır. Bu kavramların başında ise yukarıda da değinildiği gibi şeriat gelir.

Şeriat: Dinin zahir yani insanlara emredilen, uygulama ve ibadet kısmıdır. Müslümanların hepsi şeriatın kurallarından sorumludur.

Tarikat: "Yol" demek olup, tasavvufun somut halidir. Şeyhin söylediği rabıta, zikir, murakabe gibi sorumlulukların yerine getirilmesi gerekir. Bir insan tasavvufu yaşamak için bir tarikata mensup olmalıdır. Sufiye göre tarikat öz, şeriat kabuktur. Amaç öze inmektir. Şeriat bu yolda sadece gerekli bir vasıtaadır.

Hakikat: Her yerde ve her şeyde Allah'ın gücünü görebilmektir. Allah'ın tecellilerini yarattığı her şeyde görmek ve normal karşılamaktır.

Marifet: Allah Teâlâ'yı tanımaktır. Marifet Hakk'ın kula bahşettiği bir sofradır. Hakikate erdikten sonra kişiye verilen "batın" bilgilerdir yani "ilm-i ledünni"dir. Fakra ulaşan kişilerin gönülleri marifetle dolar. Marifet, batın hazinesidir. Bu hazine aşk ile ele geçer.⁶²

Bahsi geçen derecelerden her biri diğerini oluşturur. Şeriata uygun ibadet etmeyen, farz ve sünnetleri yerine getirmeyen tarikat ehli olamaz, tarikat erkânına

⁶² Mahir İz, Tasavvuf, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1990,s.10

riayet etmeyen hakikate ulaşamaz, Allah'ın kudretini anlayamayan ise asla Allah'ı tanımaz yani marifet kapısından içeri giremez. Bu kapıları geçebilmek için bir mürşid-i kâmile ihtiyaç vardır.

Mürşid-i Kâmil (Kâmil; rehber, olgun rehber) olarak kabul edilen şeyh, daha önce aynı yoldan geçmiş, Allah'tan gelen ilhamlara açık kimsedir. Şeyh, müridin (murad eden, isteyen) düşünce hayatını kontrol altında tutar. Onun zayıf noktalarını bilir ve ona göre bir eğitim tertip eder. Şeyhin kalp gözü açık olduğundan müridin iç hayatını kendisinden daha iyi bildiğine inanılır.

Şeyh, dünyadan elini eteğini çekmiş, tasavvufun bütün merhalelerini geçmiş yalnız Allah'a dayanan kimsedir. Dünyevi herhangi bir çıkarı ve beklentisi olmayan kişidir. Kişi şeyhe intisab ettikten sonra Allah'ın varlığına doğru hareket eder. Bu hareket Hakkı bulma yoluna başlangıçtır, bu yola da “seyr-i süluk” denir.

Ancak tasavvuf yolunda olmak, içsel tecrübeler yaşamak için bir şeyhe intisab edilmesi ya da bir tarikata bağlanması gerektiği hususunda değişik görüşler vardır. Tarikat erbabında “şeyhi olmayanın şeyhi, şeytandır.” Ancak bazı düşünürler için bu şart değildir. Çünkü mürşid-i kamil olarak peygamberi yeterli bulmaktadırlar.

İslam tasavvufunun tarihi gelişmeleri ve dönüm noktalarına kısaca değinecek olursak;

İlk sufiler daha önce de zikrettiğimiz gibi zühd ve takvayla anılıyordu. Buna en güzel örnek de Hz. Muhammed'ti. O bütün İslam dünyasının hükümdarı olmasına rağmen mala tamah etmemiş, fakir bir hayat yaşamıştır. Kaynaklar Ebu Zer el-Gıfari, Huzeyfetü'l Yeman ve İmran İbn-i Hasan Huzai'yi ilk zahidler olarak göstermektedir.⁶³

Hicretin ilk üç yüz senesinde tasavvufun karakteri zühdi olarak nitelendirilebilir. Bu dönem sufilerinin dünyevi, siyasi, sosyal hayattan uzaklaşmışlardır ancak bu düşünceye uygun olarak hareket etmeyen mutasavvıflar da

⁶³ Erol Güngör, İslam Tasavvufunun Meseleleri, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998,s.54

vardır. Örneğin, ilk büyük mutasavvıflardan olan Hasan-ı Basri, Müslümanların siyasi liderlerine karşı gelmenin yanında bu liderlere nasihatler verilmesi gerektiğini de söylemiştir. Tasavvuf ilmi etrafında gelişen Bâtini inançlara bakıldığı zaman Hasan-ı Basri'nin sufilerden ziyade ulema zümresine ait olduğunu söylemek yanlış değildir.⁶⁴ 9. yüzyıldan itibaren fıkıh ağırlıklı olan zühd hareketi “mistik” özellikler göstermeye başlamıştır. Bu dönemin ilk büyük sufisi Sufiliği doktrin haline getiren Haris el- Muhasibi'dir. Onu önceki sufilerden ayıran en önemli farkı ise “ilahi aşk” kavramını tasavvufa kazandırmış olmasıdır. “ İbadetin temeli Vera'dır; Vera'nın temeli takva; takvanın temeli nefis muhasebesi; nefis muhasebesininki ise havf ve recadır. Havf ile reca neticede Vaad ve Vaidi bilmeye dayanır; Vaad ve Vaidi anlamak, amellerin uhrevi karşılığı hatırlamağa; hatırlamak ise düşünüp ibret almağa dayanır.”⁶⁵ Muhasibi'nin sözlerinden de görüldüğü gibi insanoğlu düşünmekle Allah'a varacaktır. Tasavvufun bu döneminde fıkıh ve tasavvuf arasında herhangi bir çatışma olmadığı Muhasibi'nin çağdaşı olan Ahmed b. Hanbel'in yazmış olduğu zühd kitabından anlıyoruz.

Muhasibi'nin “ilahi aşk” kavramını tasavvufa kazandıran en önemli mutasavvıf olduğuna değinmiştik. Bu yüz yılda tasavvuf için dönüm noktası sayılabilecek diğer önemli isimler ise Zunnun-ı Mısrî, Bayezid-i Bistamî ve Cüneydî Bağdadî'dir. İslam tasavvufunda Yunan mistisizminin ya da panteizmin ilk izlerine bu mutasavvıflar döneminde rastlanır. Bayezid-i Bistami'nin müezzin “Allahü ekber” dedikçe, “ ben daha büyüğüm” dediği rivayet edilir. Yine aynı şekilde Cüneyd-i Bağdadi'ye göre tasavvuf: “ Allah'ın seni senliğinden öldürmesi ve kendisinde yaşatmasıdır.” Bu şekilde sarf edilen bu sözler Cüneyd ve Zunnun-ı Mısrî gibi mutasavvıfların zındıklıkla suçlanmasına yol açmış tasavvufun Müslümanlar nazarında sapık bir mezhep görüntüsü kazanmasına sebep olmuştur. Bu dönemde tasavvuf artık zühd safhasını aşmış, mistik bir şekil almaya başlamıştır. Mistisizmin temelini teşkil eden “bir”den gelip “bir”e dönmek bu dönemde dillendirilmeye başlanmıştır.

⁶⁴a.g.e.s. 56

⁶⁵Ebu'l Ala Afîfî, Tasavvuf: İslam'da Manevi Devrim, Risale Yayınları, İstanbul, 1996,s.107

Bahsi geçen yaşantılardan sonra sufiler, kendilerini ve düşüncelerini ulema sınıfına anlatmak ve kabul ettirmek için çok çaba sarf etmişlerdir. Tirmizî, Tüsterî ve Harraz bu şahsiyetlerin önde gelenleridir. Sufileri ve onların görüşlerini anlatan kitapların yazılması buna en güzel örnektir. Bu konudaki en önemli kitaplar: Ebu Nasr Serrac'ın Kitabü'l Lumma' fi't- Tasavvuf'u ile Kuşeyri'nin Risalesi'dir. Bu kitaplarda genel olarak peygamberin hakiki takipçilerinin sufiler olduğundan, tasavvufun yanlış anlaşıldığından bahseder.

İslam tasavvufunun sünnet ve Kur'an'dan ayrılmaması için en büyük çabayı sarfedenlerden biri de İmam-ı Gazali'dir. "Hatta bu hususta oynadığı rol bakımından İslam Peygamberi'nden sonraki en önemli dönüm noktası, olduğu söylenir." ⁶⁶ Sufilikle geçirdiği düşünce buhranından sonra tanışan Gazali'yi, tasavvufu anlatmaya çalışan diğer Sünni şahsiyetlerden ayıran en önemli fark: Sünniliğin, tasavvuf ya da şeriat, tarikat gibi ayrımlara girmemiş olmasıdır. Ona göre sufi hem ilmi hem ameli zaruri görmelidir. Bu düşüncenin kabul gördüğüne en güzel örnek İmam-ı Gazali'den sonra âlim-sufiler ya da sufi- âlimlerin ortaya çıkışıdır.

İslam tasavvufunu en çok etkileyen bir diğer hareket "İhvan-ı Sefa" hareketidir. Yeni- Eflatuncu düşünceyi İslam dünyasına sokmaktaki en büyük rolü bu hareket oynamıştır. Bu hareket gizli bir cemiyettir ve İsmailî doktrin üzerine kurulmuştur. Onların en önemli görüşleri peygamber ve velilere yükledikleri anlamlardır. Onlara göre peygamberler zahiri yani şeriatı, Hz. Ali ve diğer imamlar da batını yani hakikati temsil ederler. Hakikat, şeraitten üstünse veli de nebiden üstündür.

Filozof olup aynı zamanda tasavvufu bir sistem haline getirmeye çalışan ilk kişi Sühreverdi'dir. 1191 yılında Eyyubî hükümdarının emriyle sihirbazlık suçundan dolayı öldürülen Suhreverdi, Plotinus'un sudur teorisini örnek alarak "vahdet-i vücud" kavramını geliştirmiştir. Suhreverdi, Yunan felsefesiyle Zerdüş dinini

⁶⁶Erol Güngör, İslam Tasavvufunun Meseleleri, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998,s.66

birbirine karıştırıp mistik bir teozofi kurmuştur. Felsefe ile sihir birbirine karışmıştır bu düşünce sisteminde⁶⁷

İşte Muhyiddin-i İbn-i Arabi felsefeyle dinin karıştığı bu dönemde ortaya çıkmıştır. Ona göre “Vahdet-i Vücut” tan kasıt birleşmek değildir, varlık özde birdir ancak çokluk olarak tezahür eder. Allah mutlak varlıktır ve her şeyi O yaratmıştır. Hiçbir şey veya hiç kimse yokken de O vardı dolayısıyla yarattığı her şey ezelde O'nun zatı ile birdir. Her şey onun bir parçasıdır ancak birleşmek zorunda değildir. Buna göre Hulül(Allah'ın insan şeklinde tecellisi) varlıktaki birlik değildir. Allah'ın tecellisi değişik kemal derecelerinde görülür. Cansız maddelerde çok aşağı derecede tecelli söz konusuysen İnsan-ı Kamil en yüksek derecede tecellidir.

İbn-i Arabi o zamana kadar olan bütün felsefi ve tasavvufi oluşumlardan özellikle panteizm ve Yeni- Eflatunculuktan etkilenmiş, kendisinden sonraki mutasavvıfları etkilenmiş, İslam tasavvufu için dönüm noktalarından biri olmuştur. İbn-i Arabi'yle beraber tasavvuf metafizik bir sistem haline gelmiştir. Bu Erol Güngör'e göre dinden ayrı, hakikatler peşinde koşan bir sistemdir.

1.5.3. Müslüman Kültürlerde Mistisizm

İslam'ı kabul etmiş bütün milletlerde İslam'ın temelini oluşturan Kur'an ve sünnetin etkileri ve sınırları mevcuttur. Sünni toplumlar fikhî, itikadi ve kelami yapısı güçlü zahiri boyutlara sahiptir. Teorik açıdan Şiilik tasavvufa ya da mistik deneyimlere daha yatkındır, zira içinde bazı güçlü batını aidiyetleri ve öğretileri içerir. Ancak bu ayrıma rağmen kültürel birleşme ve etkileşimlerden dolayı karşılaşılan mistik deneyimler ve inanışlar benzerlikler gösterir. Zaten İslam mistisizminin asıl doğuş ve gelişme yeri İran olmuştur.

Özellikle Emevîlerin son zamanları ve Abbasilerin ilk dönemlerine rastlayan zamanlarda İslam devletinin başkenti Şam'dan Bağdat'a taşınmıştır. Bu dönemde

⁶⁷ Erol Güngör, İslam Tasavvufunun Meseleleri, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998

eski İran inancı Zerdüştlüğün etkili olduğu bir dönemdir. Yine aynı dönemde Firdevsî'nin Şehname'sindeki karakterler ve imgeler örnek alınarak Arap hikâyesine yeni imgeler kazandırılmıştır. İran mitolojisi ve mistisizmi köklü ve güçlü olması sebebiyle İslam öncesi döneme ait Arap geleneklerini bastırması ve İslam mistisizminin oluşmasında büyük rol oynamıştır. Ancak İbn-i Arabî, Hallac-ı Mansur gibi İslam mistisizmine yön veren isimler Araptır.

Müslümanlar Hindistan'a düzenlenen seferler sırasında da çilekeş Budistlerle karşılaşmışlar ve astronomide ve matematikte etkili oldukları gibi dinsel alanda da etkili olmuşlardır. Hindistan'da ün yapmış ve Müslüman toplumları etkilemiş diğer bir yön ise büyücülüktür. Öyle ki Hallac-ı Mansur'un Hindistan'a büyü öğrenmeye gittiğini söyleyenler dahi vardır. Hindistan'daki velâyetnamelerde Hindistanlı yogilerle sufiler arasındaki büyücülük yarışmalarından bahsedilir. Hintli velilerin çilekeş Budacılardan zühd noktasında da etkilendiği söylenmektedir.

Sufi menkıbelerinde sıkça rastlanan Irak ve Lübnan dağlarında yaşayan Hıristiyan çilekeşlerden ve münzevilerden bahsedilir. Bu menkıbelerde sufi, bir çilekeşle veya bilge bir keşişle karşılaşır. Sufi ya mistik bir deneyim yaşayarak hakikati öğrenir ya da ona imrendiği için gökten o çilekeşin Hz. Muhammed'e inanmadığı için kurtuluşa eremeyeceğini söyleyen bir ses işitir. Bu tarz menkıbelerde bütün Müslüman toplumlarda rastlanır.

İran, Arabistan, Hindistan, Pakistan veya herhangi bir Müslüman ülke olmasın ki "özel koruma altında olan kişi" ye yani veliye rastlanmasın. Bu velilerin birçoğu gaybı bilir, duaları kabul edilir, hastaları iyileştirme yeteneğine sahiptirler. Aynı anda birden fazla yerde görülebilirler. Örneğin Mevlânâ Celaleddin-i Rumî aynı anda on yedi yerde görülmüş ve her yerde de bir şiir yazmıştır.

Velilerin gösterdiği kerametler her yerde hemen hemen aynıdır. Karaçi yakınlarındaki Mango Pir'de öfkeli bir veli çiçeği bir timsaha dönüştürmüştür. Benzer örnekler Türk, Arap ya da İranlı sufilerde de görülür. Rabiâtül Adeviye'nin - hiç et yemeyerek- vahşi hayvanlar da dâhil hepsine söz geçirdiği velâyetnamelerde

sıkça bahsedilen kerametlerdendir. Kuzey Afrikalı bazı veliler için de aynı kerametlerden bahsetmek mümkündür.⁶⁸

Özellikle bazı mistik inanışlarda Müslüman kültürlerdeki yaşantılar ve bu inançlar birbiriyle benzerlik gösterir. İranlı sufi Ruzhibân Bakli'nin geliştirmiş olduğu bir kuramda:

“ Kalpleri Âdem’inki gibi olan üç yüzler, kalpleri Musa’nınki gibi olan Kırklar, İbrahim’inki gibi olan yediler, Cebrail’inki gibi olan Beşler, Mikail’inki gibi olan Üçler ve kalbi İsrail’inkine eş olan kutuptan oluşan hiyerarşik bir yapıdan bahseder. Bu evliya topluluğuna, canlı olarak göğe alınan dört peygamber: İdris, Hızır, İsa ve İlyas’ı da ekler. Böylece velilerin manevi âleminin sayısı kozmik rakam 360’a ulaşır.⁶⁹

Bu sayıların hepsine Müslüman kültürlerde özel anlamlar atfedilmiştir. Yakınoğu’da, Türkiye’nin Trakya bölgesindeki Kırklareli şehri gibi yer adları⁷⁰ vardır. Marakeş’in Yediler tarafından korunduğu iddia edilir. Kur’an-ı Kerim’de geçen Yedi Uyurlar’ın da bu tür mistik yüklemelerle ilgili olduğunu söylemek pek de yanlış olmaz.

⁶⁸ Annemarie, Schimmel, İslam’ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999

⁶⁹ a.g.e.s.216

⁷⁰ a.g.e

İKİNCİ BÖLÜM

2. ELİF ŞAFAK'IN ROMANLARINDA İSLAM TASAVVUFU

VE MİSTİK ÖGELER

2.1. Elif Şafak'ın romanlarında Tasavvuf

2.1.1. Elif Şafak Romanlarında Tasavvufa Bakış Açısı

Tasavvuf ve tasavvufi kavramlar Elif Şafak romanlarındaki ana malzemelerdendir. Bütün romanlarının temel konusu olmasa da hemen hemen her romanda tasavvufi bir kavram ya da sufi karakterli bir kahramana rastlamak mümkündür. Özellikle Pinhan ve Aşk romanlarında işlenen konu birebir tasavvuftur.

Pinhan, bir Mevlevi dervişinin kendi hikâyesini arama sürecini ve bu süreçte karşılaştığı güçlükleri, sürprizleri ve hikâyeleri konu edinir. Pinhan, bir derviş olmasına rağmen tasavvufi fikirlerine rastlanmaz roman boyunca. Ancak tekke, sema', menkıbe, keramet gibi kavramlara ve mürşitlere rastlanır. Pinhan romanında tasavvuf, dini uygulamalar değil de sadece ruhi bir eğitim süreci olarak görülür. Bu ruhi eğitim söz konusu kahramanların ibadetlerine aksetmez. Biraz da modern dünya insanının özlemini çektiği mistik bir rahatlama gibidir. Pinhan, meyhaneye gidip, az da olsa şarap içen ya da meyhanede gördüğü bir oğlana vurulduktan sonra onunla aynı yatağı paylaşan bir derviştir. Roman boyunca dervişlere namaz kılarken ya da ibadet ederken rastlamak zordur. Birkaç yerde sema' yapan Mevlevi dervişleri betimlenir ya da semahaneler...

Tasavvuf tarihi boyunca birçok tarikat ve ekol yaşamış, çok farklı kültürlerde farklı insanları etkileri altına almışlardır. Pinhan romanında bunu hem Dürr-i Baba

tekkesinde hem de Horoz Baba tekkesinde ya da Pinhan'ın kendi oluşum hikâyesini ararken kaldığı Hırpani Baba tekkesinde görmek mümkündür.

Tasavvuf anlayışının en yoğun şekilde işlendiği bir diğer roman ise Aşk'tır. Aşk romanı kurgu olarak da tasavvuf temelli olması bakımından önemlidir. Kurguda tasavvuf kullanıldığı gibi tasavvufi kaynak, kavram, tanım ve şahsiyetlere rastlanması da ayrı bir önem kazandırır romana.

Aşk romanı on üçüncü yüzyılda Anadolu'da Şems ve Rumi arasındaki gönül aşkını konu edinir. Bu aşkın etrafında şekillenen olaylar ve bu olayları 2008 yılına uzatan bir yazarın bir başka aşkı anlatılır.

13. yüzyılda Anadolu, Moğol istilasını yaşamış ve bu istiladan kaçan birçok ilim erbabı ya da mutasavvıf göç etmiş bazıları da Anadolu'ya sığınmış ve bu göçler tasavvufun Anadolu'da yayılmasına vesile olmuştur. Moğol istilasının etkileri Aşk romanında da hissedilir: “Hıristiyanlar Hıristiyanlarla, Hıristiyanlar Müslümanlarla, Müslümanlar da Müslümanlarla çatışmaktaydı. (s. 37)

Anadolu'da durum böyleyken Şems'in dünyaya ve aşka bakışı bambaşkadır. Çok katı bir Anadolu'dur bahsedilen. Bu dönem Anadolu'sunda ilim erbabı tasavvufa ve sufilere bakışı hiç de iç açıcı değildir. Şems ve Mevlânâ birçok zorlukla karşılaşacaklardır.

Şems'in tasavvuf anlayışıyla ilgili fikirleri kayda değerdir. Çünkü Aşk romanındaki tasavvuf anlayışı ve tasavvufa bakış Şems'in bakış açısıyla anlatılmaktadır. Aşk romanında sıkça kullanılan kavramlar, aslında tasavvufun ayrı bir ilim olarak doğmasına sebep olan zahir- batın kavramlarıdır: “Şems gözlerinde sihirli bir parıltıyla sözlerine devam etti.

“Şimdi salt şeriata bakanlar ve ötesini göremeyenler, zahiri manayı bilir. Sufi taifesi ise bîatnî mânâyı bilir. Evliya, yani veliler, batninin batnîsini bilir. Dördüncü seviyeyi ise ancak Allah'ın sevgili dostları ve peygamberler bilebilir.” (s. 75)

Aşk romanında tasavvuf için önemli olan diğer kavram ise vahdet-i vücud anlayışıdır. Bu İbn-i Arabî'nin bahsettiği vahdet-i vücud olmasa da bahsi geçen varlığın birliği, aslında her şeyin tek olduğu düşüncesidir: “Zira ‘onlar’ diye ayrı bir varlık yok, tıpkı ‘ben’ diye ayrı bir şey olmadığı gibi. Aklından şunu çıkarma: Kâinatta ne varsa birbirine bağlı. İnsan, hayvan, nebat, cemad... Yüzlerce, binlerce farklı ve ayrı mahlûk değiliz. Hepimiz Tek’iz.” (s.176)

Romanda on üçüncü yüzyılda Anadolu’daki sufiliğe yöneltilen eleştiriler de işlenmiştir. Sufilerin nefis mücadelesini büyük cihat olarak görmeleri, Kur’an-ı Kerim’de zahir anlamın yanında batın anlamın aranması, ibadetlerden ziyade aşka önem verilmesi, en sık eleştirilen fikirlerdir: “Neymiş, bir savaş sonrası Hz. Muhammed halka dönüp, “ artık küçük cihadı bitirdik, bundan sonra büyük cihada geçiyoruz,” demiş. Bunu eleştiren ilim erbabı:

“Buradan hareketle mutasavvıflar diyor ki, artık yegâne düşman nefsimizdir, kimseyle kavga etmeyelim! Sufilere sorsan mübarek Kur’an-ı Kerim esrarengiz sembollerle, işaretlerle, rumuzla dolu. Ayetleri harf harf ebced hesabına döküp gizemli manalar arıyorlar. Her kelimenin bir zahiri manası varmış bir batini. Bu sebepten ince ince katman katman bakıyorlar her ayete. Gafiller! Arayacak ne var? Allah buyruğunu saklamamış ki! Açıkça sıralıyor. (s.193) şeklinde konuşur.

Ancak bu eleştiriler karşısında sufilerin sadece ilme ehemmiyet veren, ibadetlerini aşksız olarak eda eden, her şeyi dışta arayan insanlar ve düşünceler de sufiler tarafından eleştirilmiştir:

“Öyle insanlar vardır ki, her Ramazan sektirmeden oruç tutar, her bayramda günahlarının kefareti için kınalı koyun keser, hacca umreye gider, günde beş vakit alını secdeye değer ama yüreğinde ne sevgiye yer vardır ne de merhamete. Bre adam, o zaman ne demeye uğraşır durursun ki? Aşksız inanç olur mu? Sevmeden ve sevilmeden, habire bir şeylere söylenip homurdanarak iman etmek mümkün mü? Aşk yoksa “ ibadet” bir kuru kelimeden, yan yana gelmiş altı harften ibaret. Dışı kabuk, içi oyuk... Kimileri de O’nu Mekke’de, Medine’de arar!

Ya da mahalle camisinde! Allah bir mekâna sığar mı? Ne gaflet! O tek bir yerdedir ancak: Âşıkların gönüllerinde. O yüzden şöyle dememiş mi: *“Ne yer ne gök kucaklayabilir beni. Ancak ve ancak inanan kullarımın yüreğine sığabilirim.”* Boş yere abdest almakla uğraşma, eğer kalbini temizlemeyi bilmiyorsan evvela. Benim Rabbim tüccar değil ki, senin gibilerle ticaret yapsın! Benim Rabbim bakkal değil ki, defterinin bir köşesinde sevap hanesi, toplayıp çıkarsın! ...Benim Rabbim her zaman diridir. İsmi Hay ne demeye müeyyideler, yasaklar, zanlar, hesaplar içinde kalayım? Seven ve sevilen bir Hak benimki. İsmi Vedud. Nasıl başka insanlar hakkında dedikodu yapabilirim ki, Allah’ın her an her şeyi duyduğuna inanıyorsam şayet? İsmi Rakib. (s. 228-229)

Aşk kitabındaki tasavvuf anlayışı içi aşkla dolu bir anlayıştır. Aşksız ibadetin de inancın da, düşüncenin de anlamı yoktur. Ancak âşık olan kişi tasavvufun gayesi olan dünyayı ve hayatı başka bir gözle görüp dünyevi zevklerden arnabilir:

“Korkma! Aşkta yok olunca zahiri tarifler, zihinlerdeki kategoriler buhar olur, uçar. O noktadan itibaren “ Ben” diye bir şey kalmaz. Tüm benliğin olur koca sıfır. Orada ne şeriat kalır ne tarikat, ne marifet. Sadece ve sadece hakikat... (s.231)

Tasavvufun on üçüncü yüzyıldaki yansımalarının yanında 2008 yılında sufiliği seçmiş olan Aziz Zahara isimli bir kahramanın bakış açısıyla da 21. Yüzyıldaki tasavvuf anlayışından bahsedilmiştir. Aziz Zahara ve Şems, ayrı yüzyıllarda yaşamış ama aynı ruhu taşıyan iki sufi kahraman olarak verilmiştir. Her ikisinde de aşkın bir insan aşkı hâkimdir bunun dışında çok fazla ortak nokta olmasa da fiziksel benzerlikler de kullanılarak okuyucuya bu hissettirilmiştir:

“Tasavvufla tanıştığımda Tanrı’nın huzurunda kendime söz verdim. Doğru yoldan ayrılmamak için elimden geleni yapacağıma, egoma boyun eğmeyeceğime ve bundan ötesini O’na bırakacağıma yemin ettim. Benim sınırlarımın ötesinde şeyler olduğu gerçeğini kabullendim. Kısacası O’na inandım. İnanç aşk gibidir. İspat istemez. Mantıksal bir açıklama beklemez. Ya vardır ya da yok.”(s.187)

Bugün de tıpkı modernite öncesinde olduğu gibi, maneviyata ilgide patlama yaşıyor. Tüm dünya giderek daha fazla sayıda insan, hızlı ve

meşgul yaşamlarında ruhaniyete yer açmaya çalışıyor. Ne var ki ruhaniyet yeni bir “hobi” değil. Hayatımızda ve kişiliğimizde temel değişiklikler yapmadan vakıf olabileceğimiz bir şey değil. (s.188)

Aziz Zahara'nın gözünden 21. Yüzyıl tasavvufuna bakış, bir rahatlama, ruhsal bir arınma ya da kendini keşfediş, kişinin kendisiyle ve dolayısıyla tüm dünyayla barışık yaşaması şeklindedir: Çünkü Aziz Zahara'yı ilerleyen bölümlerde meditasyon yaparken ya da dilek ağacına dilek asarken görmek mümkündür:

“İlk bakışta burada da bir nevi komün hayatı yaşıyordu. Tüm dervişler beraberce yiyor, içiyor, aynı anda dua ediyor, zikir çekiyor, uyuyordu. Ama asıl beklenen herkesin yalnız kalıp, kendi içine yönelmesiydi. Sufiliğe merak salan kişi evvela kalabalık içinde yalnız kalmayı öğrenmeliydi. Sonra da kendi içindeki: “ Dünyada bir ben varım!”

Sonra: “ Bende bir dünya var!”

Ve en nihayetinde: “ Ne dünya var, ne ben varım!” (s. 289)

2.1.2. Elif Şafak'ın Romanlarında Tasavvuf Ekolleri ve Uygulamalar

2.1.2.1. Sema'

Sema' Arapça bir sözcüktür, Mevlevi ayinlerinde tarikat mensuplarının cezbe haliyle ayakta dönmesi, Allah'ı zikretmesidir. ¹Mevlevilerin yaptıkları bu zikre Mevlevi ayini denir. Bu ayinde dervişler tasavvuftaki devran anlayışına uygun bir biçimde ²dönerler. Mevlana'nın ölümünden sonra tarikat haline getirilen Mevleviliğin ayini olan sema' da Mevleviliğin kurucusu Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin oğlu Sultan Veled'in ölümünden sonra 15. yüzyılda ³ayrıntılılandırılmıştır. Sema' Bu ayin sadece zikir olmakla kalmamış Mevlana'nın

¹ Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Hazırlayan, Ferit Devellioğlu, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997

² Nuri Özcan, İslam Ansikpedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, c.29.s. 466

³ Nuri Özcan, a.g.m

sözünü ve müziğini de Osmanlı İmparatorluğunun dört bir yanına yaymıştır. ⁴Sema' ayini genellikle Cuma namazından sonra ya da topluca vakit namazı kılındıktan sonra yapılır, namazdan sonra bütün dervişler yerlerine oturur sonrasında sema' başlar. Sema' için özel derviş kıyafetleri vardır. Tennure dedikleri elbise, bellerinde “eliflam” dedikleri kuşak, “güldeste” denilen ceket ve başlarına sikke, en üste de ayin başlayınca çıkardıkları siyah bir hırka giyerler. Bu şekilde hazırlandıktan sonra çıplak ayakla semahanenin etrafına dizilip, mutriple beraber beklerler. Mutrip: Neyzen, kudüm-zen, naat okuyan ve ayinhandan meydana gelir. Şeyh, semahaneye girip selam verince dervişlerden biri de yüksek sesle selamını alır, naat okunur, okunacak ayinin bestesinin taksimi yapılır, kudümler yavaş yavaş vurulmaya, neyler üflenmeye başlar ve sema' başlamış olur. ⁵

Sema' belirli kurallara göre düzenlenmiştir. Dervişler sağ ayakla dönmeye başlar. Dervişlerin dönme hızı giderek yükselir birisi kendinden fazlaca geçecek olursa ayinin düzeninden sorumlu derviş tarafından hırkası çekilmek suretiyle uyarılır.

Mevlevi ayini ile ilgili âlimler arasında tartışmalar olmuştur. Bu tartışmaların temel sebebi ise rakıdır. Bazı âlimler sert bir şekilde haram olduğunu söylemişlerdir. Saçaklızâde'ye göre devran dini oyun ve oyuncak haline getirmektir. ⁶ Ancak bazıları da güzel sesle şarkı ya da şiir okunduğu zaman Hz. Muhammed'in menetmediğinin birçok hadisle ispatlandığını ifade etmişlerdir. İbn-i Cüreyc'e göre mübahtır İmam Şafii ise haram olmadığını ancak avam için mekruh olduğunu ifade eder. Aziz Mahmut Hüdayi Sema'ın sadık âşıklarda görünen bir sır olduğunu söyler.

7

Sema ayininin Osmanlı kültüründe yerini almasından sonra musiki ve ilahi raks açısından gelişme kaydedilmiştir. Sema'da icra edilen musiki birçok bestekâra ilham kaynağı olmuştur. Osmanlı kültüründen de beslenerek günümüze kadar ulaşmıştır.

⁴ Annemarie Schimmel, İslam'ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999

⁵ Mahir İz, Tasavvuf, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1990

⁶ Süleyman Uludağ, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, c. 9, s. 95

⁷ Mahir İz: Tasavvuf, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1990

Şu anda dünyanın dört bir yanında Şeb-i Aruz törenleri kutlanmakta ve sema' ayinini izlemek için Konya'ya akın akın insan gelmektedir. Ancak bu merak ve ilgi biraz da modern dünyanın keşmekeşinden sıkılan modern insanın sığındığı ruhsal boşalım, rahatlamadır. Mevleviliği diğer tarikat ve tasavvuf anlayışlarından ayıran bir anlayış hâkimdir. Bu anlayış bizi Hinduizm ya da Budizm gibi insan sevgisini ve ruhsal doyumu her şeyin üzerinde tutan inanışlara götürür. Oysa Mevlevilik de diğer Tasavvuf ekolleri gibi bir tarikattır ve ibadetleri de dâhil her açıdan İslam dinini ön planda tutar.

Elif Şafak'ın ilk romanı Pinhan Mevlevi bir dervişin hikâyesini aramasını konu ediyor. Yaşamakta olduğu Dürri Baba tekkesi yapılan ayine bakılırsa bir Mevlevi tekkesidir. Sadece Pinhan'da değil diğer romanlarında da sema' ayinine rastlayabiliyoruz. Özellikle Aşk romanı sema'ın nasıl oluştuğu hakkında da bize fikirler verir. Bazı yerlerde ayin olarak karşımıza çıkan sema' bazı yerlerde de farklı kültürleri buluşturan bir etkinlik ve felsefi düşünce olarak çıkar karşımıza. İlk olarak Pinhan romanında görülen sema' tam bir ayin niteliğindedir. Pinhan, kendisini tekkeye ait hissetmemiş ve izlediği sema' ona sadece izlerken zevk vermek dışında bir etkide bulunmamıştır: “Def ü ud ü kudüm ü ney ile iştilgal eden veya gününü ibadetle geçiren ya da aralarında münazara eden veyahut içli nefesler koşan dervişleri hayran hayran seyretmiş...”(s.26)

Yine Pinhan'da rastladığımız bir sema' ayini var, devam eden bir ayin: kudüm, ney, halka halinde sıralanmış dervişler, sema'ı idare eden Mevlevi şeyhi yani Dürri Baba:

” Kudüm neredeyse orta yerinden çatlayacak; öylesine gergin. Ney neredeyse hüngür hüngür ağlayacak; öylesine içli. Halka neredeyse tarumar olacak; öylesine kendinden geçmiş. Ve hep bir ağızdan, tek yürek tek nefes olup haykırdılar. “ Allah'ım Allah'ım!” “ Allah'ım Allah'ım!”O vakit halka içre halka içindeki tek nokta kollarını havaya kaldırarak kendi etrafında dönmeye başladı.” (s. 62)

Bir diğer tekke de Hezarpâre Horoz Baba tekkesidir. Okutulan Mesnevi'den ve icra edilen ayinden Mevlevi tekkesi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak genellikle namazdan sonra icra edilen sema' ayini burada sohbetten sonra icra edilmektedir:

“Çıt çıkarmadan, gözleriyle gönülleriyle sohbet ederek Mesnevi'nin kıvrımlarında kayıp giderlerdi... Sohbeti takiben sema icra edilirdi.” (s.122)

Bit Palas'ta bir Yahudi olan Ethel, aşk hayatı hareketli, devamlı sevgili değiştiren bir kadındır. Ancak bu sürekli değişiklik bir mevlevi'ye gönlünü kaptırana kadardır. Hayatında ve ruh dünyasında birçok değişikliğe sebep olacak kişi olur bu Mevlevi:

“İstanbul'un en meşhur Mevlevihane'sinin meftunlarının, “kadın ve erkek semazenlerin bir arada sema yapması caiz midir, değil midir?” tartışmasıyla ikiye bölündüğü günlerde o her iki gruba birden tavır alarak kabuğuna çekilmiş; o andan itibaren de günlerinin yarısını uykuya sığınmaya, geri kalan yarısını da gördüğü rüyaların tesirinden kurtulmaya ayırmıştı.(s162)

Ethel'in Mevlevi sevgilisi oldukça sakin, geçmişle ya da gelecekle işi olmayan, bugününü yaşayan, kendi halinde, insanları seven, hoşgörülü, tartışmalarla işi olmayan adeta sınırları alınmış bir kahramandır. Onun hayatına fazla tanık olunamıyor ancak Ethel'in üzerinde bıraktığı izlerden son derece barışçı ve eylemsiz bir inanca sahip olduğu satırların alt anlamlarından çıkartılabiliyor.

Aşk romanında diğer romanlardan farklı olarak, sema'nın nasıl meydana geldiğine tanık olunmaktadır. İlk olarak Şems'in icra ettiği sema'yı izleyen Mevlânâ Celaleddin-i Rumi bu vecd hali için gözyaşlarını tutamaz. Şems, önce bir çember çizer, burada da çember tasavvufun devran anlayışının sembolüdür. Çizilen dairede Şems Allah'ın isimlerini okuyarak vecdle dönmeye başlar:

“Önce ağır ağır, rikkat ve dikkatle, sonra kendisinden geçerek hızlanan bir ezgiye eşlik edercesine, insanüstü bir kudretle döndü döndü. Bu fevkalade dansı izlerken, gözyaşlarıma hâkim olamadım. Bıraktım bu vecd anının tılsımını hem ruhumu hem bedenimi sarmalasin. (s. 256)

Henüz ismi zikredilmeyen bu ayini Aşk romanının iki kahramanı Şems ve Mevlana icra etmek için düşüncelerini Kerra'ya açarlar. Ancak dönemin anlayışı göz önünde bulundurulursa buna karşı gelecek olanların çokluğu ve tavırları Kerra'yı

endişelendirir. Müzik ve dans eşliğinde Allah'ın zikredildiği bir ayın daha önce karşılaşılmayan bir durumdur: “ Ruhani, manevi bir raks düzenleyeceğiz. Daha evvel hiç görmediğin türden bir ayın bu. Müzik ve dans ve dua olacak. Hep beraber aşkla Rabb'i zikredeceğiz. (s.328)

Mevlevilik Batı'da çok ilgi görmüş ve Mevlevi ayinine “dönen dervişler” adını vermişlerdir. Allah'ı dönerek zikretmek çok karşılaşılan bir durum değildir. “Dönen dervişler” isimlendirmesine Aşk romanında rastlanır: “Dönen dervişlerin raksını icra edeceğiz. Adı semadır. İlahi aşkı arzulayan herkes davetlimizdir...” (s.328) Bu anlayışın Aşk romanının 13. Yüzyılda kullanılmış olması, romandaki tasavvuf anlayışının oryantalist bakış açısından etkilendiğini de istaplar niteliktedir.

Nihayet sema' ilk kez halka yapılır ve tanıtılır. Bu dansın amacı Hak'tan alınan aşkın halka teslim edilmesidir. Günümüzdeki semazenlerin duruşu da burada belirlenir. Beklendiği kadar olumsuz bir tepkiyle karşılanmaz: “Dostlar bu gördüğünüz ayninin ismi semadır. Bir elleri göğü işaret ederken, öteki elleri yere dönecek ki, Hak'tan aldığımız her aşk zerresini halka teslim edelim.” (s.331)

Şekli daha önce belirlenmiş olan sema' artık bazı gecelerde halka açık bir şekilde yapılmaktadır. Bu bölümde dervişlerin kıyafetlerinin de ifade edildiği görülür. Ancak Mevleviliğe göre namazdan sonra icra edilmesi uygun bulunan sema' burada, namazdan sonra değil abdest ve duadan sonra icra edilir: “ Akşam sema'a çıkacak altı derviş de bize katıldı. Beraberce abdest alıp, dua ettik.(s.338)

Sema' yaparken giyilen kıyafetlere de değinir Aşka romanı, bu kıyafetler bazı kavram ve duyguları sembolize etmektedir: “Sonra tennurelerimize bürünüp, elifi kuşaklarımız kuşandık. Bal rengi sikke mezar taşımızdı, uzun beyaz tennure nefsimize biçtiğimiz kefen, hırka ise ölmeden evvel ölenin mezarı.”(s. 338)

Aşk romanında sema'ın tarihi gelişimi üzerinde de durur. Mevlânâ, Şems öldükten sonra bu dansa son halini verir ve bu ayini kadınların da yapmasını ister:Ben de onun ruhuna hürmeten sadece erkekler için değil, kadınlar için de sema ayinleri düzenliyorum ve Sufi bacılara bu âdeti devam ettirmelerini salık veriyorum.

(s. 405) Bit Palas romanında, Ethel'in Mevlevî sevgilisinin küsmesine sebep olan soruna aslında burada çözüm üretilmiştir.

Günümüzde de İstanbul Beyoğlu ilçesi sınırlarında bulunan Galata Mevlevihanesinde kadın semazenler de sema' icra etmektedirler. Hme kadın hem erkek semazenlerin varlığı Allah karşısında herkesin eşit olduğu anlayışının hâkim olmasındandır.

2.1.2.2. Sufilik

Sufi, “mutasavvıf” demektir. Sufizm, tasavvufun Batı dillerinde çevrilmiş halidir ve tanımı çeşitli mutasavvıflarca farklı şekillerde yapılmıştır. Bu tanımlardan biri insanın akıl yoluyla erişemediği ilahî hakikatleri ve gayb âlemine ait hakikatleri sezgiyle arama yoludur. Hedef, insan-ı kâmil olmaktır. Bir başka deyişle, Sufizm, İslam inancına göre, kişiliği kötü huylardan temizleyip, ruhu pak edip, olgun olma yoludur. Bunu algılamak için, akla, göze ya da herhangi bir duyu organına ihtiyaç yoktur ancak Annemarie Schimmel'in deyişiyle “gönül bilgeliği” ya da marifetle bazı yönleri hakkında fikir verilebilir. Amaç dünyevi bütün arzu ve isteklerden kurtularak Allah'ın rızasını ve sevgisini kazanmak için aşkla ibadet etmektir. Beşer tavır ve düşüncelerinin üzerinde birtakım ruhî realiteler bulunur. Ruhî âlemler bağlantı kuran ve ilhama mazhar olan bir tabaka da sufiyye tabakasıdır. Bu sadece İslam dini için değil içerisinde mistik özellik bulunan bütün düşünceler için geçerlidir.

Mistik kişilerin yaşadıkları mistik tecrübelerin herkes tarafından görülememesi bazıları tarafından bu tecrübelerin halüsinasyon olarak adlandırılmasına sebep olmuştur. Bu kanıya bazı kaynaklarda da rastlamak mümkündür: “Mistikler aslında, halüsinasyon dediğimiz başka, patolojik fenomenlerin esiri olmakla beraber, gerçek hastalardan ayrılırlar.”⁸

⁸Henri Seruoya, Mistisizm (çev: Nihal Önal), Varlık Yayınları, İstanbul, 1967, s.60

Elif Şafak romanlarında sufilikteki aşkın mistik halleri halüsinasyona benzetilmesi mevcuttur. Bu tarzda bir yaklaşıma Araf romanında da raslamak mümkündür. Araf romanında Abed, Ömer Boston’da aynı evde kalan ülkeleri, kişilikleri, inanma şekilleri birbirinden farklı iki doktora öğrencisidir. Abed, Ömer’e göre biraz daha dindar ve dinini yaşamaya çalışan Müslüman bir gençtir. Ömer Türkiye’de iyi bir eğitim aldıktan sonra bursla Boston’a gelen kendine bile yabancılaşmış bir gençtir. Ömer’in Müslüman olduğu halde sufilerin yaşadığı deneyimleri halüsinasyona benzetir: “Sarımantardan olmalı!” ,diye atıldı Ömer.“ herhalde halüsinasyon gördüren LSD ya da meskalin gibi bir şey çekmişlerdir. (s. 152)“

Ancak Ömer’in bu yakıştırması Abed’i sinirlendirir. Esrar alan insanlarla sufileri aynı kefeye koymasına içerler: “LSD’nin ne olduğunu biliyorum mankafa! Muhterem Sufileri senin kıyırık esrarkeşlerinle nasıl karıştırırsın...”(s.152)

Ömer yaşanan deneyimlerde sufilerle “Lizerjik asit dietilamidi” yani LSD diye bilinen bu uyuşturucuyu kullanan insnalarla sufilerin yaşadıklarının aynı olduğunu ifade eder: “İyi de semptomlar aynı, halüsinasyon gördüren madde alanlar nesnelere olağanüstü parlak, güzel ve farklı boyutta görürler. Algının kapıları açılır.”(s.152)

Oysa Abed’e göre sufi ehli bu düzeye ulaşmak için yıllarca uğraşmışlardır. Dünyevî arzulardan kurtulmak için, gece gündüz ibadet edip, her şeyden vazgeçmişlerdir: “O dervişler bilge adamlardı, dünyevi arzularını bastırmak ve Bâtını bilgilere ulaşmak için seneler verdiler.” (s.152)

Bir sufide olması gereken bazı özellikler vardır. İnsan her açıdan Allah’ın en güzel eseridir. Onu en güzel şekilde yaratmıştır ve ona kendi ruhundan üflemiştir. Bu sebeple insan Allah’ın özelliklerini de yansıtan bir aynadır.⁹ Sufiliğe Aşk romanında da rastlanır. Şems’e göre sufi, karıncaya dahi kıymayan, her zaman haklının yanında olan ama asla şiddete başvurmayan özelliklere sahiptir: Aşk romanında Şems kendi şahsında sufiyi tanıtırken şunları söyler: “Velâkin şiddet yoktur adabımızda. Elimden

⁹ Annemarie Schimmel, İslam’ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999, 202

gelip geleceği, hancı ile yolcu arasına cansız bir perde gibi çekmek olur şu fani bedenimi. (s. 52)

Aşk romanındaki olaylar 13. yüzyılda ve Anadolu’da geçer. Bu dönemde de diğer dönemlerde olduğu gibi toplumda bir medrese- tekke uyumsuzluğu hâkimdir. İlimiye sınıfı ile tarikat mensupları arasında tartışmalar çıkmıştır. Bu tartışmaların temel sebebi tahammülsüzlüktür. En önemli ihtilaf sebeplerinden biri her tarikatın kendine has bir ayin anlayışının oluşudur. Bu ayin şekilleri bazı ilim erbabınca tamamıyla reddedilmiştir.¹⁰ Romanda da bu uyumsuzluğa sıkça rastlanır. Hem Pinhan romanında Dürri Baba tekkesinin zındıklıkla suçlanarak kapatılması hem de Aşk romanında karşılaşılan tartışmalar ilim erbabı ve sufi taifesi arasındaki anlaşmazlıkların romanlarda işlendiğine ispattır. Aşk romanında Şems’in Mevlânâ’yı beklemek için gittiği Baba Zaman’ın tekkesi de ilim erbabınca denetlenir. Baba Zaman bu uğrayışın hayra alamet olmadığı farkındadır:

“Başkadı avenesiyle fakirhanemize uğramışlardı. Zannımca bu ani ziyaret sırf nezaket icabı değildi. Tasavvuf ehlini sevmediği herkesin malumu olan kadı, bölgedeki tüm sufiler gibi bizleri de yakından denetlemek istiyordu. (s. 70)

Sufilerin tenkit edilmesindeki en önemli sebeplerden biri zahir manayı değil de batın manayı önemsemeleridir. Dolayısıyla kendi zamanlarında anlaşılammış zındıklıkla suçlanmış şehit edilenler bile olmuştur. Ancak şehit edildikten sonraki zamanlarda anlaşılabilmiş “aşk şehidi” olarak kabul görmüşlerdir. Hallac-ı Mansur bahsi geçen şehitlerden biridir.¹¹ Bayezid-i Bistami de bu ilahi aşk şarabını içen ve sarfettiği sözlerden dolayı zındıklıkla suçlanan sufilerden biridir. Aşk romanında da Bayezid-i Bistami bir sufi olarak tanıtılır. Şems-i Tebrizi ve Mevlânâ Celaleddin-i Rumi’nin karşılaşmasında tarihe de geçen bir diyaolgtur aynı zamanda.¹² Şems-Tebrizi’nin sorduğu soru Bayezid-i Bistami ile peygamber efendimizin kıyaslanması

¹⁰ Mahir İz, Tasavvuf, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1990

¹¹ Annemarie Schimmel, İslam’ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999

¹² Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve tarikatler, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 348

ve hangisinin daha ileride olduğunu anlamak içindir. Aşk romanında Şems, Mevlana'yı bir kıyaslama yapmaya mecbur kılmıştır.

Sufilik modern dünyada Mevlevilikle eşleştirilmiş bir düşünce tarzı olmuştur. Aşk romanı iki ayrı zamandaki hayatları bütünleştiren bir kurguyla yazılmıştır. Bir tarafta 13. yüzyıl Anadolu'su işlenirken diğer tarafta 2008'in modern dünyası ve bu dünyanın modern insanların çıkmazları konu edinilir. Aziz Zahara modern dünyanın verdiği hırsla dünyanın en iyi fotoğrafçısı olma yolundadır. Bunun için de Mekke ve Medine'ye giren ilk Hıristiyan olmaya çalışır. Bu amaç uğruna girdiği Baba Samed adında bir şeyhin önderliğinde varlığını sürdüren bir tekkede yaşadığı içsel yolculuğunu ve bu içsel yolculuğu sırasında sufiliğin ne olduğunu anlatır: “Sufiliğe merak salan kişi evvela kalabalık içinde yalnız kalmayı öğrenmeliydi. (s.389) Aziz Zahara daha sonra sufiliğin bütün adımlarını açacak ve nihayet: “ Ne dünya var, ne ben varım!” (s. 289) diyecektir.

Sufilik, insanların kınamalarına aldırmadan sadece Allah'ı düşünmek ve onun dışında her şeye yüz çevirebilmektir. Şems-i Tebrizi, Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin hocası, müşdidir. Onun nefsini yenip gerçek bir sufi olabilmesi için fazla ibadete değil sadece aşka ihtiyacı olduğunu söyler: “ Biz Sufiler, nafile ibadet ya da riyazet yoluyla değil, şeklen, cebren yahut göstermelik olsun diye değil; sadece aşk ve cezbe ile bağlanırsız Allah'a.” (s. 305)

Sufilik düşüncesinin Aşk romanında en çok işlenen en önemli özelliği ise maddi çilelere aşkla katlanmaktır. Tasavvuf ehli ıstıraptan zevk alır. Sufi düşünceye göre, insan-ı kâmil olmanın yolu ıstıraptan geçer. ¹³Bu ıstıraplarda aşkı bulmak tasavvufun temel özelliğidir: “Şems diyormuş ki: “ Ulema taifesi mürekkep lekelerinde yaşar, Sufi taifesi ise aşkın ayak izlerinde!” (s. 312)

Modern dönemde yaşayan insanlar vakıflar dernekler kurarak sufiliği ve sufilik ruhunu biraz da hümanizm düşüncesiyle yaymaya çalışmışlardır. Romanda Aziz Zahara'nın da kurduğu sufizm vakfından, sufiliği seçtikten sonra hayatında

¹³ Yaşar Nuri Öztürk, İslam Tasavvufunun Ruhu ve Tarikatlar, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 1992

öncelik verdiği eylemlerden bahsedilir. Amsterdam’da bir sufi vakfi kurmuş, Mısır’da müzisyenlerle ders vermiş, İspanya’da bir gurp Yahudi ve Müslümanla albüm çıkarmıştır. Aziz Zahara sufilikle hayatına yepyeni bir boyut kazandırmıştır: “Sufilikte ölmeyi evvel ölmeyi öğrendim. Makamlardan adım adım geçtim. Bu yolu anlayabildiğimce yaşamaya çalıştım. (s.388-389)

2.1.2.3. Tarikatlar

Kur’an-ı Kerim’de geçen “Tarık” kelimesi, karanlığı delercesine etrafı aydınlatan, sabahyıldızı anlamına gelir ki bu da kılavız demektir. ¹⁴Şeriat, anayol yani (tarik-i amm) tarikat ise ondan çıkan yoldur. Şeriat Allah’ın yasalarının bütünüdür yani ana caddedir Müslümanların takip ettiği diğer yollar ise ana caddeye bağlanan tali yollardır, ana cadde olmadan diğer yolların olması mümkün değildir. Şeriat ana yol olduğu için o yolu yürümek daha kolaydır ancak ara yollardan yürümek her zaman daha meşakkatlidir. Bu sebeple tarikat yolunu takip etmek zorlu bir çiledir. Allah’ın sevgisini kazanmak kendini ve dünyayı tanımak, Allah’ın varlığına ve birliğine yürekten inanmak için seçilen merteye merteye yükselme hiyerarşisi olan kurallı bir yoldur. Allah’a giden bir yol ve bu yola açılan üç kapı vardır: şeriat, tarikat ve hakikat. Bazen hakikatin yerini marifet de alabilir. ¹⁵Bir hadiste şöyle der: şeriat “akvalimdir (sözler), tarikat amellerimdir, hakikat ise hallerimdir. ¹⁶Bu üç hal de birbirine bağlıdır ve biri olmadan diğeri olmaz çünkü söz olmadan uygulama, uygulama olmadan da ruhsal durumlardan bahsetmek zordur. Tarikat bu yoldaki yapıp etmeler yani amellerdir. Ancak içi boş amellerin de tasavvufî anlayışa göre anlamı yoktur. Amellerin içinin doldurulabilmesi için tasavvuf yoluna yani tarikata ihtiyaç vardır. Kişi tarikata girdikten sonra değişik haller yaşar ve bu haller onu farklı makamlara taşır. Hal, Allah’ın kuluna bahşettiği

¹⁴ Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 311

¹⁵ Annemarie Schimmel, İslam’ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999

¹⁶ Annemarie Schimmel, a.g.e., a.y

heyecan ve histir. Makam ise belli bir çabadan sonra kişinin ulaştığı mertebedir. Bu mertebeler salikin ibadet ve zühdüne göre değişir.

Tasavvuf tarihi boyunca tasavvuf sahnesine çeşitli tarikatlar girmiş, dini hayatı etkiledikleri gibi sosyal ve siyasi hayatı da etkilemişler toplumların bugünkü şekillerini almalarında önemli rol oynamışlardır. Bazı âlimlere göre tarikat insan hayatında olması gereken en elzem oluşumlardan biriyken bazılarına göre de elzem değildir. Bu tartışmalar tarikatların oluşum dönemlerinden bugüne kadar sürmüş ve hala devam etmektedir. Bazılarına göre tasavvuf sadece bir düşünce şekliyken bazılarına göre başlı başına bir yaşam tarzıdır. Şehir hayatının bunaltıcı, depresif, gürültülü hayatından sıkılan son zaman modern insanları ise tasavvufu Hint kültürünün ürünü olan meditasyon, yoga gibi eylemlerin alternatifi olarak görmekte ve İslam dininden tamamen soyutlamaktadırlar. Genelde tasavvufun özelde tarikatların İslam'dan soyutlanması mümkün değildir. Çünkü tasavvufun ana kaynağı Kur'an ve hadistir.

Tarikatlar, dini, sosyal ve siyasi hayatı etkiledikleri ve yönlendirdikleri gibi edebiyat dünyasına da malzeme olmuşlar, ilahi aşk anlayışı özellikle divan edebiyatının üstün düzeye çıkmasında önemli rol oynamıştır. Tarikat ekolleri ister isim, ister uygulama, ister düşünce olsun birçok edebiyat eserine konu olmayı başarmıştır. Özellikle yakın dönem romanlarında sıkça işlenen konular arasına girmiştir. Ahmet Ümit, Elif Şafak, Orhan Pamuk gibi yazarlar tasavvufu ya da o düşüncenin getirdiği kavram ve anlayışları malzeme olarak kullanmışlardır. Elif Şafak'ın romanlarında da tarikat isimlerine ve bazen de uygulamalarına rastlamak mümkündür.

2.1.2.3.1. Mevlevilik

Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'ye nisbet edilen tarikattır. Bu tarikatın silsilesinin pîri Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'dir. Vefatından sonra oğlu Sultan Veled tarafından kurulmuştur.

Elif Şafak'ın romanlarında Mevlevilik ismi özel olarak geçmese de bazı murşidlerin ve dervişlerin sema' yapmaları veya Mesnevi okumaları bu tekkelerin Mevlevi tekkeleri olduğu fikrini uyandırmaktadır. Pinhan romanındaki Dürri Baba tekkesinde yapılan sema' ayini: "O vakit halka içre halka içindeki tek nokta kollarını havaya kaldırarak kendi etrafında dönmeye başladı."(s.62) Yine aynı romanda Horoz Baba tekkesinin mürşidi Şeyh Mehmet Mühür Efendi'nin Mesnevi okuması:" Şeyh Mehmed Mühür Efendi tevhidhanede bir saat kadar Mesnevi okuturdu. (s. 122) bu kahramanların Mevlevi olduğunu göstermektedir.

Şehrin Aynaları romanında da Mevleviliğin izlerine rastlanır. İsak Pereira'nın Şeyh Süleyman Sedef Efendi'yi ziyarete gittiğinde gezmek istediği yer bir semahanedir: "Tam karşılıklarına denk düşen büyük yapı semahane idi."(s.242) Bit Palas romanında da genç bir mevleviye rastlanır. Ethel'in yeni sevgilisi mevlevidir: "Ama içlerinde biri vardı ki onu hepsinden ayrı ve âlâ tutardı. Neyzendi."(s. 162)

Mevlânâ Celaleddin-i Rumi ve ve Mevlevîlik için ayrıca önem teşkil eden romanı Aşk'ta henüz Mevelvîlik tarikatı kurulmadığı için bahsetmek pek doğru olmaz. Ancak Mevlevîliğin pîri sayılan Mevlânâ Celaleddin-i Rumi ve onun gönül hocası, Şems Tebrîzî'yle ilgili pek çok unsura rastlanır.

Son on yılda Mevleviliğe duyulan bu ilginin önceki yıllara oranla arttığı düşünülürse romanlarda işlenme oranının da neden arttığı anlaşılabilir.

2.1.2.3.2.Melamilik

Melamilik İbn-i Arabî'nin " peygamberlikten sonra en yüce makam"¹⁷ diye tanıttığı bir düşünce sistemidir ki çok kimse tarafından bilindiği gibi bir tarikat ekolü değildir. Melamiler, şariat, tarikat, hakikat ve marifet ilimlerinin hepsini içine alan anlayışa sahiptirler. Tasavvuf tarihi boyunca yozlaşmış dini ekollere ve din

¹⁷ Yaşar Nuri, Öztürk İslam Tasavvufunun Ruhu ve Tarikatlar, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1992,s. 48

âlimlerine karşı mücadele etmişlerdir. Melamilere göre şekil aldatıcıdır, önemli olan içtir. Burada da yine karşımıza çıkan olgu hayatın görünen ve görünmeyen kısmı yani: zahir ve batındır. Dinin zahir kısmı yani emir ve yasakları eksiksiz olarak yerine getirilmeli ama bu ibadetlerin içi de boş olmamalıdır. İnsan-ı kâmil olmanın yolu Allah'ı hakkıyla bilmekten geçer. Pinhan romanında, Pinhan tekkenin mezarlığını gezerken başsız bir mezar taşına rastlar, Osmanlı döneminde Melamilerin başları kesilerek öldürüldüğü bilinmektedir. Bunu Pinhan'da şu cümleler de görmek mümkün: "...başları vurularak öldürüldükleri için mezarlarına baş konmayan Melamileri gayet iyi biliyordu. Hem başsız hem ayaksız, bî ser ü pâ."(s. 56)

2.1.2.3.3.Kalenderilik

Pinhan romanında bahsi geçen bir diğer tasavvuf ekolünün ismi ise, Kalenderiliktir. Kalenderiler sadece mahrem yerlerini örterek gezen abdallardır. Aleviliğin alt kollarından biridir ancak Anadolu'daki Alevilik, Bektaşilik etrafında toplanmıştır. Bunlar, mala, mülke, şana, şöhrete önem vermezler. Pinhan, hikâyesini yaşamak üzere tekkeden ayrılınca Hırpani Baba tekkesine gitmiştir ki bu tekkede Kalenderî dervişleri kalmaktadır. Kalenderiler, Pinhan romanında Hırpani Baba Tekkesi için” Buradaki dervişler fakr ve tecerrüt esası gereği nefislerinin hâkimiyetine bir son verebilmek için dilenmeyi erkândan kabul ediyorlardı.” Der. Pinhan da dostluk kurduğu bir Kalenderi bir dervişten keşkül olarak dilenir, tıpkı Kalenderi dervişler gibi:

“ Elindeki keşkülü de burada tanışıp, ahbaplık kurduğu bir Kalenderi dervişinden almıştı. Hırpani Baba tekkesinde, ihtiyaçları karşılamak üzere kırk bir Kalenderi dervışı sıra ile dilenmekte idi. Pinhan, Hırpani Baba tekkesindeki dervişlerin arasına karışıp, onlar gibi yalın ayak, baş açık, elinde keşkül, belinde zillerle dolaşmaya başladığında şehirlilerin ikibaşlılıklarına yakından tanık olmuştu. (s.141)

Bit Palas romanında karşımıza çıkan tarikat kavramı ise günümüz toplumunda sıkça görülen tarikattan çok cemaate yakın olan bir tarikat anlayışıdır, Mavi Metres manevi boşlukta olduğu süre zarfında üç ayrı tarikata girip çıkmıştır. Mavi Metres, ailesinden ailevi sorunlarından dolayı her zaman dedesine sığınan, yalnız, içine kapanık bir çocuktur. Ailesinin sorunlarından sıkılan Mavi Metres, ailesine haber vermeden evden ayrılır. Ancak her zaman dedesini özlemektedir bu sebeple de dedesini hatırlatacak bir yer aramaya koyulur. Bu yerlerden üçü de birer tarikattır. İki yıl boyunca bu tarikatların sohbetlerine katılır. Ancak aradığı bu değildir: “Sohbetlerde duyduğu kelimelerle çocukluğunda dedesinden duyduğu kelimeler arasındaki yakınlıkta avuntu aradı. Ama olmadı.” (s. 154) Bu tarikatlarda da istediği huzuru bulamayan Mavi Metres, sonunda zengin bir tüccarın mertsi olur.

2.1.2.3.4.Haşhaşilik

Aşk romanında bahsi geçen bir diğer grup da Haşhaşilerdir. Haşhaşilik tarikat ekolü değildir ancak romanın sufi kahramanına haşhaşi yakıştırması yapıldığı için burada anılması uygun bulunmaktadır. Hasan Sabbah Alamut Kalesini aldıktan sonra kurulmuş İsmaili tarikatın bir kolu olan radikal dinci, suikastçı bir gruptur. Genellikle Haçlılara karşı suikastlar yapmışlardır. Cinayetlerini sinsi ve planlı ve soğukkanlı bir şekilde işlemişler ve Hasan Sabbah’a körü körüne bağlanmışlardır. Bazı rivayetlere göre cinayet işlemeyen önce haşhaş olarak sakinleşmeye ve öldürmek için hazırlanmaya çalışmışlardır.

Aşk romanında Şems’e yapılan yakıştırma Haşhaşi olmasıyla ilgilidir. Şems, birden bire ortaya çıkmasından, olağandışı yetenekler sergilemesinden ve hiç kimse tarafından tanınmamasından dolayı Haşhaşi kumandanı olmakla suçlanmıştır. Onlara göre şems, Hasan Sabbah’ın üç sadık kumandanından biridir. Bu üç kumandan Alamud Klaesinden gizlice çıkarak, gittikleri her yere bela götürmek için ant içmişlerdir: Bunlardan biri Konya’ya gelmiş. Bence o Şems işte. (s.250)

2.2. Elif Şafak Romanlarında Tasavvuf Mensupları

2.2.1. Elif Şafak Romanlarında Tasavvuf Büyükleri

2.2.1.1. Mevlana Celaleddin-i Rumi

1207 yılında bugün Afganistan sınırları içerisinde olan Belh kentinde dünyaya gelmiş, dönemin ünlü âlimi olan Bahaeddin Veled'in oğludur. O dönemde Anadolu'ya Rum denmesi Celaleddin'e Rumî isminin de verilmesine vesile olmuştur. Bahaeddin Veled dönemin Harzemşah hükümdarı ile aralarındaki çekişmelerden dolayı, ailesini de alarak Belh'ten göç etmiştir. Nişabur'a geldiği zaman onları tasavvufun büyük isimlerinden biri olan Feriddündün-i Attâr karşılamıştır. Kaynaklar, Feriddündün-i Attâr'ın bu karşılaşma sırasında Bahaeddin Veled'e Mevlânâ Celaleddin'le ilgili önemli şeyler söylediğini yazar.¹⁸ Hatta Esrarnâme isimli kitabını Mevlânâ Celaleddin'e hediye ettiği de söylenir. Aile yıllar sonra Konya'ya yerleşmiş ve Alâeddin Keykubat ve Konya halkı tarafından çok önemsenmiş ve saygıyla karşılanmıştır.

Bahaeddin Veled'in ölümünden sonra ona duyulan saygı oğlu Celaleddin'e yönelmiştir. Celaleddin, babasının müritlerinin de ısrarı üzerine babasının yerine geçmiştir. Bundan sonra Şeyh Seyyid Burhaneddin'e intisab ederek uzun bir süre ondan hem ilim hem tasavvuf dersleri almıştır.¹⁹ Zorlu bir seyr-i sülük eğitiminden geçtikten sonra Seyyid Burhaneddin Konya'dan ayrılmak istediğini söylemiş ancak Mevlânâ Celaleddin buna razı gelmemiştir. Nihayet Seyyid Burhaneddin, onu bulmak için Konya'ya gelecek bir gönül ehlinde bahsedince Mevlânâ Celaleddin,

¹⁸ Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 344

¹⁹ Annemarie Schimmel, İslam'ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1999, s. 327

gitmesine izin vermiştir. Bir müddet şeyhinin bahsettiği kişiyi beklemiş ama bu arada vaazlarını ve derslerini devam ettirmiştir. 1244 yılında Şems-i Tebrizi Konya'ya gelmiş ve nihayet karşılaşmışlardır. Kaynaklar bu karşılaşmanın gerçekleştiği yeri *Merec-el Bahreyn* (iki denizin buluştuğu nokta) olarak adlandırmışlardır.²⁰

Şems-i Tebrizi, Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin hayatını da, düşüncelerini de çok derinden etkilemiştir. Öyle ki Mevlânâ Celaleddin-i Rumi, Şems-i Tebrizi'yle tanıştıktan sonra verdiği vaazları, dersleri vermemeye, ailesiyle ilgilenmemeye başlamıştır. Şems-i Tebrizi ve Mevlânâ Celaleddin-i Rumi arasındaki bu ilişki halka çok fazla malzeme olmuş, çeşitli dedikodular yayılmıştır. Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin müritleri Şems-i Tebrizi'yi öldürmek istemişler ancak Şems-i Tebrizi önce kendiliğinden gitmiştir. Babasının çok üzüldüğünü gören Sultan Veled babasının üzülmüne dayanamayıp Şam'a giderek Şems-i Tebrizi'yi getirmiştir. Bu çözüm olmamış, Şems-i Tebrizi bir daha ortadan kaybolmuştur. Kimi kaynaklar öldürüldüğünü söylemiş, kimi kaynaklarda Konya'yı terk ettiğini ileri sürmüşlerdir. Annemarie Schimmel, Mevlânâ Celaleddin-i Rumi oğlu Alâeddin ve arkadaşları tarafından öldürülüp kuyuya atıldığını, babası uykudayken kuyudan çıkartıp sandukasını alçıyla sıvayıp gömdüğünü yazmıştır.²¹ Ancak bu ayrılık Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'yi çok üzmüş, uzun bir süre derslerine ve vaazlarına dönememiştir. Bu süre zarfında ise onu yakan aşk, onun şair olmasına vesile olmuştur. Mevlana, Şems'i çok özlemiş ama sonunda" onu kendi içinde ay gibi parlarken bulmuştur."²² Bu acıdan sonra Selahaddin Zerkubî ile manevi bir aşka gönül vermiştir. Mesnevi'yi yazmasını isteyen müridi Hüsameddin Çelebi ve Selahaddin Zerkubî ona göre Şems'te gördüğü güzelliğin yansımalarıdır. Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'yi seven insanların, Selahaddin Zerkubî'yi çekemedikleri ve muhabbetlerinin insanlar tarafından hoş karşılanmadığı kaynaklarda geçer.²³

²⁰ www.wikipedia.org

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Annemarie Schimmel, İslam'ın Mistik Boyutları, Kabcacı Yayinevi, İstanbul, 1999

²² Annemarie Schimmel, a.g.e. s.331

²³ Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s.350

Dünyaca ünlü bir mutasavvıf varsa o da Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'dir. Mevlevilerin ayin şekli olan sema' Batı'dan gelen seyyahların ilgisini çekmiş ve çevirmek için Mevlana'nın şiirlerini tercih etmişlerdir. ²⁴Mevlana'nın gücü, aşkından ileri gelmektedir. Bu aşk onun yazdığı şiirlerin birçok dile çevrilmesine vesile olmuş, bütün dünya tarafından gönül adamı olarak anılmasını sağlamıştır.

Mevlânâ Celaleddin-i Rumi, 17 Aralık 1273'te ölmüş ve öldüğü gece Şeb-i Aruz yani düşün gecesi, Rabbine kavuştuğu gece olarak kabul edilmiştir. Günümüzde her yıl 17 Aralık'ta Konya şehri dünyanın çeşitli yerlerinden misafir ağırlar. Bu gece, ney ve kudüm eşliğinde sema' yapılır.

Mevlana öldükten sonra oğlu Sultan Veled, Mevlevilik tarikatını kurmuş, babasının izinden gitmiştir.

Elif Şafak romanlarında özellikle Aşk romanında hem kahraman olarak hem de tasavvuf büyüğü olarak adı sıkça geçen Mevlânâ Celaleddin-i Rumi aşka olan hasreti ve tutkusuyla işlendiği gibi tasavvuf yolundaki seyri sülük eğitimden geçişiyle de işlenmiştir. Bit Palas romanında Ethel, Mevlevi sevgilisiyle birlikteyken Mevlânâ Celaleddin-i Rumi ve Mesnevi'yle ilgili birçok şey öğrenmiştir:

“Yıllar evvel, Mesnevi mevsimindeyken anlatmıştı Ethel, Mevlana'nın vücuduna hesap verişini. Böyle mutasavvıfane bir biçimde olmasa bile, herhalde şu son iki ay içinde ben de az nankörlük etmemişimdir kendi kalıbıma. (s.133)

Elif Şafak'ın Aşk romanı, Mevlânâ Celaleddin-i Rumî'nin ilim ehli, koca bir âlimken nasıl aşk adamı olduğunu anlatır. Bu yolda onun yol göstericisi ise Şems-i Tebrizi'dir. Karşılaşmalarından sonra romana göre Mevlânâ Celaleddin-i Rumî'nin kütüphanesinde, ama kaynaklara göre Selahaddin Zerkubî'nin evinde tam altı ay hiç kimseyle konuşmadan orada sohbet etmişlerdir.²⁵ Bu altı ay Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin hayatında, his dünyasında değişikliğe sebep olmuştur. Mevlânâ

²⁴ Annemarie Schimmel, a.g.e

²⁵ Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s.349

Celaleddin-i Rumi Aşk kitabında aşk kavramıyla bütünleşmiştir adeta. Aşk romanının modern kahramanı Ella, bu konuda Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'yi kendisine örnek alır: “Çünkü aşk, hayatın asıl özü, esas gayesidir.” (s.31)

Aşk romanında, Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin bütün hayatı özellikle de hayatını ve felsefesini kökten değiştiren kişiyle yani Şems-i Tebrizi'yle tanışması da anlatılır: “1244 senesinde Rumî, Tebrizli Şems ile tanıştı.” (s.38)

Bu karşılaşma onları sadece buluşturmamış aynı zamanda tek kişi haline de getirmiştir. Mevlânâ Celaleddin-i Rumi, Şems-i Tebrizi'yle aralarındaki ilişkiden dolayı eleştirilere cevap verirken Şems'in kendine ayna olduğunu ifade etmiştir. Ayna tutulduğu vakit kişi kendisinin yansımını görür. Yani Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'ye göre Şems ve Mevlana tek kişidir: “Her Peygamberin verdiği öğüt aynıdır: Sana ayna olacak insanı bul! İşte o ayna benim için Şems'tir.” (s.240)

Şems-i Tebrizi, Mevlana Celaleddin-i Rumi'yi bir nefis eğitimden geçirmek ve onun gelişmesini sağlamak, onun şair olmasına vesile olmak için gelmiştir. Mevlana Celaleddin-i Rumi ise bunun farkındadır ve ona kayıtsız şartsız teslim olur. Tıpkı bir mahkûm gibi ancak bunu safi aşkla yapmıştır. Öyle ki Şems-i Tebrizi meyhaneye gitmesini istediğinde bile tereddüt etmeden meyhaneye gitmiş ve şarap alabilmiştir. Mevlana Celaleddin-i Rumi, Konya halkı tarafından tanınan, sevilen ve güven duyulan bir âlimdir. Meyhaneye gitmesi herkesi özellikle de romanın günahkâr ama temiz kalpli kişilerini sembolize eden Sarhoş Süleyman'ı şaşırır: “Ama meyhane kapısından içeri Efendi Mevlana'ın girdiğini görmek, benim şu sarhoş kafamın bile üretemeyeceği türden bir acaip hayaldi. (s.297)

Mevlânâ Celaleddin-i Rumi, Şems-i Tebrizi'nin onu meyhaneye göndermesinin bir sebebi olduğuna inanmaktadır. Şems-i Tebrizi, onu, itibarını düşünmeden düşkün insanların yanına göndermek için bu şekilde davranmasını istemiş, Mevlânâ Celaleddin-i Rumi de bunu anlayış ve güvenle karşılamıştır. Sarhoş Süleyman, Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'yi meyhanede görünce ona meyhaneye neden geldiğini sorar: “ Sorma, âşıkların imtihanından geçiyorum galiba” diye cevap verir.

“Tebrizli Şems şanı ve itibarını yerle yeksan etmek için beni buraya yolladı.” Sarhoş Süleyman buna anlam veremez, Şanı kaybetmenin iyi bir şey olmadığını ifade eder, ancak Mevlânâ Celaleddin-i Rumi, buna şu şekilde yanıt verir:

“ Eh, nereden baktığına bağlı. Allah sevgisinin dışındaki her şeyi bir kalemde silip atmamız ve kendimizi ayrı ve mühim bir varlık zannetme hastalığından kurtulmamız gerekir...”(s.299)

Şems-i Tebrizi'nin verdiği bu eğitim sürecinden geçen Mevlânâ Celaleddin-i Rumi, Şems-i Tebrizi'nin gidişiyle ona duyduğu aşk birleşince Şems'in istediği gibi şair olur. Günümüzde de şiirleri Batı dillerine çevrilen en önemli şairlerden biridir. Şems-i Tebrizi'nin gidişiyle şair oluşu, Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin ailesine de yansır. Eşi Kerra, Mevlânâ'daki bu değişim farkına varır. Şiir gibi konuştuğundan bahseder. Olu Sultan Veled'e: Şems'in yokluğunda galiba şair oluyor.”(s. 351) der.

2.2.1.2.Şems-i Tebrizi

Şems'le ilgili çok fazla bilgi bulunmamakta ancak gezgin bir derviş olduğu söylenmektedir. Bazı kaynaklarda Melikdâd Ali'nin oğlu olarak geçer.²⁶ Farklı kaynaklarda farklı kişilere intisap ettiğiyle ilgili bilgiler vardır.²⁷ İslam'ın Mistik Boyutları adlı eserde Şems'le ilgili bir menkıbe yer alır:

“Şems, Evhadüddin Kırmanî'yle karşılaşmıştır: Şems'e “Ayı su dolu bir leğende gördüm.” Deyince, Şems de onu” ensende çıban mı var da kaldırıp başını göktekine bakmazsın?” diye azarlamıştır.²⁸

Buradan da anlaşılacağı gibi Şems sivri dilli, sert sözleriyle insanları şaşkırtan” kalenderi bir derviştir. (s.38) “

²⁶ Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 348

²⁷ Selçuk Eraydın, a.y.

²⁸ Annemarie Schimmel, İslam'ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999, s.330

Ailesiyle ilgili net bilgilere rastlanmaz. Gezgin bir şeyhe bağlı olduğunu söyleyen kaynaklar olsa da net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu nereden geldiği ya da kim olduğu belli olmayan bu derviş Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin hayatını derinden etkileyecek yegâne insan olmuştur. Zamanında birçokları tarafından anlaşılammış ve herkes tarafından yargılanmıştır. Özellikle Mevlânâ Celaleddin-i Rumi ile olan münasebetleri ve muhabbetleri o zamandan bugüne dek birçok söylentiye sebep olmuştur.

Elif Şafak'ın romanlarında Aşk dışında Mahrem romanında da adı geçer Şems-i Tebrizi'nin. Mahrem romanının Nazar Sözlüğü'nde Şems'in Mevlana Celaleddin-i Rumi'yle karşılaşmasını şu şekilde anlatılır:

“Şems: Pembe Furuşan hanından çıktığında Mevlana karşısına dikilip demiş ki Şems ona:”Ey dünyanın sarrafı gör beni!” (s.209)

Aşk romanında Şems, dilinin kemiği olmayan Kalenderi bir derviş olarak tanımlanır. Sivri dilli oluşu kaynaklarla da sabittir.²⁹ Şems-i Tebrizi bu sert ve gezgin mizacını sadece Mevlânâ Celaleddin-i Rumi İle buluşmak için bir tekke kalmakla terbiye eder. Baba Zaman'ın tekkesine gidip Mevlânâ Celaleddin-i Rumi ile ilgili bir haber bekler. Bu haber, Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin eski mürşidi Seyyid Burhaneddin'den gelir:

“Böylesi bir kimse zaviyenizde mevcut mudur bilmem ama eğer öyleyse kendisini bekleyen yazgıya dair malumatı ona bildirip bildirmemek size kalmış. Şayet bu coşkun ırmakları birbirine kavuşturup İlahi aşk ummanına tek nehirde akıtmaya, iki Hak dostunu tanıştırmaya bir nebze olsun, faydamız olursa, ne mutlu ikimize.

Şeyh Seyyid Burhaneddin (s. 99)

Şems Konya halkı tarafından hiç sevilmemiş ve zaten ölümü onların elinden olmuştur. Serkeş, şeytan, dinsiz gibi yakıştırmaların yanında büyücü olup Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'ye büyü yaptığı, Haşhaşi üyesi olduğu gibi yorumlar da

²⁹ Annemarie Schimmel, İslam'ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999

yapılmıştır. Rüya yorumlamak, fal bakmak, gaybı bilmek gibi sıradan olmayan insanlara has yetenekleri insanların bu tarz yakıştırmalar yapmasına sebep olmuştur:

“Dinle İmanla alakası olmayan bir kâfir! İşi saygısızlığa, küfre vardırın bir serkeş. Başıbozuk bir derviş.”(s. 43)

İnsanlara göre Şems’in babası Alamud Kalesi’nin son imamıymış, babasından kara büyü yapmayı öğrenip, Mevlânâ’yı o şekilde kendine bağlamıştır.” Her seher vakti ona kirpi diken, yılan derisi, yarasa içkembesinden yaptığım bir çorba içiriyordum.” (s.279)

Şems- i Tebrizi, uzun bir süre Mevlana Celaleddin-i Rumi’yi beklemiştir. Şems-i Tebrizi’nin Mevlana Celaleddin-i Rumi’ye gitmesi de vahiyle gerçekleşen bir eylem gibi olmuştur. Bir melek aracılığıyla haber gelmiştir. Koruyucu meleği ona Baba Zaman’ın tekkesine gitmesini söyler, Şems-i Tebrizi, ruh eşini bulmak için yollara düştüğünü şu şekilde ifade eder: “Ne bir mürşit ne de mürit bulmak peşindeyim. Aradığım insan ruhumun aynası. Canımın dendi. Gamdaşım! Ruhdaşım! (s.63)

Romanda Şems’in hayat gayesiyle ilgili bölümlere de rastlanır. Ona göre amaç sadece Allah’ı ve aşkı aramaktır. Şems-i Tebrizi, her zaman ezilmişlerin yanında yer almış, otoritenin karşısında durmuştur. Ona göre sufi fildişi kulelerde, âlimler ya da sultanlarla değil “ aforoz edilmişlerle, kalbi incinmişlerle, kenara itilmişlerle yârenlik “(s. 64) yapar.

Şems- Tebrizi, âşıklık makamından maşukluk makamına çıkmıştır.³⁰ Mevlana Celaleddin-i Rumi’yi görmeden onun şair olmasına vesile olacağını bilmektedir. Bunun için de sabırsızlanmaktadır. Âlemin “kün” ayetiyle yani tek kelimeyle yaratılması, kelimeleri varoluşumuzun özü olarak nitelendirmesine sebep olur :“ Mademki bu dünya “kün” deyince oldu, yani bir kelimedir varoluşumuzun özü, ben de harflerden kelimeleri, kelimelerden hakikati çıkaracak olan dil cambazı bir kişiye yardıma geldim.”(s. 110)

³⁰ Annemarie Schimmel, İslam’ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınları, İstanbul 1999, s. 329

Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin yetişmesi için ona kavuşmak için kendisini feda etmeye hazırdır. Bu öyle bir aşktır ki onu görmeden ölüme razı olmuştur. Kendisini bir ipek böceğine benzetir: “Rumi ipektir, ilmik ilmik örülecektir. Vakit tamam olunca ipeğin bekası için ipek böceğinin ölmesi gerekir.”(s.112)

Kaynakların bazılarında Şems-i Tebrizi'nin kaldığı hanın kapısında karşılaşmışlardır.³¹ Ama bazı kaynaklar da Aşk romanındaki gibi Mevlânâ Celaleddin-i Rumi at üstüdeyken karşılaşmışlardır. Aşk romanında ikinci ihtimal kullanılmıştır. Bu zorlu bekleyişten sonra Şems-i Tebrizi, Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin vaazından sonra, önüne çıkar. Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin atı huysuzlanır ve kişnemeye başlar, Arka ayaklarının üzerine kalkar ancak o sırada Şems-i Tebrizi ata yaklaşarak, kulağına bir şeyler fısıldar, at sakinleşir. İnsanlar arasında büyü yaptığıyla ilgili bir uğultu yükselir. “ Büyücü bu adam. Ata büyü yaptı!” (s. 199)

Ancak insanları şaşırıtın sadece atı sakinleştirmesi değil, Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'ye Bayezidi Bistami ile ilgili sorduğu sorudur. Sorulan soru mutaassıp Konya halkı için anlaşılması ve kabul edilmesi zor bir sorudur: “Şu ikisinden hangisi daha ileridedir sence: “Hz. Muhammed mi Sufi Beyazid-i Bestami mi?”(s.200)

Bu soru karşısında şaşkına uğrayan, Konya halkı karşısında saygıyla eğildikleri, büyük insan Mevlana'nın nasıl bir cevap vereceğini merakla beklemişlerdir. Mevlânâ Celaleddin-i Rumi de en az Konya halkı kadar şaşkın, karşısına çıkan bu siyah giyimli, delici bakışlı dervişe içten içe hayranlık duymaktadır. Belki de yıllardır rüyasında ona parmaklarını şamdan yaparak okumasını sağlayan esrarengiz derviş budur. Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin Şems Tebrizi'ye bu soru karşısında çıkışmasından sonra Şems-i Tebrizi tasavvuf kitaplarına konu olacak cevabı verir³²:

³¹ Selçuk Eraydın, Selçuk, Tasavvuf ve Tarikatlar, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1994

³² Selçuk Eraydın, Selçuk, Tasavvuf ve Tarikatlar, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 348

“ Allah aşkı derya deniz gibidir: kendi meşrebince her insan ondan su alır. Fakat kimin ne kadar su alacağı kabının büyüklüğüne bağlıdır. Kimin kabı fıçıdır, kimin kova; kimin kırbadır, kiminin matara.”(s.200)

Yani peygamber efendimiz doymak bilmez bir aşkla gark olmuşken Bayezid-i Bistami daha kolay dolan bir aşk kabına sahiptir.

Bu cevap karşısında rahatlayan Şems-i Tebrizi, aradığı kişinin Mevlana Celaleddin-i Rumi olduğuna kanaat getirir. Bundan sonra artık vuslat zamanıdır. Şems- Tebrizi ve Mevlânâ Celaleddin-i Rumi günlerce konuşup hasret gidermişlerdir. Aralarındaki bu muhabbet başta Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin ailesi olmak üzere herkes tarafında özellikle Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin öğrencileri ve sevenleri tarafından kiskanılmıştır. Mevlânâ Celaleddin-i Rumi tamamen değişmiş bambaşka bir insan olmuştur. Şems-i Tebrizi ise yıllardır rüyasında gördüğü dil cambazına kavuşmuş olmanın verdiği mutlulukla onu işlemekte, şairlik kazandırmaya, insanlara, hayata bakış açısını değiştirmeye, çalışmaktadır.

Ancak bu çok da uzun sürmeyecek ve Şems'-i Tebrizi'nin Konya'yı terk etmesi gerekecektir. Şems-i Tebrizi, Konya'yı terk edince Mevlânâ Celaleddin-i Rumi içine kapanık ve mutsuz olmaya başlar. Mevlana'nın bu mutsuzluğu oğlu Sultan Veled'i harekete geçirir ve Şam'a giderek onu getirir. Ancak bir süre sonra Şems- Tebrizi, Alâeddin ve arkadaşları tarafından tutulan bir kiralık katil tarafından öldürülerek kuyuya atılır. Bu kiralık katil yıllar boyunca o gecenin kâbusuyla yaşar. Sadece ölmesi değil aynı zamanda kuyuya atıldığı halde kuyudan herhangi bir ses işitmemesi de buna sebep olmuştur:

“Hâlâ duymadım etinin suya düştüğünde çıkardığı sesi. Çıt bile çıkmadı kuyudan. Sanki suya düşeceğine, arşa yükseldi dervişin bedeni.” (s.44)

Böylece Şems ve Mevlana sırlı bir şekilde ayrılırlar. Şems'in kuyuya atılarak öldüğüne dair kaynaklarda da bilgi bulunmakta ancak kesin olarak nerde olduğu bilinmemektedir.³³

Elif şafak'ın Aşk romanı, Şems'in kırk kuralı üzerine kuruludur. Roman boyunca bahsedilen kırk kural Şems'in tasavvuf anlayışını anlamak açısından da önemlidir:

Birinci kural: Yaradani hangi kelimelerle tanımladığımız, kendimizi nasıl gördüğümüze ayna tutar. Şayet Tanrı dendi mi öncelikle korkulacak, utanılacak bir varlık geliyorsa aklına, demek ki sende korku ve utanç içindesin çoğunlukla. Yok, eğer Tanrı dendi mi evvela aşk, merhamet ve şefkat anlıyorsan, sende de bu vasıflardan bolca mevcut demektir. (s. 51)

İkinci Kural: Hak Yol' unda ilerlemek yürek işidir, akıl işi değil. Kılavuzun daima yüreğin olsun, omzun üstündeki kafan değil. Nefsini bilenlerden ol silenlerden değil! (s.64)

Üçüncü Kural: Kuran dört seviyede okunabilir. İlk seviye zahiri manadır. Sonraki batni mana. Üçüncü batninin batnisidir. Dördüncü seviye o kadar derindir ki kelimeler kifayetsiz kalır tarif etmeye. (S.75)

Dördüncü Kural: Kâinattaki her zerrede Allah' ın sıfatlarını bulabilirsin, çünkü O camide, mescidde, kilisede, havrada değil, her yerdedir. Allah' ı görüp yaşayan olmadığı gibi, O' nu görüp ölen de yoktur. Kim O' nu bulursa sonsuza dek O' nda kalır.(s. 86)

Beşinci Kural: Aklın kimyası ile aşkın kimyası başkadır. Akıl temkinlidir. Korka korka atar adımlarını."Aman sakın kendini" diye tembihler. Hâlbuki aşk öyle mi? Onun tek dediği:"Bırak kendini, koy gitsin!"Akıl kolay kolay yıkılmaz. Aşk ise kendini yıpratır, harap düşer. Hâlbuki hazineler ve defineler yıkıntılar arasında olur. Ne varsa harap bir kalpte var! (s. 95)

³³ Annemarie Schimmel, İslam'ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999

Altıncı Kural: Şu dünyadaki çatışma, önyargı ve husumetlerin çoğu dilden kaynaklanır. Sen sen ol, kelimelere fazla takılma. Aşk diyarında dil zaten hükmünü yitirir. Aşk dilsiz olur.(s.96)

Yedinci Kural: Şu hayatta tek başına inzivada kalarak, sadece kendi sesinin yankısını duyarak, Hakikat'i keşfedemezsin. Kendini ancak bir başka insanın aynasında tam olarak görebilirsin. (s. 101)

Sekizinci Kural: Başına ne gelirse gelsin karamsarlığa kapılma. Bütün kapılar kapansa bile, O sana kimsenin bilmediği gizli bir patika açar. Sen şu anda göremesen de, dar geçitler ardında nice cennet bahçeleri var. Şükret! İsteddiğini elde edince şükretmek kolaydır. Sufi, dileği gerçekleşmediğinde de şükredebilendir. (s. 103)

Dokuzuncu Kural: Sabretmek öylece durup beklemek değil, ileri görüşlü olmak demektir. Sabır nedir? Dikene bakıp gülü, geceye bakıp gündüzü tahayyül edebilmektir. Allah âşıkları sabrı gülbeşeker gibi tatlı tatlı emer, hazmeder. Ve bilirler ki, gökteki ayın hilalden dolunaya varması için zaman gerekir.(s. 104)

Onuncu Kural: Ne yöne gidersen git, -doğu, batı, kuzey ya da güney- çıktığın her yolculuğu içine doğru bir seyahat olarak düşün! Kendi içine yolculuk eden kişi, sonunda arzı dolaşır. (s. 117)

On Birinci Kural: Ebe bilir ki sancı çekilmeden doğum olmaz, ana rahminden bebeğe yol açılmaz. Senden yepyeni taptaze bir "sen" zuhur edebilmesi için zorluklara, sancılara hazır olman gerekir. (s. 117)

On İkinci Kural: Aşk bir seferdir. Bu sefere çıkan her yolcu,

istese de istemese de tepeden tırnağa değişir. Bu yollara dalıp da değişmeyen yoktur.(s.118)

On Üçüncü Kural: Şu dünyada semadaki yıldızlardan daha fazla sayıda sahte hacı hoca şeyh şih var. Hakiki mürşit seni kendi içine bakmaya ve nefsini aşıp kendindeki güzellikleri bir bir keşfetmeye yönlendirir. Tutup da ona hayran olmaya değil.(s.119)

On Dördüncü Kural: Hakk' ın karşına çıkardığı değişimlere direnmek yerine teslim ol. Bırak hayat sana rağmen değil, seninle beraber aksın."Düzenim bozulur, hayatımın altı üstüne gelir" diye endişe etme. Nereden biliyorsun hayatın altının üstünden daha iyi olmayacağını?(s. 134)

On Beşinci Kural: Allah içte ve dışta her an hepimizi tamama erdirmekle meşguldür. Tek tek her birimiz tamamlanmış bir sanat eseriyiz. Yaşadığımız her hadise, atlattığımız her badire eksiklerimizi gidermemiz için tasarlanmıştır. Rab noksanlarımızla ayrı ayrı uğraşır çünkü beşeriyet denen eser, kusursuzluğu hedefler.(s.135)

On Altıncı Kural: Kusursuzdur ya Allah, O'nu sevmek kolaydır. Zor olan hatasıyla sevabıyla fani insanları sevmektir. Unutma ki kişi bir şeyi ancak sevdiği ölçüde bilebilir. Demek ki hakikaten kucaklamadan ötekini, Yaradan'dan ötürü yaratılanı sevmeden, ne layıkıyla bilebilir, ne de layıkıyla sevebilirsin. (s. 144)

On Yedinci Kural: Esas kirlilik dışta değil içte, kisvede değil kalpte olur. Onun dışındaki her leke ne kadar kötü görünürse görünsün, yıkandı mı temizlenir, suyla arınır. Yıkamakla çıkmayan tek pislik kalplerde yağ bağlamış haset ve art niyettir.(s. 146)

On Sekizinci Kural: Tüm kâinat olanca katmanları ve karmaşasıyla insanın içinde gizlenmiştir. Şeytan, dışımızda bizi ayartmayı bekleyen korkunç bir mahlûk değil, bizzat

içimizde bir sestir. Şeytanı kendinde ara; dışında başkalarında değil. Ve unutma ki nefsini bilen Rabbini bilir. Başkalarıyla değil, sadece kendiyle uğraşan insan, sonunda mükâfat olarak Yaradan'ı tanır.(s. 148)

On Dokuzuncu Kural: Başkalarından saygı, ilgi ya da sevgi bekliyorsan, önce sırasıyla kendine borçlusun bunları. Kendini sevmeyen birinin sevilmesi mümkün değildir. Sen kendini sevdiğin halde dünya sana diken yolladı mı, sevin. Yakında gül yollayacak demektir. (s. 176)

Yirminci Kural: Yolun ucunun nereye varacağını düşünmek beyhude bir çabadan ibarettir. Sen sadece atacağın ilk adımı düşünmekle yükümlüsün. Gerisi zaten kendiliğinden gelir. (s. 177)

Yirmi Birinci Kural: Hepimiz farklı sıfatlarla sıfatlandırıldık. Şayet Allah herkesin tıpatıp aynı olmasını isteseydi, hiç şüphesiz öyle yapardı. Farklılıklara saygı göstermemek kendi doğrularını başkalarına dayatmaya kalkmak, Hakk' ın mukaddes nizamına saygısızlık etmektir. (s. 181)

Yirmi ikinci Kural: Hakiki Allah aşığı bir meyhaneye girdi mi orası ona namazgâh olur. Ama bekri aynı namazgâha girdi mi orası ona meyhane olur. Şu hayatta ne yaparsak yapalım, niyetimizdir farkı yaratan, suret ile yaftalar değil. (s.183)

Yirmi Üçüncü Kural: Yaşadığımız hayat elimize tutuşturulmuş rengârenk ve emanet bir oyuncaktan ibaret. Kimisi oyuncağı o kadar ciddiye alır ki, ağlar perişan olur onun için. Kimisi eline alır almaz şöyle bir kurcalar oyuncağı, kırar ve atar. Ya aşırı kıymet verir, ya kıymet bilmeyiz. Aşırılıktan uzak dur. Sufi ne ifrattadır ne de tefrittte. Sufi daima orta yerde...(s. 196)

Yirmi Dördüncü Kural: Mademki insan eşref-i mahlûkattır, yani varlıkların en şereflişi, attığı her adımda Allah'ın yeryüzündeki halifesi olduğunu hatırlayarak, buna yakışır soylulukta hareket etmelidir. İnsan yoksul düşse, iftiraya uğrasa, hapse girse, hatta esir olsa bile gene başı dik, gözü pek, gönlü emin bir halife gibi davranmaktan vazgeçmemelidir. (s. 229)

Yirmi Beşinci Kural: Cenneti ve cehennemi illa ki gelecekte arama. İkisi de şu an burada mevcut. Ne zaman birini çıkarırsın, hesapsız ve pazarlıksız sevmeyi başarsak, cennetteyiz aslında. Ne vakit birileriyle kavgaya tutuşsak, nefrete, hasede ve kine bulaşsak, tepetklak cehenneme düşüveririz. (s. 230)

Yirmi Altıncı Kural: Kâinat yekvücut, tek varlıktır. Her şey ve herkes görünmez iplerle birbirine bağlıdır. Sakın kimsenin ahını alma, bir başkasının hele hele senden zayıf olanın canını yakma. Unutma ki dünyanın öteki ucunda tek bir insanın kederi, tüm insanlığı mutsuz edebilir. Ve bir kişinin saadeti, herkesin yüzünü güldürebilir. (s.254)

Yirmi Yedinci Kural: Şu dünya bir dağ gibidir. Ona nasıl seslenirsen o da sana sesleri öyle aksettirir. Ağzından hayırlı bir laf çıkarsa, hayırlı laf yankılanır. Şer çıkarsa, sana gerisin geri şer yankılanır. Öyleyse kim ki senin hakkında kötü konuşur, sen o insan hakkında kırk gün kırk gece sadece güzel sözler et. Kırk günün sonunda göreceksin her şey değişmiş olacak. Senin gönlün değişirse dünya **değişir.**(s.)

Yirmi Sekizinci Kural: Geçmiş, zihinlerimizi kaplayan bir sis bulutundan ibaret. Gelecek ise başlı başına bir hayal perdesi. Ne geleceğimizi bilebilir, ne geçmişimizi değiştirebiliriz. Sufi daima şu anın hakikatini **yaşar.**(s.)

Yirmi Dokuzuncu Kural: Kader hayatımızın önceden

çizilmiş olması demek değildir. Bu sebepten "ne yapalım kaderimiz böyle" deyip boyun bükme cehalet göstergesidir. Kader yolun tamamını değil, sadece yol ayrımlarını verir. Güzergâh bellidir ama tüm dönemeç ve sapaklar yolcuya aittir. Öyleyse ne hayatına hâkimsin, ne de hayat karşısında çaresizsin.(s.275)

Otuzuncu Kural: Hakiki sufi öyle biridir ki başkaları tarafından kınansa, ayıplansa, dedikodusu yapılsa hatta iftiraya uğrasa bile, o ağzını açıp da kimse hakkında tek kötü laf etmez. Sufi kusur görmez. Kusur örter. (s. 280)

Otuz Birinci Kural: Hakk'a yakınlaşabilmek için kadife gibi bir kalbe sahip olmalı. Her insan şu veya bu şekilde yumuşamayı öğrenir. Kimi bir kaza geçirir, kimi ölümcül bir hastalık, kimi ayrılık acısı çeker, kimi maddi kayıp...Hepimiz kalpteki katılıkları çözmeye fırsat veren badireler atlatırız.Ama kimimiz bundaki hikmeti anlar ve yumuşar, kimimiz ise ne yazık ki daha da sertleşerek çıkar. (s. 302)

Otuz ikinci Kural:Aranızdaki bütün perdeleri tek tek kaldır ki, Tanrı'ya saf bir aşkla bağlanabilesin.Kuralların olsun ama kurallarını başkalarını dışlamak yahut yargılamak için kullanma.Bilhassa putlardan uzak dur dost.Ve sakın kendi doğrularını putlaştırma!inancın büyük olsun ama inancınla büyüklük taslama!(s.305)

Otuz Üçüncü Kural: Bu dünyada herkes bir şey olmaya çalışırken, sen HİÇ ol. Menzilin yokluk olsun. İnsanın çömlekten farkı olmamalı. Nasıl ki çömleği tutan dışındaki biçim değil, içindeki boşluk ise, insanı ayakta tutanda benlik zannı değil hiçlik bilincidir. (s. 328)

Otuz Dördüncü Kural: Hakk'a teslimiyet ne zayıflık ne edilgenlik demektir. Tam tersine, böylesi bir teslimiyet son derece güçlü olmayı gerektirir. Teslim olan insan çalkantılı

ve girdaplı sularda debelenmeyi bırakır, emin bir belde yaşar. (s. 357)

Otuz Beşinci Kural: Şu hayatta ancak tezatlarla ilerleyebiliriz. Mümin içindeki münkirle tanışmalı, Tanrıya inmayan kişi ise içindeki inananla. İnsan-ı kâmil mertebesine varana kadar gıdım sıdım ilerler kişi. Ve ancak tezatları kucaklayabildiği ölçüde olgunlaşır. (s. 374)

Otuz Altıncı Kural: Hileden, desiseden endişe etme. Eğer birileri sana tuzak kuruyor zarar vermek istiyorsa, Tanrı da onlara tuzak kuruyordur. Çukur kazanlar o çukura kendileri düşer. Bu sistem karşılıklar esasına göre işler. Ne bir katre hayır karşılıksız kalır, ne bir katre şer. O'nun bilgisi dışında yaprak bile kıpırdamaz, Sen sadece buna inan! (s. 394)

Otuz Yedinci Kural: Tanrı kılı kırk yararak titizlikle çalışan bir saat ustasıdır. O kadar dakiktir ki, sayesinde her şey zamanında olur. Ne bir saniye erken, ne bir saniye geç. Her insan için biz âşık olma zamanı vardır, bir de ölmek zamanı.(s. 397)

Otuz Sekizinci Kural:"Yaşadığım hayatı değiştirmeye, kendimi dönüştürmeye hazır mıyım?" diye sormak için hiç bir zaman geç değil. Kaç yaşında olursak olalım, başımızdan ne geçmiş olursa olsun, tamamen yenilenmek mümkün. Tek bir gün bile öncekinin tıpatıp tekrarıysa, yazık. Her an her nefeste yenilenmeli. Yepyeni bir yaşama doğmak için ölmeyen önce ölmeli. (s. 400)

Otuz Dokuzuncu Kural: Noktalar sürekli değişse de bütün aynıdır. Bu dünyadan giden her hırsız için bir hırsız daha doğar. Ölen her dürüst insanın yerini bir dürüst insan alır. Hem bütün hiç bir zaman bozulmaz, her şey yerli yerinde kalır merkezinde... Hem de bir günden bir güne hiç bir şey aynı olmaz. Ölen her sufi için bir sufi daha doğar. (s. 407)

Kırkıncı Kural: Aşksız geçen bir ömür beyhude yaşanmıştır. Acaba ilahi aşk peşinde mi koşmalıyım mecazi mi, yoksa dünyevi, semavi ya da cismani mi diye sorma! Ayrımlar ayrımları doğurur. AŞK'ın ise hiç bir sığata ve tamlamaya ihtiyaçı yoktur. Başı başına bir dünyadır aşk. Ya tam ortasındaındır merkezinde, ya da dışındaındır hasretinde. Otuz Birinci Kural: Hakk'a yakınlaşabilmek için kadife gibi bir kalbe sahip olmalı. Her insan şu veya bu şekilde yumuşamayı öğrenir. Kimi bir kaza geçirir, kimi ölümcül bir hastalık, kimi ayrılık acısı çeker, kimi maddi kayıp... Hepimiz kalpteki katılıkları çözmeye fırsat veren badireler atlatırız. Ama kimimiz bundaki hikmeti anlar ve yumuşar, kimimiz ise ne yazık ki daha da sertleşerek çıkar.(s. 415)

2.2.1.3. Bayezid-i Bistami

9. yüzyılda tasavvufun en önemli mutasavvıflarından olan Bayezid-i Bistami, tasavvufa pantezim anlayışının dâhil olmasında en etkili olan şahsiyetlerden biridir.³⁴ Bayezid-i Bistami, aşkın söylemleriyle döneminde zındıklıkla suçlanmış, memleketinden sürülmüştür. İran felsefesini gerçek anlamda temsil eden bir sufidir, dolayısıyla Sünni sınırları aşmıştır. Müezzın Allah ü Ekber dediğinde “ ben daha büyüğüm” diye bağırdığı rivayet edilir.³⁵ Bayezîd-i Bistami dedesi Mecusi iken İslam dinini kabul etmiş, vecd ve hal açısından nefsinı terbiyede diğer kardeşlerini de geçmiştir. Bunu nasıl yaptığı sorulduğunda ise “ Aç karın, çıplak bedenle” cevabını vermiştir.³⁶ Zühtte sınır tanımayan Bayezîd-i Bistami'nin, Allah'a olan aşkı her şeyi geçer. Gecesini ve gündüzünü ibadet ve riyazetle geçirmiş ve belki de ulaştığı mertebe ona suçlanmasına sebep olan cümleleri kurdurmuştur. Zühd ve takvadaki sınırı sorulduğunda, onda sınır olmadığını ifade eder.³⁷

³⁴ Erol Güngör, İslam Tasavvufunun Meseleleri, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998,s.60

³⁵ Erol Güngör, a.y. 60

³⁶ Mahir İz: Tasavvuf, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1990

³⁷ Mahir İz: Tasavvuf, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1990, s.107

Elif Şafak'ın bütün romanların içerisinde sadece Aşk romanında Şems-Tebrizi ve Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin karşılaşması sırasında adı geçen Bayezid-i Bistami, hayat gayesi olan aşk ve taşkınlıkla, suçlandığı aşk anlayışıyla anılır:

“ Bir düşün: Peygamber Hz. şöyle buyurmamış mıydı? Yarabbi, seni tebcil ederim. Seni layıkıyla bilemedim. Hâlbuki Bayezid-i Bistami, “ ben kendimi tebcil ederim, benim şanıım yücedir. Zira hırkamda Allah var.” dedi. (s. 200)

Bu iki Allah dostunun karşılaşmasında Bayezit-i Bistami'nin adının geçtiği kaynaklarla da sabittir.³⁸

2.2.1.4. Feridüddin-i Attar

Feridüddin-i Attar Nişabur'da 1120 yılında doğmuştur. Nerede öldüğü kesin olmamakla birlikte 1220'lerde orada ölmüş olacağı muhtemeldir.³⁹ Hekim ve eczacı olmasından dolayı ona “Attar” denmiş, Allah'a olan aşkı diğer sufilerin aşkı gibi yanlış anlaşıldığı için aşk şehidi olmuştur. Ancak Moğol istilası sırasında ölmüş olabileceği de ihtimaller arasındadır. Senai'den sonra Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin şiirine en çok etki eden mutasavvıfın yazdığı şiirler özellikle Mantıku't-Tayr tasavvuf edebiyatının en önemli alegorik eserlerinden biri olmuştur. Feridüddin-i Attar ve Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin, Mevlânâ Celaleddin-i Rumi henüz küçük bir çocukken ailesiyle birlikte Belh'ten göç ettiği sırada tanıştığına dair bir menkıbe vardır. Menkıbeye göre bu sırada Feridüddin-i Attar, eseri Esrarnâme'yi Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'ye armağan etmiştir. Elif Şafak'ın Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'yi konu alan romanı Aşk'a da konu olan bu karşılaşmanın, bazı kaynaklarca sadece menkıbe olduğu ileri sürülür.⁴⁰ Aşk romanında bu karşılaşma şu şekilde anlatılır:

“Rumî genç bir adamken o koca Sufi, o eşsiz eczacı, o meşhur Attar ile tanıştığında, Feridüddin-i Attar hazretleri şöyle

³⁸ www.wikipedia.org

³⁹ Annemarie Schimmel, İslam'ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999

⁴⁰ Schimmel, a.g.e

demışti: Çok geçmeyecek, bu oğlan âlemin yüreği yanıklarının
yüreklarine ateşler salacak. (s.98)

Birçok Eseri olan Feridüddin-i Attar'ın özellikle Tezkiretü'l Evliya adlı eserinde Hallac-ı Mansur'u anlattığı bölüm önemlidir. Üslubu diğer mutasavvıflarınkinden farklı olan Feridüddin-i Attar daha çok hikâye tekniğini kullanır.

2.2.1.5. Muhyiddin- İbn-i Arabî

İbn-i Arabî olarak da bilinen Muhyiddin İbn-i Arabî, İslam tasavvufunun en önemli isimlerinden biridir. Tasavvufun en temel konularından biri olan vahdet-i vücud anlayışını sistematik bir şekilde işleyen mutasavvıftır. O güne kadarki birçok felsefe ekolünden de etkilenmiş ancak vahdet-i vücuda orijinal bir bakış açısı kazandırabilmiştir. Etkilendiği felsefi doktrinleri ve kendi düşüncelerini açıklarken kullandığı ağır dil kendi eserlerine şerh yazmasına sebebiyet vermiştir.

İbn-i Arabî ilahi aşk konusundaki görüşlerini de vahdet-i vücudun bir parçası olarak yansıtmıştır. Ona göre mevcut her şey bir özün parçasıdır. Bu sadece görünenle algılanamaz, düşüncesiyle özellikle zahir ve batın kavramları üzerinde durmuştur. Görünen kısım ne kadar çok olursa olsun diğer yüzü vahdettir ona göre.⁴¹ Görünen kısım Allah'ın dışarıya yansıması yani tecellisidir. Hepsi Allah'ın bir özelliğini gösterir. Allah insanları yaratmıştır çünkü kendi güzelliğini onların keşfetmesini istemiştir, bunun için de kendi zatı insanlarda tecelli etmiştir ki insanlar onu görebilsinler. Tasavvuf ekollerince kabul edilen kudsi hadise göre, Allah bir hazinedir ve bilinmeyi istediği için âlemi yaratmıştır. Ancak Allah, yarattıklarının kendisine döneceği günü de beklemektedir. Yaratılanın da bu özlemle yanması bundandır. İbn-i Arabî de yine ilahi aşk konusunda yanlış anlaşılmaş sufilerdendir.

“ Aşk benim dinim, nereye gidersem giderim

⁴¹ Ebu'l Ala Afifî, Tasavvuf: İslam'da Manevi Devrim, Risale Yayınları, İstanbul, 1996

Dinim, imanım sadece aşktır benim.”⁴²

Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin Şam'ı ziyaret ettiği sırada İbn-i Arabî'yle tanışmış olabileceği kaynaklarda geçmektedir. Elif Şafak'ın romanlarından Aşk'ta da İbn-i Arabî'den Şeyh Seyyid Burhaneddin bir zamanlar öğrencisi olan Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'yi Baba Zaman'a anlatırken bahseder:

“ Muteber feylesof, muharrir ve mutasavvıf İbn-i Arabî hazretleri ise bir gün genç Rumî'yi babasının peşi sıra yürür görünce şöyle buyurmuştu: “ Fesuphanallah! Bir okyanus, bir gölün ardından gidiyor.” (s. 98)

2.2.1.6. Seyyid Burhaneddin Muhakkık

Seyyid Burhaneddin, Afganistan'da dünyaya gelmiş ve Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin babası Bahaüddin Veled'e intisap ettikten sonra onunla kırk gün riyazete girmiştir. Bu riyazetten sonra sırlara vakıf olduğu söylenir. Seyyid Burhaneddin, bütün ömrünü ilim ve riyazete adanmış, birçok ilim tahsil etmiştir. Ancak kaynaklarda hayatıyla ilgili -menkıbeler dışında- çok fazla bilgiye rastlanmaz. Bilinen kendi müşdidinin oğluna uzun bir süre hocalık yaptığıdır. Mevlânâ Celaleddin-i Rumi babasının vefatından sonra Seyyid Burhaneddin'den ders almış ve ondan tasavvufun inceliklerini öğrenmiştir.⁴³ Seyyid Burhaneddin, Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'ye eğitim verdikten sonra Konya'dan ayrılmak istemiş ancak bazı kaynaklara göre Mevlânâ Celaleddin-i Rumi onun gitmesine izin vermemiştir. Böyle olunca da Seyyid Burhaneddin Şems-i Tebrizi'ye ithafen onun beklediğinin başkası olduğunu ifade etmiş ancak o şekilde Konya'dan ayrılabilmiştir.

Elif Şafak'ın Aşk romanında ise Seyyid Burhaneddin, Şems-i Tebrizi ve Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin buluşmasına vesile olan kişidir. Baba Zaman'a yazdığı mektupla Şems'i Konya'ya göndermesini istemiştir. Seyyid Burhaneddin Konya'dan ayrılmadan evvel Mevlânâ Celaleddin-i Rumi ona bir rüyasından

⁴² Ebu'l Ala Afifi, a.g.e

⁴³ Annemarie Schimmel, İslam'ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999

bahseder. Bu rüyaya göre Mevlânâ Celaleddin-i Rumi, uzak bir şehirde ve Arap harfeleriyle dolu bir yerde ipekböcekleri varmış. Sonra kendisini evinin bahçesinde bulunan kuyunun başında ağlarken görmüş. Seyyid Burhaneddin, Baba Zaman'a bir mektup yazar. Bu mektupta Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin arkasından ağladığı kişinin Baba Zaman'ın tekkesinde olup olmadığını sorar:

“Böylesi bir kimse zaviyenizde mevcut mudur bilmem ama eğer öyleyse kendisini bekleyen yazgıya dair malumatı ona bildirip bildirmemek size kalmış.”(s.99)

Bu mektuptan sonra uzun bir süre bekleyen Baba Zaman nihayet Şems-i Tebrizi'ye durumu anlatır ve Konya'ya gitmek isteyip istemediğini sorar. Böylece Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin hocası- ki kendisini daha sonra öğrencimin öğrencisi oldum, diyerek tanımlar- bu iki Allah dostunun buluşmasına vesile olur.

2.2.1.7.Selahaddin Zerkubî

Şems- Tebrizi'nin ölümünden sonra Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'ye gönül yoldaşı olan Selahaddin Zerkubî, Seyyid Burhaneddin'in manevi halefi ve alçak gönüllü bir kuyumcudur.⁴⁴ Mevlânâ Celaleddin-i Rumi, Şems-i Tebrizi'nin ortadan kaybolmasından sonra onda gördüğü ilahi tecelliyi önce Selahaddin Zerkubî'de daha sonra da öğrencisi Hüsameddin Çelebi'de görmüştür.

Elif Şafak'ın romanı Aşk'ta Selahaddin Zerkubî'yi kurguya dâhil olarak görmek roman boyunca mümkün değildir. Ancak vefatından sonra şimdiye değin karşılaşılan en ilginç cenaze töreninin yapıldığı Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin sözlerinden öğreniliyor:

“Aynı sene Selahaddin Zerkubi öldü. Dervişlerimle beraber cenazesinde muazzam bayram ettik; sokakları kudümlerle,

⁴⁴ Annemarie Schimmel, İslam'ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999

tamburlar, neylerle inlettik. Zira bir veli ağlayarak değil, gülererek uğurlanır.”(s. 406)

Bu cenaze töreni şeklini başlatan Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin cenazesinde de bu şekilde kutlamalar yapılmıştır. Aynı tarzda bir tören de Aşk romanında Aziz Zahara için, hem de Konya'da yapılır. Görenleri hayrete düşüren bu cenaze törenine yapılan benzetme romanın iki dönem arasında gidip gelen zamanını birbirine bağlar: “... Konya Konya olalı böyle acayip cenaze görmedi” dedi ve ekledi:” Tabii asırlar evvel Efendi Mevlana'nın düğün gecesi sayılmazsa.”(s. 413)

2.2.1.8. Sultan Veled

Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin büyük oğludur. Babasının ölümünden sonra bir tekke inşa ederek, tekkeye postnişin olmuş ve Mevlevilik tarikatını kurmuştur. Sema ayinleri, Mesnevi okumaları düzenleyerek belki de Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin bugüne değin bu kadar canlı yaşamasına vesile olmuştur. Sultan Veled, özellikle Şems-i Tebrizi hayatlarına dâhil olduktan sonra neredeyse bütün Konya halkı babasına cephe alıp Şems-i Tebrizi'ye kin güderken destek olmuştur. Mevlânâ Celaleddin-i Rumi kadar olmasa da Şems-i Tebrizi'ye güvenip anlamaya çalışmış ve babasını kaybetmemek için elinden geleni yapmıştır. Kardeşi Alâeddin'in tam tersi, oldukça sabırlı, ahlaklı, imanlıdır. Şems- Tebrizi geldikten sonra onun da diğerleri gibi düzeni bozulmuştur ancak Aşk romanında adından sıkça söz edilen Sultan Veled hayırlı bir evlat profilindedir. Babasının yaptığı hiçbir şeyi eleştirmemekte ve babasının hatırı için Şems'i anlamaya çalışmaktadır. Şems-i Tebrizi, Konya'yı terk ettiği sırada istemediği halde sırf babası istediği için gidip Şam'dan getirmeye gittiğinde Şems-i Tebrizi'den şu sözleri işitir: “Sen, dürüst, yüreği yufka, ahlakı güzel bir adamsın ve çok iyi bir evlatsın, gün gelecek babana layık bir yoldaş olacaksın.” (s.358)

Şems gelmek istemez ama Sultan Veled Şems'in Konya'ya dönmesi için ısrar eder: “Onun ihtiyacı olan tek yoldaş sensin Şems. Benimle Konya'ya gel babam seni çok özliyor.”(s.358)

Şems gitmek istemese de Mevlana'ya olan özlemi onu gitmek zorunda bırakır. Dönüşü şu şekilde tasvir edilir: “ Kucaklaştılar, birbirlerine secde ettiler, öyle ki kim âşıktır, kim maşuk anlayamadı.”⁴⁵

2.2.1.9. Hüsameddin Çelebi

Hüsameddin Çelebi, Selahattin Zerkubî'nin ölümünden sonra, Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'ye gönül yoldaşlığı yapan mürididir. Hüsameddin Çelebi aynı zamanda Mesnevi'nin yazılmasına da vesile olmuş ve yazma işlemini de gerçekleştirmiştir. Hüsameddin Çelebi malı mülkü, serveti olan varlık biridir ancak Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'ye intisap ettikten sonra bütün malını o yolda harcamıştır. Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'yle gönül yoldaşlıkları Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin ölümüne kadar sürmüştür. Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'ye göre Selahaddin Zerkubî de Hüsameddin Çelebi de Şems-i Tebrizi'de gördüğü güzelliğin yansımalarıdır. “Ona Tebriz güneşinin başka bir tecellisi “güneşin nuru” olarak telakki eder.”⁴⁶

Aşk romanının kurgusunda Hüsameddin Çelebi çok önemli bir yere sahip olmamakla beraber onu Şems'in medreseyi yani Şeyh Yasin'i ziyareti sırasında medrese öğrencisi olarak görmek mümkündür. Talebe Hüsam olarak isimlendirilen bu kahraman Şems'e hayranlık duyarak o sırada sufi mizaçlı olduğunu öğrenir. Şems'in şu sözleri ise onun ruhunu okşar:

“ Arkadaşınız Hüsam'da sufi yüreği var. Belki bunu kendi bile bilmiyor henüz ama bu terkinin mayası rind mayası.” (s.320)

⁴⁵ Annemarie, Schimmel İslam'ın Mistik Boyutları, Kabcacı Yayinevi, İstanbul, 1999, s.330

⁴⁶ Annemarie, İslam'ın Mistik Boyutları, Kabcacı Yayinevi, İstanbul, 1999, s.332

2.2.2. Elif Şafak Romanlarında Tasavvufa Mensup Kahramanlar

2.2.2.1. Derviş

Derviş, Farsçadan gelen bir sözcüktür. Kelime anlamı üzerinde çok uzlaşma olmasa da içerik olarak: bir tarikata bir mürşide bağlı, sufiyane bir yaşam şeklini benimsemiş, muhtaç fakir kişi anlamındadır. Tasavvufî anlam bakımından ise Allah'a muhtaç olduğunun farkında olan, Allah fakiri olarak kullanılır. İslam dininin kural ve gayelerini yerine getiren, Allah'a bağlanan, bağlı olduğu şeyhin tasavvuf anlayışına riayet eden ehl-i haldir. Tasavvuf erbabına göre en büyük derviş Hz. Muhammed'dir.

Abdülkadir Geylani'nin dervişlikle ilgili şu sözüyle dervişliğin ne olduğu daha net anlaşılır: "Dervişlik hâldir, söz değildir, söz ile ele geçmez." Abdülkadir Geylani

"Dervişlik olsaydı tâc ile hırka / Biz dahi alırdık otuza kırka" Yunus Emre

Dervişin hayat tarzı, giyimi, hayata bakışı, dünya malıyla ilgili görüşleri hepsi tasavvuf ehli olmayan insanlarınkinden farklıdır. Dervişler çeşitli tarikatlara bağlı oldukları için çeşitli hayat tarzlarını benimsemişlerdir. Elif Şafak'ın eserlerinde görülen derviş kavramı daha çok gezgin dervîştir. Evi, yeri yurdu olmayan, dünyayla tek bağı gönlündeki sevgi olan, dünya malına tamah etmeyen, dünya hırısından uzak olan kişidir. Çoğu zaman dervişleri dilenirken görürüz. Dilenmenin İslam dininde yeri olmadığı halde dervişlere neden dilenme vasfı yüklendiği ise anlatıcı tarafından işlenir. Yerleşik bir hayatı olan dervişlerse evi barkı olmaktan ziyade tekkede diğer dervişlerle yaşamayı seçen hal ehli dervişlerdir. Ancak bu dervişlerde tasavvuf ehlinde görülen mistik hallerden ziyade dünya hayatına tamah etmeyen insanı görmek daha kolaydır.

Pinhan romanında, Pinhan, altı arkadaşıyla gizlice Dürri Baba Tekkesinin bahçesine girer. Bütün arkadaşları kaçarken Pinhan yakayı ele verir. Pinhan henüz tekkeye geliş sebebini kavrayacak yaştan ve olgunluktan uzaktır ve burada hayatını

derinden etkileyecek olan Dürri Baba'yla karşılaşacaktır. Bu karşılaşma ve Pinhan'ın gözünden Dürri Baba şu şekilde anlatılır:

“Sapanı alan derviş bir müddet sonra, yanında yaşlı bir adamla çıkageldi. Çocuk adamın suratında, kendine reva görülecek cezanın nişanelerini aramaktaydı. Oysa bu suratta ne öfkeli ne gaddar; ne muhakkir, ne de cabir bir ifade vardı. Adeta sabah gezintisine çıkmış veyahut namaza durmuş gibi sakin ve telaşsızdı.(s.17)”

Dürri Baba dervişliğin bütün özelliklerini taşımaktadır. Öfkesiz, sakin, sabırlı, alçakgönüllü...

Dürri Baba Tekkesindeki dervişlerin bambaşka hayatları ve bambaşka hikâyeleri vardır ama hepsinin ortak noktası: güler yüzlü, tatlı dilli, hoşgörülü ve hiçbir hırsı olmayan kişiler olmalarıdır. Çok farklı dervişler barınır bu tekkede. Kul Hüseyin, Budala Tosun, Dertli Hagopik, Dulhani Hasa gibi çeşitli din ve meşrepten insan da vardır bu tekkede. Ancak bu dervişlerin ortak özelliği “dudaklarından tebessüm eksik olmayan, ağızlarından bal damlayan, kimsenin kusurunu görmeyen “(s.20) kişiler olmalarıdır.

Her çeşit dervişin varlığı Dürri Baba Tekkesinin en büyük özelliğidir. Afyon tiryakisi, Ermeni, çocuk, her türlü derviş bir arada barındırır: “ Dulhani Hasan ise adı üstünde tam bir tiryaki idi. Kahveye, tütüne, afyona, badeye, gecenin matemine, dost cemaline müpetaydı.”(s.21)

Kişilikleriyle dervişliğin özelliklerini taşıyan bu kahramanların, ibadetlerine hemen hemen hiç tanık olunmaz. Ancak sema' ederken hepsi bir arada zikir çekerler.

Pinhan romanında karşımıza çıkan bir diğer derviş ise Horoz Baba Tekkesine adını veren Horoz Baba'dır. Romanda Horoz Baba'dan bir Horosani derviş olarak bahsedilir: “Bu tekkeye adını veren Horoz Baba, Horosani bir derviş olup asırlar evvel, İstanbul'un fethine katılmıştı. (s.130)

Dervişler acziyetlerini idrak edebilmek ve dünya geçiminin derdine düşmemek için ellerinde fakir çanağı anlamına gelen ve genellikle dilencilerle

dervişlerin ellerinde bulunan “keşköl”le dilenirler. Pinhan da hikâyesini aramak üzere Dürri Baba tekkesinden ayrılp da Hırpani Baba tekkesine varmış ve orada dervişlerden birinden aldığı keşkülle dilenmeye çıkmıştır. Ancak çanağına atılan altına tenezzül etmemiştir. Buna karşılık Mısırlı İbrahim Efendi’nin “umduğunun aksine, derviş minnetle bakıp teşekkür etmek şöyle dursun, başını kaldırmadı bile.(s. 140)

Elif Şafak’ın romanlarındaki dervişlerin en büyük özelliklerinden biri de yerleşik hayata geçmekten kaçınmalarıdır, eğer ki gezgin değil de yerleşik olarak yaşıyorlarsa genellikle bir tekkede hayatlarını idame ettirirler. Bunun sebebi yerleşik hayatın insanın dünyevî heveslerini beslemesidir. Yerleşik hayat kazanmayı, kazanmak hırsı, hırs da dünya hayatına olan bağı güçlenmesini beraberinde getirir. Dolayısıyla Pinhan, “bir yerde bir gecedan fazla kalmıyor, aynı yastığa iki kez baş koymuyordu”(s.141) Hikâyesini arayan Pinhan’ın “uzun müddet kaldığı tek yer Üsküdar’daki Hırpani Baba tekkesi” olmuştur. (s.141) Burada Kalenderilik tarihtanın gereklerini yerine getirmek için bir keşköl alıp dilenmiştir.

Kalenderi dervişleri, kaynaklarda mahrem yerleri dışında yaz kış çıplak dolaşan, sırtlarında koyun ya da keçi postu taşıdıkları ifade edilen dervişlerdir ki Kalenderilik tarikatına mensupturlar. Dünya malına önem vermeyen kendilerini toplumdan tecrit etmiş farklı bir sufi ekolü olarak ün yapmışlardır. Pinhan’da kalenderi dervişlerin dilenme sebepleri şu şekilde ifade edilir: “Buradaki dervişler fakr ve tecerrüt esası gereği nefislerinin hâkimiyetine bir son verebilmek için dilenmeyi erkândan kabul ediyorlardı. (S. 141)

Pinhan’ın Karanfil Yorgaki’yle karşılaştıktan sonra onu unutamamasından ve onunla görüşmek istemesinden, romandaki dervişlerin İslam dininin gerektirdiği haram ve helal ya da yasak ve serbest kavramlarının çok da ciddiye almadıklarını görüyoruz. Çünkü romanın ilerleyen bölümlerinde Pinhan ve Karanfil Yorgaki’nin birlikte uyduklarına da şahit olacağız. Pinhan unutmadığı Karanfil Yorgaki ile bir araya gelmek için Cüce Cafer’le konuşur. Haber Karanfil Yorgaki’ye ulaşınca da Karanfil Yorgaki çok mutlu olur: “Demek dün akşam gördüğü, görüp de gözlerinden

gözlerini alamadığı derviş, kendisiyle bir araya gelmek istiyordu.(s. 163) Karanfil Yorgaki bu teklifi hemen kabul eder. Pinhan’la Cüce Cafer’in evinde buluşurlar. Ancak bu heyecanlı bekleyiş suskunlukla devam eder. Pinhan üzüm tanelerini ezerek Karanfil Yorgaki’ye sunmak üzere şarap hazırlamaktadır. Ancak çok sıkıldığını gören Karanfil Yorgaki“ ... Pinhan’ın üzüm tanelerini ezişine mani olmak hem de bu sıkıntılı bekleyişi tamamına erdirmek için, elini onun elinin üstüne” (s. 163) koyar. O gece Karanfil Yorgaki kendi hikâyesini Pinhan’a anlatır.

Derviş kavramının karşımıza çıktığı bir diğer roman ise Mahrem’dir. Ancak burada derviş bir rüyada çıkar karşımıza. Altı kız çocuğundan sonra dünyaya gelen Keramet Mumi Keşke Memiş Efendi’nin ismi annesinin rüyasına giren bir dervişten kalmıştı: ““Ahdetmişti oğlunun ismi Memiş olacaktı, tıpkı rüyasında gördüğü dervişinki gibi. (s.38)

Baba ve Piç romanında da derviş kavramına rastlanır. Burada dervişliğe özenen Banu Teyze dervişler gibi çileye kapanmayı kafasına koyar. Banu Teyze’yi kararından caydırmak için çaba sarf eden Kazancı ailesinin kadınları, onu dervişlerle kıyaslayarak etkilemeye çalışırlar. Böylece modern zamanları anlatan Baba ve Piç romanında da derviş kavramına nasıl bakıldığını görmemiz mümkün: “Üstelik dervişler ya keçe ya saman üzerinde yatarmış, senin gibi kuş tüyü ortopedik yataklarda değil.” (s.77) Dervişlerin nasıl bir hayat yaşadıklarını biliyordu Banu Teyze hatta dervişlerin evcil hayvan beslemediklerini de bildiği ancak yalnızlığı kaldırmayı da göze alamadığı için aşağıdaki açıklamaları yapma gereği duymuştur:

“Nedamet mevsiminin yalnızlığında kedinin kendisine can yoldaşı olacağını düşünmüştü herhalde, yoksa tabii dervişlerin evcil hayvan beslediğine tanık değildi. (s. 78)

Siyah Süt’te Elif Şafak, karar veremediği zaman ya da düşüncelere daldığı zaman iç sesleriyle konuşur. Elif Şafak’ın “içimdeki sesler korosu” dediği iç seslerinden birisi Can Derviş Hanım’dır ve Can Derviş Hanım illa ki Doğu kapısında durur. Bu tercihin sebebinin dervişliğin Doğu kültürüne ait bir unsur olarak görülmesi olduğu düşüncesindeyiz. Can Derviş Hanım anlatıcıya göre bir dervişte bulunması gereken bütün özellikleri taşımaktadır. Üzerinde yeşil bir elbise, elinde

tespih, zikir çeken haliyle betimleniyor “ Sermiş postunu yüreğime. Dilinde kelim, elinde kehribar tespihi çekiyor tane tane... (s.73)”

Elif Şafak, çok sıkıntılı zamanlar yaşamaktadır. Annelik ve yazarlık arasında gidip gelen bir cendereye girmiştir. Bu konuda içindeki diğer seslerden yardım ister ancak Can Derviş Hanım’ın verdiği tavsiyeler tasavvuf ehli bir dervişe yakışır biçimdedir:“Evvelâ sükûnet.” diyor Can Derviş Hanım. “ Ardından metanet... Bir dirhem dirayet salık veririm.”(s. 74)

Derviş kavramına ve dervişlerin hayat tarzına çokça rastladığımız romanlarından biri de Aşk’tır. Bu romandaki en gözde derviş “Seyyah bir Kalenderiye dervışı”(s. 38) olan, Şems’tir. Şems’in “ dilinin kemiği yoktur”(s.38) oldukça sert mizaçlı olan bir derviştir. Aşk haliyle konuştukları ve söyledikleri yanlış anlaşılabilir Şems, o dönem insanları tarafından “dinle İmanla alakası olmayan bir kâfir! İşi saygısızlığa, küfre vardır bir serkeş. Başıbozuk bir derviş.”(s.43) olarak nitelendirilmesine sebep olur.

Gezgin bir derviş olan Şems, Mevlânâ’ya doğru yola çıktığında konaklamak için bir hana girer ve hancı ile arasında bir diyalog geçer. Bu diyalogda hancı dervişlerle ilgili görüşlerini söyler. Ona göre dervişler ibadet etmekten kafayı yiyen serap gören kişilerdir. Onları akıllarını kaçırmakla suçlar. Şems bu düşünce karşısında sadece güler, “hakkı vardı. Zaten Allah’ta kendini kaybetmekle aklını kaybetmek arasında incecik bir çizgi vardır demezler mi? (s. 49) der. Hancıyla Şems arasındaki konuşma nihayet gezginliğe gelir. Dünyanın her yerinde aynı durum varken neden gezdiğini, farklı olarak ne aradığını soran hancıya Şems’in cevabı şu olur: “ Ama ben farklı bir şey aramıyorum ki. Hakk’ı arıyorum sadece” dedim. Benim seferim, Rabb’i bulma seferidir.”(s. 50)

Yine Aşk romanında Şems küçüklüğünde farklı bir çocuktur. Küçüklüğünden beri öteki âlemlere ziyaretlerde bulunur. Onunla konuşan bir koruyucu meleği vardır. Ancak ailesi bu konuda ona inanmaz bu sebeple de ailelerinden ayrılarak gezgin olma yolunu seçer. Bir yastığa iki kez baş koymaz, aç kaldığında rüya tabir ederek sadece yiyeceği kadar para kazanır ve Allah’ı arar:

“Doğu’dan Batı’ya, Kuzey’den Güney’e yedi iklim gezer, dağda bayırda Hakk’ı ararım Hak için... Kendimi O’nda yok ettiğimden beri, ölmeden evvel öleli, başlangıçsız ve sonsuzum... Ağzı var dili yok dervişlerden değilim. Ben bizzat dilediği istikamete efil efil esen karayelim. (s. 62)

Şems’in din ismi seçmediğini, ancak amacının hak olduğunu ama bu Hakk’ın nerde ve nasıl olduğunun bir önemi olmadığını, her türden din adamıyla o dinin gereklerince ibadet etmesinden anlıyoruz: “Dervişlerle, şeyhlerle zikir çektim. Dolunayın altında şamanlarla dans ettim...”(s. 63)

Aşk romanı boyunca bahsi geçen kırk kural Şems’in üzerinde çokça tefekkür ederek idrak etmiş olduğu kurallardır ve hayatını bu kurallarına göre yaşamaktadır. Bu kurallara “Gönlü geniş ve Ruhu Gezgin Sufi Meşreplilerin Kırk Kuralı”dır.(s.63) Şems’ göre “bu kurallar tabiat kanunları kadar evrensel, onlar kadar temeldir.” (s. 63)

Şems dönemin ya da toplumun hoş gördüğü, tasvip ettiği, örnek aldığı kişilerle değil: itilmiş, hor görülen, toplumda günahkâr damgası yemiş insanlarla ilgilenmiştir. Bunu roman boyunca el uzattığı insanlarda görmek mümkündür. Çöl Gülü’ne, Sarhoş Süleyman’a bakışı diğer insanların bakışından farklıdır. Her zaman ezilen hor görülen kişilerin yanında olmuştur. Romanda Şems’in giyimiyle ilgili ayrıntılı bilgi de verilmiştir. Uzun saçları ilgi çekicidir. “Bol ve uzunca bir harmani, yün bir urba, manda derisi çizmeler giymişti. Boynunda birkaç muska asılıydı.” (s. 72) Şems de Pinhan gibi “elinde tahta çanak” taşımaktadır. Bu asi duruşuyla “.. Kalenderîler ya da dünyevî payeleri elinin tersiyle iten Melamiler gibi cemiyetin geleneksel yargılarına kulaklarını tıkamış olmalıydı. (s. 72)

Aşk romanında derviş olmak için Baba Zaman’ın tekkesine bırakılan ve romanda adından “ Çömez” diye bahsedilen bir derviş adayı vardır. Kişi derviş olmadan önce bir dizi sorumluluk ve sınamadan geçer. Bu aday da tüm sınamalara tabi tutulur, mizacı aslında derviş olmaya müsait değildir, ancak ailesi derviş olmasını istediği için tekkededir. Bu derviş adayına göre derviş olmak kolay asıl çömez olup tekkenin ayak işlerini yapmak zordur: “Herkes dervişliğin zahmetlerinden dem vurur ama nedense kimse biz zavallı salıkların çektiklerinden bahsetmez.”(s. 112) Çömez, tekkenin kurallarından çok şikâyet etmektedir. Uzun

zamandır tekkede olmasına rağmen manevi açıdan hiçbir gelişme görülmemiştir. Bu sebeple de Baba Zaman Çömez'in tekkeye uygun bir kişi olmadığını söylemiştir. Ayakkabıları uçları dışarı gelecek şekilde kapının önüne konulmuş ve bu şekilde tekkeden kovulmuştur. Baba Zaman Çömez'e şu satırlarla anlatır derviş olamayacağını:

“Nicedir seni sınamaktaydık. Gerçi meyve ağaçtan sonra vücuda gelir ama hakikatte evvel odur. Kişinin nasıl derviş olacağı çömezliğinden belli olur. Bu yollar sana göre değil, evladım. Her sene tekkeye gelen yedi gençten ancak biri tarikatta kalabilirmiş. Kanaatimce mayan derviş olmaya müsait değil.”(s. 116)

Aşk romanında ve daha önce Pinhan romanında dervişlikle ilgili işlenen bir diğer özellik de yüzdeki bütün kıllardan arınmaktır. Şems, Mevlânâ'ya gideceğini öğrendiği zaman yüzündeki bütün kıllarını kesmiştir. Hatta Pinhan'da yaşanan mistik deneyimden sonra vücudundan hiç kıl çıkmaz. Neden kılsızlığın tercih edildiği ise Şems'in şu sözleriyle ifade edilir:” Zerrece kıl olmayınca ne yaşım, ne adım, ne cinsiyetim kalmıştı. Ne geçmiş ne gelecek, yalnızca şu ana mühürlüydüm sonsuza dek.(s.117)

Mevlânâ'yla buluşmak için can atan Şems, bir hana girer. Bu hana girişi aslında gezginliğinin de miadıdır. Uzun yıllardır ilk kez bir yere demir atmamıştı. Hancının ona gösterdiği odalardan bir dervişe en yakışanını yani içerisinde en az dünya malı olanını seçer “bir hasır döşek, küflenmeye yüz tutmuş bir battaniye, fitili dipte bir kandil, yastık niyetine güneşte kurutulmuş tuğla ve bir de güzel manzarası vardı. “(s.143)

2.2.2.2. Mürşid

Mürşid, Arapça bir sözcüktür ve kelime anlamı“irşad eden”dir. Medresede müderris ne ise, dergâhta da şeyh odur. Ancak müderris nakli akla tatbik eder, akla

hitap eder, metni açıklar, ilminin derecesine göre tahlile girer ve vazifesi bununla biter. Şeyh ise mürşiddir; ruh ile meşgul olur, mürebbidir.⁴⁷

Kişi her zaman ona doğru yolu gösterecek birine ihtiyaç duyar. Bu genelde din ya da dinin işaret ettiği Tanrı, peygamberdir. Ama özelde yol göstericiler, doğru yönlendirecek insanlar değişir. Bazen anne- baba, bazen dost, bazen arkadaş... Yol gösterici kişinin aklı melekelerinin daha gelişmiş olması gerekir. Ancak mürşit sadece akli değil kalbi melekeleri de gelişmiş kişidir. Kendisine intisap eden kişinin bütün ruhani gelişiminden haberdardır. Müridini herkesten daha iyi tanır. Ruhunun neye ihtiyacı olduğunu, hangi konuda zayıf olduğunu, nefsinin nasıl dizginleyebileceğini bilir. Ona göre müridine yol gösterir, rehberlik eder. Mürşidin ölçüleri ise Kur'an-ı Kerim ve sünnettir. Mürşid olan kişi Kur'an ve sünnet doğrultusunda yetişmiş, olgunlaşmış, pişmiş kişidir. Mürşid, tasavvuf anlayışındaki olgun insan yani insan-ı kâmilidir. İnsan-ı kâmil, âlim olmalı, şariat ilmine sahip olmalı, kalp gözü açık olmalı, kendini dünyevi bütün arzu ve isteklerden arındırmış olmalı ve bütün bunlarla beraber görüldüğünde Allah'ı anımsatmalıdır.

Pinhan romanının mürşid olan karakteri Dürri Baba'dır. Dürri Baba sakin, ağırbaşlı bir tasavvuf ehlidir. En büyük özelliği de belki tekkesine gelen her türden insana kucak açmasıdır. Dürri Baba tekkesindeki bütün dervişler olgunlaşmalarını sağlayan hikâyeleri yaşadıkdan sonra Dürri Baba'yla karşılaşmışlardır. Yaptığı sema' ayininden Mevlevi olduğu anlaşılan Dürri Baba, tekkesine gelen dervişlerin ruhsal durumlarından haberdardır. Pinhan'ın tekkeye hikâyesiz gelişini Pinhan'ın duçar olduğu dertten haberi olduğu için kabul eder ve zamanı geldiği zaman hikâyesini yaşaması için tekkeden ayrılmasına göz yumar. Dürri Baba'nın romandaki betimlemesi, bir mürşid için sükûnetin ne denli önemli olduğunu vurgular niteliktedir: "Bu suratta ne öfkeli ne gaddar; ne muhakkir, ne de cabir bir ifade vardı. Adeta sabah gezintisine çıkmış veyahut namaza durmuş gibi sakin ve telaşsızdı." (s. 17)

⁴⁷ Mahir İz: Tasavvuf, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1990,162

Pinhan romanında karşımıza çıkan bir başka mürşit de Şeyh Mehmet Mühür Efendi'dir. Yedi yıldır Horoz Baba tekkesinin şeyhliğini yapan Şeyh Mehmet Mühür Efendi, kendisine emanet edilmiş bir kitabın peşine takılan sufi düşmanları tarafından tehdit altında olduğunu şeyhliğin de verdiği manevi güçle sezer. Tekkenin geleceğinin tehlikede olduğunun farkındadır: " Hezarpâre Horoz Baba tekkesi bir felaketin eşiğindedir. Şeyh Mehmed Mühür Efendi olacakları sezebiliyor ama hadiselerin önüne geçemiyordu. (s. 121)

Hezarpâre Horoz Baba tekkesinin yedi senedir postnişini olan Şeyh Mehmed Mühür Efendi de yine tıpkı Dürri Baba gibi Mevlevi'dir. Şeyh Mehmed Mühür Efendi insani ve İslami kurallar çerçevesinde iyi, güzel, ahlaklı ve faziletli olmayı, her şeye ve herkese hoşgörülü olmayı salık veren bir mürşiddir. Sohbeti, tatlı dili, tasavvufi bilgisi onu herkes tarafından tanınan ve sevilen biri haline getirmiştir. Muhabbet her şeyin başıdır ona göre " bülbüle gülzar, tutiye şeker, sarrafa gevher ne ise dervişe de muhabbet odur." (s. 122) Bütün müridlerine "gönül" aynasına bakmalarını tavsiye eder "ayineye sen nasıl bakarsan, ayine de sana öyle bakar," derdi.(s.122)

Gönül gözüyle görmek, Allah'ın sevdiği kullarına bahşettiği nimetlerden biridir, "Şeyh Mehmed Mühür Efendi, gönül gözü ile bakar, gönle bir defa girenin bir daha asla çıkmayacağına inanırdı...(s.123) Aynı zamanda musikiye de meraklıdır "bilhassa tanbura pek düşküdü. Tanbur çalmaktaki mahareti dinleyenlerde hayranlık uyandırmaktaydı. (s. 123) Şeyh Mehmed Mühür Efendi, aynı zamanda beste de yapar. Ancak besteleri olmadıysa bunu hamlıkla ifade eder. Hamlık, tasavvufta özellikle de Mevlevilikte önemli kavramlardan biridir. Ham, olgunlaşmamış meyve için kullanılır. Pinhan romanında mürşid için uygun görülen bir diğer özellik ise hamlığından bahsedecek kadar alçakgönüllü olabilmektir. " Yaptığı bestelerin, henüz pişmediğini, ham meyve ile dostlarının karınlarını ağrıtmayı arzu etmediğini söyleyerek bu konuyu kapatırdı. "(s. 124)

Şeyh olan bir başka kahraman ise Şehrin Aynaları'ndaki Şeyh Süleyman Sedef Efendi'dir. Diğer mürşitlerden daha farklı, biraz daha sosyal hayattan kopmuş,

tek hayatı Haham Yakup ve kitapları olan bir şeyh vardır burada karşımızda. Şeyh Süleyman Efendi çok iyi bir rüya tabircisidir. İslam kültüründe Hz. Yusuf'a verildiğine inanılan bu yeti Şehrin Aynaları'nda Şeyh Süleyman Efendi'ye layık görülmüştür. Elif Şafak romanlarında geleceği, geçmişi ya da gaybı öğrenmek için ya rüya tabirine ya fala ya da cine ihtiyaç duyulur: “Hahamın gözleri parladı. Şeyhin rüya tabirleri yapmayı seneler evvel bıraktığını ve şimdi yeminini kendisi bozduğunu biliyordu.”(s. 187)

Diğer romanlarında şeyh ya da mürşit kavramlarına rastlanmasa da Aşk kitabında Mevlana ile Şems'in buluşmasına vesile olan Baba Zaman kahraman olarak çıkar karşımıza: Baba Zaman kalp gözü açık mürşitlerden biridir. Şems'in Mevlana ile buluşmayı ne kadar istediğini bildiği halde onun bu konuda pişmesini ve sabretmesini sınamış ve nihayet onu tekkeden vuslata gönderme vakti geldiğinde de Şems'e ona yol göstermesi için üç şey vermiştir:

“ Baba Zaman belli belirsiz bir tebessümle beni yanına çağırdıktan sonra, kadife bir kutu tutuşturdu elime. Kutuda üç nesne vardı: Bir gümüş kakmalı ayna, işlemeli bir ipek mendil ve minnacık billur bir şişe.”(s.118)

Şems'e verdiği bu üç nesne tasavvuf anlayışı gereğince semboliktirler: Ayna iç güzelliğini, ipek mendil kalp temziliğinin önemini, şişedeki merhem ise Batını yaraların dermanını semdolize eder.

Aşk romanında karşımıza çıkan bir başka şeyh ise medresede müderrislik yapan Şeyh Yasin'dir. Şeyh Yasin, dönemin tekke- medrese atışmasını ve çatışmasını en güzel sembolize eden kahramanlardan biridir. Sufilerle savaşmayı hayat gayesi haline getirmiş, hırslı, kötü niyetli biridir. Ancak romanda ilgimizi çeken diğer nokta ise sufiliğe karşı düşman tavırlar içinde olan Şeyh Yasin tarikatın bir gerekliliği olan “şeyh” kavramını” kabul etmesidir: “Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır. Rehberliği reddedenin sonu iyi olmaz.” (s. 321)

Aşk romanındaki en önemli mürşid elbette ki Şems-i Tebrizi'dir. Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'yi manevi açıdan yetiştirmek için gelmiş ve onu ölümü göze

alacak kadar önemsemiştir. Ancak romanda bir mürşid- mürid ilişkisinden çok gönül dostu ilişkisi ağır basmaktadır.

2.3. Elif Şafak'ın Romanlarında Tasavvufi Kaynaklar

2.3.1. Mesnevi

Mesnevi, her beyti kendi arasında uyaklı divan edebiyatının bir ürünüdür. Aynı zamanda Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin yazmış olduğu altı ciltten oluşan dev, Farsça eseridir. Mesnevi altı ciltlik dev bir eserdir. Diğer tasavvuf kitaplarıyla kıyaslandığında edebi değeri çok daha fazla olan bir şiir kitabıdır. “mantıksal savın yerine şiirsel imgelemi koyan”⁴⁸ kendi kendini yazmış olan bir eserdir. Hüsameddin Çelebi'nin isteği üzerine yazılmıştır. Her tasavvuf büyüğünün kitaplarının varlığı Hüsameddin Çelebi'de bu isteği doğurmuş ve konuyu Mevlana Celaleddin-i Rumi'ye açmıştır. Mevlana Celaleddin-i Rumi ise daha önce yazmış olduğu ilk on sekiz beyti Hüsameddin Çelebi'ye vermiş böylece Mevlana, gezerken, otururken, sema' yaparken Mesnevi'yi söylemiş, Hüsameddin Çelebi de yazmıştır. Mevlana Celaleddin-i Rumi, Mesnevi'yi söylerken herhangi bir çalışma ya da düşünmeye gerek duymadan söylemeye başlamıştır. Saatlerce hiç durmadan söylediği ve Hüsameddin Çelebi'nin de yazdığı söylenir. Mesnevi ilhamla yazılmış bir eser olma özelliği gösterir.⁴⁹ Elif Şafak romanlarında tasavvuf kaynağı olarak en çok Mesnevi'yi kullanılır. Tekkede okutulan, insanları derinden etkileyerek İslam'ı ve sufiliği seçmesine vesile olan Mesnevi'dir. Özellikle Aşk romanında Mesnevi'nin nasıl oluşmaya başladığı da anlatılır.

Pinhan romanında Horoz Baba Tekkesinin postnişini olan Şeyh Mehmed Mühür Efendi ve müritleri “Çıt çıkarmadan, gözleriyle gönülleriyle sohbet ederek

⁴⁸ Annemarie Schimmel, İslam'ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1999,s. 333

⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. a.e.e

Mesnevi'nin kıvrımlarında kayıp giderlerdi... “(s.122) şeklinde betimlenir. Mesnevi, bu romanın kutsal kitabı gibidir.

Aşk romanının kahramanı Aziz Zahara Şems'le bütünleştirilirken, yazdığı Aşk Şeriatı isimli roman da bazı konulardan Mesnevi'yle bütünleştirilmeye çalışır. Mesnevi'nin ilk bölümünün “ bişnev”le yani “b” harfiyle başladığı anlatılır. “Yani “Dinle!” tesadüf mü dersin ismi “ Suskun” olan bir şairin en kıymetli yapıtına “ Dinle!” diye başlaması.(s. 35) Bu yüzden de “Aşk Şeriatı” isimli kitabın da her bölümü “b” ile başlar. Aynı zamanda Aşk romanının her bölümü de “b” ile başlatılır. Mesnevi, birçok modern kişi gibi Aziz Zahara'nın İslam'ı ve dolayısıyla sufiliği seçmesinde en etkili etkendir: “O uzun yaz boyunca okuduğum onca eser içerisinde beni en çok etkileyense “Mesnevi” oldu. (s.290)

Mevlânâ, Şems gittikten sonra sadece Mesnevi'nin dizelerini söylemek için konuşur. Kerra Mevlana'nın, Şems'in yokluğunda şair olduğunun farkındadır. “Biliyor musun baban âdeta şiir konuşuyor. Bütün gün susuyor. Sonra konuşmaya başladığında ağızından dizeler dökülüyor. (s. 351)

“Müslüman gizemciler arasında ilhama dayanan bir şair varsa o da kesinlikle Celaleddin'dir.”⁵⁰Romandaki kahraman Rumi de Annemaria Schimmel'in dediği ilhamla yazmıştır. Bazıları bunu vahiye benzetir. Çünkü Mesnevi “kendi kendini yazmaya başladı.” Diye anlatır roman kahramanı

“İlk mısraın gelişini unutmam kabil değil. Bir şafak vaktiydi. Gün ışığı karanlığı yararken kelimeler ağızımda dökülüyordu. İstemsiz âdeta bana rağmen. Ne söylüyorum, neden söylüyorum bilemeden şiir soludum o sabah. Ve o andan itibaren dizeler belli aralıklarla gelmeye devam etti.”(s.405)

⁵⁰ Annemarie Schimmel, İslam'ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999, s.333

2.3.2. Füsusu'l Hikem

Pinhan romanında bir başka tasavvufi kaynaktan da bahsedilir. Ancak sadece isim olarak geçer. Buna rağmen tasavvufta otorite olan bir kitap olması da gözden kaçmamalıdır. İbn-i Arabî, tasavvuf tarihinin şüphesiz en önemli mutasavvıflarından biridir. İbn-i Arabî vahdet-i vücud felsefesini bir disiplin haline getiren mutasavvıftır. Onun felsefesine göre kâinattaki her şey tek varlıktan gelir ve ona döner, bu dairesel hareket sonsuza kadar devam eder.⁵¹Fusus'ül Hikem(Hikmetlerin Yüzük Taşları), Muhyiddin Arabî'nin en önemli iki eserinden biridir. Füsüs'ul Hikem, Muhammed Parsa tarafından ruha, Arabî'nin diğer büyük eseri olan Fütuhat-ı Mekkiye ise kalbe benzetilmiştir. Yazara göre Futuhât, Allah tarafından yazdırılmışken, Fusus peygamber tarafından ilham edilmiştir.⁵²Eser yirmi yedi bölümden oluşur, her biri Kur'an'da adı geçen bir peygamberin hikmetlerini anlatır. Kur'an-ı Kerim'de adı geçen 27 peygamber, hikmetin çeşitli yönlerinin tecessümü olarak ele alınır ve incelenir. Şeyh Mehmet Mühür Efendi'nin icazeti Füsüs'u eksiksiz okununca Mürşidi tarafından verilir:

“Burada Şeyh-i Ekber Muhyiddin-i Arabi hazretlerinin Füsüs'ünü noksansız, kusursuz okuyarak, zamanın âlimlerinin ve şeyhlerinin hazır buldukları bir sırada semahanede merasimle icazet almıştı. Şeyh Abdülfettah Efendi, ona o kitabı ve makamını teslim etti. İşte o günden sonra her şey hızla değişti.” s. 129

2.3.3. Esrarnâme

Feridüddin-i Attar tarafından yazılmış olan bu eser tasavvufu konu alan yirmi altı bölümden oluşur. Attar'ın ilk tasavvufî mesnevisidir.⁵³Attar'ın bu eserini Mevlana Celaleddin-i Rumi ailesiyle Konya'ya göç ederken karşılaştıkları sırada

⁵¹Ebu'l Ala Afîfî, Tasavvuf: İslam'da Manevi Devrim, Risale Yayınları, İstanbul, 1996,s.222

⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz., Annemarie Schimmel, İslam'ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999

⁵³ M. Nazif Şahinoğlu, İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, c. 27.s. 97

Celeleddin-i Rumi'ye verdiği söylenir. Elif Şafak'ın romanlarından Aşk'ta sadece ismi geçen bu eser Celeleddin-i Rumi'nin en kıymet verdiği kitaplarından biridir. Şems'in keramet gösterdiği bir bölümde ismi anılan Esrarnâme suya atılan kitaplardandır:

“Şems, gözlerimin önündeki kitap yığınınından bir kitap çekti, şöyle bir karıştırdı ve pat diye suya attı... Kitap su yüzüne çıkar çıkmaz bir başkasına uzandı. Bu kez sırada Feridüddin-i Attar'ın Esrarnâme'si vardı. (s.254)

2.3.4. Kamusu'l Alam

Suya atılan bir diğer kitap ise Celeleddin-i Rumi'nin babası Bahaeddin Veled'e ait Kamusul A'lam'dır. Bu kitaba birçok kaynakta rastlanmamasına karşılık, Aşk romanında zikredilmesi ve bazı web sitelerinde adına rastlanması burada işlememize sebep oldu:

“Dehşete düşmüştüm. Kocamın en sevdiği kitapları tek tek mahvediyordu! Sırada Rumi'nin babasından kalma *Kamusul A'lam*'ı vardı. (s.254)

2.4. Elif Şafak'ın Romanlarında Tasavvufi Mekânlar

2.4.1. Tekke

Hız Muhammed döneminde, mescidin namaz kılınan kısmından biraz uzakta, suffa denilen bir bölüm mevcuttur. Burası peygamberin önderliğinde ruhi tecrübe için oluşturulmuş bir mekândır.⁵⁴ İslam dininin öğretilmesi için medreseler kurulurken, ruhani eğitim amacıyla da tekkeler kurulmuştur. Tekke, Arapça, bir sözcüktür, tarikat ehli olanların barındıkları, ibadetlerini ve ayinlerini icra ettikleri yer, dergâh gibi yapılardır. Osmanlı devleti döneminde tekke anlamında dergâh,

⁵⁴Yaşar Nuri Öztürk, İslam Tasavvufunun Ruhu ve Tarikatlar, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul,1992,s. 67

âsitane gibi sözcükler de kullanılmıştır. Tekkeler değişik şekillerde imar edilebilir. Bazıları tek mekânken bazıları külliye şeklinde büyük mekânlardan oluşabilir. Tekkelerde, genellikle şeyhin ailesiyle oturduğu ayrı bir yapı, dervişlerin sürekli ya da geçici olarak barındıkları bir yer, aşevi, çamaşırhane, hamam gibi mekânlar ve tarikata bağlı kişilerin toplanıp ayin, sohbet ya da zikirlerini düzenledikleri ayrı bir mekân bulunur. Tekkelerin içinde veya bahçesinde tekke büyüklerinin ve tekke üyelerinin gömüldüğü türbeler ve küçük mezarlıklar mevcuttur.

Tekkeler ilk inşa edildikleri zaman, amaçlarına hizmet etmişlerdir ancak zamanla farklı amaçları olan farklı mezhepler ve tarikatlar tasavvuf sahasında boy göstermeye başlamış dolayısıyla tekkelerin aslı bozulmaya başlamıştır.⁵⁵ Tekkelerin amacından sapmasının en önemli sebepleri, cehalet ve babadan oğla geçen bir miras niteliği kazanmış olmalarıdır. Türkiye’de 1925 yılında çıkartılan bir yasayla, tekke ve zaviyeler kapatılmış, tarikat çalışmaları yasaklanmıştır. Günümüzde varlığını sürdüren tekkeler vardır ancak birçoğu turistik amaçlı kullanılır.

Elif Şafak’ın iki önemli romanında tekke kavramı sıkça kullanılır. Bazen bir menkıbeye konu olur, bazen mistik bir yer özelliği gösterir, bazen hayatın içinden bir mekândır. Pinhan romanında Dürri Baba Tekkesi dışarıdan bakılan gözle biraz ürkütücü biraz da esrarengizdir. Esrarengiz olmasının sebebi dışarıya kapalı olmasıdır aslında. Bu kapalılıkla beraber, tekkeden yükselen tuhaf sesler de esrarengiz olmasında etkilidir. Daha romanın başında tekkeyle ilgili bu sırlı görüşün verilmesi tekkeye mistik anlam yüklenmesinden ileri gelir. Bu anlatıcı tarafından şu şekilde ifade edilir:

“ Tekkeden ya da içinde yaşayanlardan korktukları, çekindikleri için değil; ne de içeride neler döndüğünü merak etmediklerinden. Fazla yaklaşmamaları sadece ve sadece oradan etrafa yayılıveren ve her daim, yani gece gündüz, yaz kış demeden yükselen tuhaf seslerin üzerlerinde bıraktığı tesiri, yüreklerinde doğurduğu yankıyı pek sevmemelerinden.” (s.15)

⁵⁵ Mahir İz, Tasavvuf, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1990, s.28

Romanda adı geçen bir kitap vardır: Min Evveli'l Ve'l Ezel. Bu kitap tekke erbabı için ne kadar kıymetliyse ilim erbabı için de o denli tehlikelidir. Bu kitap Horoz Baba'ya ondan Şeyh Mehmet Mühür Efendi'ye ondan da Dürri Baba'ya emanet edilmiş, sır gibi saklanmıştı. Ancak kadı bu konuda iyi çalışmış ve kitabın izini bir casus yardımıyla bulmuştur. Dürri Baba Tekkesinde olduğu öğrenişmiş ancak kitap da sandık da bulunamamıştır. Pinhan hikâyesini yaşamak üzere tekkeden ayrılırken yaşadığı tecrübe sırasında tekke için önemi olan bu sandığa şahit olmuştur.:

“Kilidin anahtarı, vakt-i zamanında, tekkenin yakınlarında gürül gürül akan suyun ellerine teslim edilmiş, selamete yoluna gönderilmişti. O gün bugündür oymalı ceviz sandık suskun, külçe gibi ağır ve taş kadar hareketsizdi... (s. 13)

Pinhan, tekkeden çıkmak isterken daha önce tekkede görmediği gizli yerler, gizli kapılar görür. Bu gizlerin aslında Pinhan'ın kendi vücut şehri olması yüksek ihtimaldir. Pinhan'ın karşılaştığı bu kapılar kilitlidir. Ancak” gizli geçitler, kilitli kapılar yahut karanlık dehlizler tekke adabına aykırıydı.”(s.13) diye düşünür Pinhan. Kapının iki kanatlı olması, kanatların birbirlerine zıt olması yani birinin süslü, birinin sade olması Pinhan'ın ikibaşlılığını sembolize etmektedir. Tek kapıda mevcut olan iki kanat, tek bedende mevcut olan iki cinsiyete ve iki kişiliğe işaret etmektedir:

“İçeri girdiği kapıdan başka, bir kapı daha vardı, onun tam karşısında. Pirinç tokmaklı bu kapı, beyitler ve minyatürler taşıyordu iki kanadında. Öteki kapı ne kadar sade, saz benizli ve mütevazı ise bu kapı da o kadar debdebeli, al yanaklı ve muhakkir idi. (s. 50)

Tekkede karşılaştığı bu gizli kapıları düşünürken, ileride kadınlığın erkeklığe tercih edileceği, erkeklığinin öleceği ama kadınlığının yaşayacağını bilir gibi Pinhan şu mısraları söyler:

“Yüz yüze durmuş iki kapı

Biri içeri, öteki dışarı.

Birinin muhatabı yer üstü

Ötekininse yer altı.”(s.51)

Bir tekke sadece kendi tarikatının ehlini ağırlarken Dürri Baba tekkesi hikâyesini yaşamış olan herkese kucak açmaktadır. H”er telden, her fitrattan insan bir arada yaşar” (s.59)

Pinhan romanında adı geçen ve kurguda çok önemli bir yere sahip olan bir diğer tekke ise Horoz Baba Tekkesi’dir. Tekkeler üstlendikleri misyon gereği evsiz barksızlara yardım eli uzatıp onlara yuva olmuş, muhabbetle onların gönüllerine hitap etmişler” dilsizlere bir çift tatlı laf sunmuş”lardır. (s. 121)

Horoz Baba tekkesi eskiden beri birçok tartışmaya sebep olan musikin de icra edildiği bir tekke özelliği gösterir. Uzaklardan birçok hediye alırlar ancak “Bu hediyeler arasında musiki aletlerinin çokluğu hemen dikkat çekerdi. (s. 123)

Bazı tekkelerin bahçelerinde o tekkenin ulularına ait türbelerin bulunduğu mezarlıklar da vardır. Dürri Baba tekkesi de Horoz Baba tekkesi de bahçesinde mezar bulunan tekkelerdir. Özellikle Horoz Baba tekkesi bahçesinde bir evliyanın türbesini barındırır. Bu sebeple de ziyaretçi akınına uğrar.

Tekkeler çeşitli bölümlerden oluşurlar, tekkelerde mevcut olan mekânlar Pinhan romanında şu şekilde sıralanır: “Hareme, selamlığa, tevhidhaneye, meydan odasına, derviş hücrelerine, mutfığa kilere, kahve ocağına ve şeyh odasına, en son olarak da mûsikî odasına girip çıktı.” (s.136)

Pinhan romanında adı geçen her iki tekke de dönemin tasavvufa ve sufiliğe bakışından nasibini alır ve her fani şey gibi yok olur. Şeyh Mehmed Mühür Efendi Horoz Baba tekkesinin yaklaşan sonunu hisseder ve kızıyla konuşur, kızına “tekkelerin de tıpkı insanlar gibi yaşlanıp ölebileceklerini ve tıpkı insanlar gibi yaşlanıp ölebileceğini” (s.137) söyler. Şeyh Mehmed Mühür Efendi, sezgilerinde haklı çıkar,” korkuyla gözlerini açtı. Tekkede yangın çıkmıştı.(s. 38) Mısırlı İbrahim Efendi’nin tekkede çıkardığı yangın sonucu Horoz Baba tekkesi kül olup gider.

Pinhan, Nida Hamamında yıkanıp, kadına dönüştükten sonra Dürri Baba tekkesine yeniden gider. Ancak tekkeyi yerinde bulamaz. Bundan Dürri Baba

tekkesinin de yok edildiği kanaatine varmak mümkündür. Denizli Kadısına gönderilen emirden tekkenin neden kapatıldığı anlaşılır:

“Denizli kadısına hükmüm ki,

Denizli kazasında Dürri Baba tekkesinde toplanmış olan Hikâyeciler taifesi duyduk ki, sapkınlık ve dalalet ve memleketi dinden saptırmak üzere olup, İstanbul’dan kaçırılan zındık kitabı saklamakta, şer-i şeriften sapmakta küfr ü ilhâd içinde olmakta saz ve söz ile fık u fücür edip, namaz kılmazlarmış. Hakikatin açığa çıkması için, tebdil-i kıyafet edip Dürri Baba tekkesine varıp Hikâyeciler taifesine isnâd edilen sapkınlık, mülhidlik ve dalaletin aslı var mıdır, nicedir göresin. Zındık kitabı bulasın. Sapkınlıkları sabit olanları hapsedup, tekkenin faaliyetlerini tez zamanda durdurasın. (s.226)

Bu emirle kapatılan Dürri Baba tekkesinden geriye sadece tekke mezarlığı kalır.

Aşk romanında ise karşımıza iki tekke çıkar. Bunlardan biri Şems’in koruyucu meleğinden aldığı emirle gidip Mevlânâ’yı beklemeye koyulduğu Baba Zaman’ın postnişini olduğu tekkedir. Bu tekke tam bir eğitim yeridir. Tekke ahalsinin davranışları ve görevleri şeyh tarafından belirlenmektedir. Buradaki hayat, düzenli, sıkı kurallarla işleyen bir hayattır ancak Şems gezgin bir sufi olduğu için “Tekke hayatının katı kurallarından sıkıldığı gün gibi âşikardı.”(s.94) Tekke kurallarından “Herkesle beraber aynı saatte yatıp kalkmaktan, düzenli saatlerde yemek yemekten, başkalarının nizamına uymaktan” (s. 94) sıkılmaktadır.

Aşk romanının adı geçen diğer tekkesi ise romanın modern kahramanı Aziz Zahara’nın Mekke ve Medine’ye girmek için beklemeye koyulduğu Baba Samed’in tekkesidir. . Bu Aziz Zahara’nın” Hayatımda ilk defa bir zaviye gördüm.” Dediği tekkedir. Tekkenin içi bize Şems’in handa kaldığı ilk odasını hatırlatır.

“Odam bembeyazdı; ufacık, basit ve basık. En temel ihtiyaçları karşıliyordu, o kadar: Bir döşek, bir gaz lambası, bir kehribar tespih, pervazda bir saksı çiçeği, duvarda Hz. Fatma’nın elini gösteren bir kabartma ve çekmecesinde Rumi’nin şiirleri olan ceviz ağacından bir masa vardı.” (s. 287)

Buradaki yaşantı da Baba Zaman'ın tekkesinden çok farklı değildir. Tam bir komin hayatı yaşanmaktadır. Her şey kurallı ve sistemli bir şekilde yapılmaktadır. Önce sıkılsa da Aziz Zahara daha sonra burayı benimseyecek ve hayatındaki en büyük değişikliğe burada adım atacaktır.

2.4.2. Evliya Türbeleri

Evliya Arapça bir sözcüktür ve veli kelimesinin çoğuludur. Kelime genellikle “Allah’ın dostları” anlamında kullanılır. “Gözünüzü açın, Allah’ın velileri için hiçbir korku yoktur, Tasaya da düşmez onlar (Yunus Suresi/62)” Görüldüğü gibi Kur’an-ı Kerim’de de adı geçen Allah’ın velileri hayatlarını ibadet etmekle geçirirler. Gelecek için endişe etmezler bu konuda da her konuda olduğu gibi Allah’a tam anlamıyla güvenirler.⁵⁶ Veli kavramı şeyh ya da mürşitle karıştırılmamalıdır, şeyhlik, müritlik ya da mürşitlik tasavvufta bir görevin adıdır. Ancak veli, bütün bu derecelerin ya da görevlerin üzerinde hepsini aşmış Allah’ın dostu olabilmiş kişidir. Evliyaların bir başka özelliği ise herhangi bir yerde çakılı yaşamamalarıdır. Yerleşik hayata geçmeyi dünyaya bağlanma olarak görürler, dünyaya bağlanmak ise aslında Allah’a güven duymamak, dünyevi hayatını sağlama almak olarak algılanır. Allah’a olan teslimiyetlerini gösterebilmek için sık sık yer değiştirirler. Veli kendisini yaşadığı toplumdan saklar, gizler. Ama bütün veliler, mekânı neresi olursa olsun birbirlerini tanır. “... dağlarda yapılan, bazen bir müridin de katılmasına izin verilen gizli veli toplantıları hakkında pek çok menkıbe anlatılır.”⁵⁷

Türbe ise genellikle Allah’a ve İslam’a hizmet etmiş, toplumda saygı duyulan insanların mezarına verilen isimdir. Hayatta oldukları zaman çok saygı duyulan ve elinden şifa görülen, duası yağmur yağdıran, kâfirlere karşı zafer kazanılmasına vesile olan veliler öldükten sonra da bu saygınlıklarını kaybetmemişlerdir.⁵⁸

⁵⁶ Annemarie Schimmel, İslam’ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999,s.214

⁵⁷ Annemarie Schimmel, a.g.e 217

⁵⁸ Annemarie Schimmel, a.g.e. 215

Elif Şafak'ın romanlarında mekân olarak türbelerin de bahsi geçer. Ancak türbeler daha çok medet umulan, dilek dilenen yerler olarak ifade edilir. Hemen her romanda türbeye rastlanır.

Pinhan romanında ilk türbe mistik anlamlar yüklenmesi de hırsızlık için girilen türbedir. Sefih Ali, Pinhan romanının hırsız olan kahramanıdır. Geçimini hırsızlıkla sağlar. Hatta öyle ki türbeyi bile soyar. Türbe içerisindeki değerli eşyalarla anılır, ona göre türbe “ üç kollu gümüş şamdanlar, pirinç fiske şamdanlar ve hatta evliya şöyle büyüklerden biriye sandukanın üzerinde kıymetli bir örtü demektir ” (s. 83)

Bir diğer türbe ise Hezarpâre Horoz Baba türbesidir. Menkıbeye göre ortadan kaybolan ve bir horoz tüyünden başka hiçbir şey bırakmayan Horoz Baba'ya türbe yapılır “Onu sevenler, tekkenin bahçesinde bir mezar yaptırıp, kan kırmızısı horoz tüyünü mezar taşına koymuşlar. (s.132) Bu türbe çok uzak diyarlardan çok fazla misafir getirir.

Bir diğer türbe ise Şehrin Aynaları'nda çıkar karşımıza. Zişan Kadın, itikadı sağlam bir kadındır. Andersillo'yla bir evde yaşar. Evin tam karşısında bir türbe vardır. Ancak Zişan Kadın'ın bu türbeyle ilgili bazı inançları vardır Bu evliyanın “Yağmurlu gecelerde ayaklanıp sokaklarda dolaştığını, bazen de sırf muziplik olsun diye evlerin kapısını çaldığına” (s.6) inanır.

Bit Palas romanında da türbe kavramıyla karşılaşmak mümkündür. Evliyalara ait olduğu düşünülen iki mezar haricinde bir de Boşluk Dede türbesinden bahsedilir. Bu türbe de yine medet umulan bir evliya türbesi olarak işlenir romanda. Boşluk Dede türbesi çocuğu olmayan kadınların en uğrak yerlerindedir. Kadınlar Boşluk Dede türbesine giderler “sonra da mezarının başında bir gece boyunca hiç uyumadan tek başlarına otururlarsa, şafak sökerken duaları kabul olur.” (s.123)

Türbe kavramına Araf romanında da rastlanır. Araf romanında Gail, türbeye mistik bir anlam yüklemektedir. Boston'a oğlunu ziyarete gelen Zehra, Gail'in ilgi odağıdır. Doğu'ya ait mistik inançları merak etmektedir. Zehra'ya özel anlamı olan

kavramları sorarken türbelerin zaten özel olduklarını ifade eder.” Camilerle, evliya türbelerinin vardı tabi, kuyuların da. “(s.188)

Yine Araf romanında Ömer’le evlenen Gail, Ömer’in ailesiyle tanışmak için İstanbul’a gelir. Rastladığı türbe “binalar arasında tesadüfen varlığını korumuş çoğu türbe gibi bu da bir evliyaya aitti.” (s.333) Gail, türbelerin çokluğunun “ ve hepsinin belli konularda uzmanlaştığının”(s.333) farkındadır.

2.4.3. Semâhâne

Mevlevi dervişlerin sema’larını icra ettikleri ve ibadetlerini yaptıkları yerdir.

“Mevlevî tarikatında bir nev’i miracı temsil eden sema ayininin (resmi adıyla ‘mukabele-i şerif) icra edildiği özel bölüm, Mevlevihane külliyesinin merkezi bir yerinde bulunan semâhane idi. Çoğu Mevlevihanelerde ayrı bir çatı altında inşa edilen ve tekkenin kurucusu ile postinişin dedelerin defnedildiği türbe ya içinde ya yanında bulunan semâhane Mevlevihanenin en kutsal mekânıydı.⁵⁹

Semahaneler çeşitli bölümlerden oluşabildikleri gibi sadece sema’ yapılan yere de semahane dendiği olur. Elif Şafak romanlarında genellikle tekkenin bir bölümü olarak geçen “semahane” Şehrin Aynaları romanında İsak’ın gezmek istemesiyle ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Bu semahane, içerisinde türbe de barındıran bir semahanedir. Semahanenin, diğer yerlere göre daha serin olması İsak’ın dikkatini ilk celbeden şey olmuştur. Semahanenin girişi kibleye bakmaktadır, Semahanenin ayrıntıları romanda şu şekilde anlatılır:

“Ortadaki cilalı, çivisiz tahtalarla döşeli çemberin etrafındaki daracık yoldan ilerlemeye başladılar. Bu dar yol kilimlerle döşenmişti. Kilimlerin alacalı bulacalı renkleri ve desenleri semahanenin tamamına hâkim olan toprak rengine ve yuvarlak

⁵⁹ Bârihüdâ Tanrıkorur, Mevlevî Tekkesinin Kalbi: Semahâne, www.turkiyat.selcuk.edu.tr

hatlara tamamen teslim olmuş gibiydi. Derviş bu kilimlerde, dışarıdan gelen ama kendilerini içerden sayanların oturduklarını, oturup da semayı izlediklerini anlattı. Kapının tam karşısında bir mihrap vardı. İsak mihrabı incelemek için başını kaldırdığında semahanenin üst tarafında başka bir kısım olduğunu gördü. ... Derviş bu kısma mutrip isminin verildiğini ve burada ney, kudüm, gibi çalgıları çalanların, ayin okuyanların oturduğunu anlattı. ... Türbe neredeyse boyuna gelen parmaklıklarla semahaneden ayrılmıştı. Sandukaların başında destarlı sikkeler, üstlerinde çuhadan örtüler, önlerinde şamdanlar ve cephelerinde tezhipli levhalar ve rahleler vardı. Parmaklıkların arasından kafasını uzatıp baktığında arkadan buraya açılan bir başka kapının daha olduğunu anladı. Derviş burada dergâhın büyük şeyhlerinin gömülü olduğunu söyledi ve sustu. İsak o zaman semahaneye dolan serin yelin bu taraftan geldiğini fark etti. Gerçi ne arkadaki kapı açıktı ne de pencere vardı ama belli ki yel oradan esiyordu.” (s.242)

2.4.4. Mezar

Mezar, ziyaret yeri anlamında da kullanılır ancak en bilinen anlamı ölünün gömüldüğü yerdir. (kabir, sin, makber, gömüt) ⁶⁰Tek Tanrılı dinlerde ölümler ahiret hayatını beklesinler diye kabre yani mezara gömülür. Fakat bazı inanışlarda ölünün bedeni yakılır; mezarların topluca bulunduğu alana mezarlık denir.

Mezar, eskiyi, geçmiş, başka hayatları, yaşanmışlıkları hatırlatması açısından önemlidir. Ya da dünya hayatının gelip geçici olduğunu en iyi şekilde ifade eden müstesna mekânlardır. Elif Şafak'ın romanlarında mezar kavramı elbette kullanılmıştır ancak her romanında mistik anlamlar yüklenmemiştir. Özellikle Pinhan romanında mezarlığın mistik bir yaşantıya tanık olması ve mezarın kendisine

⁶⁰ Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Hazırlayan, Ferit Devellioğlu, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997

yüklenen mistik anlam önemlidir. Pinhan, tekkeyi terk ederken, mezarlığa rastlar. İlk defa gördüğü bu ” mezarlıktan haberdar olamayışına mânâ veremiyordu.” (s.56)

Hikâyesini yaşamak üzere Dürri Baba Tekkesinden ayrılan Pinhan bahçede gördüğü mezarlığa şaşırır, mezarlıktan ilerlerken gördüğü bir kadın mezarı onu daha çok şaşkınlığa uğratar. “Dört bir yanında mor menekşelerin boy verdiği bu mezarın iri, mavi damarlı, sütbeyaz mermer taşında, küçücük bir oyuk vardı.”(s. 57) Bu oyuk ilerde tekkeden ayrılırken Dürri Baba’dan aldığı incinin yeridir.” Oyuğun etrafında kalın ve kızıl bir saç örgüsü genişçe bir halka çiziyordu.” (s.57)

Romanın sonlarında Nida Hamamı’nda ikibaşlılığı sona eren ve kızıl saçlı bir kadına dönüşen Pinhan, Dürri Baba Tekkesine dönmek için yollara düşer ancak daha fazla dayanamaz ve ölür. Onu cesedini onu aramak için gelen aşığı Karanfil Yorgaki “kızıl saçlı kadının cansız bedenini derenin yanında” (s.230) bulur. Karanfil Yorgaki cesedi “incitmekten korkarcasına dikkatle kucaklayıp harabeye dönen tekkenin arka bahçesindeki mezarlığa kadar taşır”(s.230) Toprağı elleriyle kazar ve kızıl saçlı kadına dönüşen Pinhan’ı mezara gömer. “ Bir de mezar taşı yaptı. Pinhan’a veremediği ve şimdi güneşin altında pırıl pırıl parlayan inci tanesini mezar taşındaki oyuğa yerleştirdi.”(s.230)

Pinhan’ın, hikâyesini yaşamak için yola düşmeden önce gördüğü kadın mezarı kendisine aittir ve öldükten sonra Karanfil Yorgaki tarafından kazılmıştır. Burada sıradan insanların algılayamayacağı ancak hal ehli insanların tasavvur ederek inanabileceği mistik bir durum mevcuttur.

Mezar kavramının işlendiği bir diğer Elif Şafak romanı ise Bit Palas’tır. Burada mezar ve mezarlık kavramı daha geleneksel anlamda kullanılmıştır. Bu romanda “büyük olan Müslümanlara, küçük olan Ortodoks Ermenilere ait” olan iki mezarlık vardır. Bu iki mezarlığı birbirinden ayırmak için duvarın üzerine “paslı çiviler, cam parçaları ve getirebilecekleri uğursuzluktan çekinmeden kırık aynalar yerleştirilmişti dikine.” (s. 19)

2.5. Elif Şafak'ın Romanlarında Tasavvufi Kavramlar

2.5.1. Allah

Kelimenin herhangi bir kökten türemiş olmayıp sözlük mânası taşımadığı ve gerçek mabudun özel adını teşkil ettiği yahut sözlükte bir anlamı olsa bile gerçek mabuda ad olunca bu anlamı kaybettiği genellikle benimsenmektedir. Bununla birlikte onun çeşitli köklerden türemiş olabileceğini söyleyenler de vardır.⁶¹ İnsanoğlu yaratıldığı günden bu yana gördüğü, duyduğu, hissettiği her şeyi, herkesi anlamlandırmaya çalışmıştır. Özellikle yaratılışına ve kâinata bu düzeni veren varlığa karşı büyük bir merak beslemiştir. Merak, öğrenmeyi tetikleyen en önemli kavramdır. İnsandaki bu merak, coğrafyasına, kültürüne göre değişse de hepsi insanı aynı noktaya götürür: Bu muhteşem kâinat kendiliğinden olmuş olamaz. Bunu yaratan, buna düzen veren, bizi yaratan, bize ruh veren bir varlık olmalı. Bu varlık bazen “ilk akıl” bazen “ mutlak akıl” bazen “Tanrı” bazen de “ Allah” olur. Bu kavram çoğu zaman mistik özellikler taşır. ⁶²Elif Şafak'ın romanlarında Allah, Tanrı kavramları tam olarak mistik öge değildir. Ancak Mistisizmin temel gayesini temsil eden “ Allah” kavramını işlemenin uygun olacağını düşündük. Tanrı kavramı Elif Şafak'ın romanlarında bazen merakla görülmek istenen, bazen ceza veren, bazen imtihana tabi tutan ama her zaman sorgulanan bir kavramdır. Aslında bu tüm toplumlarda da bu şekilde çıkar karşımıza. Örneğin Müslüman toplumlarda insan Allah'ın cemalini görebilmek için ibadet eder ya da her insan kendi sınavını yaşamak için gelir dünyaya.

Mahrem romanında anlatıcı Nazar Sözlüğü maddelerinden biri olan Babil Kulesi'ni tanımlarken bu kulenin yapılış amacını da zikreder. Babil Kulesi Tanrı'yı merak eden insanlar tarafından yapılmıştır amaçları Tanrı'yı görebilmektir:

“İnşaat tez zamanda yükselmiş, bütün işçiler uyumla, şevkle çalışmaktaymış ama tam da göğün yedinci katının sınırları zorlanırken, Tanrı her işçiye ayrı bir dil vermiş. Artık kimse

⁶¹ Mustafa Uzun, İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, c.2, s. 471

⁶² Ayrıntılı bilgi için bkz. a.e.m

kimseyi anlayamadığı için inşaat durmuş. Zira Tanrı görülmek istemiyormuş.” (s.92)

Burada insanoğlunun var olduğu günden bu yana Tanrı’yı ve ona dair her şeyi merak ettiğini ancak Tanrı’yı görmenin çok da mümkün olmadığı ifade edilmeye çalışılmıştır.

Romanın devam eden bölümlerinde Antik Yunan Tanrı’larını görmek mümkündür.

“Janus: Eski Roma tanrılarında Janus, biri arkaya biri öne bakan iki ayrı yüze sahipti. Bu sayede hem geçmiş görebiliyordu hem de geleceği.”(s.152)

“Kalipso: İsmi Yunanca “saklamak” anlamına gelen “kalyptein” filinden türemiş tanrıça.” (s.152)

“Kyklop: kykloplar tek gözlü devlerdi. Odysseus ve adamları bir kyklopun mağarasına girdiler. Küp küp peynir, fiçı fiçı su, tulum tulum süt, lop lop et, salkım salkım üzüm buldular.”(s.163)

“Lamia: Lamia kafası insan, bacakları eşek olan bir canavara dönüşmeden önce, güzelliği dillere destan bir kadıymış. Zeus onunla pek çok kez sevişmiş. O da her seferinde Zeus’tan hamile kalmış. Ne var ki kıskanç Hera, Lamia’nın her yeni doğan bebeğini öldürmüş. Lamia çocukları yaşayan bütün kadınlardan nefret ediyormuş. Geceleri bu nefretle kıvrandığından uyuyamıyormuş. O zaman da gidip başkalarının çocuklarını kaçırıyor ve onları yiyormuş. Nihayet Lamia’ya acıyan Zeus geceleri onun gözlerini çıkarıp yatağının yanına koymakta bulmuş çareyi. Lamia ancak o zaman uyuyabiliyormuş.” (s.165)

Antik Yunan’daki Tanrı’lar mistik olmaktan çok mitolojik olma özelliği gösterirler ancak unutulmamalıdır ki Mistisizmin bugünkü şeklini almasında da Antik Yunan’ın payı inkâr edilemez derecede fazladır.

Mahrem romanının başkahramanı şişman ve iri bir kadındır. İsmine kitap boyunca rastlanmaz ancak bir cüceyle ilişkisinin olması romanın en ilginç yönlerinden biridir. Mahrem romanı görmek ve görülmek üzerine yazılı, roman

boyunca seyirlik insanlara rastlıyoruz. Cüce ve şişman kadın bunlardan sadece iki tanesi. Kadının küçüklüğündeki Tanrı kavramı da her şeyi gören bir Tanrı'dır. Küçüklüğünde kömürlükte yaşadığı ve ruh dünyasını derinden etkileyen olayın Tanrı tarafından görülüp görülmediğini düşünür. "Keşke bulutların üzerine çıkmanın bir yolunu bulup, Tanrı'ya kömürlükte olanları görüp görmediğini sorabilseydi.(s.194) Burada Müslüman toplumdaki Tanrı anlayışını görülebiliyor. Müslüman toplumlarda ya da diğer kültürlerde Tanrı yukarılarda göğün yedinci katında olarak tasavvur edilir. Kız da, bulutların üzerine çıkıp orada Tanrı'ya ulaşmak ve ona sormak istiyor.

Elif Şafak romanlarında Tanrı, bazen içten içe konuşulan, dert yanılan ya da belki hesap sorulan bir kavramdır. Diğer romanlarından farklı olarak daha reel bir dünyayı işlediği Bit Palas'ta Rusya'dan kaçıp İstanbul'a yerleşmek zorunda kalan Agripina Fyodorovna Antipova'nın Tanrı'yla bir iç hesaplaşmaya girer. Ona göre Tanrı bunca insan dururken kendisini seçmiştir. Bütün felaketler için Tanrı'ya her zaman güvenmiştir, hiç kimsenin "asla bütünüyle kavrayamayacağı bir ibret ve lanet hikâyesinin başkahramanı olduğuna yürekten" inanmıştır. (s.45) İstanbul'a geldiklerinde kocası iş bulamayınca kendisi iş bulmuş ve çalışmaya başlamıştır. Bir bebek bekleyen Agripina, "bunca zaman boyunca yanıldığını, Tanrı'nın başından beri onu değil de karnındaki bebeği kolladığını" düşünmüş "ve bu yüzden de çocuk doğar doğmaz onu kaderiyle baş başa bırakacağını vehmediyordu."(s.45)

Agripina Antipova Tanrı'ya mistik bir anlam yüklemiş ve kendisinin özellikle seçildiğine, sınava özellikle tabi tutulduğuna inanmıştır. Kendisine yük olarak gördüğü bir çocuğa sahip olmuştur ancak bebeğini ilgisizliği öldürmüştür. İlgisizliği için ve yük gördüğü için de kendisini hiç affedememiş vicdan azabıyla yaşamıştır. Bu sorun onu akıl hastanesine kadar götürecektir:

" Tek istediği Tanrı'yı görmektir. Bebeğini sevmediği, sevmeyi bilmediği için elinden alan, onu seçip sınavan, sınavı ortada bırakan Tanrı'nın rengini, rengiyle beraber niyetini dosdoğru görene kadar, zaten bir yanılsamalar ve yansımalar küresi olan dünyanın renklerini görüp görmemek umurunda bile değildi.(s. 49)"

Tanrı kavramının karşımıza çıktığı bir diğer roman da Araf'tır. Araf romanının kahramanı Piyu Hıristiyan'dır ve oldukça kaderci bir kahramandır. Onun gözünden bakılan kaderci Hıristiyanların Tanrı algılayışı, İslam'daki tefekküre yakındır:“ Dahası ben insan olarak zaman zaman yaşamak zorunda kaldığımız bütün o ıstırabın bir sebebi olduğuna samimiyetle inanıyorum. Sebepsiz sıkıntı yoktur.”(s.150)

Gail, Araf romanının modern zamanların bunalımlı kişiliğini temsil eden, mutluluğu ve huzuru değişik şekillerde ve yerlerde arayan bir kadın kahramandır. Gail'in Tanrı anlayışı bazen cinsellik üzerine kuruludur. Tanrı'ya atfedilen özellikler dişi ya da erkek olmasıyla değil her ikisini birlikte taşımasıyla ilgili “ Tedirgin Ruh Çikolataları Dükkânı”nda değişik temsillerde yaptığı çikolataların bazılarını da Tanrı ya da Tanrıça şeklinde yapmıştır.

Gail'in Tanrı anlayışı romanın ilerleyen sayfalarında güçlenen, her şeye sahip olabilen, her şeyi görebilen mistik bir özellik gösterir. Bu Tanrı, tasavvufun “devran” anlayışını hatırlatır. Gail, Tanrı'ya inandığını ifade eder. İnandığı Tanrı'nın ise “merkezi her yerde, çepi hiçbir yerde olan bir çember teşkil ettiğine inanır, (s. 292)

Baba ve Piç'te Zeliha Teyze “Allah” kavramını en çok sorgulayan aslında inanan ama inandığını kendine bile itiraf edemeyen kadın kahramandır. Zeliha Teyze'nin Allah'ı algılayış biçimi: “Yaradan yaratılanlara benzerdi ama yaratılanlar yaratana benzeyemezdi... Yoksa tam tersi miydi?” (s. 26)

Zeliha Teyze'nin bu düşüncesinde tasavvufi bir bakış açısı söz konusudur çünkü İslam dinine göre insan balçıktan yaratılmıştır ve Allah ona kendi ruhundan üfleyerek ona bir parçasını vermiştir. Bu da yaratılanla yaratan arasında bir benzerliğe sebep olur.

Müslüman toplumlarda özellikle Anadolu'da bir başka Allah anlayışı ise Allah'a “Allahbaba” olarak seslenilmesi Allah'tan o şekilde bahsedilmesidir. Oysa Allah'a babalık vasfının yüklenmesi Hıristiyanlıkta teslis inancında mevcuttur Baba ve Piç romanında, Zeliha Teyze'ye göre “Sadece Baba var, büyük B'yle.”(s.155)

Allah'ın bütün insanlara “yukarıdan göz kulak olduğunu” (s.155) düşünür. Babanın ise gereksiz olduğu görüşündedir. Çünkü kendi babası Levent Kazancı ve abisinin tecavüzü sonrasında doğurduğu kızının babası onun hayatında sadece zorluk çıkarmıştır. Zeliha “Hepimiz O'nun çocukları”yız. (s. 155)

Yine Baba ve Piç'te Zeliha Teyze'nin yaşadığı haksızlıktan dolayı Allah'ı yargılamasına şahit oluyoruz. Abisi tarafından tecavüze uğrayan Zeliha Teyze, o tecavülden sonra çocuğu da doğurmak zorunda kalır. Bütün bu olanlardan sonra kendisini yalnız hisseder. Bu da küçükken kendisine kan kardeş olarak seçtiği Allah'a isyan etmesine ve kaderi sorgulamasına sebep olur: “Neden bunca haksızlığın yaşanmasına izin veriyor? Neden seyirci kalıyor yeryüzünde yaşanan bunca acıya ve mademki seyirci ne hakla yargılıyor sonunda?” (s. 228)

Allah kavramı Siyah Süt, romanında da çıkar karşımıza. Siyah Süt, Elif Şafak'ın otobiyografik romanı olma özelliği gösteren eseridir. Dolayısıyla Siyah Süt'te daha çok Elif Şafak'ın yetiştirildiği ortamın zihniyetini görüyoruz. Onun romanlarındaki Allah anlayışının temelini neye dayandığını görebilmek açısından önemli olan satırlar şunlardır:

“Ben küçük bir kızken, belki beş, belki altı yaşında, İzmir'de babaannemin yanında kalmıştım bir ara. Anneannemden farklı olarak o bana, Allah'ın kapanmayan bir yüce Semavi Göz olduğunu ve ne yaparsam beni mutlaka göreceğini, ne dersem diyeyim laflarımı muhakkak işiteceğini, işlediğim her günahı bir bir kaydedeceğini anlatmıştı. Sakın aklımdan çıkarma. Bil ki Allah kaşlarını çatmış izliyor seni yukarıdan... Allah'ın kaşlarını çatarak kullarına bakması fikri öyle büyük bir isyan başlatmıştı ki içimde, seneler seneler sonra böylesine inanmaktansa hiç inanmamayı yeğleyecektim. Toptan bırakacaktım dini sorgulamayı. Ta ki Can Derviş Hanım hayatıma gelene kadar. Gelip de Yaradan'ın “koru” değil safi ve sınırsız “aşk” olduğunu bana ve yüreğime anlatana kadar...(s.262)

Allah'ın korku ile değil “aşk” ile sevilmesi gerektiğini ifade eden bu satırlar özellikle “Aşk” romanının temelini teşkil edecek fikirlere gebe dir.

Bir diğerk Allah anlayışı ise Aşk romanında görülür. Şems-i Tebrizi ve Mevleviliğın kurucusu Mevlana Celaleddin-i Rumi arasındaki ilişkiyi anlatan Aşk kitabında “Allah” kavramı diğerk kavram ve öğeler gibi tasavvufi bir anlam kazanmıştır Bu romana göre Allah, dışarıda ya da yukarılarda bir yerlerde değil bilakis insanın içindedir Konya’daki bir vaazı esnasında Mevlana Celaleddin-i Rumî şöyle der: Allah yedi kat göğün başında bir tahtta oturmuyor. Tek tek her birimize yakın ve dost. (s.141)

O dönem insanların da Allah anlayışını romanda görmek mümkündür. Düşkünlere ve itilmişlere yardım eli uzatan, onları kazanmaya çalışan Şems Konya’daki genelevin çevresinde dolaşır. İçinde bir ışık olduğunu düşündüğü Çöl Gülü orada kalmaktadır ancak bunu gören Hünsa Patron, onun gitmesini ister. Yoksa Allah onları yakıp kül edecektir. “Bir din adamını yoldan çıkarttık diye bizi lanetler. Ocağımızı başımıza yıkar...”(s.146) diye korkusunu Şems’e açar. Şems bu korku ve Allah anlayışı karşısında şaşırır. Çünkü ona göre “Allah gökten bakan, öfkeli, ceberrut bir baba” değildir.(s.146) Hünsa patrona: “Sanır mısın ki her hatamızda başımıza taş ve kurbağa yağdırır? Böyle hak anlayışı olur mu?”(s.146) diyerek Allah’ın ceza veren, öfkeli, yukarıdan yarattıklarını izleyen bir yaratıcı değil, insanın içinde, insana şah damarından daha yakın bir İlah olduğunu anlatır.

Şems-i Tebrizi de diğerk sufiler gibi ibadet ettiğinde sevap, etmediğinde günah kazanmak fikrini de benimsemez, Allah’ın tüm bunlardan münezzehe olduğunu savunur. Zaten tasavvufta da ibadet, Cennet ya da sevap için değil, Allah aşkı için yapılır:” Benim Rabbim tüccar değil ki, Benim Rabbim bakkal değil ki, defterinin bir köşesinde sevap hanesi, toplayıp çıkarsın! (s.229) Allah’ı öven ve tesbih eden cümlelerle Allah anlayışını ifade eder.

“... Benim Rabbim her zaman diridir. İsmi Hay ne demeye müeyyideler, yasaklar, zanlar, hesaplar içinde kalayım? Seven ve sevilen bir Hak benimki. İsmi Vedud. Nasıl başka insanlar hakkında dedikodu yapabilirim ki, Allah’ın her an her şeyi duyduğuna inanıyorsam şayet? İsmi Rakib. Dizlerim kopup dermanım kalmayınca, nefesim kesilip kalbim atmayınca kadar O’nu hamd etmek için şarkı söyleyip dans edeceğim.

Çember olup döneceğim. Mademki ruhundan üfledi bana, ben de her nefeste O'nu yâd edeceğim...(s. 229)

Vahdet-i vücud anlayışına göre yaratılmışların hepsi yaratanın aynasıdır yani tecellisidir. İnsanın tüm özelliklerinde Allah'ı görmek mümkündür. Kendi ruhundan üflediği insan onun özelliklerini taşır. Şems bunun bilincinde olan bir sufidir: “Kendini çaresiz hissetme. Hakk'ın sıfatları arasında ne acizlik var ne bedbinlik...”(s.267)

2.5.2. Çember

Tasavvufta, şeriat bir çembere benzetilir ve bu çember sayısız noktalardan meydana gelmiştir. Bu sayısız noktalardan çemberin merkezine sayısız yarıçaplar çizilebilir. İşte bu noktaların her biri Müslümanları temsil eder. Dünyada insan sayısı kadar Allah'a ulaşılan yol olduğuna inanılır. Allah'a giden yolu bulmak için şeriat dairesindeki noktalardan birinde olmak gerekir. Bununla yetinmeyen, merkezdeki noktaya ulaşmak isteyen insanlar muhakkak bir tarikat yolu seçmelidirler. Burada bahsi geçen tasavvufun çembere yüklediği anlamdır. Çember aynı zamanda bir bütünü temsil eder. Bütün varlık o bütünün bir parçasıdır.⁶³Elif Şafak, kendi adını taşıyan bir sitede, romanlarının hepsinin bir bütünün parçaları olduğunu ifade etmiş ve çembere ilişkin görüşlerini şu şekilde sunmuştur:

“Tasavvufun bana öğrettiği çok şeyden biridir bu da. Hayatı bir çember gibi görmeyi yeğliyorum. Her parçanın, her parçayla bağlantılı olduğu devasa bir çember.⁶⁴

Çember, tasavvuftaki “devran”ı da sembolize eder. Mutasavvıflar ve özellikler Mevleviler, döne döne Allah'ı zikrederler. Bu dönüşlerin onları Allah'a yaklaştırdığına inanırlar. Bunun ilahi nizama uygun olduğunu, feleklerin döndüğünü,

⁶³ Yaşar Nuri Öztürk, İslam Tasavvufunun Ruhu ve Tarikatlar, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 1992

⁶⁴ Erişim <http://www.elifsafak.us>

Kâbe'nin etrafında dönerek tavaf edildiğini, kâinatın bir dönüşten ibaret olduğunu savunurlar.⁶⁵

Romanlarında bu tanımlara uygun cümleler bulmak mümkün. Gerek Mevlevilikteki sema, gerek hayatın oluşturduğu çember, gerek çemberin merkezini teşkil eden nokta, gerekse de sınırsızlığı tayin eden halkalarla çember kavramını kullanmıştır. Elif Şafak'ın romanlarında, çember kimi yerde zaman, kimi yerde Tanrı, kimi yerde ise bütün olarak kullanılmıştır.

Pinhan romanında, Pinhan, kendi hikâyesini yaşayabilmek için tekkeden ayrılırken bazı mistik olaylarla karşılaşır. Sadece kendisinin bildiği sırrını temsil eden bir nokta etrafında bu sırrını saklamak için çember içre çemberler çizer, burada çember kavramı “saklamak” sırna sınır çizmek için kullanılır: “Çevresinde bir halka çizerek etrafını ördü. Yetmedi; bir halka daha, sonra bir halka daha”(s.36) bu halkalar onun sırrını saklaması için inşa ettiği “kale içinde kale, duvar içinde duvar, sırlar içre sırlar” demektir. (s.36) Sırrını bir noktaya benzetir: “Uzaktan bakan göremezdi ortadaki noktayı.” (s. 36)

Pinhan'ın tekkeden ayrılma bölümü Dürri Baba'nın önderliğinde gerçekleşen bir “sema”yla devam eder. Sema' bir çemberdir: “Tekmil tekke ahalişi mezarlıkta toplanmış, bir halka çizmişlerdi vücutlarıyla.”(s.61)

Halkanın oluşum ve gelişim aşamasını anlattığı bu bölümde halkanın tek noktayla, noktanın da aslında elmayla simgeleştğini görüyoruz. Elmanın seçilmesinde ise Âdem ile Havva'nın Cennet'ten kovulmalarına yol açan yasak meyve olduğuna duyulan inancın etkili olduğu görüşündeyiz. Çünkü bütün, tek olan elmanın ısırılarak parçalanmaya başlamasıyla insan Cennetten, yeryüzüne atılmıştır, ilk günah işlenmiş, ayrılıklar baş göstermiş ve halka dağılmaya başlamıştır. Bu alıntıda aynı zamanda tasavvufun dünyaya ve insana bakışını, bir dervişin nasıl olması gerektiğini görmek mümkündür:

⁶⁵ Süleyman Uludağ, İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, c. 9. s. 249

“Hal-ka-hal-ka-hal-ka

Halka, bir nokta idi başlangıçta/ ne küçüktü ne büyük/ ne yerdeydi ne arşta/ çünkü sadece o vardı/ nokta dediğince ısırlmamış, dişlenmemiş bir elma/ elma diri, elma sulu ve kan kırmızıydı/ ne zaman ki diş geçirildi elmaya/ ne zaman ki o kırmızı cevher oldu iki pare/ ben, sen davası çıktı ortaya ayrı düştük gayrı düştük/ vakit yitirmeden dönelim dersin sılaya/ bir iken çok olduk/ çok iken bir olalım dersin hatırla/ hafıza elmayı hikaye eder kuytularda/ kuytularda işimiz ne/ varalım dersin meydana/ varıp da konuşuralım dili olmayan kitabı/ bil ki dervişlik dediğin ne hırkadadır ne taçta/ inci sedef lâl ü gevher beri dursun/ nasılsa karışacak ten tûraba/ yeter ki sen seni bil sen seni/ ne de olsa derya ummandır balığa/ kendinde gör on sekiz bin âlemi/ fehmeylemekse maksadın bu sırrı/ badehû duralım dara/ vuslatın yolu nedir bir de biz bilelim dersin/ lüzum yoktur yola yordama/ ne kadar çok yürek varsa çarpan/ ne kadar çok gönül gözü varsa dost cemaline müptela/ o kadar çok yol yordam var demektir/ var kendin hesapla/ kimileri hesap kimileri feryat ederken/ döner durur halka/ halka dediğin tepeden tırnağa aşktır/ orada yer yoktur gazaba/ ben dönerim o döner halka döner/ öyle bir halkadır ki bu kimsecikleri bırakmaz dışında/ haber salın börtü böceğe, kurda kuşa/ yedi iklim köşe bucağa/ ve burnumuzun dibinde gizlenen Kaf dağına/ kardeşiz cümle mahlûka/ madem ki âlem âdem, âdem de âlem içindedir/ yetmiş iki millete bakarız aynı nazarla/ ballar balını bulmak için/ kol kola girip bir öne bir arkaya/ kovanımızı yağma etmek için/ “hû” çekmek için her nefes alışta/ la- mekanız, bî-mekanız/ kâh orada kâh burada/ el, ayak, baş; suret ile kaş değil/ adem manaya derler/ mânâ ki noktada saklıdır/ nokta ki kadrince kadirdir/ ve dahi dört kitabın elifbasıdır/ dervişlik davası güdene / rıza lokmasını zoraki sindirene bir çift lafımız vardır/ Hızlanır nokta/ döner nokta/ bir feryat kopar bağrından/ kül oluruz yana yana/ ben sen gider/ can canan gider/ âşık maşuk biter/ nokta halkaya devreder/ öyleyse ne başlangıç ne son/ sadece bir orta nokta.../ adını ne koyarsan koy/ ister elma/ ister nokta/ ister hafıza/ ister halka...(s.61)

Pinhan bir halka etrafında ve bir şeyhin önderliğinde zikir yapan dervişleri izler, bu zikir, ney, kudüm, def gibi müzik aletleriyle tam bir sema'dır. Sema'ı yöneten şeyh Dürri Baba'dır. :

Çember kavramını yine Pinhan romanında, Nevres'le Ak Karınca Erda'nın karşılaşmasında da bir çember motifi görürüz. Nevres, çizdiği çemberle karıncaları istediği sınırların içerisinde tutmaya çalışır. Yalnız tek bir karınca dışarıda kalır: Erda. Erda diğer karıncalardan ak olmasıyla da farklı bir karıncadır, zaten onun başka görevleri vardır, biri tarafından gönderilmiş, mevcut düzeni bozmak amacıyla görünmüştür Nevres'e. Suları karıncaların güzergâhlarına dökerek bütün karıncaları bir araya toplar, döktüğü sular "Çamurdan bir çember çıkarır ortaya."(s.71) Çemberin dışında kalan bir karınca vardır "topraktaki oyuktan en son çıkan ak karınca." (s.71)"

Halka, bazen bir kötülüğe engel olmak için görünür romanda. Nevres, kötü cin Kepoz'u serbest bırakmak istediği zaman Şebgir Kamer'den aldığı halka mistik bir sezgiyle devreye girer Şebgir Kamer bu halkayı Nevres'e, onu engellesin ve ona doğru yolu göstereceğini diye vermiştir. Nevres Kepoz'u serbest bırakacakken: "bir an tereddüt eder gibi" olur. Bunun sebebi "Şebgir Kamer'in verdiği gümüş halka"dır. "Ne vakit almıştı onu yanına, hatırlayamadı. Halkadan yayılan bir kuvvet vardı ve bu kuvvet onu geri çekiyor; yolundan ediyordu."(s.198) ancak Nevres, "günahı kurcalamayı, yasağı delmeyi, kötüyü deşmeyi severdi. "(s. 198)

Şehrin Aynaları'nın mistik kahramanı Yaşlı'nın Isabel'e anlattığı hikâyelerden birinde insan vücudunun daima dönen bir çember olduğu ifade edilmiştir. Çirkinliği dillere destan bir bilim adamıdır Rinozzi, çalışmaları sonunda insanın içindeki her şeyin çemberi oluşturan parçalar olduğu gibi insanların da birbirini tamamlayan çemberin parçaları olduğunu görür. Buna göre bütün kâinat bir çember, içindeki her şey onu oluşturan parçalardan ibarettir:

"... Rinozzi, nihayet keşfini tamamlayabilmişti. İnsan vücudu mütemadiyen dönen bir çemberdi. Zira dikkatlice bakıldığında, damarlarda dolaşan kan, mütevazı bir çember çizmekteydi. Çemberde bir son ya da bir başlangıç tayin

etmek ise mümkün değildi. Kan çemberin yarısında peyderpey kirleniyor, öteki yarısında ise kademe kademe temizlenerek arınıyordu. Hal böyle olunca da pislik ve temizlik, çirkinlik ve güzellik aynı çemberi tamamlıyordu.” (s.127)

Adalet bir çembere benzer ve adil olmak isteyen o çemberin orta noktasında durur böylece herkese eşit mesafede olabilir. Yaşlı, Isabel’e çemberi anlatırken Fatimî Halifesinin de kurmak istediği şehri çembere benzetmek istediğine değinir:“İşte! Demiş, etrafındakilere, işte benim şehrim böyle olmalı. Şehir dediğin bir çember olmalı. Gayet iyi biliyormuş ki çemberin ortasında durduğunda herkese eşit mesafede olacakmış. (s.128)

Elif Şafak’ın romanlarında insanların her biri bir çemberin yarısıdır ve bu çemberler birleştiğinde çember tamamlanır. Bütün insanların oluşturduğu çember ise varlığı sembolize eder: “İsak, Zülfe’yi kucakladığında, bambaşka hikâyelerden damıtılmış iki ayrı yarım birbirine kavuştuğunda, çember tamamlandı... (s 270)”

Çemberin nerede başladığı nerede noktalandığı bilinmez. Bu da çemberin öncesizlik ve sonrasızlık özelliğinden kaynaklanır. Aslında bir nevi Tanrı’ya benzetilir çember. Adil, öncesiz ve sonrasız. Çok fazla mistik kavram ve kurguya yer verilmeyen roman Bit Palas’ta çember net bir şekilde tanımlanır bu tanıma göre çember başını sonu olmayan, yatay ya da dikeylik özelliği bulunmayan bir bütündür: “Ne yatay vardır çemberde ne dikey. Ne bir son ne de bir başlangıç...(s.. 10)

Yukarıda yapılan açıklamayla bağlantılı düşünen ise Araf romanındaki Gail’dir. Çember Tanrı’yla tanımlanır ya da Tanrı çembere benzetilir: “Tanrı’nın merkezi her yerde, çeperi hiçbir yerde olan bir çember teşkil ettiğine inanıyorum,”(s 292)

Her şeyin tam olarak yaşanması hayattaki çemberlerin tamamlanmasına bağlıdır. Çember bazı yerlerde zaman demektir. Siyah Süt romanında Elif Şafak, doğum sonrası girdiği depresyondan çıktığı zamanı çemberle izah eder, her şeyin bir zaman çemberi olduğuna inandığını ifade eden satırlar şunlardır: “Ancak zamanı gelince, yani ben “ tamam” olunca çıktım o kuyudan... Postpartum depresyonun da bir zaman çemberi var.” (s.292)

Aşk” kitabının önsözünde romanın kahramanı Ella’nın âşık olması anlatılır. Ella, düzenli bir hayatı olan, kendi halinde, bütün hayatını eşine ve çocuklarına adanmış bir kadındır. Ella’nın hayatı Aziz Zahara’nın “Aşk Şeriatı” isimli kitabıyla değişir. Bu kitap Ella için göle atılan ve çemberlerin varlığına sebep olan taş görevini görür:

“Taşın suya değdiği yerde evvela bir halka peyda olur; halka tomurcuklanır, ol tomurcuk çiçeklenir, açar da açar, katmerlenir... Çemberler çemberleri doğurur, tâ ki en son çember de kıyıya vurup yok oluncaya dek. “(s.11)

Çemberin sonu yokluk yani “fena”dır. Buradan da anlaşılacağı gibi çember tasavvufun fena kavramını ifade edecek şekilde de kullanılmıştır.

Aşk kitabında Şems’in Allah’la ve O’nu zikretmekle –ki bu zikir çember şeklinde olması bakımından önemlidir- ilgili düşüncelerine rastlıyoruz:

“Dizlerim kopup dermanım kalmayınca, nefesim kesilip kalbim atmayınca kadar O’nu hamd etmek için şarkı söyleyip dans edeceğim. Çember olup döneceğim. Mademki ruhundan üfledi bana, ben de her nefeste O’nu yad edeceğim...”(s. 229)

Çember çoğu yerde olduğu gibi bu romanda da tamamlanması gereken zamanı temsil eder: “Ama eninde sonunda çember döner, devir tamamlanır, ayna sırlanır. Her kışın bir baharı, her baharın bir sonu vardır.” (s.340)

2.5.3. Zahir- Batın Kavramları

İnsanoğlu yaratıldığı günden bu yana göremediği ama hissettiği her şeye anlam yüklemeye ve her şeyi tanımlamaya çalışmıştır. İki âlemin varlığından bahsetmek mümkündür: Görünen ve görünmeyen âlemler. Bu düşünce mistisizm kavramının doğmasına ve gelişmesine temel sağladığı gibi tasavvuf ilminin doğuşuna da vesile olmuştur. İnsanoğlu, Allah’a yaklaşmak ve iç huzurunu sağlayabilmek için ibadet etmek zorundadır. İbadetler insanları Allah’a yaklaştırır. “

Tasavvuf; çok ibadet etmek, çok oruç tutmakla değil, ihlâsla, nefis cömertliğiyle öğrenilir.”⁶⁶

Ancak bu sadece dinin görünen kısmıdır. Namaz kılan bir insan, namaz surelerini okuyup tadil-i erkâna uyduktan sonra namazda işi bitmez. Aynı zamanda namazın insanı kötülüklerden temizleyen bir tarafı da vardır. Tıpkı namazın dışındaki farzları gibi önemli olan bu husus namazın görünmeyen tarafıdır. Zahir ve batın, akıl ve kalp ile açıklanabilir. Akıl zahiri, kalp ise batını algılar. Nasıl ki akılsız ibadet olmuyorsa kalpsiz ibadet de olmaz. Tasavvufun temel kaynağı olan Kur’an-ı Kerim’de birçok mana içeren ayetler mevcuttur. Bu ayetlerin genellikle çok anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sebeptendir ki Kur’an-ı Kerim’le ilgili çok fazla yorum geliştirilmiştir. “ Zaman her şeyi eskittiği halde Kur’an’ı adeta tazelemekte, gençleştirmektedir. Çünkü Kur’an her yeni güne, daha yeni nüanslar kazandırarak ve kazanarak girmektedir.”⁶⁷

Zahir ve batın manalar şiir yorumlarken mecaz anlamlı sözcükler kullanılıp kullanılmadığına dikkat etmek gibidir. Öyle ki her şiir farklı okuyucular tarafından farklı algılanır. Bu şiirin anlam bakımından zengin olduğunu gösterir. Zahir ve batın manalar sadece tasavvuf anlayışı için geçerli değildir. İnsanın konu olduğu her yerde bir söz vardır bir de kalp. Sarf edilen cümle ne olursa olsun bize hissettirdiği önemlidir. İçi kirlili olan bir çanağın dışının yıkanması çanağa fayda sağlamaz. Önemli olan batın manadır.

Elif şafak romanlarında sıkça rastlanan bu kavram yukarıda bahsedildiği şekliyle geçer. Yani iç ve dış anlam: görünen ve hissedilen.

Pinhan romanında, mürşid olan Dürri Baba, Pinhan’la konuşurken zahir-batın manaları, kelebek ve tırtıl benzetmesinden yola çıkarak anlatır. Kişi sadece görünen dünyayla “yetinirse eğer sadece tırtılı bilir”(s. 25) Görünenin ötesini görmek için “aradan örtüyü kaldırıp da gönül gözü ile bakarsa, keleşi bulur karşında”(s. 25) Tırtıl çirkindir ve gören göz onu çekmez ama keleş güzeldir onu ancak

⁶⁶ Annemarie Schimmel, İslam’ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999,s. 33

⁶⁷ Yaşar Nuri Öztürk, İslam Tasavvufunun Ruhu ve Tarikatlar, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 1992,s.34

gönönül gözü görebilir. İşte o zaman: “ gönül gözünle görürsen eğer, kelebeğe değil tırtıla sevdalanırsın.(s. 25)

Rengârenk kanatları olan güzelliğin ve narinliğin en güzel sembolü kelebek aslında çirkin bir tırtıldır. Sabır onu kelebeğe dönüştüren felsefedir. Tırtılı gören kelebeği de görür ama sadece kelebeğe odaklanan somut olana odaklandığı için sadece kelebeği görür.

Mahrem romanında Nazar Sözlüğü'nün bir maddesi de zahirdir. Anlatıcı şu şekilde tanımlar: “Zahir: Tanrı'nın doksan dokuz isminden biri olan Zahir “gözden saklanmayan” demektir.”(s.73)

Elif şafak romanlarında bazı konularla ilgili bazen doğrudan bilgi verilir. Araf romanında Abed, Ömer ve Gail'in sohbetlerinden biri sufilikle ilgilidir ve sufiliği konuşurken iç ve dış anlamdan bahsederler, Abed sadece zahir manayla okumayı, benzetmelerle arkadaşlarına anlatmaya çalışır, Abed'e göre sözleri düz anlamlarıyla almak “Sadece Kiril alfabesi bildiğin halde Çince metin okumaya benzer.” (s.152) “Her mesajda iki anlam gizlidir” der, biri, iç diğeri dış anlam:

“Sufiler daima iç anlamın konuşurlardı. O sözleri söylediklerinde bambaşka bir ruh hali içindeydiler. Tanrı'ya duydukları sevgiyle coşmuş, derin düşüncelere dalmış, kendilerinden geçmiş, transa girmişlerdi. (s.152)

Tasavvuf ilminin doğuşu Kur'an-ı Kerim'de aranan batın manaların etkisiyle gerçekleşmiştir. Bu da tasavvuf ehlinin batın manayla daha çok ilgilenmesine sebep olmuştur. Tasavvuf ehlinin dinin batın manasıyla ilgilenmesi ilim ehlini her zaman rahatsız etmiş bu konuda hep münakaşalar yaşanmıştır. Aşk romanında Baba Zaman'ın tekkesine gelen başkadı da bu düşünceden uzak değildir: “Susmayı tercih ettim. Başkadının, İslam'a Bâtını tesirle yaklaşan mutasavvıflara baş belası gözüyle baktığı sır değildi. (s. 71)

Zahir ve batın mana ile ilgili en temek bilgi ise Aşk romanında Şems'ten gelir. Şems Kur'an-ı Kerim'in yedi boyuttan okunabileceğini söyler, ona göre bu yedi ise dörtte boyutta toplanır. Bunu da kırk kuralından biri olarak sunar:

“Üçüncü Kural: *Kuran dört seviyede okunabilir. İlk seviye zahiri manadır. Sonraki batını mana. Üçüncü batınının batınisidir. Dördüncü seviye o kadar derindir ki kelimeler kifayetsiz kalır tarif etmeye.* “(75)

Şems’e göre sadece şeriata yani kurallara bakanlar, zahirle yetinenler sadece zahiri, Sufiler batını manayı, veliler batınının batınisini, son seviyeyi ise sadece Allah dostları ve peygamberler bilir.

Şeyh Seyyid Burhaneddin, Mevlana ve Şems’in buluşmasına vesile olacak mektubu yazdığında Mevlana’nın tasavvuf ehli olduğu düşüncesini pekiştirmek ve bu konuda yetenekli olduğunu vurgulamak için zahir manadan çok batın manaya ehemmiyet verdiğini ifade etmiştir: “...Gel gelelim Rumî çok az âlimde olan bir hünere sahiptir. Dinin dış kabuğunu aralayıp, özündeki evrensel ve ebedi cevheri çekip çıkarma becerisi.” (s. 97)

Şems, düşününlerle ilgilenip, onları önemsemiştir. Genelevin kapısında derviş gören hünsa patron şaşırmıştır: “Görmüyor musun ayol burası kerhane? ... Burası şehrin en beter en pis yeridir. Gelme buralara!” der. Ama Şems’in cevabı şu olur: “Esas kirlilik dışta değil içte, kisvede değil kalpte olur.”(s. 146) Ona göre görünen leke ya da kir yıkanınca geçer, bazı lekeler vardır ki yıkanmaz, temzilenmez. Bu da : “kalplerde yağ bağlamış haset ve art niyettir.” (s.146)

Yine Aşk romanında zahir- batın kavramı Şems’in bakış açısıyla çıkar karşımıza. Gece gece sarhoş dolaştığı için mutaassıp insanlar tarafından dayak yiyen Sarhoş Süleyman, Şems ile karşılaşır. Yüzü kanlar içinde olan Süleyman’ın yüzünü silerken ” yaralısın. Hem batınen, hem zahiren. İçte ve dışta.” Der. Ve cebinden Baba Zaman’ın ona verdiği billur şişeyi çıkarır. Sarhoş Süleyman’la karşılaşması sonrasında Şems Sarhoş Süleyman’a yardım eder: “Bu merhemi yaralarına sür.”dedi.”Bağdat’ta mübarek bir zatın hediyesidir, demek sana nasipmiş. İçteki yaran, dıştakinden derin.” (s.181)

Aşak romanındaki en hararetli tartışmalardan biri Kur’an-ı Kerim’de aranan manalar, semboller, ona yüklenen anlamlarla ilgilidir. Devrin uleması bu konuda

sufilerle hiç anlayamaz: Sufilere sorsan mübarek Kur'an-ı Kerim esrarengiz sembollerle, işaretlerle, rumuzla dolu. Ayetleri harf harf ebced hesabına döküp gizemli manalar arıyorlar. “(s.193) Kelimelerde batın manalar aranmasına da şiddetle karşı çıkmışlardır. Onlara göre: Allah buyruğunu saklamamış ki! Açıkça sıralıyor. (s.193)

Yine Şems, Kimya ile konuşurken, onun Nisa suresiyle ilgili endişelerine cevap verir. Nisa suresini gönül gözüyle yani batın manayla algılanması gerektiğini benzetmelerle anlatır. Kur'an-ı Kerim bir nehre benzetilir. Bu nehir, dört katmanlıdır. Kıyıya yakın yüzmek zahir manayı ifade eder. Ona göre insanların çoğu burada takılıp kalır:

“Üç akıntı daha var. İkincisi ilkinden derindir ama yine de yakındır yüzeye. İnsan, şuuru genişledikçe kitabı daha çok vâkif olur... Üçüncü akıntı, bâtını katmandır. Nisa suresini gönül gözüyle okursan, göreceksin ki ayet kadınlarla erkekler hakkında değil; Kadınlık ve Erkeklik hakkında. Tasavvufta fena ve beka, kadınlık ve erkeklik hallerine tekabül eder. Ve her birimiz, buna senle ben de dâhiliz, içimizde taşırız kadınlık ve erkeklik hallerini, farklı farklı nispetlerde. Kur'an-ı Kerim'in“Kuran çağıl çağıl bir nehirdir,” dedi. “Uzaktan bakana tek bir akıntı gibi görünür, içinde yüzene ise dört ayrı ırmak...” (s.246)

2.5.4.Aşk

Aşk ister yaratıcıya ister insana duyulsun ilahi veya beşeri tüm dinlerde önemi vurgulanan bir duygudur. Tasavvufta iki tür aşk vardır: ilahi aşk ve beşeri aşk. Ancak beşeri aşkın da sahih olanı ilahi aşka dönüşür. Fuzuli Leyla ile Mecnun mesnevisinde, Kays'ın Mecnun olma hikâyesini İlâhi aşkla noktalar. ⁶⁸Elif Şafak'ta

⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebu'l Ala Afifi, Tasavvuf: İslam'da Manevi Devrim, Risale Yayınları, İstanbul, 1996

ise aşk, ilahi ya da beşeri olarak ayrılmaz. Aşk başlı başına bir duygudur ve neye ya da kime duyulursa duyulsun, kişiye kendini kaybettirir. Bazen sevgiliye, bazen hemcinsine, bazen yaratıcıya duyulur, hepsindeki ortak nokta ise âşıkların ikiyken bir olmasıdır. Küçük yaşta Dürri Baba Tekkesine ağaçtan elma aşımak için gelip orada kalan Pinhan, kendi hikâyesini yaşamak için, tekkeden ayrıldığında kaderi onu Akrep Arif nam-ı diğer Nakş-ı Nigar mahallesine götürür. Dürri Baba'nın ona verdiği inciye kaybedip onu bulmaya çalışırken Cüce Cafer'le karşılaşır. Cüce Cafer Pinhan'ı meyhaneye götürür ve Pinhan orada bir ateş oğlanına âşık olur. Gittikleri meyhanede “Bir ateş oğlanı teker teker sofraya şamdanlarını yakmaya başladı. Ufak tefek, sarışın, ince yüzlü bir oğlandı.” (s.157) Bu ateş oğlanın, “ nohudi, dökümlü gömliğinin kolları dirseklerine kadar sıvanmıştı” (s. 157). Bu ateş oğlanı Pinhan'ın âşık olacağı kişidir. “Pinhan o ateş oğlanını görür görmez, gözlerini ondan ayıramadı.(s.157)

Yukarıdan da anlaşıldığı üzere âşık olduğu kişi erkektir. Bu aşk birçok kişi tarafından eleştirilmiş ve bir dervişe eşcinsel yakıştırmaları yapıldığı için Elif Şafak'la ilgili pek çok şey yazılıp çizilmiştir. Ancak Pinhan yaratılıştan hüsnadır ve ikibaşlılığı Nida Hamamı'nda son bulduğunda kızıl saçlı bir kadına dönüşecektir.

Romanın kahramanı Pinhan'a göre insanın kendini tanıması için âşık olması gerekir. Kişi ancak âşık olunca kendini tanır:

“Her kim ki aşk için, aşkla yaşar
Aşkı arar, aşka yanar
İşbu vücut şehrinin kapısını aralar.” (s.220)

Modern zamanların çıkmazlarından, gurbet yaşamındaki yabancılaşmadan ve nerede olursa olsun yaşadığı yeri benimseyemeyen kahramanların romanı olan Araf'taki aşk, Ömer ve Gail arasında yaşanan beşeri bir aşktır. Ancak Gail daha önce bir kız arkadaşına âşık olmuş bir kahramandır. Onun aşk anlayışı farklılık gösterir. Ancak burada da aşkı tanımlarken, âşık olmanın şartı kendini sevdiğinde kaybetmektir. Tasavvuftaki fenafillâh anlayışını hatırlatan sözleri şunlardır: Aşk ise şu sözlerle tanımlanır:

“... Belki aşk da sevgiliyi kazanmayı değil, kendini onda kaybetmeyi gerektirir. Kendini kaybettiğinde ve ego kuleni yaktığında karşılığında sevilmişsin, sevilmemişsin ne fark eder. Karşılığında bir şey almayı beklemeden vermeye başladığında bütün evren Ginseng olacak! Ginseng! Ginseng!(s.263)

Burada bahsi geçen Ginseng, kan basıncını düzenleyip kalbi güçlendiren bir bitkidir. Bu bitki özellikle eski Çin metinlerinde zihni güçlendirici, irfan ve bilgeliği artırıcı bir şifalı bitki olarak tanımlanmakta ve düzenli kullanıldığı takdirde ömrü uzatabildiği ifade edilmektedir.

Aşk kavramına yine Araf romanında rastlanır. Ömer’le Gail’in arasındaki aşk anlatıcı tarafından tanımlanır. Bu tanıma göre âşık çiftler, kendilerinden geçerek semanın yedinci katına çıkarlar. Çünkü bu aşk “vecdle şişmiş bir balondur.” Onları göğün yedinci katına çıkaracak bir balon. Çıkacakları bu yedinci kat semboliktir. Yeryüzündeki bütün dert ve kederden sıyrılmak demektir. Bu dert ve kederden sıyrılan âşık çiftler, “ikiyken bir olmayı” başarırlar. Birken de sıfır olmayı yani birbirlerinde yok olmayı...

“Dokunaklı bir büyüleri vardır âşıkların ve tümüyle kendileriyle doludurlar, daha doğrusu kendisiyle çünkü âşık çiftler, iki bağımsız benlik olarak buluştukları halde, son tahlilde “iki” değil (bir artı bir) “sıfır” olurlar (bir eksi bir). İşte tam da böyle bir teklige filizlenivermişti Gail’le Ömer.” (s.273)

Aşk kavramının karşımıza çıktığı diğer bir roman ise Siyah Süt’tür. Bu romanda, roman kahramanlarının aşka bakışından ziyade Elif Şafak’ın aşka bakışını görebiliriz. Eşi, Eyüp Can’la tanıştıktan sonraki ruh halini, aşkın ona olan etkilerini anlatırken, aşkı hayatında bir milad olarak alır. İki devredir hayatı “aşktan önce ve aşktan sonra” (s. 181) Ona göre aşk “Takvimlerin kendini sıfırladığı, saatlerin yeniden ayarlandığı an... Öncesi ve sonrası olmayan. Uzakları yakın, olmazları olur eden bir efsun”dur. Aşkla ilgili söylediği her sözü hatırlatan bir duygudur. İnsanları etkileyen, kendinden geçiren bir duygudur. “Aşk bir kimyasal bileşim. Formülünde esrar var.” (s.181)

Esrar içen kişi nasıl kendinde olmuyorsa âşık olan kişi de kendinde değildir zaten aşkı mistik boyuta taşıyan belki de anlaşılabilir, tanımlanamaz olması yaşattığı bu duygulardandır.

Aşk romanı Şems-i Tebrizi ve Mevlana Celaleddin-i Rumi arasındaki aşkı ve bu aşkın şahsında aşk kavramını işler. Romanın Boston’da yaşayan kadın kahramanı Ella, Mevlevilikle tanışıp hayatını kökten değiştirmesine vesile olacak olan, Zahara’nın Aşk Şeriatı isimli romanının önsözünü okurken aşkın ne olduğunu anlatan satırlardan Siyah Süt’teki aşk anlayışını görebiliriz:

“Çünkü aşk, hayatın asıl özü, esas gayesidir. Mevlana’nın bizlere hatırlattığı üzere, gün gelir, herkesi, ondan köşe bucak kaçanları bile, hatta “romantik” kelimesini bir suçlama gibi kullananları dahi kısıkvrak yakalar aşk.” (s.31)

Şems-i Tebrizi, romanda aşkı sembolize eden en önemli kişidir. Aşkın onun için hayatın her alanında, hayattaki her şeyden çok daha değerli olduğunu anlatır bütün roman. Ruh eşini bulmak için Konya’ya gelince âdeti olduğu üzere şehrin velilerine selam verip onlardan destur ister fakat Konya velileri ona izin vermekten ziyade onu bekleyen muamelenin çok da iç açıcı olmadığı söylerler. Bu durumda Şems-i tebrizi bir daha destur ister veliler destur verir ancak “bilesin ki bu şehirde tastamam iki zıt şey var senin için. Ortası yoktur. Ya safî aşk, ya som nefretle karşılaşacaksın” diyerek uyarıda bulunurlar. Şems’in buna cevabı : “Hal böyleyse dert edecek bir şey yok. Mademki safî aşk var kâfidir.” (s.133) Sonunda ölümden olsa onu bekleyen aşkı görebilmek için her şeyi göze alır.

Aşkın en önemli özelliği sadece güzeli sevmek değil, herkesi sevebilmektir. Tasavvuftaki aşk anlayışı da bunu ifade eder. Şems’e göre “yalnız hoşlukları, kolaylıkları toplayıp, zorlukları bırakırsak buna “aşk” denemez. (s. 197) Çünkü en kolayı güzeli sevmektir. Ama önemli olan “iyiyi de kötüyü de sevebilmek; ayırım yapmadan.”(s. 197) İnsanoğlu sadece hoşuna giden şeylere şükreder ancak şems bunu “ Belh’in köpekleri”ne benzetir. “Kemik verirsen seviniyor, şükranla kuyruklarını sallıyorlar.” (s.197)

Her şeyin başı olan ibadetin de başıdır. İbadet duygudan yoksun içi boş davranışlar yığını değildir. Aşksız ibadetin de ibadet olmaktan uzak olduğu fikri tasavvuf düşüncesinde kabul edilen bir düşüncedir. Her yıl Ramazan'da oruç tutmak, her kurban bayramında kurban kesmek, beş vakit namaz kılmak, gibi her ibadeti yerine getirir “ama yüreğinde ne sevgiye yer vardır ne de merhamete.” (s. 228) bu ibadetlerin hepsi boşunadır Şems-i Tebrizi'ye göre. “Aşksız inanç olur mu? habire şeylere söylenip homurdanarak iman etmek mümkün mü? Aşk yoksa “ ibadet” bir kuru kelimedendir, yan yana gelmiş altı harften ibaret. Dışı kabuk, içi oyuk...” (s. 228)

Aşk romanındaki aşk anlayışı bir hayat felsefesidir, yaşam tarzıdır. Seven kişi sevdiğiyle daima beraberdir. O her zaman kalptedir. Bazıları Allah'ı “Mekke'de, Medine'de arar! Ya da mahalle camisinde! Allah bir mekâna sığar mı? Ne gaflet! O tek bir yerdedir ancak: Âşıkların gönüllerinde.” (s. 228) Aşk anlayışında mekânsızlık sözkonusudur. Bu sebeple romnada şu sözler sarfedilir: “*Ne yer ne gök kucaklayabilir beni. Ancak ve ancak inanan kullarımın yüreğine sığabilirim.*” (s. 228)

Aşk teslim olmaktır, yargılamamaktır ve en önemlisi teslim olduktan sonra Hak olduğuna güvenmektir. Şems-i Tebrizi ve Mevlana Celaleddin-i Rumi arasında işte böyle bir aşktan bahsedilir roman boyunca. Mevlana Celaleddin-i Rumi, daha önce ağzına şarap almamış bir din adamı olmasına karşın, Şems-i Tebrizi'ye olan aşkı ve inancı onun ikram ettiği şarabı sorgulamadan içirecek derecededir: “Bugün bana ikram ettiğin kadehi bu şuurla içiyorum ve tüm kalbimle inanıyorum ki aşk sarhoşluğunda ayıklık var.”(s.304)

Romanda tekke ve medrese uyumsuzluğundan da bahsedilir, özellikle medreseyi sembolize eden Şeyh Yasin ve Sufiliği sembolize eden Şems-i Tebrizi arasında ilginç diyaloglar geçer. Tekkeyi medreseden ayıran önemli fark Şeyh Yasin'in zihninde şu şekilde ifadesini bulur : “Ulema taifesi mürekkep lekelerinde yaşar, Sufi taifesi ise aşkın ayak izlerinde!”(s.312)

2.5.5. Vahdet ve Fena Kavramları

İslam'daki “tevhid” anlayışı, tasavvufun "vahdet ve birlik" anlayışını hayatın her safhasına yaymasına yardımcı olmuştur. Allah'ın “Bir” ve ezeli olması, gerek Kur'an-ı Kerim'le gerekse hadislerle Müslümanlarca kabul edilmiştir. Kâinattaki her şeyin bire işaret etmesi ise vahdet-i vücud anlayışıyla destek bulmuştur. İslam dini vahdet kavramı üzerine bina edilmiştir. Kâinattaki her şey bir bütünün parçasıdır yani kâinat aslında tektir. Gerekli nefis terbiyesinden sonra sufi karşısında sadece Allah'ı görür. Baktığı ve gördüğü tüm âlemi tek bir varlık olarak görür. Tevhid mutasavvıfların “fena” ismini verdikleri bir haldir.⁶⁹ Fena, benliğin ve Allah dışında kalan her şeyin kaybolduğu bir durumdur. Öyle ki kaygı ve sıkıntıların bile teke indirilmesiyle ilgili hadisler mevcuttur. Elif Şafak romanlarında sözcük olarak ne “fena” ne de “ vahdet” sözcüklerini kullanılır bu sözcüklerin yerine “birlik” tercih edilir. Bu kavram romanlarda, bazen tasavvufî bazen beşeri aşk, bazen de mistik anlamlar yüklenerek kullanılmıştır.

Tek olmaya, bir olmaya vurgu Pinhan romanında Pinhan'ın tekmeden ayrılma bölümünde şiir tadında yapılır:

“ Elma diri, elma sulu ve kan kırmızıydı/ ne zaman ki diş geçirildi elmaya/ ne zaman ki o kırmızı cevher oldu iki pare/ ben, sen davası çıktı ortaya ayrı düştük gayrı düştük/ vakit yitirmeden dönelim dersin sılaya/ bir iken çok olduk/ çok iken bir olalım dersin hatırla.” (s.61)

Elmanın birken çok olmaya sebep olması hemen hemen bütün semavi kültürlerde bilinen bir olayı hatırlatır. Âdem ile Havva'nın yediği yasak meyve. Yasak meyvenin yenmesinden sonra her biri dünyanın bir yerine gönderilen yani ayrı düşen Âdem ve Havva'nın şahsında bütün insanlık aslında yaratıcısından ayrı düşmüş ve birleşmek için kutlu günü beklemektedir. Bu ayrılık sadece insanlıkta değil insanların iç dünyalarında da mevcuttur. Buna en güzel örnek Pinhan'ın ikibaşlılığıdır. Pinhan, yaratılıştan hünsadır, anlatıcı bunu “bir” ya da tek olmanın önemini vurgulamak

⁶⁹ Ebu'l Ala Afif, Tasavvuf: İslam'da Manevi Devrim, Risale Yayınları, İstanbul, 1996, s.198

istercesine “ikibaşılık” olarak tanımlar ve bu ikibaşılığın başka bir ikibaşılıkla sona erdirilebileceğine inanır. Pinhan Akrep Arif, nam-ı diğer Nakş-ı Nigar mahallesinin kapısından giriş yapınca karşısında altı tane kadın bulur, bu kadınlar Pinhan’a, bir olmanın önemini anlatan şu cümleleri kurarlar:

“Eğer ki senin ikibaşılığın bu hamamda tamamına ererse, mahallenin dört hıltı yatışır, kavga durulur. Emanete hıyanet etmek dengeleri bozmuşsa eğer, biz yaratılıştan hünsa birinin dengesini bu hamamda bularak hıyanetimizi temizleriz. Hasıl-ı kelam biz tek iken çok olduk, sen çok iken tek olursan salaha kavuşuruz.” (s.216)

Pinhan romanı belki de bu düşünce üzerine kurulu, ikinci ismi alarak ilk isme ihanet ettiklerini düşünen mahalleli, bu lanetin ancak Nakş-ı Nigar tarafından yaptırılan ve mistik anlamları olan Nida Hamamı’nda sona ereceğine inanır. Pinhan, ikibaşılığının bu hamamda sona ermesine razı olur ve nihayet yıkandıktan sonra kızıl saçlı bir kadına dönüşür yani “tek” olur.

Birliğe vurgu yapan diğer bir hikâye ise Şehrin Aynaları romanında Şeyh Sedef Efendi’nin kızı Zülfe’nin hikâyesi. Zülfe küçük yaşta annesi tarafından bir kazaya uğratılmış ve yüzü kızgın yağda yanmıştır, yüzünün bir tarafı çok çirkin, kalın derili ve kırmızıyken diğer bir yarısı oldukça güzel, beyaz ve pürüzsüzdür. Bu olaydan sonra güneş ışığından ve insanlardan kaçan Zülfe bu olayı şu cümlelerle hatırlar: “Yüzünü hatırlıyordu; birken iki olan yüzünü. Ve kuvvetle hissediyordu birken iki olabilenin, iki iken sıfır olabileceğinin.”(s. 232)

Burada birlikten kesrete varmanın acısını görüyoruz. Tek iken çok olmak Zülfe’ye acı vermiş ve “sıfır” olmayı, “yok” olmayı yani “fena”yı istemiştir. Zülfe’nin hikâyesi burada bitmez tabi, Miguel Pereira diğer adıyla İsak Pereira’nın Zülfe’yle karşılaşması ve biri bedeni diğeri ruhu yaralı bu iki insanın “fena” olmalarıyla son bulur hikâye: “İsak, Zülfe’yi kucakladığında, bambaşka hikâyelerden damıtılmış iki ayrı yarım birbirine kavuştuğunda, çember tamamlandı... Hiç şüphe etmemişti bir iken iki olanın, iki iken sıfır olabileceğinden.”(s. 270)

Mahrem romanındaki kadın kahraman çok şişman olması sebebiyle tek olmasına rağmen iki kişilik ücret ödemekte ancak yine de insanların bakışlarından kurtulamayarak ve şu cümleleri sarf edecektir:“İki-kişilik-ücret-ödeyen-bir-buçuk iken yolculuğum, iki-kişilik-ücret-ödeyen-sıfır olacak yokluğum.” (s.32)

Bu romanda da görüldüğü gibi kahraman sıfır olmak, yok olmak yani “fena” olmak ister. Bire önem verdiğini Mahrem’deki şu cümleden de anlayabiliriz: “Zaten o, rakamlardan “Bir”i fevkalade bulurdu.(s.46)

Aynı romanda Samur-kız’ın hikâyesi çok dikkat çekicidir. Şamanını kaybeden kabile yeni bir Şaman aramaktadır ve aynı anda yeni Şaman olacak çocuk dışı bir samurla karşılaşır. Şamanla birlikte olan samurdan yarı samur yarı kadın bir kız çocuk doğar, görmek ve görülmek üzerine yazılmış olan bu romanda seyirlik olanlardan biri de Samur-kız’dır:

“Ve o ters çevrilmiş sepetin içinde, ruhunun dengi olan ruha nihayet kavuşacağı an geldiğinde yani samurun ruhunu içine çekip kendi ruhunu onun içine üfleyeceği an geldiğinde yani kabilenin yeni şamanı olmak için gereken kesrete tomurcuklanarak, samurla önce iki iken bir, sonra bir iken iki olacağı an geldiğinde sırf dışarıdan bir el sepeti açıp davetsiz bir çift göz görülmemesi gerekeni gördü diye ve gözlerden çıkan ışık o en mahrem anı yırtıp parçaladığı için, her şey yarım kalmıştı.” (s.63)

Biri insan diğeri samur, iki ayrı varlık ve tekte birleşen bir yaratık: samur-kız.

Bit Palas romanında Zeliş Ateşmizacoğulları da aynayla hesaplaşması sırasında “bir” olmaktan ve bir olmanın öneminden bahseder: “ Her insan yeryüzündeki aynasını arar.” Demişti kimi âlimler. “Onunla bir olmak, onda kendini bulmak için.” (s.248)

Bir olmayı gerektiren diğeri bir durum da aşktır. Âşıklar tektir, zamanla “sıfır” yani fena olmak üzere. Araf’ta Ömer ve Gail’in aşkı da fenaya varan aşklardandır. Ancak bu aşklar yaratıcı da değil birbirlerinde fenaya ulaşır. Burada bahsedilen beşeri bir aşkın da insan üzerinde ne denli etkili olduğudur: “âşık çiftler, iki bağımsız

benlik olarak buluştukları halde, son tahlilde “iki” değil (bir artı bir), “sıfır” olurlar (bir eksi bir). (s.273) Anlatıcı, beşeri aşkta bile sıfır olmayı yani yokluğu söz konusu eder.

Bir olmayı tasavvufî anlamda Aşk romanında görebiliriz, birazdan alıntılatacağımız bölümde varlığın aslında tek olduğunu ifade eden ve tasavvufun en önemli kavramlarından biri olan ve tasavvuf için devrim niteliği taşıyan vahdet-i vücud anlayışı hâkimdir. Vahdet-i vücud anlayışı Muhyiddin İbn-i Arabî’yle bir disiplin şeklini almış en önemli anlayıştır. Kökeni panteizme dayanmasına rağmen İbn-i Arabî’nin çalışmaları sonucu panteizmden farklı olduğu ispatlanan bir tasavvuf disiplini. İbn-i Arabî’ye göre Hak ve halk, tek hakikatin iki ismi, iki yönüdür⁷⁰:

“Zira ‘onlar’ diye ayrı bir varlık yok, tıpkı ‘ben’ diye ayrı bir şey olmadığı gibi. Aklından şunu çıkarma: Kâinata ne varsa birbirine bağlı. İnsan, hayvan, nebat, cemad... Yüzlerce, binlerce farklı ve ayrı mahlûk değiliz. Hepimiz Tek’iz.”(s.176)

Bu sözler, yaşadığı dönemde zındıklık ve sapkınlıkla suçlanan ve nasıl öldüğü bilinmeyen, Mevlana Celaleddin-i Rumi’yi gerçekten çok derinden etkileyen Şems-i Tebrizi karakterinden okuyoruz. Tüm kâinatın bir olduğunu ifade eden Şems-i Tebrizi romanın başka bir yerinde insanların mutsuz olmalarının ve şikâyet etmelerinin sebebini de birden çok olmaya bağlar: “Başkaları tarafından hor görülen ve ezilen bu insanlar yaygın bir dertten muzdaripti: Ayrı Bir Benlik Zannı” (s.195)

Roman boyunca kâinatın birliği anlayışını savunmaya devam eder Şems-i Tebrizi ve Mevlana Celaleddin-i Rumi’nin Şems-i Tebrizi’den hoşlanmayan ve hırslı olan oğlu Alâeddin’e Mevlana’yla bir olduklarını ifade eder: “Babanla ben tekiz. Beni kırarsan onu da kırarsın, anlamıyor musun Alâeddin?”(s. 337)

Birliği, tekliği ya da vahdet-i vücudu ifade eden tek kişi Şems-i Tebrizi değildir, semahaneye çıkmadan evvel Mevlana Celaleddin-i Rumi’nin da şu dizeleri söylediğini görüyoruz:

⁷⁰ Ebu’l Ala Afîfî, Tasavvuf: İslam’da Manevî Devrim, Risale Yayınları, İstanbul, 1996,s.211

Beri gel, daha beri, daha beri
 Bu hır gür, bu savaş nereye kadar,
 Sen bensin, ben benim işte...
 Ne diye bu direnme?
 Topumuz bir tek inciyiz,
 Başımız da tek, aklımız da tek..."(s.338)

2.5.6. Şarap

Şarap, Arapça bir sözcük olup, "şurb" kökünden gelir ve içilecek şey manasındadır. Bâde, hamr ya da mey de diğer isimleridir. ⁷¹Ham maddesi üzüm olan İslam dininde yasaklanmış alkollü bir içkidir. "

Ey Muhammed! Sana şarap ve kumardan soruyorlar. De ki: Bu ikisinde de büyük bir günah, bir de insanlar için bazı menfaatler vardır. Fakat günahları, menfaatlerinden daha büyüktür. Yine sana neyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki: İhtiyaçtan fazlasını infak edin. İşte böylece Allah, size ayetlerini açıklıyor. Umulur ki siz düşünürsünüz. (Bakara Suresi/ 219)

Ancak şarap farklı alanlarda değişik anlamlara gelecek şekillerde kullanılır. Edebiyat alanında kırmızı olması hasebiyle sevgilinin dudağına benzetilir. Divan edebiyatı şairleri sarhoş olmak için şaraba değil sevgilinin güzelliğine ihtiyaç duyarlar. Tasavvuf edebiyatında ilahi aşka gönül vermiş sufiler İlahi aşk şarabını içtiklerini ve bu şarabı aşk meclisinde saki olan Allah'ın sunduğunu ifade eden beyitler yazarlar. "Aşk, müfrid muhabbet manasındadır. ⁷²

Yahudilikte de haram olan şarap Hıristiyanlıkta kutsaldır. İsa'nın kanını temsil ettiğine inanılır. İncil'deki şu ayetler de bunu gösterir gibidir: "Onlar yemek yerken, İsa ekmek aldı, şükran duası yapıp parçaladı, tabilerine verdi ve dedi ki: Alın

⁷¹ Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Hazırlayan, Ferit Devellioğlu, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997

⁷² Mahir İz, Tasavvuf, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1990, s.169

yişin, bu benim bedenimdir. Ve bir kâse şarap alıp şükretti ve onlara vererek dedi ki, bundan içiniz, çünkü bu benim kanım, günahların bağışlanması için birçokları uğrunda dökülen ahdin kanıdır. Fakat ben size derim: Babamın melekûtunda sizinle taze olarak onu içeceğim, o güne kadar ben asmanın bu ürününden artık içmeyeceğim.”

Elif Şafak romanlarında şarap sıkça kullanılan bir kavramdır. Bazı yerlerde sarhoşluk veren bir içecekken, bazı yerlerde Hıristiyanlığın bir mucizesi olarak kullanılmıştır. Pinhan romanında bir Mevlevi dervişi olan Pinhan, gittiği meyhanede şarap içmiştir ancak onu sarhoş eden içtiği şarap değil aşktır: “Arada bir şarabı dudaklarına götürüp, o buruk tatla dudaklarını ıslatmakla yetinmesine rağmen, testi testi şarabı devirmiş gibi dönüyordu başı.” (s.159)

Şarabın hammaddesi üzüm Hıristiyanlıkta kutsal sayılmıştır. ⁷³Pinhan romanında Karanfil Yorgaki’yle Cüce Cafer’in evinde buluşan Pinhan, çok sıkılır. Bu sıkıntısını gidermek için Karanfil Yorgaki “konuşmaktan tamamıyla vazgeçip bakır kaptaki siyah üzümleri ezdi”(s.165) bu üzümlerden saf şarap yapıp “Akan suyu bir kadehe doldurduktan sonra Pinhan’a sundu.” Bu üzüm suyu bir mucize gösterir. Pinhan kendisine sunulan kadehteki suyu sol elinin beş parmağına damlatınca o üzüm sularını emer ve bu sırada Karanfil Yorgaki’nin hikâyesi kendisini anlatmaya başlar: “Karanfil Yorgaki’nin anlatmasına da lüzum kalmamıştı. Hikâye kendi başına, kendini döndüre döndüre geldi.” (s.165)

Şarap kavramı içerisinde Hıristiyanlık öğeleri barındıran bir roman olan Bit Palas’ta da karşımıza çıkar. Buradaki şarap da kutsaldır. İstanbul’un fethi sırasında kaynaklarda adına rastlamadığımız Bilge Leon isimindeki bir çeşmeden şarap akmaktadır. Türkler akan şarabın kaynağını bulmak ve yok etmek için, çeşmeyi harap ederler. Ancak bu çeşmenin arkasında sadece bir salkım üzüm bulunur. “Hem de sadece üç üzüm tanesi ezilmiş içinden. Meğer tek üzüm tanesiyle tam yüz yıl boyunca şarap akıtmış çeşme... (s.182) Romanda Türklerle Hıristiyanların şarapla ilgili görüşleri üzerinde durulur. “Viski başka. Şarap içiyorlar mı, ondan haber ver.

⁷³ Hans Biederman, Dictionary Of Symbolism (çev: James Hulbert), Newyork, Fast On File Publication, 1992

İçmiyorlar! Zavegorod'u ⁷⁴ alır almaz ilk iş gidip Bilge Leon'un çeşmesini harap etmezlerdi yoksa. (s. 182)

Günah işlediğini ya da kötü bir davranış sergilediğini ya da yanlış düşüncelere daldığını fark eden her insan günahı ve davranışını sorgular. Sarhoş Süleyman, Aşk romanının günah işleyen, günahın sebebini sorgulayan ama kalbi temiz kahramanıdır: “Şu şarap niye günahtır anlamam.” diye mırıldandım.” Madem fenadır Cennette niye serbest? Madem Cennette serbesttir burada niye yasak?” (s.166)

Sarhoş Süleyman merakını gidermek için, mutaassıp Müslümanlar tarafından içki içtiği için dövüldükten sonra, Şems'in kendisini taşıması sırasında sorularını sorar: “Hep merak ettiğim bir şey var.” dedim.” Sufilerin methettiği mey hakiki midir yoksa mecazi mi?” (s.183)

Aşk kitabı Şems'in kırk kuralı üzerine kurulu bir romandır. Sarhoş Süleyman'ın, şarapla ilgili sorusuna yirmi ikinci kuralı hatırlatarak cevap verir:

Hakiki Allah aşığı bir meyhaneye girdi mi orası ona namazgâh olur. Ama bekri aynı namazgâha girdimi orası ona meyhane olur. Şu hayatta ne yaparsak yapalım, niyetimizdir farkı yaratan, suret ile yaftalar değil.(s.183)

Şarap, Aşk romanında Şems-i Tebrizi tarafından müridi olan Mevlânâ Celaleddin-i Rumî için imtihan vesilesi olarak kullanılır. Şems-i Tebrizi, Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin aşkını ve teslimiyetini ölçmek için onun itibarını zedeleyecek bir şey yapmasını ister. Bu da meyhaneye gidip iki şişe şarap almasıdır. Susadığını söyleyen Şems'e, Mevlânâ mutfaktan su isteyip istemediğini sorar, Şems: “ Yok, istemem. Bana gereken şey mutfakta değil ki. Meyhanede! İçimden sarhoş olmak geliyor bu akşam.”(s. 292) Der. Bunun üzerine Mevlânâ, endişelenir. Şems bu durum için: “Kafası karışmış gibiydi.”(s.292) demiştir. Şems, testisini mutfakta dolduracağına meyhanede doldurmasını ister. Bunun üzerine Mevlânâ, şaşırarak:“

⁷⁴ Zavegorod, Rusların İstanbul'a verdiği isimdir.

Nasıl yani? Sana şarap mı alayım?” diye cevap verir. Bunun üzerine Şems, sadece ona değil kendisine de şarap almasını ister. Ancak, meyhaneye gidince hemen geri gelmesini istemez. Oralarda oyalanarak, insanlarla sohbet etmesini salık verir. Mevlânâ, şarabın günah olduğunu ifade eder:

“ Bu yaşa kadar ne meyhaneye gittim, ne ağzıma bir damla şarap koydum. İçki içmek doğru değil zannımca. Ama sana itimadım tam. Zira inanıyorum ki sen benden boş yere böyle bir şey istemezsin...” (s.293)

Meyhaneye giden Mevlana Celaleddin-i Rumi, orada içki içen insanlarla hemhal olur ve şarabın zararlarını ve şarabın masum bir içecek olmadığını çünkü insanların en zayıf ve düşkün yönlerini ortaya çıkardığını söyler. ilgili düşüncelerini açıklar

“Kanaatimce içkiden uzak durmalı. Bununla beraber, unutmamalı, yaptıklarımızdan meyi de meyhaneciyi de sorumlu tutamayız... En nihayetinde içen içer, içmeyen içmez. Kimsenin kimseyi zorlamaya hakkı yoktur. Çünkü dinde zorlama yoktur.” (s.300)

Meyhaneden şarapları alıp gelen Mevlânâ, Şems’in ne yapacağını merak etmektedir. Şems, aldığı şarap şişelerinin her ikisini de toprağa döker. Ancak Şems:” Şişenin dibinde ancak birkaç yudum şarap kalmıştı bunu da kadehe boşalttım. Yarısını içtim, kalan yarıyı Rumi’ye uzattım.” (s. 304) der. Mevlânâ bu durum karşısında şaşırır da Şems’e olan güveni bu şaşkınlığına galip gelir ve dinin şartlarına uymanın önemli olduğunu ancak kuralların özden, parçaların da bütünden daha az değerli olduğunu ifade eder. “Bugün bana ikram ettiğin kadehi bu şuurla içiyorum ve tüm kalbimle inanıyorum ki aşk sarhoşluğunda ayıklık var.”(s. 304) diyerek şarap kadehini ağzına götürür bu sırada Şems: “Sen içme,” der. “ Bu kadar yeter. Göreceğimi gördüm ben.” Artık bu imtihanı devam ettirmeye gerek yoktu.”(s.304)

2.5.7.Çile

Çile sözcüğü “kırk” anlamına gelen bir Farsça sözcüktür. Kuran-ı Kerim’de Hz. Musa’nın Sina Dağı’ndan Tevrat’ı almak için kırk gün beklediği geçer: “Bir vakit Mûsâ'ya kırk gecelik vâde verdik. Sonra siz, o yokken tuttunuz da buzağıya kapıldınız, böylece zulmediyordunuz işte.” (Bakara/ 51)

Tefekküre yoğunlaşmak, Allah’ı hakkıyla tesbih edebilmek için “çile”ye ihtiyaç vardır. Çileye giren derviş, nefisini dünyevi arzu ve isteklerden kurtarmaya, gönlünü ve ahlakını güzelleştirmeye çabalar, çile kırk gün sürer. Şakik el Behli’ye göre kırk gün boyunca aç kalmak, kalbi karanlıktan aydınlığa çevirir. ⁷⁵Buna göre kişi nefisini kırk gün boyunca aç bırakır. Böylece çile döneminde kişi az yer, az uyur ve az konuşur ve bu kırk gün kırk gece sadece ibadet eder. Tekkeye bağlanan her kişi bu uygulamadan geçer. Çile geçirilen yere de “çilehane” adı verilir. Bazı dinlerde bu uygulama oruç olarak da bilinir. Çile aynı zamanda riyazet dönemidir. ⁷⁶Riyazet kişiyi manevi açıdan güçlendirdiği için bütün mistik anlayışlarda temel esastır. Örneğin Hıristiyanlarda Paskalya’dan önce kırk gün süren bir perhiz vardır.

Çile, dert sıkıntı anlamında da kullanılır. Tasavvuf yolunu seçen kişi bu zorlu yolu seçmiş demektir. Dert ve sıkıntılara sabreden kişiler yaratıcıya daha çok yaklaşırlar, manevi doygunlukları daha üst seviyelerde olur, mücahade makamından müşahade makamına çıkarlar.

Elif Şafak’ın romanlarında da “çile” tasavvuftaki anlamıyla kullanılır ve roman kahramanları bunu nefislerini terbiye etmek için, tefekküre dalmak ve Allah’ı zikretmek için yaparlar. “Baba ve Piç” ve “Aşk” romanlarında çile kavramına rastlanır.

Baba ve Piç romanında Banu Teyze, nefisini terbiye etmek ve kendini Allah’a adamak için odasına kapanır. Bu çile tasavvuf erbabının çilesine pek benzemese de kırk gün kırk gece odasından dışarı çıkmamıştır. Çileye kapanma kararı aile

⁷⁵ Annemarie Schimmel, İslam’ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999

⁷⁶ Riyazet için bkz. Mahir İz: Tasavvuf, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1990

üyelerince tartışmaya açıldıktan sonra Banu Teyze çileye başlamıştır: “Banu Teyze odasına gitmiş, kapısını çarpmış ve mutfakla banyoya yaptığı kısa ziyaretler haricinde o kapıyı kırk gün boyunca açmamıştı.” (s.78)

Çilenin şartlarından biri de az yemektir çünkü nefis açlıkla terbiye edilebilir. Bu terbiye Elif Şafak’ın romanlarında ekmek yemek, su ya da keçi sütü içmek olarak geçer. Banu Teyze de midesine çok düşkün olduğu halde ekmek ve sudan başka hiçbir şey yememiş ve içmemiştir: “Ama esas şok, daima muazzam iştahlı olan Banu Teyze’nin ekmekle sudan başka bir şey yemez hale gelmesiydi.” (s. 79)

Zaten kötü cini Ağulu Bey’i de bu çilenin sonunda bir tılsımla kendine esir etmiştir: “Ağulu Bey’in Kazancı hanesinde ikamet etmesinin tek sebebi Banu Teyze’nin onu kırk günlük perhizinin son sabahında kendine bağlamış olmasıydı.” (s.195)

“Çile” kavramının geçtiği bir diğer roman ise Aşk’tır. Aşk romanında Baba Zaman tekkesinde adından “Çömez” diye bahsedilen bir kahraman, derviş olma yolunda eğitim almaktadır. Aldığı bu eğitim onun nefis terbiyesi için gereklidir. Bu gereklerden en önemlisi ise “çile”dir: “Bu zaviyedeki ilk kırk günümü ufacak, basık ve karanlık bir hücrede geçirdim.”(s.114) Bu hücre onun için çok sıkıntılıdır. “Ne yayılabilir ne doğrulabilirsin. Ne sağına ne soluna dönebilirsin. Sürekli diz üstü hazır vaziyette oturmak durumundasın.”(s. 114) Çileye giren derviş önce açlıkla imtihan edilir. Dünyevi bütün nimetlerden arınmasının temel terbiyesi açlıktan geçer: “Sıkı sıkı tembihlediler: Olur da karanlıktan korkarsan, açlıktan miden kazınırsa, hemen tavandaki çanı çal, manevi destek ara!“(s.114)

Şems-i Tebrizi ve Mevlana Celaleddin-i Rumi’nin de Mevlana Celaleddin-i Rumi’nin kütüphanesinde çileye girdiklerini görüyoruz. Kaynaklarda Selahattin Zekubi’nin evi olarak verilen yer Mevlânâ Celaleddin-i Rumi’nin kütüphanesidir romanda. Çile kırk gün sürer. Bu kırk günlük süre zarfında, Şems’in “ gönlü geniş, ruhu gezgin sufi meşreplilerin kırk kuralı” üzerine konuşulur. Bunların her birini bir güne gelecek şekilde tefekkür etmişlerdir. Şems-i Tebrizi ve Mevlana Celaleddin-i Rumi de yemek konusunda oldukça ihtiyatlı davranırlar: “Her gün bir öncekinden

leziz yemekler hazırlamasına rağmen, babam ve Şems bir dilim buğday ekmeği ve bir bardak keçi sütü dışında ne varsa reddediyorlardı.”(s.206)

2.5.8. Meyhane

Meyhane, Farsça bir sözcüktür ve içki içilen yer anlamında kullanılır. Tasavvufta ise kulun Allah’la bulunduğu, ilahi aşk şarabını içerek kendinden geçtiği yerdir. Nasıl ki meyhanede içki içen kişi sarhoş olur ve kendinden geçer aynı şekilde Allah’a âşık olan kişi aşkından sarhoş olur. “Pir-i mürşidin Hankâhıdır.”⁷⁷

Elif Şafak’ın romanlarında kullanılan meyhane motifi çok fazla tasavvufi anlam içermemektedir. Belki de bu yüzden dervişlik sıfatı olan Pinhan’ın meyhaneye ilk gidişinde biraz tereddüt eder:

“Pinhan, kapıda bir müddet tereddüt etti. Çıkıp gitse belli ki kimsenin ruhu duymazdı. Lâkin daha evvel hiç görmediği bu mekânı merak da etmekteydi. Sonunda kararını verip, iriyarı meyhanecinin devasa adımlarını takip etti. Bir yandan da dikkatle etrafına bakılmaktaydılar.”(s.156)

Meyhaneye giren Pinhan’ın karşılaştığı sahne bize Divan Edebiyatı şiirlerindeki meyhane ortamını hatırlatır. Pinhan’ın ilgisini çeken aslında “aşk”tır. Ancak bu aşkın hünsa biri tarafından bir erkeğe duyulması aşkın ilahi olup olmamasının değil sadece aşkın var olmasının önemsendiğini gösterir. Tüm bu olayların gerçekleştiği yer “meyhane”dir. Pinhan’ı kendinden geçiren içtiği şarap değil, görünce vurulduğu güzeldir:

Cüce Cafer’le Pinhan’ın gittiği meyhane, tasavvufi anlam içermeyen dünyevi bir meyhanedir ki bu meyhane sofrası şamdanlarını yakan ateşoğlanlarıyla ünlüdür: “İstanbul’un en gözde meyhanelerinden biri ise, bu şöhrette, ayva tüylü oğlanların mehpâre çehrelerinin payı büyüktü. “(s.160)

⁷⁷ Mahir İz, Tasavvuf, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1990, s.170

Aşk romanında ise Şems'in meyhaneye gitme sebebi ile Mevlânâ'nın gitme sebebi farklıdır. Şems, düşkünlere yardım etmek, onları kazanmak ve kendilerini tanımlarını yardım etmek için meyhaneye giderken, Mevlana, Şems tarafından itibarının zedelenmesi yani nefsinin kırılması için meyhaneye gönderilir. Tasavvufta bu şekilde nefis tezkiyesinin örnekleri görülür. Örneğin, Mevlana Halid (ölm. 1826) mürşidine intisap için başvurduğunda devrinin nüfuzlu ve imkânları geniş bir ilim adamıydı. Mürşidi ondaki ilim ve şımarıklık putunu kırmak için ilk görev olarak tekkenin helâlarını temizleme işini vermiştir. Şems-i Tebrizi de Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin Allah'la arasındaki nefis perdesini kaldırması için meyhaneye göndermiştir:

“Ama meyhane kapısından içeri Efendi Mevlana'ın girdiğini görmek, benim şu sarhoş kafamın bile üretemeyeceği türden bir acaip hayaldi. “(s.297)

2.5.9. Nefs- Benlik

Nefs, Arapça kökenli bir sözcük olup kişinin kendisi, insan bedeni, arzu, heva ve kötü isteklerin tamamına verilen isimdir. Nefs gerçekten var olan ve bazıları tarafından bedenin dışında da görülebildiğinden bahsedilen insanı dünyaya bağlayan her şeydir. Onun görevi dünyevi olanı arzulamak ve elde etmek için her yola başvurmaktır. Bu şekilde Allah'tan uzaklaşan insan nefsinin esiri olur. “ Kimi mutasavvıflar da nefislerinin sarı bir köpek ya da fare suretinde çıkıp gittiğini görmüşlerdir.”⁷⁸

Tasavvuf yolunu seçmiş bir kişi varlığı kesin olan bu nefsi çeşitli yol ve yöntemlerle dizginlemeye ve onu istediği kıvama getirmeye çalışır. Ancak bu çok da kolay olmaz çünkü nefis, dünyevi olan her şeyden oldukça hoşlanır. Bazı mutasavvıflar nefsi bir kadına, bazıları domuza, bazıları katıra bazıları siyah bir köpeğe benzetmiştir. Kişi nasıl ki bu hayvanları evcilleştirebiliyorsa nefsinde

⁷⁸ Annemarie Schimmel, İslam'ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999,s.129

eğitebilir ve onu dizginleyebilir. Bu yolda izlenen ilk yöntem oruç ve uykusuzluktur. Sufi adabının üç unsuru nefis terbiyesi için önemlidir. Bunlar: “ killet-i taam, killet-i menam, killet-i kelim yani az yemek, az uyumak ve az konuşmak” tır.⁷⁹ Ancak bunları eksiksiz yapan salık bile nefse karşı oldukça uyanık olmalıdır. Çünkü nefis yapılan bu terbiyeden de hoşlanabilir yani bundan da beslenebilir:“ Nefsin sağ elinde tesbih ile Mushaf vardır, yenisindeyse hançer ve kılıç gizlidir.”⁸⁰

Bu sebeple bu yolu seçen mutasavvıf nefsin ne istediğini ve ne istemediğini çok iyi bilmeli, nefisini çok iyi tanımalıdır.

Elif Şafak romanlarında “nefis” benlik olarak çıkar karşımıza ve birçok romanında görülen bir kavram olma özelliği gösterir.

Baba ve Piç romanının Banu Teyzesi, Kazancı ailesini en büyük kızıdır. Diğer aile üyelerinden farklı olarak dini bütün biridir. İbadet konusunda da evde otorite konumundadır. Ancak yaptığı ibadetlerin yetersiz olduğu ve nefsinin onu yönettiği düşüncesiyle nefisini tamamen öldürmek için“Maddi ve dünyevi her şeyden elini eteğini çekerek, kendini tümüyle Yaradan’ın hizmetine adamaya” karar verir. (s. 77) Bu sebeple daha çok ibadet ederek “ve eskiden dervişlerin yaptığı gibi bütün dünyevi kibirleri terk etmeye hazır olduğunu ilan edecek kadar ileri gitmişti.” (s.77) Banu Teyze’nin nefis terbiyesi dervişlerinkinden biraz farklıydı ama “Ne yapabiliirdi ki, ortopedik özel yatakta yatmasa sırt ağrısından duramazdı. Fakr-ı mutlak mertebesine ortopedik yatağından vazgeçmeden varacaktı.”(s. 78) Banu Teyze’nin amacı ne kadar aciz olduğunun farkına varmak yani fakr-ı mutlak mertebesine yükselmektir. Ancak bunu onaylamayan diğer Kazancı ailesi üyeleri Banu Teyze’ye “ Hem derviş dediğin evvela nefisini öldürür. Bir de sana bak, safi nefis!”(s.78) derler. Ancak Banu Teyze yine de yılmaz ve ...“ Ahdım olsun ki nefsimle mücadele

⁷⁹ Annemarie Schimmel, a.g.e, s.130

⁸⁰ Annemarie Schimmel,a.g.e, s.131

edeceğim ve onu yeneceğim.” (s.78) diye cevap verir. Evdekilerin karşı çıkmasına aldırmadan bu kararına sadık kalan Banu Teyze kırk günlük bir çileye başlar. Kırk gün boyunca ekmek ve sudan başka hiçbir şey yemez ve bütün vaktini ibadetle geçirir.

Elif Şafak’ın otobiyografik romanı Siyah Süt’te Elif Şafak yazdığı romanların öznesi olarak kendini gördüğünü ifade eder yani nefsi oldukça şımarıktır burada ona yol gösteren iç seslerinden birisi olan Can Derviş Hanım, Elif Şafak’ın ruhani, içsel yönünü yönlendiren bir içsestir. Bu konuda da ona şu şekilde yol gösterir. Hiçbir şey Allah’ın izni olmadan gerçekleşmez ona göre. Yazdığı yazacağı romanların da Allah tarafından yazdırıldığını anlatır:

“Demem o ki, Allah istemezse yaprak bile kıpırdamaz bu âlemde. Hal böyleyken nasıl hâlâ “özne benim” diye iddia edebiliyorsun? O istemeseydi yazma kabiliyetin olabilir miydi hiç? O istemese nasıl vücuda gelir o romanlar, hikâyeler, yazılar?”(s.75)

“Benlik” ya da “ben” kavramı en çok tasavvufta çıkar karşımıza. Öldürülmesi yani terbiye edilmesi, yola gelmesi amaçlanan, Allah’la kulu arasına giren, dünyayı ve kendisini herkesten ve her şeyden çok seven bir benlik söz konusudur. Bu benliği yenmek ve Allah’a ulaşmak gayedir. Bu gaye uğruna nefis manevi terbiye almak zorundadır. Aşk romanının Çömez’i bu konuda oldukça dertlidir çünkü tasavvuf eğitiminde kişilerin nefisini eğitmek için onlara ağır gelen işler yaptırılır. Bu ağırlık maddi değil manevi bir ağırlıktır. Tekkeye gelen varlıklı insanlara ilk olarak tuvaletleri temizleme görevi verilmesi buna örnektir:

” Gaddar adam! Onun zoruyla her gün it gibi çalışıyorum. Bu işkencenin adına nasıl “manevi terbiye” diyorlar, bir anlayabilsem! Yağlı tabakları yıkamanın, yerleri ovmanın neresinde maneviyat olabilir ki? (s.83)

Çömez, nefis terbiyesi için her tekke erbabının geçtiği yollardan geçer. Çileye girer, Çömez. Çile en zorlu tasavvuf sınavıdır. Nefsini öldürmek için yapılması şarttır. Kırk günlük bir perhiz, hem beden hem ruh için.

“Bu zaviyedeki ilk kırk günümü ufacık, basık ve karanlık bir hücrede geçirdim. Ne yayılabilir ne doğrulabilirsin. Ne sağına ne soluna dönebilirsin. Sürekli diz üstü hazır vaziyette oturmak durumundasın.” (s.114)

Çömez’in bu basık hücreye alınmasındaki amaç onu nefsinden kurtarmaktır. Bu nefsten kurtulmak için yedi mertebeden geçilmesi gerekir Aşk romanının kahramanı Mevlana Celaleddin-i Rumi bu mertebeleri şu şekilde sıralar:

“İlk merhalenin adı Nefs-i Emmare, yoz, ham ve daima başkalarını suçlayan nefis merhalesi. Ne yazık ki pek çok insan ömrü boyu bu merhalede takılıp kalır... Ol kişi ne zaman ki nefsinin arızalarını, takıntılarını, hatalarını, ayırt eder ve düzenlemeye niyetlenir, işte o zaman içsel bir yolculuğa çıkar. Bundan böyle gözleri dışarıya değil kendi içine çevrilir. İşte bu safhada nefis, Nefs-i Levvame olur. Üçüncü mertebede kişi biraz daha pişer. Nefs-i Mülhimeye erişir. İlham alan olduğundan kişi dünyada gördüğü her şeyden ve herkesten esinlenir. Nasibiyse ilim şehrine adımını atar. Zaman zaman kabz yani sıkılma ve daralma zaman zaman da bast yani genişleme ve ferahlama getirdiğinden gönle hoş gelecek kadar güzeldir bu makam... Buradan öteye geçmeyi başaran kişi İlim Şehri’ni kat eder ve Nefs-i Mutmaine safhasına ulaşır. Artık nefsi eskisi gibi değildir tamamen değişmiştir. Bu sebepten ona Tatmin Olmuş Nefs denir. Gözü doymuş, gönlü değişmiştir... Buradan ötesi tevhid şehridir. Son üç mertebeye kemal mertebeleri denir... Ve onlar, Allah kendilerini hangi hale sokarsa soksun, mesut, munis ve müteşekkirdir. Son üç safhadan ilkinde Nefs-i Raziyye erdiklerinden dünyevi meselelere aldırılmaz, aldanmazlar.

Sonraki makam, Nefs-i Marziye’dir. Bu safhadan Allah razı nasıl görüldüğüne dair malumatımız sınırlıdır.” (s.211-212) olduğu için ona Razi Olunmuş Nefs denir. Yedinci ve sonuncu makamda kişi Nefs-i Kamileye ulaşır. Burada ayrı bir benlik zannı toz duman olur. Ama bu makamı bilen, bilse de hakkında konuşan olmadığından oradan bakınca âlemin

“Korkma! Aşkta yok olunca zahiri tarifler, zihinlerdeki kategoriler buhar olur, uçar. O noktadan itibaren

“ Ben” diye bir şey kalmaz. Tüm benliğin olur koca sıfır. Orada ne şeriat kalır ne tarikat, ne marifet. Sadece ve sadece hakikat...” (s.231)

Aşk romanında nefsin işlendiği tek kahraman Mevlânâ değil, moden zamanların sufilerine sembolize eden kahraman, Aziz Zahara da nefis kavramını konuşanlardandır. Sufileri kullanmak için aralarına sızan Aziz Zahara, tekkede öyle günler geçirmiştir ki “ sadece bir araç olan şeyin gün gelip “amaç” olacağını” (s. 284) tahmin edememiştir. Aziz Zahara, “onlarla tanıştıktan sonra “ben” diye bir şey kalma” mıştır. (s. 284)

Sufilik yoluna ilk adımı bu şekilde attığını anlatan Aziz Zahara, yolun sonundan benliğinden kurtulmuş gerçek huzura kavuşmuştur.

Yine Aşk romanında benlik ve tasavvuf ilişkisi en güzel şu satırlarla anlaşılır: Sufiliğe merak salan kişi evvela kalabalık içinde yalnız kalmayı öğrenmeliydi. Sonra da kendi içindeki:

“ Dünyada bir ben varım!”

Sonra: “ Bende bir dünya var!”

Ve en nihayetinde: “ Ne dünya var, ne ben varım!” (s.289)

Tasavvufta çıkılan yolun sonunda kendini bırakmak ve Allah’a sarılmak esastır. Bu da benliğini kaybetmekten yani fenadan geçer.

2.5.10. Ayna

Aslı Farsça “âyine” olan ayna, karşısındaki şekli ve renkleri gösteren madenî levha veya arkası sırlı düz cam olan eşyadır. Ayna, mecâzi olarak, bir nesneyi veya bir hali aksettiren ve göz önünde canlandıran şey, kavram ve hal manasında da kullanılmıştır.

Eski inanişe göre, insanların reflekslerini gösteren aynaların güçleri vardır. Bu inanişe göre eğer odada biri ölecek olursa bütün aynaların üzeri örtülmelidir aksi

takdirde ruh aynaya hapsolür, ölümden sonra da oradan kurtulamaz. Bu inanışa göre cinler ve doğüstü yaratıklar aynalardan görünmez. Ayrıca aynalar tılsımlıdır ve şeytani güçlere karşı koruyucu nitelikler gösterir. Japon kültüründe de özel anlam taşıyan aynalar Güneş Tanrısını ifade eder. O sebeple Japonya’da aynalar, inci ve kılıçlarla süslenmiştir. Aynayı Bakire Meryem’le de ilişkilendirirler Meryem, Allah’ın ve İsa’nın görüntüsüdür. Ayrıca, Jakob Böhme için bütün varlıklar, Tanrı’nın bir göstergesidir, yani yansımasıdır. İslam Mistiği Rumi’ye göre aynalar kalbin sembolüdür. Bu sebeple her zaman temiz olmaları gerekir. Birçok kültürde de aynaların kırılması ya da kırılması uğursuzluk hatta ölüm getirir.⁸¹

Tasavvuf ta ise ayna, bazı kavram ve unsurların sembolü olmuştur. Vahdet-i vücûd, eşyanın ve insanın mahiyeti, yaratılış ve tecellî gibi kavramlar izah edilirken ayna sembolü kullanılmıştır. “Mistisizmin özünü ifade etmeye en uygun simge aynadır. Ayna manevi tefekkürün en dolaysız simgesidir; çünkü öznenin ve nesnenin birliğini temsil eder.”

Tasavvufta ayna “tecellî-gâh”tır. Yani, sevgilinin görüldüğü, kendini gösterdiği yerdir. Tüm âlem, âlemdaki eşyanın, yaratılmışın her biri, insan, insan-ı kâmil, mümin, insanın gönlü, kalbi Allah Teâlâ’nın mazharıdır; görüldüğü yerdir; yani aynasıdır. Nasıl ki insan nasıl görüldüğünü görmek için aynaya bakar, Allah da büyüklüğünü görmek için yarattıklarına bakar. Yarattıkları onun aynasıdır.

Elif Şafak da romanlarında ayna kavramını kullanmıştır. Ancak bu kullanımların tasavvufî olduğunu söylemek zordur. Daha çok kahramanların ruh hallerinin yansıması olarak görülür. Pinhan romanında olağanüstü yetenekleri olan küçük, topal kız Nevres’in içi kötülükle doludur. Bu kötülük ondaki insani duyguları da yok etmiştir. Nasıl ki Nevres hislerini kaybettiye ya da hiçbir şey hissetmiyorsa ”Eline küçük yuvarlak aynayı alıp dikkatle kendine baktı. Aynaya dokunduğunda nasıl parmaklarını hissetmiyorsa... Yüzüne dokunduğunda da hissetmiyordu.”(s.104) Bu tamamen Nevres’in ruh haliyle ilgilidir. Diğer insanlardan birçok yönden farklı

⁸¹ Hans Biederman, Dictionary Of Symbolism(çev: James Hulbert), Newyork, Fast On File Publication, 1992, s.222

olan Nevres'in bu farkını illa ki aynayla ifade edilmesi, anlatıcının aynaya yüklediği anlamla ilgilidir.

Ayna kavramının kullanıldığı bir diğer roman da Şehrin Aynaları'dır. Bu romanda ayna bir benzetme aracı olarak kullanılır. Tüm yaratılmışların rol aldığı kocaman bir tiyatro sahnesine benzetilir dünya.

“Her tiyatro sahnesi büyük bir aynaydı, izleyicilere tutulmuş ve her ayna büyük bir tiyatro sahnesiydi, hayatın göbeğine kurulmuş.”(s.173)

Tasavvufta ayna aslında zıtlıkları ifade eder. Varlık ve yokluk, birlik ve kesret birbirinin aynasıdır. Bu zıtların birbirini doğurduğu felsefine götürür bizi. Araf'ta aynanın zıtlıkların sembolü olduğu ifade edilir: “Bütün aynalarda olduğu gibi burada da sağ solda, sol sağdadır. Yani *cennet* aslında *cehennem*dir.” (s.221)

Ayna kavramının kullanıldığı diğer bir roman ise Aşk'tır. Burada birbirine ayna olan iki kişiden bahsedilir. Biri Mevlânâ Celaleddin-i Rumi diğeri ise Şemsi-i Tebrizi'dir. Yani Mevlana için ayna, onu akseden, onu yansıtan Şems'tir: “Her Peygamberin verdiği öğüt aynıdır: Sana ayna olacak insanı bul! İşte o ayna benim için Şems'tir.(s.240)”

2.5.11. Dört Kapı

Tasavvufta dört kapı mevcuttur. (Ancak bazı kaynaklarda bu bazen üç kapı olur⁸²) Bunlar: Şeriat, tarikat, hakikat ve marifettir. Tasavvuf bu dördünün toplamıdır ve biri olmayınca diğeri de bir tamamlama arz etmez. Şeriat: İslam diniyle ilgili kurallar bütünüdür. Tarikat: Bir mürşid gözetiminde zikir, rabıta gibi ibadetleri yerine getirmektir. Hakikat: Her yerde ve her şeyde ilahi kudreti görebilmektir.

⁸² Annemarie Schimmel, İslam'ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999,s.115

Marifet: Hakikate erdikten sonra verilen ilimdir. Bu ilim gizliyi bilmek için verilir. Yani İlm-i Ledünnidir.⁸³

Elif Şafak'ın romanlarında tasvavfutaki bu dört kapıya sadece Aşk romanında rastlanır. Bunu da Şems-i Tebrizi'nin ifadelerinden okuruz:

“Şeriat kandil gibidir,” dedi Şems-i Tebrizi. “Nuruyla aydınlatır. Ama unutmamalı ki kandil karanlıkta önünü görmeye yarar. Şeriattan sonra tarikat gelir. Tarikattan sonra marifet. Marifetten sonra hakikat! Şayet ana istikamet unutulur ve insan şeriatı araç değil amaç sayarsa, o kandilin ne faydası kalır?” (s.75)

Dört kapıyla ilgili görüşlerini ifade eden tek kahrman Şems değildir. Aynı zamanda sufilerin bakış açılarına şiddetle karşı çıkan ilim ehli de dört kapıyla ilgili görüşlerini söyler. Onlara göre bu dört kapı “sade suya tirit bahane”dir:

“Bir de çekinmeden diyorlar ki, “Dördüncü kapıya varanı birinci kapının kuralları bağlamaz. Hakikat ehli, şeriatın kaidelerine uymak zorunda değildir.” Hoppala! Yüce mertebeye ulaştıklarını zannediyorlar öyle mi? Sade suya tirit bahane! İçki içmek, raks etmek, musiki aleti çalmak, şiir yazmak, resim yapmak... Onlara göre dini vecibelerden daha önemli. Sürekli vazedip duruyorlar, “madem İslam'da rütbe yok, herkesin Allah'ı kendine göre bulmaya hakkı var,” diyorlar. (s.193)

Yine Aşk romanında dört kapının insanın ruhsal gelişimini ya da nefis terbiyesini hangi aşamalardan geçirdiği de ifade edilir. Bu ifadelerin aynısına Annemarie Schimmel'de de rastlamak mümkündür.⁸⁴ Buna göre:

“ Şeriat der ki seninki senin, benimki benim. “ Tarikat der ki: “seninki senin, benimki de senin.” Marifet der ki: “Ne benimki var ne de seninki.” Hakikat der ki: “Ne sen varsın ne de ben.”(s.230)

⁸³ Mahir İz, Tasavvuf, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1990

⁸⁴ Annemarie Schimmel, İslam'ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999,s.116

2. 6. ELİF ŞAFK'IN ROMANLARINDA MÜSLÜMAN

TOPLUMLARA AİT MİSTİK ÖĞELER

2.6.1. Elif Şafak'ın Romanlarında İslamî Kaynaklı Mistik Öğeler

2.6.1.1. Cin

Sözlükte “örtmek, örtünmek, gizli kalmak” anlamındaki “cenn” kökünden türeyen bir isim olup tekili olan cin “örtülü ve gizli şey” manasına gelir. Duyularla idrak edilemeyen, insanlar gibi şuur ve iradeye sahip olan, ilahi emirlere uymakla mükellef olan varlık türüdür.⁸⁵ Bütün dinlerde varlığına inanılan “cin”in Eski Yunancadaki karşılığı “*daimon*” dur ve putperestlerin tapındıkları tanrılara da bu isim verilmiştir. Kitab-ı Mukaddes ise şeytanın yönetimi altına girdikleri inancıyla “günah işlemiş melekler” olarak adlandırmıştır. Hıristiyanlığa göre Şeytan isyan ettikten sonra bazı melekler, Tanrı'nın onlara gökyüzünde verdiği görevleri bırakarak yeryüzüne inmişlerdir. Bu olay Nuh Tufanı öncesine denk gelir. Tanrı'ya isyan eden bu melekler, bu davranışlarıyla şeytanın yanında yer almış oldular. Tanrı'nın emirlerine uymayan melekler, yeryüzünde erkek şeklinde dolaşmaya başladılar böylece kadınlarla beraber oldular. Nuh Tufanı gerçekleştiği zaman bu melekler alçaltılmış şekilde göğe döndüler işte bunlar “cin” taifesini oluşturuyordu. Bunlar artık somut olarak görünmeseler de hâlâ çeşitli şekillerde insanlara yaklaşırlar. Hıristiyanlığa göre cinler insanın içine girebilir dolayısıyla modern dönem sinema filmlerinde de sıkça görüldüğü üzere “cin çıkarma” işlemi mevcuttur.

⁸⁵ Ahmet Saim Kılavuz, İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, c.5, s.8

İslam dinine gelince, bu dinde de “cin” kavramı net ayetlerle mevcuttur. Kur’an’a göre cinler ateşten yaratılmışlardır. “Cinleri de daha önce dumansız ateşten yaratmıştık.” (Hicr/ 27)

Cinler de tıpkı insanlar gibi, doğar, yaşar ve ölürlür. Erkek ve dişilikleri de mevcut olduğu için evlenip çocuk sahibi olurlar. Allah’ın insanlara indirdiği kitaptaki her şeyden onlar da sorumludur. İnsanlara gönderilmiş olan Hz. Muhammed aynı zamanda onların da peygamberidir. İnsanlar gibi yaşadıklarının hesaplarını verirler, sonunda cennet ya da cehenneme giderler:

“Andolsun biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir. (A’raf/ 179)

Hatta Kur’an-ı Kerim’in bir ayetine göre şeytan da cinlerden biriydi:

Hani biz meleklere, “Âdem için saygı ile eğilin” demiştik de İblis’ten başka hepsi saygı ile eğilmişlerdi. İblis ise cinlerdendi de Rabbinin emri dışına çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da İblis’i ve neslini, kendinize dostlar mı ediniyorsunuz? Hâlbuki onlar sizin için birer düşmandırlar. Bu, zalimler için ne kötü bir bedeldir! (Kehf/50)

Bütün bu benzerliklerin yanında insanlardan ayrılan yönleri olduğuna da inanılır: Uzun ömürlü olduklarına dolayısıyla, fal, büyü gibi olağanüstü yetenek gerektiren durumlarda onların hafızalarından yararlanıldığına inanılır. Bazı kaynaklar, cinlerin yemek kokularıyla veya kemik vb. yemek artıklarıyla yahut hayvan dışkılarıyla beslendiğini naklederse de tercih edilen görüşe göre kendilerine özgü bir tarzda beslenirler. Yine kaynaklara göre cinler insan kılığına ya da herhangi bir canlı kılığına girebilir. Dünyanın farklı yerlerinde özellikle harabelerde,

çöplüklerde, mezarlıklarda ve denizlerde yaşadıklarına inanılır.⁸⁶ İstedikleri zaman görülebilir olduklarına ve istedikleri şekillere girebildiklerine, çok hızlı hareket edebildiklerine inanılır. Gelecekle ilgili verdikleri bilgilere itibar edilmemelidir çünkü İslam inancına göre gaybı ancak Allah bilir, dolayısıyla gelecekle ya da gaybla ilgili bilgi sahibi olmaları imkânsızdır. .

Halk arasında ecinni, pir, iyi saatte olsunlar gibi sözcüklerle anılmaktadırlar. İşlerini geceleri yaptıklarına inanılır, eşik, hamam, mezarlık gibi yerlerde toplandıklarına inanılır. Bunlarla ilgili birçok hurafe de türemiştir. Muzip oldukları için işleri bozup yaptıklarına, kızdıranları çarptıklarına, inanılır. Bu tür olayların tedavisi için cinci hocalara gidilir ve “cin çıkarma” işlemine benzer törenler yapılır.

Çok eski inanışa göre de cinler, deniz diplerinde yaşar, insanlara âşık olabilir, onlarla evlenebilir, âşık oldukları kişiyi elde edemezlerse o kişinin ölümüne sebep olabilirler.⁸⁷

Elif Şafak’ın bütün romanlarında “cin” kavramına rastlamak mümkündür. Romanlarının kurgusunda çok önemli bir yere sahip olan bu kavram çeşitli şekillerde kullanılmasıyla beraber benzer özellikler gösterir. Bazen iyi bir cin, bazen muzur, bazen de kötü bir cinle karşılaşılması mümkündür. Çeşitli yetenekleri vardır bu cinlerin. Geçmiş çok iyi bilmeleri fal bakan kahramanlar için bir nimettir. İstedikleri kişinin kılığında dolaşmaları oldukça ürkütücü ve bazen herkes tarafından görülebilmeleri olağanüstüdür. Bir muska ya da bir çuvaldızla emir altına alınmaları halk arasındaki yaygın inanışlardan beslenildiğine işaret etmektedir. Kahramanların hemen hemen hepsi çarpılmaktan korkar, cinlere karşı en savunmasız olanlarıysa doğum yapmış loğusa kadınlardır ki, onların zayıf anlarını kollamakta üstlerine yoktur.

⁸⁶ Ahmet Saim Kılavuz, a.g.m.

⁸⁷ Hans Biederman, Dictionary Of Symbolism(çev: James Hulbert), Newyork, Fast On File Publication, 1992,s. 375

İlk olarak Pinhan romanındaki kahramanların cinlere bakışını, onlarla ilgili inanışlarına rastlanmaktadır. Topal kız Nevres, kıyametin habercisi Ak Karınca Erda'yı görünce şunları ifade eder:

“Ak karınca çıkma karşıma
Sakın yaklaşma ebemkuşağına
Cinlerin ayağına basarsın sonra
Çarpık çurpuk olursun sonra”(s.70)

Cinler tarafından çarpılmaya olan inanç ve korkuyu bu dizelerde görmek mümkündür.

Pinhan romanında Akrep Arif Mahallesinin başında yedi vardır. Bu kadınlar, öncelikle “Her yeni doğan perizad bebeğin başınd üç gün nöbet tutar, hem bebeklere hem de loğusalara dadanan cinleri savarlardı.” (s. 88) bu cinleri savmak için üç gün üç gece uyumazlar, devamlı tetikte bekleyerek ”ciğer söken kan emen, zulmü keyif edinen Pirelik’e, Pirebok’a, Alkarısı’na meydan okurlardı. “(s.88) Onları cinlere karşı müdafa ederler. Dolayısıyla doğum yapan kadınlar ya da doğan her bebek, varlığını ve sağlığını bu kadınlara borçludur bu sebeple de “onlara saygıda asla kusur etmezlerdi.”(s.88)

Alıntıdan da anlaşılacağı gibi Pinhan romanında dikkat çeken ve diğer birçok romanında da rastlayacağımız en tanıdık cin “alkarısı”dır. Toplum tarafından da bilinir bu cin. Doğum yapan kadına ve yeni doğmuş bebeğe zarar vermek için uğraşan cindir.

Akrep Arif Mahallesinin yedi kadınından biri olan İsmihan Kadın’ın sahip olduğu, emri altına aldığı cinleri vardır. Bunlardan biri oldukça kötüdür. İsmi “Kepoz” olan bu cin, İsmihan Kadın’dan nefret etmektedir ancak, bileğine taktığı çuvaldız onu esir etmiştir. Nevres, gaybtan gelen sesle yani ölmüş olan Nakş-ı Nigar’la konuştuktan sonra mahalle için yapabileceği en büyük kötülüğün ne olduğunu anlayamaz ancak: “gözleri onun sol bileğine takılır takılmaz, ne yapması gerektiğini, Nakş-ı Nigar’ın neyi kastettiğini bir çırpıda anlayıverdi...”(s.197) Nevres bu kötülüğü aklına koymuştur: “Başını geriye atıp, gülümsedi. Gözlerindeki

eciş bücüş siyah gölgeler, sevinç nidaları ile ayaklandılar.”(s. 197)) Bu ruh haliyle her defasında bir kılığa giren” Kepoz’u hemen tanır. Kepoz bu sefer derviş kılığına girmiştir. Nevres yüreğindeki bütün kötülükle Kepoz’a doğru yürür. Kepoz ise “ donuk gözlerle topal kız çocuğunu seyrediyordu; adeta kendini tamamıyla ona teslim etmişti. “(s.197)

Ancak Nevres, önceki gün yedi kadından biri olan Şebgir Kamer’den dış kirası almıştır. Bu dış kirası Nevres’e engel olsun diye verilmiştir adeta çünkü içinde kötülükten başka hiçbir şey olmayan bu küçük kız Kepoz’u bırakıp bırakmamak konusunda bir an tereddüt eder. Zorlu bir iç mücadeleye girer. Dış kirası bir halkadır. “Halkadan yayılan bir kuvvet vardı ve bu kuvvet onu geri çekiyor; yolundan ediyordu. Gümüş halkanın “ sakın ha!” der gibi bir hali vardı. “(s. 198) Ancak Nevres yasakları ve kötülüğü seven bir çocuktur. Yapacağı kötülükten vazgeçmemek için “kendi kendine bütün bunları daha evvel, çok daha evvel tecrübe ettiğini fısıldadı. “(s. 198) Bütün bunları daha önce başka başka hayatlarda ve rüyalarda yaşamıştı. Daha önce yaşadığına göre bir daha yaşamaya karar verir. Bunlarında rüyadan farksız olduğuna kanaat getirir. Bu kötülüğü yapmaya karar verir:

“Nevres, kararlılığını gösterebilmek için, Şebgir Kamer’in verdiği dış kirasını uzağa fırlattı. Ona ihtiyacı yoktu. Ve sonra öne doğru atılarak, bir hamlede, hâlâ şaşkınlıkla ona bakmakta olan Kepoz’un sol bileğindeki çuvaldızı çıkardı.”(s.198)

Nevres, küçük yaşta annesini kaybetmiş daha sonra babasının sarhoşluklarına ve dayaklarına maruz kalmış, içindeki tek duygu “nefret” olan, mistik yetenekleri olan bir kız çocuğu. Tüm bu özellikler göz önüne alınırsa Kepoz’u serbest bırakması şaşırtıcı değildir.

İsmihan Kadın’ı ve emri altına aldığı cinlerini herkes tanır. Bu cinlerinden dolayı ona hem saygı duyarlar hem de ondan korkarlar. Çünkü “İsmihan Kadın’ın beddualarının tuttuğu, onu gazaba getirenlerin çarpık çurpuk kalıp, bir daha da olmadıkları tecrübe ile sabitti.” (s. 207)

İsmihan Kadın'ın, Kepoz'dan başka iki cini daha vardır. Kişniş ve Karakura. Nevres, Kepoz'u serbest bırakır ancak İsmihan Kadın'ın bundan haberi yoktur. "Kişniş" ve "Karakura" İsmihan Kadın'ın omuzlarına çökerek beklemeye koyulurlar. İsmihan Kadın, Kepoz'un olmadığını düşündükçe sıkılmaktadır: "Kepoz'un yokluğu bu sıkıntıyı daha da artırmaktaydı. Vaktinin azaldığını bildiği için hızla düşünmeye devam etti." (s.209) Mahallenin başına gelecek felaketin bu olup olamayacağını düşünür. Mahalleyi bu felaketten nasıl kurtarabileceğini düşünür. "Belki de öfkeyi öfke ile dindirmek demek, mahallenin parçalanmışlığını parçalanmışlıkla dindirmek demektir."(s. 209)

Tüm bu düşünceler içinde İsmihan Kadın, Kepoz'un yokluğunun hayra alamet olmadığını anlar. Karakura ve Kişniş'i de serbest bırakmaya karar verir:

"İsmihan Kadın Kişniş ve Karakura'ya dönüp öyle acı, öyle derin bir mânâyla baktı ki, iki cini de ne demek istediğini anlayıp korkuyla geri sıçradılar. Ama inatçıydı İsmihan Kadın. Onun dillere destan inadını en iyi cinleri bilirdi. İki cin itiraz etmeden, senelerdir omuzlarından ayrılmadıkları bu yaşlı kadınla vedalaştılar. Sonra el ele tutuşup bâd-ı şahbazı da yanlarına katarak pencereden çıkıp gittiler."(s. 210)

İki cinini gönderdikten sonra İsmihan Kadın Kepoz'u beklemeye koyulur. İsmihan Kadın: "... Bütün hazırlıkları tamamladıktan sonra, çivit mavisini gözlerini odanın kapısına dikip, kollarını iki yana açarak Kepoz'u beklemeye koyuldu." (s.210) Çok geçmeden Kepoz gelir, cinlerin istedikleri kılığa girebilme yetenekleri, Kepoz'a İsmihan Kadın kılığına girmesine müsaade etmiştir: "İki İsmihan kadın bir müddet birbirlerine baktılar. Tek farkları göz renkleri idi. Hangisinin hakiki İsmihan Kadın olduğunu bir tek çivit mavisini ele veriyordu."(s. 210) İsmihan Kadın Kepoz'un onun üzerine gelmesine engel olmaya çalışmaz:

"Senelerin tutsaklığının hesabını sorup, intikam şarabını bir dikişte içmek için sabırsızlanan Kepoz, içlerine karınca ölüleri, yıldız tozları ve kan pıhtıları dolmuş tırnaklarını çıkartıp, yürüdü. Attığı her adımda ahşap ev zangırdadı. İsmihan Kadın hiç kıpırdamadı. "(s. 210)

Cin kavramının karşımıza çıktığı bir diğer roman ise Şehrin Aynaları'dır. Yine bu romanda mistik bir karakter olan Yaşlı'nın iki cine sahip olduğu görülür. Bu iki cin Pinhan'daki Kepoz'dan farklı olarak, kötülük değil muziplik yaparlar. Yaşlı'nın yaptırdığı doğum esnasında bu iki cinin muziplik yaptığına ve daha sonra Yaşlı tarafından bir cezaya çarptırıldıklarına şahit olunur. Bu cinlerin dikkat çekici olan özellikleri ise isimleri: Eceg ve Gündüz yani aslında gece ve gündüz. Bu iki cinin de Pinhan'daki diğer cinler gibi yine çuvaldızla boyunduruk altında tutulması ise halk arasındaki yaygın inançtan kaynaklanmaktadır. Yaşlı'nın yaptırdığı doğum esnasında orada bulunan kadınlar, kırk kez tekrarlamaları gereken duayı okumaya alışmaktadırlar. Eceg ve Gündüz, doğum sırasında: “Onlar inatla ve sabırla kırka varmaya çalışırken, Yaşlı alçak sesle, tek bir dua okudu.”(s. 39) Bu dua melekleri yardıma çağırmak içindir ama “biri geceye öteki gündüze öykünen iki cinini selamlamayı da unutmadı.” (s. 39) Bu iki cinden:

“Birinin ismi Gece idi; ama o kendisine Eceg diye seslenilmesinden hoşlanırdı. Ekseriya, bir çaputu belden aşağısına sımsıkı dolayarak aslını saklamaya çalışır; omzuna ipek bir şal atıp gözlerine sürme çekerek, kat kat etekler giyip saçlarını çiçeklerle süsleyerek kadın kılığında dolaşırdı.”(s.39)

Diğer cinin adı ise aslında “Züdnüg”dür. Ama kendisinin Gündüz diye tanıtır. Vücudu mavi ve beyaz renklerden oluşmaktadır. Üst tarafı mavi, alt tarafı ise beyazdır. Bu cinde muziplik yapmaktan hoşlanır. Kötü niyetli değildir dolayısıyla kimseye zarar vermez: “muziplik olsun diye, yoluna çıkan insanların sırtlarına okkalı bir şaplak indirir, ayakkabılarını ters giydirir ya da saçlarını çekip kaçardı.”(s.39) İsmihan Kadın gibi Yaşlı da cinlerini çuvaldızla esir etmektedir. Ama Yaşlı'nın cinlerinin çuvaldızı boyunlarındadır. Bu cinlerin serbest kalması ise karşısındaki çuvaldızının çıkmasına bağlıdır. Dolayısıyla birbirlerini serbest bırakabilirlerdi ancak: “birbirlerine zerre kadar itimatları olmadığı için böyle bir ihtimal söz konusu değildi.”(s. 39)

Yaşlı'nın yaptırdığı doğum sırasında bu iki cinin muziplikleri görülür. Sekizinci çocuğunu doğurmaktadır, bu kadının doğumu esnasında “muziplikleri tutan

Eceg ve Gündüz, onun saçlarını, az ötede kaval çalan genç kızın saçlarına bağlamışlardı.”(s. 40) Bu muziplik her ikisinin de Yaşlı’dan ceza almasına sebep olur. Bu ceza ilk bakışta zor görünmese de Eceg ve Gündüz bu cezayı çekerken çok zorlanmışlardır.

“... Nasıl bir cezaya çarptırıldıklarını görmeye çalışmışlardı Yaşlı’nın sırlarını ele vermeyen, camgöbeği gözlerinde. ... Birkaç gündür, olabilecek en kötü, en ağır cezaları düşünüp durdukları için, Yaşlı’nın verdiği cezayı pek hafif bulmuşlardı. Hiç nazlanmadan, ormanın ortasındaki asırlık ağacın kovuğuna girip, kendilerine uzatılan aynaları ellerine almışlardı. ... Topu topu üç gün üç gece dişlerini sıkıp. Bakanı değil de berikini gösteren aynalarda birbirlerinin sûretini görmeye katlanacaklardı. O daracık kovukta yüz yüze oturacakları için, aynadan gözlerini kaçırdıkları her an gene birbirlerini görmek zorunda kalacaklardı. (s. 41)”

Mahrem romanında Nazar Sözlüğü’nün diğer maddeleri gibi cin de görmek ve görülmekle ilişkilendirilmiştir, cinlerin insandan önce yaratıldığına dair bilgi de verilmiştir:

” Cin: Kur’an-ı Kerim’e göre cin Hz. Âdem’den bin yıl önce yaratılmıştır. Karabalçıktan yaratılan insan göze görünen varlıktır, Dumansız ateşten yaratılan cinse, göze görülmeyen. Cin tairesi bölük bölük, çeşit çeşittir. İçlerinden bazıları cinnet sebebidir.(s. 96)”

Cin kavramı Bit Palas romanında da karşımıza çıkar. Bu romanda cin kavramını kurguda etken bir özne olarak değil de sadece masal tadında anlatılan bir nesne olarak görüyoruz. Bonbon Palas’ın 5 numaralı dairesinde oturan Hacı Hacı, gelini tarafından şiddetle yasaklansa da torunlarına mistik masal ve öyküler anlatmakta ısrarlıdır, bu anlatımlarından birinde karşımıza Elif Şafak’ın romanlarında sıkça rastladığımız bir öge çıkar: Cin. Bu anlatıda cinlerin özelliklerine, türlerine, onlardan korunma yollarına, isimlerine, yaşamlarına, düğünlerine rastlıyoruz. Burada net bilgilerle beraber batıl inançların da varlığını gözlemlenebilir. Hacı Hacı’nın bahsettiği ilk cin: “Cinlerin padişahı vardır. Adına Beelzebub derler.”(s.262) Kaynaklarda “Beelzebub” olarak da geçen bu cin, Hz. İsa

dönemi Yahudilerinin kabul ettiği bir cindir ve cinlerin prensi olarak bilinir.⁸⁸ Hacı Hacı torunlarına cinlerin de insanlar gibi çeşitlilik gösterdiğini ”İyisi de var kötüsü de. Cin dediğin insan gibi, mümini de var, kâfiri de”(s.262) diyerek anlatır. Cinlerle ilgili bütün özelliklerden bahseder Hacı Hacı.

“Üç tür cin var: bir kısmı yılan yahut böcek biçiminde. Öbür türü rüzgâr yahut su biçiminde. Üçüncü tür ise insan biçiminde. En tehlikelisi de bunlar. Anlayamazsın hakikaten cin mi yoksa insan mı? Bunlar geceleri düğün yaparlar davullu zurnalı, sabaha kadar yer içer oynarlar. Geceleri cinlerin düğününe denk gelerseniz, hemen başını çevirin. Sakın bakmayın. Tuvalet falan kalkınca bismillah demeden adım atmayın. Eşiklere dikkat etmek lazım. En çok eşiklerde dururlar. Cinden uzak durmanın yolu bismillahsız iş yapmamak. Bismillahsız yaptınız mı, muhakkak gelir karışır bir yerinden.(s. 262)

Hacı Hacı, Elif Şafak romanlarına en çok konu olan Alkarısı’ndan da bahseder. Bu cin loğusa kadınlara ve onların bebeklerine zarar vermek için uğraşır. Hacı Hacı’ya göre “ En kötüsü Al Karısı”dır. Çünkü “yeni doğum yapmış kadına dadandı mı, maazallah bırakmaz yakasını.” (s. 263) Ondan kurtulmak ise oldukça zordur. Tam kurtuldu derken “Gece bir de bakmışsın tekrar gelmiş. Kundaktaki bebeği futbol topu gibi yuvarlayıp havalara fırlatır.”(s. 263)

Hacı Hacı, bir türden daha bahsettiği diğer cin türü ise Kara Koncolos’tur. Türk tarihinde “karaneme”ler veya “yek”ler olarak bilinen türü hatırlatır. Tanrı Erlik’in karanlık dünyasına mensupturlar. Yek, Uygurcada “şeytan” demektir. Hacı Hacı torunlarını bu konuda uyarır. Bu uyarı dikkate alan en büyük torun 7,5 yaşındaki dışarıda gördüğü yaşlı bir kadını Kara Koncolos zannaeder.

“ Bir de Kara Koncolos’a dikkat edeceksiniz. En zalimi o. Yaşlı kadın kılığına girip sokaklarda dolaşır. Köşe başlarını tutar. Köşeden geçmek isteyenlere sorular sorar: “ Nereden geliyorsun böyle? Nereye gidiyorsun?” der. Kara Koncolos’u

⁸⁸ M. Süreyya Şahin, İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, c.5, s.8

görünce muhakkak içinde “kara” sözcüğü geçen bir cevap vermek lazım gelir...”(s. 263)

Araf romanında ise yine cin kavramına rastlıyoruz. Hem aktif özne olarak hem de konuşmalar arasında geçen güncel bilgi olarak. Araf romanında cinlerle ilgili verilen bilgiler diğer romanlarda verilen bilgilerle örtüşür. Öncelikle “ dumansız ateşten yaratılanlar, adlı adınca “ cin” bilinenler”(s.194) olarak ifade edilirler. Cinlerin ateşten yaratıldığına dair ayetler de mevcuttur. Romanda bütün kültürlerde merak edilen bir konuya daha değinir. İnsan- cin ilişkisi nasıldır? Ya da var mıdır? Tüm inanışlarda cinler, insanlarla iletişime geçebilir yani aralarında bir ilişki vardır. Anlatıcı bunu insanlar arası diplomasiye benzetir “Diplomasinin temel kuralları insan-cin ilişkileri için de geçerlidir aslında” (s. 194) Diplomasinin oluşabilmesi için “ötekinin varlığının ayrı bir mevcudiyet olarak tanınması iki taraf arasındaki ilişkilerin gelişmesi açısından elzemdir.” (s. 194)

Cinlerin de insanlar gibi iyi ya da kötü olabileceklerinden bahseder. Kur’an-ı Kerim’den örnekler vererek açıklar bunu: “Bazıları adildir,” der, Kur’an, bazıları “başka türlü.”Kemlik de buradan çıkar zaten. İşin “adil” kısmından değil ama ille de “başka türlü” kısmından da değil.”(s. 194) Elif Şafak romanlarının çoğunda her iki türden de bahseder. Hem başka türlü olandan hem de adil olan kısmından. Ancak bu başka türlü olan cinler ya da iyi ile kötü arasında bir seçim yapması gereken cinler için “Şeytan bile cinler kadar sinir bozucu değildir. Malum kötüdür şeytan, tutarlıdır kötülüğünde” diye ifade edilir. Çünkü şeytan her zaman kötüdür. İnsan ondan iyi bir şey beklemeyi her zaman en kötüsüne hazırır ona karşı oysa cin hem iyi olabilir hem kötü. Nasıl davranacağını kestiremez insan. Cinlerin özellikleri belirsiz olmalarıdır. Hatta “Dişi cinlerin erkek cinlerden daha kaprisli, dolayısıyla daha değişken olduğu söylenir.(s. 194)”

Araf romanında karşımıza çıkan cin “başka türlü olan” kısımdandır. Bu cin, romanların hemen hemen hepsinde adı geçen Alkarısı’dır yani loğusalara dadanan cindir. Abed’in annesi Zehra, Boston’a oğlunu ziyarete gelir. Oğlunun eskiden gördüğü kabusları tekrar görmeye başladığını görünce çok endişelenir. Bu kabuslarda bir kadın vardır. Kadın gençtir. Zehra’nın anlattığına göre bu bir cindir.

Zehra evdekilere ““çok genç ve yeni evliyken bir cinle nasıl karşılaştığımı ve bu karşılaşmanın nasıl hâlâ karşılarına çıkmaya devam ettiğini” (s. 195) anlatır.

Olay konuştukları zamandan “Yirmi beş küsur yıl önceymiş, şubat ortası...”ymış. Zehra Abed’e hamiledir. Ancak cinlerin hamile ve loğusa kadınlara dadandıklarının farkında değildir. Bu şubat günü evde otururken birden kapı çalmış ancak “yabancılara karşı hep dikkatli olduğu halde nedense hiç tereddüt etmeden gidip kapıyı açmış.”(s. 196) Kapıyı açınca karşısında çok güzel siyah gözleri olan bir kadın görmüş “Elindeki çanak dilenci olduğunu gösterse de hiç öyle durmuyormuş.”(s. 196) Kadın iyi günler diledikten sonra konuşmaya başlamış “ Çok açım ve çok susuzum. Üç uzun gün, üç uzun gecedir ağzıma bir lokma girmedi.”Zehra kendisinden isteneni çok iyi duymakla beraber mihlanıp kalmış olduğu yerde...” çok güzel bir burnu olan dilenci kadının sivri bir çenesi varmış ama “burun ve sivri çenenin arasında ne ağız varmış ne de ağza benzer bir şey.” (s. 196) Ağzı olmayan bu kadının ağız kısmında “sadece koyu kızıl bir boşluk- her şeyi yutmaya hazır haris bir oyuk.” (s. 194) varmış. Ağzı olmayan kadın konuşmaya devam etmiş, yiyecek bir şeyler istemiş. Doğacak çocuğun da erkek olacağını ve ona istediği yiyeceği verirse erkek çocuğunun hayır duasını alacağını söylemiş. Ancak Zehra oldukça ürkmüş bu durumda kadın” içeri girmeye çalışır gibi eşiğe hamle etmiş. İşte tam o anda genç, toy bir kız olan Zehra panikleyerek refleksiyle kapıyı tutmuş, sertçe kadının yüzüne çarpmış...” (s. 196) Bu olaydan sonra Zehra olayı hemen unutmaya çalışmış ama ne var ki: “Abed göbeğinde, irkiltici biçimde ağza benzeyen koyu kızıl bir lekeyle doğmuş.” (s.196)

Olayı bu şekilde anlatan Zehra, itikadı ve batıl inançları güçlü olan bir kahramandır. Abed ise akademik kariyer yapıyor olmasına rağmen mistik güçlerin varlığına ve gücüne inanan bir kahramandır. Abed “ “...Cin bizi lanetlemiş, özellikle beni. Doğacak erkek evladı. Zehra benim tehlikede olduğumu düşünüyor.” (s. 196) diye açıklama yapar arkadaşlarına. Bu lanet Abed’in rüyalarına giren kâbus kadındır. “ Haa! Şu kâbuslarındaki kadın o mu?”(s. 196)

Araf romanında da yine cinlerle ilgili birçok bilgiye rastlanır. Zehra'ya göre cin, Abed'e gönlünden geçen zararı verememiştir. Bunun “geçmişte verdikleri sadakalardan ve kestikleri kurbanlardan kaynaklandığına” inanır. Yapılan bu iyilikler “cinin gücünü gözle görülür ölçüde azaltmış, yaşlanmasını engellemiştir.”(s. 197) Çünkü Zehra'ya göre yaşlı cinler, genç cinlerden çok daha güçlüdür. Üstelik dişi cinler de erkek cinlerden daha güçlüdür yani:” en beteri yaşlı dişi bir cindi.”(s. 197) verilen sadakalar ve kesilen kurbanlar Zehra'nın kapısına gelen cini gittikçe gençleştirmiş “Sadakalarla kurbanlar onu dişsiz bırakmıştı.” (s. 197) Ancak Abed, üniversite bursunu kazandığı gün, Zehra bir koç adamıştır. Bunu erteleyip durunca da cin, yaşlanmış ve güçlenmiştir. Dolayısıyla tekrar Abed'i rahatsız etmeye başlamıştır “her geçen gün Abed'in gecelerini ve kâbuslarını daha çok ele geçirmeye başlamıştı.(s. 197)”

Cinin bir kavram ve kahraman olarak karşımıza çıktığı diğer roman da Baba ve Piç'tir. Bu romanın falcı teyzesi Banu Teyze'nin kırk günlük çileden sonra bir muskayla kendine bağladığı biri iyi biri kötü iki cini vardır. Bu cinler: Ağulu Bey ve Şekerşerbet Hanım'dır. Arada muziplikler yaparlar. Sabah namazına uyandığı halde yatağından çıkamayan Banu Teyze, cinlerine kalmasına neden izin vermediklerini sorar: “Neyiniz var çocuklar neden kıpırdamama izin vermiyorsunuz?” diye sordu Banu Teyze hüsrana dolu bir sesle.”(s.194) Bu iki cinden biri iyi biri kötüdür. “ bana sorma ona sor. Hınzırlığı yapan o,” dedi Şekerşerbet Hanım sağ omzundan...”(s. 194) İsminden de anlaşılacağı gibi Şekerşerbet Hanım iyi, Ağulu Bey kötü cinlerdendir. Romanda, Şekerşerbet Hanım, tasvir edilir:

“...adil ve hoşdil taifeden. İyilik saçan, aydınlık bir yüzü, başının etrafında mor, pembe ve eflatun tonlarında bir hâle vardı. İnce, zarif bir boyun, boynunun bitip teknik olarak gövdenin başlaması gereken yerdeyse sadece duman vardı.”(s.194)

Şekerşerbet Hanım iyi bir cin olduğu için, Banu Teyze ona çok güvenmektedir. Ağulu Bey'in tam tersidir. Ağulu Bey ise isminden de anlaşılacağı üzere “zehirli”dir adeta.

Ağulu Bey çok yaşlıydı bir cin için bile çok yaşlı. Bu sayede görüldüğünden çok daha güçlüydü. Zira herkesin gayet iyi bildiği üzere, cinler yaşlandıkça güçlenir. (s. 194)

Burada da Araf'ta olduğu gibi yaşlı cinlerin gücüne vurgu yapılmıştır. Elif Şafak, cinleri özne olarak kullandığı bütün romanlarında onlara bir de fiziksel görünüm kazandırmıştır. Bu fiziksel görünüm az çok değişse de genellikle eksik bir uzuvdan söz edilir. Zehra'nın cininde ağız yokken Banu Teyze'nin cinlerinde ayak yoktur.

Baba ve Piç'in kötü cini Ağulu Bey, Banu Teyze'nin girmiş olduğu çileden sonra bir muskayla kendisine bir cindir. Dolayısıyla Banu Teyze onun efendisidir ve Banu Teyze ne söylerse söylesin yapmak zorundadır. Romanda bir cini kendine bağlamanın kolay olmadığından da bahsedilir:

“Öncelikle ismini doğru tahmin etmen gerekiyordu; ölümcül bir oyundu bu çünkü sen onun ismini keşfetmeden o senin ismini keşfederse o efendi sen köle olurdu.... İnsanlık Tarihi boyunca sadece Hz. Süleyman cin ordularını yenmeyi başarmıştı ama o bile büyüdü bir demir yüzükten yardım almıştı. ... Her hadiseyi ıncığına cıncığına kadar kaydeden titiz bir katip gibidir cinlerin bellekleri; günün birinde kaydettiklerini bir bir ortaya çıkartırlar. ... Dolayısıyla bütün bu yıllar boyu Banu Teyze İhtiyatla maddi kazanç talep etmekten kaçınmıştı. Ağulu Bey'den tek bir şey istemişti: Bilgi. (s. 195)

Banu Teyze geçmişe dair bilmediği ve öğrenmek istediği her şeyi Ağulu Bey'e sormaktadır ancak bazen bilginin insan yük getirdiğini de yeğeni Asya'nın babasının erkek kardeşi Mustafa olduğunu öğrendiğinde anlamıştır. Ondan sonra Banu Teyze, Ağulu Bey'den hiçbir şey istememiştir ancak İstanbul'a gelen Ermeni kız Armanuş'un ailesine olanları öğrenmek istemesi onun bu konuda tekrar Ağulu Bey'den yardım istemesine sebep olmuştur. Bu sebeple de sabah namazı vaktinde yataktan çıkmakta zorlanmaktadır. Çünkü aciz olduğunu düşündükçe Ağulu Bey ondan güç alarak omzuna çöreklenmektedir. “... Geçen sefer pişman olduğu halde Ağulu Bey'e şahsi bir soru sormak istiyordu gene...”(s. 196)

Amerika'dan gelen Ermeni kız Armanuş, Türklerin ailesine yaptıklarını anlatmıştır. Yerlerinden yurtlarından edilerek zorla göç ettirildiklerini, göç ederken birçok Ermeni'nin öldüğünü ya da öldürüldüğünü, onlara çok zulümler yapıldığını söylemiştir. Kazancı ailesi bu iddia karşısında üzülmüş ancak bir şey bilmediklerini ama varsa böyle bir şeyin kabul edilemez olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun doğrusunu öğrenmek isteyen Banu Teyze Ağulu Bey'den başkasının kendisine yardım edemeceğini bilir“hikâyeyi bilse bilse onun bileceğine şüphesi yoktu. Zira Ağulu Bey cin taifesinin gulyabani kümesine mensuptu. En tehlikeli En nâkes tür. Ama iş geçmişin acılarını deşmeye gelince şüphesiz en doğru adresti gulyabaniler”. (s. 198)

Baba ve Piç romanında da cinlere ait özelliklerden diğer romanlarda karşımıza çıkan bir özellik daha vardır: kılık değiştirme... Ağulu Bey de diğer cinler gibi kılık değiştirir hatta Pinhan'da İsmihan Kadın'ın kılığına giren Kepoz gibi Ağulu Bey de Banu teyze'nin kılığına girer: “... Bazen kılık değiştirdikleri de olur. Gerekirse bitki, eşya, taş ya da hayvan kılığına girebilirler; özellikle leş yiyici akbabaların kılığına...”(s. 199)

Baba ve Piç romanı okuyucunun merakını çeken iki sır etrafında gelişen olaylar bütünüdür. Bu iki sırdan biri Asya Kazancı'nın babasının kimliği diğeri ise Armanuş'un ailesiyle ilgili iddiaların doğruluk payıdır. Her iki sırrın da mektup, günlük ya da başka bir şeyle değil de Ağulu Bey'le yani cinle çözülmesi bu romanda cinin kurgudaki önemini gösterir. Elif Şafak romanlarında cinler en etkin kahramanlardır. Banu Teyze Ağulu Bey'den Armanuş'un ailesiyle ilgili bilgiyi almaya karar verince hem Ermeni göçü hem de Armanuş'un Kazancı ailesinin kuzeni olduğu ortaya çıkar. Banu Teyze bunu Armanuş'a söylemez ama ona ninesinden kalan bir hatıra verir.

Kazancı ailesinin tek erkek evladı olan Mustafa Armanuş'un üvey babasıdır. Yıllar sonra Amerika'dan üvey kızı Armanuş'u almak için gelir. Ancak kızkardeşine tecavüz ettiğini öğrenen Banu Teyze, kardeşi Mustafa'nın çok sevdiği

aşureye kattığı zehirle kardeşinin kendisini öldürmesine sebep olur, burada Ağulu Bey’le Banu Teyze’nin diyalogu dikkat çekicidir:

“Sen ne yaptın efendim,” diye cırladı Ağulu Bey. “Dünyanın gidişatına müdahale ettin. ... “Ona aşureyi ben verdim ama yiyip yememek kendi bileceği şeydi. Ne yaptığını biliyordu benim kardeşim! Azrail’in onu kırk birinden evvel bulacağını, Çin-i Maçin’e dahi kaçsa bu sefer de orada enseleyeceğini biliyordu. Ecel gelip almadan, o attı ilk adımı. Böylesinin daha yeğ olacağına karar verdi. Mazinin külfetiyle yaşamaktan daha haysiyetli değil mi böylesi? Tercih kendisininindi.”(s.373)

Cin kavramı Elif Şafak’ın otobiyografik romanı olan Siyah Süt’te de çıkar karşımıza. Siyah Süt, Elif Şafak’ın hamilelik ve loğusalık dönemini anlattığı romanıdır. Burada da cine rastlamak mümkün, tabi ki loğusaya dadanan cine: “Bir eşik. Araftan bir kesit belki de. Her eşik gibi bunun da cinleri var. Loğusaya dadanan cinler...(s. 12)” Romanın vereceğimiz kesitinde halk arasındaki inanışlar mevcuttur:

“Eski zamanların pirinç başlıklı karyolalarına yatırılmış loğusayı. Başına da nazar boncuklu, çörekotu torbaları asılı, çingiraklı bir ip bağlanmış boydan boya. Yanında annesi, ablası, teyzesi, dadısı, kayınvalidesi... En az yaşça büyük iki kadın olurmuş muhakkak. Loğusaya dadanan kötü cinler odaya geldiklerinde etrafta bir tur atar, ardından gidip ipe asılırlarmış. O zaman başlarmış çingirak çalmaya. Saçılırmış çörekotları ortalığa. Bir nevi kırmızı alarm! (s.13)

Cinlerin dadandığını anlayan yaşlı kadınlar da anında ayaklanır, ipin boşta kalan ucuna asılırlarmış. Cinler çekermiş bir yana yaşlı kadınlar çekermiş beri yana. Cinlerin çektiği tarafta karabasanlar, evhamlar, zanlar... Yaşlı kadınların çektiği tarafta ise gönül ferahlığı, saadet ve bereket... Loğusa iki arada kalırmış, iradesiz kukla gibi savrulmuş bir müddet iki uç arasında. Tastamam kırk gün sürermiş bu mücadele. Böyle böyle pes edermiş cinler. Bırakır gidermiş ipi, başka başka avların peşine düşmek üzere. İşte o vakit loğusa çıkarmış araftan. (s. 14)

Peki ya loğusanın yatağına bağlı ipi çeken cinler kazanırsa mücadeleleyi? ... Sütü çürürmüş. (s. 15)

Elif Şafak kendi loğusalık döneminde karşılaştığı cini biraz daha modernize ederek okuyucuya sunmuştur. Ancak buradaki cin semboliktir. Loğusa olan kadının yaşadığı ruhsal bunalım yani postnatal depresyonu, loğusa cininin şahsında kişileştirilmiştir, adına da Lord Poton denmiştir: “

Derken belli belirsiz bir ses işitiyorum. Yumuşacık, çocuksu ama ürkütücü aynı zamanda. Korku filmi jeneriği gibi. Çıngırak sesi bu. Doğrulup baktığımda yatağın ucundaki ipe bağlı çingırağın nazlı nazlı çaldığını görüyorum. İpin ucunda tuhaf bir şey dikiliyor. Dumandan yapma bir figür bu. İki metre boyunda. Arkadan atkuyruğu yapmış uzun, siyah saçlarını. Bir tutamını beyaza boyamış, tarz yapmış...(s. 265)”

“Anneannemin bahsettiği Alkarısı sen misin yoksa?”

“ Alkarısı mı? Hayır, canım, daha neler” diyor. “ O eskidendi. Alkarısının modası çoktan geçti. Yaşlandı, emekliye ayrıldı. En son duyduğumda Şirret Cinler için tahsis edilen bir huzurevinden sepetlenmişti...(s. 265)

Bendeniz, Lord Poton. Seninle tanıştığıma ne kadar memnun oldum bilemezsin...(s.268)

Depresyondan çıktığını anlatan bölümlerde Lord Poton’la vedalaşır ve dostça ayrılırlar.

Cin kavramı Aşk romanında çok olmasa bir yerde çıkar karşımıza. Kebikeç, Süryanicede haşeratı yok etmekle görevli bir melek ya da kitap kurtları şeyhinin adı olduğu ve üzerine yazılan kitaba dokunulmadığı rivayet edilir. Ya da kitap kurtlarını etkileyen bir söz ya da dua olarak geçer.⁸⁹Aşk romanında özne olarak cin bulunmasa da kavram olarak bulunur:

“Bu yörenin inanışına göre kitaplara dadanıp sayfalarını kemirmekten zevk alan haylaz bir cin varmış. İsmi Kebikeç!

⁸⁹ Tuba Çavdar, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2002, c.25, s. 162

İşte bu cini defetmek için her kitabın başına muhakkak bir uyarı yazmak gerekirmiş. *Ya Kebikeç! Bu kitaptan uzak dur! Sana göre değil bu sayfalar!* Ben de her bir kitabı sildikçe bu yazıya bakıp gülümsüyorum.(s.214)”

2.6.1.2. Rüya

Rüya diğer adıyla düş, uyku halinin en doğal özelliklerinden biridir. “Sözlükte “görmek” anlamındaki rü’yet kökünden türeyen rü’ya kelimesi uyku sırasında zihinde beliren görüntülerin bütününe ifade eder. ⁹⁰Rüya insanla birlikte var olmuştur. Rüya insan için yeme içme gibi elzemdir. İlk insanlar rüya ile gerçeği ayırt etmek için uzun süre düşünmüşlerdir. Rüyaların insanları gerçek hayat kadar etkilediğini düşünmüşler ve din adamlarının en önemli görevi rüya yorumlamak olmuştur. Rüyaların biyolojik, psikolojik içeriği, işleyişi ve maksatları tümüyle anlayamamıştır. Rüya, “duyusuz algı” olarak da tanımlanabilir. Herhangi bir duyunun algılanması söz konusu değildir ancak algılanan bir kavramdır. Çeşitli inanışlara ve tahminlere de neden olan rüyalar, her zaman için ilginç ve yoruma açık bir konu olmuşlardır. Rüya, üç değişik açıdan tanımlanabilir: Fizyolojik, psikolojik ve manevi. Fizyolojik olarak insanın uyku halindeyken yaşadığı nörolojik durumla ilişkilidir, psikolojik açıdan bilinçaltının yansımalarıdır, manevi açıdan ise insan ruhunun olgunluğa ermesi için bir yardım ya da gelecekle ilgili bilgi ya da uyarı niteliğinde önem kazanır. Başka âlemden mesajlar getirir rüya, birçok inanışta istihareye yatılması diğer âlemlerden gelecek mesaja olan ihtiyaçtır.

Bilimsel çalışmalara göre kültürel sembollerin anlamları öğrenilebilir. Psikologlar, efsanelerdeki, peri masallarındaki, dinlerdeki, sanattaki farklı sembollerin insanların bilinçaltına yerleşerek rüyalarda ortaya çıkmasına sebep olduğu görüşündedir. En önemli eski belgelerden biri Hıristiyanlığın ikinci yüzyılından sonra rüya yorumunu ortaya koymuştur. Modern rüya psikolojisi rüyaların göz kuvvetine göre ortaya çıktığını söyler. Rüya sembolleri farklı

⁹⁰ İlyas Çelebi, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2008, c.35, s. 306

araştırmacılar tarafından ortaya çıkmıştır. Mesela Freudian psikanalizi günlük hayat ve rüya âleminin bağlantılı olduğunu söylemiştir. Eski mısır rahipleri rüya yorumlamak için çeşitli teknikler geliştirmişlerdir. Rüyaların gelecekteki olayları yansıttığı savunmuşlardır. Eski Çinliler de rüyaları çeşitli şekillerde yorumlamışlardır onlara göre ise rüyalar tersine çıkmaktadır. Mesela rüyada ölen birinin gerçekte ömrü uzar. İncil’de rüyalara çok ciddi bir şekilde yaklaşmıştır. Rüyaların gerçekleşebileceği ihtimali üzerinde durulmuş ve rüyalardaki semboller kullanılarak gerçek hayata yön vermiştir.⁹¹

İslam kültüründe rüya ile özdeşleşmiş bir peygamber de vardır. Hz. Yusuf’a rüyaları tabir etme yeteneği verilmiştir ki bu sayede zindandan kurtulup Mısır’a aziz olabilmıştır. Tevrat’ta da Yusuf peygamberin rüya tabiri yeteneğine değinilmiştir. İncil’de de rüya ile ilgili bilgiler mevcuttur.⁹² Dolayısıyla her dinde rüyaya önem verildiği gibi İslam dininde de önem verilir. İslam dini ve Elif Şafak romanları için önem teşkil eden bir ekol olma özelliği gösteren tasavvufta da rüya çok önemli bir kavramdır. Kişi, hiç tanımadığı mürşidini rüyasında görebilir. Mürşit, rüyada müridini uyarabilir. Ya da mürşit gelecekle ilgili endişelerini rüyada giderebilir. Rüya gerçek bir kaynaktır onlara göre. Hatta uyanırken bile rüya görülebileceğini söyleyen mutasavvıflar olmuştur.

Pinhan romanı “rüya kavramı” bakımından oldukça zengindir. Gerek istihare olsun gerek mürşitlerin gördüğü keramet içeren rüya olsun, gerekse de bir alamet, işaret olsun. İlk rüya Pinhan’ın rüyasıdır ki bu rüyadan sonra hikâyesini yaşamak üzere tekkeden ayrılır. Rüyası aslında tekkeden ayrılırken sırrının açığa çıkacağını söylemektedir ancak Pinhan henüz bunu anlayabilecek olgunlukta değildir. Her rüya herkes tarafından anlaşılabilir düşüncesiyle rüyasını hayra yormaktan başka bir şey yapamamıştır:

“Pinhan pek huzursuzdu, tuhaf bir rüya görmüştü. Nereden bilsin ki bu rüya, doğduğu günden bu yana taşıdığı sırrın artık

⁹¹Hans Biederman, Dictionary Of Symbolism(çev: James Hulbert), Newyork, Fast On File Publication, 1992, s. 104

⁹² İlyas Çelebi, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2008, c.35, s. 306

saklandığı yerde duramadığına işaret ediyordu. Rüyasında Pinhan, üzerine ayak basılmaması lâzım gelen bir eşikte öylece durmaktaydı. Eşik, uçsuz bucaksız bir denizin üzerindeki ufacık kara parçasıydı. Orada duramayacağını, eşığe basmanın çığlık olduğunu gayet iyi bilmekte, lâkin suda batmaktan, boğulmaktan korktuğu için kıpırdayamamaktaydı.” (s.32)

Rüyasında mürşidini görmekte ancak sadece mürşidini değil tekkede onunla beraber kalan diğer dervişlerden Dulhani Hasan’ı görmektedir. Bunca zaman herkesten gizlediği sırrının tekkenin bahçesinde sema’ yapan dervişler ve Dürri Baba tarafından görüleceği düşünülürse Pinhan’ın rüyası çok daha anlamlı olacaktır.

“Pinhan Dürri Baba’ya doğru bir adım attığında, sırtına ani bir şaplak yedi. Dengesini kaybetti, düşeyazdı. Dönüp baktığında Dulhani Hasan’ın, elindeki kahve fincanını denize daldırdığını o mavilikten bol köpüklü kahveler çıkardığını dehşetle gördü. Dulhani’nin bulunduğu yerde deniz maviden kahverengine dönüşmüş; tuzlar şeker, dalga köpükleri ise kahve köpüğü oluvermişti. O vakit Pinhan karar değiştirdi. Böylesi bir kerametın karşısında eğilip, Dulhani’nin bulunduğu tarafa yönelmek istedi. Lâkin bu sefer de Dürri Baba’nın eli onu saçlarından kavradı, hızla kendine doğru çekti. Dönüp baktığında, Dürri Baba’nın eşığın öte yanındaki denize elini daldırarak, denizin dibinden rengârenk kuşlar çıkardığını; kuşların gökyüzüne doğru kanat çırparak uzaklaştıklarını gördü.

Pinhan hangisine yönelirse, öteki ona mani oluyordu. O da çaresiz arada kalıyor, beyhûde debeleniyordu.

Eşik üstünde durmak olmazdı.

Eşik üstünde durmak yakışık almazdı.

Pinhan naçar kalmıştı.

Haykırmaya, yardım istemeye başladı. O, çığlık çığlığa bağırırken, Dulhani Hasan ile Dürri Baba, evvelki cazip hallerinden tamamıyla sıyrılarak bayağılaşmış, küstahlaşmışlardı. İkisinin de suratına yılışık bir tebessüm oturmuştu. İşi daha da azıtarak, Pinhan’ın giysilerini çekiştirmeye hatta yırtmaya koyulmuşlardı. Yırtılan parçaları

eşiğin iki yanında uzanan kahverengi deniz ile mavi deniz oracıkta yutuyor, mideye indiriyorlardı. Sonunda Pinhan tam orta yerde çırılçıplak kaldı. Hava soğudu, kar yağmaya başladı. Pinhan telaşla bir kartopu yapıp önünü onunla kapladı. Ama ne fayda; birazdan güneş çıkacak, soğuktan morarmış sırrını ele verecekti. Utanç evvela boynunu, daha sonra dudaklarını ve en nihayetinde bütün vücudunu yaladı. Oysa Dulhani Hasan ile Dürri Baba güneşin çıkmasını beklemeye dahi lüzum görmediler. Ortada çekiştirip yırtarak kendi denizlerine kurban edecek giysi parçası kalmadığını idrak ettiklerinde, aynı anda, Pinhan'ın ikibaşlılığına yapıştılar. İki birden, olanca güçleriyle asıldılar. Öbek öbek kumlar, tunç tokmaklar orta yere yığılırken, dere Pinhan'a, gördüklerini aktardı. Ona tırtılı hatırlattı. Tıpkı o tırtıl gibi ikibaşlılığının da vakit tamam olduğunda güzellikte yekta bir kelebeğe dönüşeceğini, utanıp sıkılmasının manasız olduğunu anlattı.” (s.33-34)

Pinhan romanındaki bir diğer rüya da Şeyh Mehmet Mühür Efendi'nin gördüğü rüyadır. Bu rüyalar ve bu rüyaları görenler toplum tarafından önemsenir. Şeyhlerin rüyaları çıkabilen rüyalardandır. Pinhan romanında da eş zamanlı olarak çıkan bir rüyaya şahit oluyoruz. Şeyh Mehmet Mühür Efendi rüyasında, Horoz Baba tekkesinde Mısırlı İbrahim Efendi tarafından yangın çıkarıldığını görür, uyandığında ise tekkede yangın çıkmıştır:

“Hezarpâre Horoz Baba bir ateş topu gibi döne döne direktteki adamın üstüne düştüğünde, o da yanmaya başladı. İşte o zaman hâlâ yukarıda kanat çırpan şeyh adamın yüzünü gördü. Mısırlı İbrahim Efendi'ydi bu. Yanıyordu.

Şeyh Mehmet Mühür Efendi, korkuyla gözlerini açtı. Tekkede yangın çıkmıştı.” (s. 138)

Çok eski kültürlerde rüya tabiri çok önemli bir yer tutmaktadır. Hatta rüya tabiriyle ilgili ilk yazılı metinlerin M.Ö. 5000'li yıllarda Asurlular tarafından yazıldığı bilinir. İslam kültüründe rüya tabiri ya da yorumu çok yaygın olarak görülür. Rüya tabiri için belirli semboller vardır, içerisinde bu tarz bilgi barındıran kitaplara “tabirname” denir. Öncelikle rüya gören kişi, rüyasının şeytani mi, rahmani mi olduğunu ayırt etmelidir. Daha sonra rüya tabirciye anlatılır ve tabircinin ilmi

çerçevesinde rüya yorumlanır. Rüya yorumu yapabilmek bazı âlimlerce Allah vergisi olmakla beraber genel olarak, sembol ve teşbihlere çalışılarak, şifreler çözülerek, rüya ile ilgili ilme sahip olunarak da rüya tabircisi olunabilir. İslam kültüründe şüphesiz en iyi rüya yorumcusu Hz. Yusuf'tur. Hz. Yusuf, görülen rüyaları yanılmaksızın yorumlayarak, köleyken Mısır'a hükümdar olmuştur. Elif Şafak romanlarında rüya gibi rüya tabirlerine de rastlamak mümkündür. Üstelik bu tabirciler de Hz. Yusuf gibi yanılma payı olmayan tabircilerdir. Bu tabircilerin çoğunun ortak özelliği vardır: rüya görmemek. Şebgir Kamer Elif Şafak romanlarının rüya görmeyen ilk kahramanıdır: “ Ev sahibesi de her bir rüyayı dikkatle, çıt çıkarmadan dinliyordu. Rüyaları tabir ederken lafa “ Şu görülen rüyaya Allahu ‘âlem bi’ssevap” diyerek başlıyordu.”(s. 190)

Şebgir Kamer'in rüya tabirini harita okumaya benzetir. Bu benzetmelerle yani teşbihlerle dolu bir haritadır. Bu haritayı iyi bilen rüyayı iyi yorumlar: “

Şebgir Kamer dedi ki: her rüya bir haritadır aslında. Mecazistan şehrinin haritası. Ver her rüyanın pek çok kapısı vardır. Hal böyle iken, herhangi bir kapıdan içeri girilir, lâkin herhangi bir kapıdan dışarı çıkılmaz. İşte rüyayı tabir eden, rüyayı görenin hangi kapıdan mecazistan şehrine girdiğini bilmeli ki, hangi kapıdan çıktığını da bilebilsin. (s. 191)

Pinhan'ı mahallenin kapısında bekleyen altı kadından rüyayla ilgili olanı yani Şebgir Kamer, Pinhan'ı Nida Hamamı'nda yıkanmak için ikna etmeye çalışırken onun istihare rüyasında çıktığını ve rüyanın hak olduğunu söylemiştir. Rüyanın dinde yerinin varlığını ispat etmek içinse, görülen ilk rüyayı anlatmıştır:

“Allah u Teala sual etmiş Âdem'e: “ bu yarattıklarına baktın, onların içinde bir benzerini gördün mü?” diye. Âdem aleyhisselam, “ hayır, Rabbim” demiş. “ Beni ululadın, beni emsalsiz kıldın. Lakin bana benzer bir eş yarat... “ Allah u Teâlâ onun bu arzusunu kabul etmiş ve sonra Âdem babamızı uyutmuş. Âdem babamız uykusunda Havva anamızı görmüş. Açmış gözlerini karşısında onu görmüş. İşte bu ilk rüyadır. (s. 215)

Rüya kavramının karşımıza çıktığı diğer bir roman ise Şehrin Aynaları'dır. Bu romanda görülen rüyaların görevi de gelecekte olacak felaketleri haber vermektir. Bazı rüyalar uyarı niteliğinde olur. Bu tür rüyalara "tahrir" yani bilgilendirme rüyaları denir.⁹³Şehrin Aynaları romanında da yaklaşan felaketi rüyasında gören bir kahraman vardır: "Dün gece Ester, yepyeni bir rüya gördü. Yakın..." (s. 122) Bu rüya Mesih'i ve onunla birlikte kıyameti haber vermektedir.

Rüyalar bazen insan hayatını çok yakından ilgilendirir. Hayatımızın tamamını etkileyecek kararları bazı rüyalar sonunda alabiliriz. Anadolu'da sıkça görülen bir davranış vardır ki hamile kadın çocuğunu rüyasında gördüğü aksakallı dedenin istediği isimle çağırmayı kabul eder. Ya da bizzat rüyasında gördüğü kişinin ismiyle çağırır. Bir insanın hayatının sonuna kadar taşıyacağı bu denli önemli bir kavramın rüyayla yönlendirilmesi rüyaya verilen ehemmiyeti gösterir. Rüya, gece görülen düşten ibaret değildir. Hayatın tam ortasında, insan hayatını etkileyen önemli bir kavramdır. Mahrem romanında her hamilelikten sonra erkek beklerken altı kız çocuğa sahip olan Memiş'in annesi sonunda bir erkek çocuk doğurur bu çocuğun erkek olması bile rüyasında gördüğü dervişin sayesinde olmuştur ona göre:

"Bu uğurda nice adaklar adayıp besili kurbanların kanını toprağa akıtan, kaç düzine kocakarıdan medet umup denemdik büyü bırakmayan anacığı, peş peşe altı kız doğurup, bir o kadar da düşük yaptıktan sonra, nihayet bir gece rüyasında gördüğü saçsız sakalsız dervişten öğrendiği üzere... Gebe kalmıştı Memiş'e... Ahdetmişti oğlunun ismi Memiş olacaktı, tıpkı rüyasında gördüğü dervişinki gibi. (s.38)

Bit Palas'ın atmaya kıyamayan ve dolayısıyla evini çöp eve çeviren Madam Tezye'sinin bir erkek kardeşi vardır. Erkek kardeşini sadece dışarıda gören Madam Teyze, evinin çöp ev olduğu ayyuka çıkınca günlerce evden dışarı çıkmamış ve içerde ölmüştür. Bunu daha önce rüyasında görüp erkek kardeşiyle son bir kez telefondan görüşmüştür. Madam Teyze'nin rüyası öleceğini haber verir niteliktedir:

⁹³ İlyas Çelebi, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2008, c.35, s. 306

“Ablam aradı bu sabah. Dün gece fena bir rüya görmüş. Çocukmuşuz, süt şişeleri varmış ellerimizde. Yalnız bu süt bir tuhafmış; akacağı yerde, böyle löp löp dökülüyormuş. Serçe parmağım kadar, beyaz beyaz fareler çıkmış içinden. Annem elimizden tutup uzaklaştırmış ikimizi de. Ama ablam geri dönmüş. Pis olduğunu bile bile, gene de içmiş süttten. Annem durumu fark edince, çok kızmış. “Niye yaptın? Çok büyük günah işledin!” diye bağırması. Ama ablam ağlamaya başlayınca, kıyamamış. Kucağına almış, teselli etmiş. “Üzülme,” demiş. “Üzülme, Tanrı seni bağışlar elbet. “ Ben de ağlıyordum. (s. 319)

Kâbus da bir çeşit rüyadır. “Hulm” sözcüğü bunu karşılar. İslam peygamberinin kötü rüya ile ilgili söylediği bir söz mevcuttur: “Rüya Allah’tan hulm ise şeytandandır.”⁹⁴Araf romanının gurbetçi doktora öğrencilerinden olan Abed, annesi ona hamileyken kapıya gelen cine istediğini vermediği için cin tarafından lanetlemiş ve ondan sonra her gece kâbus olarak uykusunda onu rahatsız etmiştir: ”Perşembeyi cumaya bağlana gece Abed üçüncü kattaki yeni odasında kan ter içinde uyandı. Tam bir yıl boyunca ortalarda görünmedikten sonra geri dönmüştü: kâbuslarının kadını...(s. 178)

Abed, annesi ona hamileyken dişi bir cin tarafından lanetlenmiştir. Verilen sadaka ve kesilen kurbanlar sayesinde cin ona bir şey yapamamıştır ancak son zamanlarda tekrar rahatsız etmeye başlamıştır: Rüyalarındaki kız tıpkı eskisi gibi her gece her gece görünmeye başlamıştı. Son bir haftayı onunla boğuşarak geçirmişti. Uykusuz, gergin tetikte. (s. 188)

Uyurken insanoğlunun karşılaştığı bir diğer durum da halk arasında karabasan olarak bilinen bir çeşit kâbustur. Karabasan, Uyku felcidir. Derin uyku ve uyku uyuşukluğunun anormal bir şeklidir. İnsanlar, rüya görürken göz ve solunum kasları dışında tamamen fizyolojik bir felç durumundadırlar. Hiçbir kasları çalışmaz. Genellikle uykuya dalarken veya uyanırken bu uykulu hâli ile birtakım sesler duyduğunu veya şekiller gördüğünü zanneder. Bu durum, başka sebeplerle de ortaya

⁹⁴ İlyas Çelebi, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2008, c.35, s. 306

çıkabilir. Ses duyma ve şekil görmeler, aynı anda olabilir. Bu insanın üzerinde bir ağırlık yapar, buna karabasan denir. Araf romanında bir yaşantı olarak değil de bir bilgilendirme olarak karabasan çıkar karşımıza:

“Oradaki poster de İlham Perilerinin Yıldızı. Dişi ruhlar hep dokuzlu gruplar oluşturmuş. Klasik Yunanlıların ilham perileri, İskandinav Tanrılarını yaratan dokuz ay bakiresi.”... Ortaçağ batıl inançlarında bunlara “basan” denirmiş, ormanlarda yaşar uyuyan adamların üzerine abanıp nefeslerini boğar, konuşma güçlerini ellerinden alırlarmış. Kara-basan lafı da oradan geliyor.” (s. 288)

Rüya tabiri Kur’an-ı Kerim’de de yer verilen bir olgudur. Yusuf Suresi 21. Ayette Allah’ın Yusuf peygambere rüya tabir etmeyi öğrettiğine şahit oluyoruz. Mısır’da onu satın alan adam, karısına dedi ki: "Ona değer ver ve güzel bak! Umulur ki bize faydası olur. Veya onu evlât ediniriz." İşte böylece (Mısır’da adaletle hükmetmesi) ve kendisine (rüyadaki) olayların yorumunu öğretmemiz için Yusuf’u o yere yerleştirdik. Allah, emrini yerine getirmeye kadirdir. Fakat insanların çoğu (bunu) bilmezler.

Aşk romanının kahramanı Şems de rüya tabir etme yeteneğine sahiptir. Ancak Pinhan romanının Şebgir Kamer’i gibi Şems de rüya görmemektedir. Hana gelen Şems’in parası yoktur. Hancı parası olup olmadığını sorar, Şems de, olmadığını “Ama dilersen yemek ve kalacak yer karşılığında bir rüyayı tabir edebilirim.” (s.50) Der. Buna karşılık hancı da “ Az evvel hiç rüya görmem diyordun hani?” diye cevap verir. Şems: “Doğrudur. Hiç rüya görmeyen rüya tabircisiyim ben.” (s. 50)

Şems küçük yaştan itibaren öteki âleme gidip gelmekte, iyilik meleğiyle görüşmekte ancak çevresindeki büyükleri ve ailesi ona inanmamaktadır. Gördüklerinin gerçek değil rüya olduğunu söylemişlerdir. “En nihayetinde anladım ki insanoğlu fevkalade bir hal işitti mi ona “hayal ya da rüya” der geçer.” (s. 85) Şems de gördüklerinin gerçek olduğunu anlayabilmek için Allah’tan rüya yetisini almasını istemiş, bu duası kabul görmüştür: “Böylece ne vakit bir alametle karşılaşsam ya da öteki âlemi keşfe çıksam, bunun bir rüya olmadığını kesinkes bilecektim.”(s. 85) Şems’in rüya görme yetisi gitmiştir: “Allah rüya melekesini aldı

almasına ama bu noksanı telafi etmek için başkalarının rüyalarını tabir etmeme müsaade etti.” (s. 85)

Kur’an-ı Kerim’de Hz. Muhammed’in gördüğü bir rüyanın gerçekleştiğinden bahseder. ⁹⁵Aşk romanında da gerçekleşen rüyalara şahit oluyoruz. Şeyh Seyyid Burhaneddin’in Baba Zaman’a yazdığı mektupta bahsedilen rüya Aşk kitabının en başında bahsedilen olaydır. Hem Mevlana Celaleddin-i Rumi hem Şems-i Tebrizi bu olayı rüyalarında görmekte-dirler. Bu rüyada Mevlana Celaleddin-i Rumi’nin şair olacağı, Şems-i Tebrizi’nin kuyuya atılmak suretiyle ortadan kaldırılacağı görülmektedir:

“...Ben Konya’dan ayrılmadan evvel Rumî bana bir rüyadan bahsetti. Uzak bir diyarda arı kovanı gibi bir şehirde birini arıyormuş. Arapça kelimeler yazılıymış etrafta. İnsanın nefesini kesen bir günbatımıymış. Dut ağaçlarından ketum kozalarda vakitlerinin gelmesini bekleyen ipekböcekleri varmış. Sonra kendisini evinin avlusunda, kuyunun başında bir elinde fenerle beklerken görmüş. Birinin ardından ağlıyormuş.” (s. 99)

Tasavvufta rüya, tasavvufun önemli bir konusu ve bilgi kaynağıdır. Peygamberlerin gördüğü rüyalar vahiy, takva sahibi müminlerin gördüğü rüyalar ise ilhamdır. Mevlana kırk gece üst üste rüyasında kuyuya atılan ve arkasından ağladığı dervişi yani Şems’i görmektedir:

“Dahası, üst üste hep aynı rüyayı görmemin bir sebebi olmalı diye düşünüyorum. Mademki kırk gecedir bu rüyayı görmekteyim, elbette açılacak hikmeti, gördüklerimin neye alamet olduğunu öğreneceğim, ya şimdi ya da yakında.” (s.129)

Rüyalar tasavvufta mutlaka bir anlam ifade eder. Şems’in Mevlana’yı yetiştirmek için kendinden vazgeçmesi Mevlana’nın rüyasına şu şekilde yansır:

⁹⁵ Bkz. Fetih Suresi/ 27

“Bu sefer rüyamda, yerleri acem halılarıyla kaplı son derece aşına gelen bir odada, rahlenin başında bir kitap okuyordum. Tam karşımda bir derviş oturuyordu. Uzun, inceydi beden; yüzü kalın bir peçeyle kaplıydı. Elinde beş mumlu bir şamdan vardı. Ben rahat okuyayım diye ışık tutmaktaydı. Bir müddet sonra başımı kaldırıp dervişe baktım. Okuduğum sayfada bir tamlamaya takılmışım: Hazine-i Gayb. Tam bu kelime hakkında bir yorumda bulunacaktım ki, hayret ve dehşet içinde bir şey fark ettim: benim şamdan sandığım şey meğer dervişin sağ eliymiş. Beş mum yerine beş parmağını uzatmış. Alev alev yanmaktaymış parmakları. Meğer derviş kendini yaka yaka bana ışık tutarmış. (s. 129-130)

2.6.1.3. Büyü ve Büyücülük

Eski Türk dilinde “bügi”, “büğü” şeklinde yazılmakta ve “ sihirbaz, din adamı” anlamına gelmektedir. Daha sonra “akıllı” anlamını kazanmış olan kelime “bilge” ile anlamdaş olmuş gözükmemektedir.⁹⁶ Büyü, insanların doğüstü veya mistik yöntemlerle mevcut dünyayı, olayları, insanları etkileyebildiğini öne süren uygulamalar ve bunların çevresinde oluşturulan kültürel sistemdir.

Büyü, bilim tarafından kabul edilmemekle beraber, Hıristiyanlık ve İslam'ın başını çektiği önemli bazı dinler, büyüünün gerçekliğini kabul ederek, uygulanmasını kesin bir dille yasaklamışlardır. Kutsallıkla ilişkisi yoktur. Ahlaki amaç taşımaması ve sadece menfaat içermesi büyüünün özelliklerindedir.⁹⁷

Büyü ile uğraşan kişilere büyücü denir, toplumda büyü yapan kişiler genellikle İlahi destek aldığını ileri süren din adamlarıdır. Farklı büyü çeşitleri mevcut olmakla birlikte toplumda en yaygın olarak bilinen büyü kara büyüdür yani kötülük için yapılan büyü. Bir diğer büyü türü ise ak büyüdür, iyilik amaçlı yapılır. Büyü değişik şekillerde yapılır, büyü yapılması istenen kişinin saçıyla, büyü yapılmak istenen kişinin kuklasıyla büyü yapılabilir.

⁹⁶ Hikmet Tanyu, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1992, c.6, s. 501

⁹⁷ Hikmet Tanyu, a.e.m

İslam dininde de yasaklanmış olup bazı âlimler tarafından iyi büyü yapılabileceğine dair fetvalar verilmiştir. Ancak Kur'an'da büyüyle ilgili birçok ayet mevcuttur. Özellikle Elif Şafak'ın da romanlarına konu olan Harut ve Marut'la ilgili ayetler dikkat çekicidir:

“Ve onlar, Süleyman'ın mülkü (nübüvveti) hakkında şeytanların anlattıklarına uydular. Süleyman inkâr etmedi; ancak şeytanlar inkâr etti. Onlar, insanlara sihri ve Babil'deki iki meleğe Harut'a ve Marut'a indirileni öğretiyorlardı. Oysa o ikisi: "Biz, yalnızca bir fitneyiz, sakın inkâr etme" demedikçe hiç kimseye (bir şey) öğretmezlerdi. Fakat onlardan erkekle karısının arasını açan şeyi öğreniyorlardı. Oysa onunla Allah'ın izni olmadıkça hiç kimseye zarar veremezlerdi. Buna rağmen kendilerine zarar verecek ve yarar sağlamayacak şeyi öğreniyorlardı. Ant olsun onlar, bunu satın alanın, ahiretten hiç bir payı olmadığını bildiler; kendi nefislerini karşılığında sattıkları şey ne kötü; bir bilselerdi. (Bakara/102)

Allah şöyle diyecek: "Ey Meryemoğlu İsa, sana ve annene olan nimetimi hatırla. Ben seni Ruhu'l-Kudüs ile destekledim, beşikte iken de, yetişkin iken de insanlarla konuşuyordun. Sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğrettim. İznimle çamurdan kuş biçiminde (bir şeyi) oluşturuyordun da (yine) iznimle ona üfürdüğünde bir kuş oluveriyordu. Doğuştan kör olanı, alacalıyı iznimle iyileştiriyordun, (yine) benim iznimle ölüleri (hayata) çıkarıyordun. İsrailoğullarına apaçık belgelerle geldiğinde onlardan inkâra sapanlar, "Şüphesiz bu apaçık bir sihirdir" demişlerdi (de) İsrailoğullarını senden geri püskürtmüştüm." (Maide/ 110)

Musa:"Size hak geldiğinde (böyle) mi söylersiniz? Bu bir büyü müdür? Oysa büyücüler, kurtuluşa ermezler" dedi. Yunus Suresi/ 77)

Dediler ki: "Bunlar her halde iki sihirbazdır, sizi sihirleriyle yurdunuzdan sürüp-çıkarmak ve örnek olarak tutturduğunuz yolunuzu (dininizi) yok etmek istemektedirler." (Taha/ 63)

İşte böyle; onlardan öncekiler de bir elçi gelmeyiversin, mutlaka: "Büyücü ve cinlenmiş" demişlerdir. (Zariyat / 52)

Büyü ile ilgili bütün ayetleri burada yazmasak da bu ayetleri destekleyen daha birçok ayet mevcuttur. Bu ayetlerden de anlaşıldığı üzere büyü vardır ancak yapılması uygun değildir. Hatta İslam peygamberine de büyü yapılmış ve bu büyüye karşı Felak ve Nas sureleri inmiştir. Müslüman toplumlarda bu iki sureyi okuyarak büyüden korunabileceği ne inanılır.

Bir diğer inanış olan Şamanizm’de ise büyü, dinle özdeşleşmiş gibi normal sayılır.

Büyü, Elif Şafak’ın romanlarında sıkça görülen mistik bir kavramdır. Özellikle Hıristiyan öğelerle dolu olan Şehrin Aynaları’nda La Barbuda lakaplı bir büyücüden bahseder. La Barbuda “Sakallı dişi” demektir, bu kadın aşk büyüsü yapar. Çirkinliği şu şekilde tasvir edilir:“Çenesinden sarkan uzun, siyah kıl yığınıyla, cehennem tasvirlerinden fırlamış o yarı keçi, yarı insan mahlûkları andırıyordu.(s.60) Beatriz Blasques, Miguel Pereira’ya aşk büyüsü yapmak için La Barbuda’ya gider romanda Beatriz’in gözünden büyücünün mekânı şu şekilde tasvir edilir:

Raflara sıra sıra dizilmiş, küçük cam şişeler, terkibi meçhul macunlar, tavandan sarkıtılmış kuru ot demetleri, ne işi yaradığını bir türlü kestiremediği cam topaçlar, sayfaları sararmış kitaplar, kargacık burgacık yazılmış reçeteler, vakti zamanında pek çok hayvana heybet kazandırdığı anlaşılan uzun tüylü kuyruklar ve muhtemelen aynı hayvanların dişlerinden yapılmış kolyeler buldu karşısında. Burnunu kapatmak istedi ama çok geç kalmıştı. Odada hüküm süren onlarca kokunun bir araya gelerek neşeyle, inatla, öfkeyle oluşturdukları rayihaya bulanmıştı bir kez; hem de tepeden tırnağa... Bu acemi müşterinin korkusu gülümsetti odadakileri, gülsuyu gece sümbülü, katırturnağı, portakal özü, yasemin, karanfil ve kına dolu fağfur kâseler; misk taneleri, acıbadem çekirdekleri, baldıran kökleri, menekşe kökleri, odun kömürleri, muskat cevizleri, saklayan rengârenk şişeler; içlerine dağkeçisi sütü, domuz yağı, çam iğnesi yağı, ceviz

yağı, ördek yumurtası akı, doldurulmuş gümüş çanaklar ve zehirli otlar, gülümsemekle yetinmeyip kahkahayı bastılar...

Şehrin Aynaları romanında büyüün nasıl yapıldığı da anlatılır. Bu büyüün yapılış tarzı Banu Teyze'nin Ağulu Bey'den bilgi almak için yaptıklarını hatırlatır. Öncelikle ipek bir eşarbin altındaki bulanık suyla dolu bir kâse çıkarır. Bu suda neler olup bittiğini görecektir. Suyu bakarak bir şeyler mırıldanır ama etraftakiler ne dediği konusunda fikir sahibi değildir. “sonra, hiç su sıçratmadan kâsenin içine nohut attı. Her bir nohut tanesi için, sol omzuna bir kere tükürüp, sağ omzuna iki kere üfledi. “(s. 63) Bu işlemleri yaptıktan sonra Miguel’le ilgili bilgiler verir: “ Saçları... gür ve kıvrırcık, simsiyah saçları var.”(s. 63)

Beatriz, heyecanla onayladı: “ evet, evet öyle!” (s. 63)

Miguel’in kim olduğunu onaylattıktan sonra büyüü nasıl uygulayacağı konusunda da Beatriz’e direktifler verir. Önce iki tane uzun şişe verir: “Şişelerden biri açık sarı, öteki ise koyu sarı bir sıvı ile doluydu. Açık sarı olanı kendi ayak izlerini, koyu sarı olanı ise Miguel’inkilere dökmesini tembihledi. (s.65)”

Büyüü uyguladığı günün gecesinde Miguel sebebini bilmeden kendisini Beatriz’in evinde bulur. Ancak bu sürekli bir aşk değil bir gecelik teselli arayışından başka bir şey değildir.

Miguel’in rüyasını ve aslında içsel bir yolculuğunu işleyen bölümde, Miguel, insanlara büyü yapmayı öğretmek için görevlendirilmiş iki melek olan Harut ve Marut’la karşılaşır. Harut ve Marut, saçlarından boşluğa asılmışlardır. Bunun sebebi ise insanlara kara büyüü öğretmiş olmalarıdır. Harut ve Marut bazı kaynaklara göre yeryüzüne inmiş iki melektir. İnsanlara karı koca arasını açacak ve onlara zarar verecek büyüü öğretmemeleri için uyarılarak gönderilmişlerdir. Ancak “Harut ve Marut” Zuhul isimli bir kadına âşık olmuşlardır. Daha sonra da tüm bildiklerini bildikleri tekmil sırları Zuhul isminde bir Havvakızına anlatıp kuralları çiğnedikleri için kıyamete kadar buraya hapsedilmişlerdi.(s. 104) Bu iki meleğin büyü yapabilmesini öğrenen Miguel: ““Anlayamıyorum. Madem büyü yapabiliyorsunuz, niçin buradan kurtulmayı denemiyorsunuz?” (s. 104)der.

“ Olmaz!” diye bağırdı Harut, o zaman dünyanın çivisi çıkar.”

“ Olmaz!” diye haykırdı Marut, o zaman dünyanın çivisi çıkar.”

Rüyasının devamında taht-ı revanlar üzerinde taşındığını görür Miguel. Ancak kral dilenci olmuştur:

“Şimdi anlıyorum.” Diye mırıldandı Miguel. “ Dilenciler taht-ı revanlara kuruluyor, krallar züğürt taifesinin sofrasını süslüyor. Ve ben adam yerine konuyorum. Bu tersine dünya olmalı!”

Geri dönüp Harut ile Marut’u bu durumdan haberdar etmeye karar verdi. Tersine dönen bir dünya çivisi çoktan çıkmış bir dünya olduğuna göre, Harut ile Marut da esaretlerine son verebilirlerdi. Var gücüyle asıldı kapağa. Fakat kapak sanki hiç açılmamış, asırlarca kilitli kalmış gibi direndi. Bu esnada, dehlize geri dönmeye çalıştığını fark eden kalabalıktan homurtular yükseldi. (s.105)

Büyü kavramının karşımıza çıktığı bir diğer roman ise Bit Palas’tır. Bit Palas’ta kuaför Cemal ve Celal kardeşlerin geçmişle olan içsel diyaloglarında annelerinin büyü yaptırmak istediği de anlatılır. Yurt dışına giden kocasının ölümü için büyü yapmak isteyen kadın hocaya gider. Bu bölüm toplumda çok karşılaşın bir olaydır. Kuaför Cemal annesiyle büyü yaptırmak için hocaya giderler. Ancak bu hoca kötülük için büyü yapmadığını söyler. Ancak ikizlerin annesine acır ve ona yardım etmeyi kabul eder. Kocasını ve yeni evlendiği karısını öldüreceğini söyler : “De bakalım bu mudur istediğin? Dedi. Anacığım durdu şöyle. Ağladı sızladı, sonunda dayanamadı,” evet budur” dedi.” (s. 313)

Sonra hoca, büyüün nasıl yapılması gerektiğini uzun uzun anlatır. Okunmuş su ve mısır püskülüyle yapılacak olan büyüün tarifi şöyledir:

“... Mısır püskülü verdi, okunmuş su doldurdu şişeye, bi de bir kâğıda artık kim bilir neler yazdı.” Mısır püsküllerini iki tutam yap, sıkıca bağla. Kâğıdın içine koyup, sigara gibi uzunlamasına sar. “Sonra da hepsini yak” dedi. İşte o vakit bir ses duyacaksın. Ateşin içinden bir ses çıkacak. O sesi

duyunca anla ki doğru yapıyorsun. Hiç durma ateşi sakın elleme. Kendi bildiği gibi yansın. Ateş tamamen sönmüş, küllerini okunmuş suyun içine at, sonra suyu kırmızı bir gül dibine boşalt. Gerisi kendiliğinden gelir.” (s.313)

Celal, bütün bu anlatılanları anlamıştır büyüü uygulamak için harekete geçer. Ancak çocuk her şeyi tam yaparken babasının ve kardeşinin ölmesinden çok korkar hemen ateşi söndürür. Büyüü tam olarak uygulamadığını duyan annesi Celal’e kızmak yerine çok sevinir.

Büyüü modern dönemleri anlatan roman, Baba ve Piç’te de görüyoruz. Kitabın kâhini, falcısı ve Kazancılar’ın en büyük kızı Banu Teyze’nin ciniyle yaşadığı ürkütücü olay sonucunda büyüyle ilgili düşünceleri şunlardır: “

Sonra her zamanki gibi omuzlarından sarkarak, her hareketini dikkatle izleyen iki cinine baktı.... Banu Teyze cininden hiç bu kadar korkmamıştı. Keza kendisinden de yapmaya muktedir olduğu büyülerden de daha evvel hiç bu kadar ürkmemişti.(s. 307)

Yine aynı romanda aslında büyüünün haram olduğuna olan inanç çıkar karşımıza, evin en büyüğü olan Cicianne, kurşun dökme işleminde Banu Teyze’ye değil de Zeliha Teyze’ye el vermek istemesi evde ufak çaplı bir tartışmaya yol açar. Zeliha Teyze, kurşun dökme işlemi için uygun kişinin kendisi değil Banu Teyze olduğunu söyler. Çünkü büyüyle, cinle, falla uğraşan kişi odur. Ancak Cicianne bunun büyüyle alakası olmadığı söyler ve: “Kur’an-ı Kerim’de büyü yasaklanmış zaten,” dedi Cicianne. “s. 310)

Büyü, Aşk romanında da çıkar karşımıza. Aşk romanında Şems’in olağanüstü yeteneklerinden dolayı büyücü olduğu söylenir. Çeşitli şekillerde büyü yaptığı ve büyü sayesinde Mevlana Celaleddin-i Rumi’yi kendisine bağladığı iddia edilir. Hatta büyü konusunda Harut ve Marut’tan ders aldığı bile söylenmiştir:

Kur’an-ı Kerim’in sakınmamızı tembihlediği Babil’in iki meşhur meleği Harut ile Marut eğitmişti Tebrizli Şems’i. Ya da başka hüneri vardı da duvarların ötesini görebiliyordu. Her halükarda korkutuyordu beni. (s. 87)

Şems'in Haşhaşilerin gizli kumandanı olduğu ve babasının Alamud'un son imamı olduğu Şems'e kara büyü yapmayı öğrettiği de iddia edilir. Şems'in ettiği beddua hemen oracıkta tutarmış. Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'yi de bu şekilde kendine bağlamıştır:” Her seher vakti ona kirpi dikenini, yılan derisi, yarasa işkembesinden yaptığım bir çorba içiriyormuşum. O da bu sayede bir dediğimi iki etmiyormuş. (s. 279)

2.6.1.4. İsim ve İsimlendirme Kültürü

Arapça bir sözcük olan isim, canlı ve cansız bütün varlıkları karşılayan sözcükler olarak tanımlanır. Her eşyanın ismi olduğu gibi her insanın da ismi vardır ve herkesin ismini yansıttığına dair inanışlar mevcuttur. “Allah Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklere göstererek: “Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin” dedi.(Bakara Suresi/ 31)

Aynı zamanda büyük yaratıcı da isimsiz değildir, insanların bildiği doksan dokuz ve bilmediği sayısız ismi vardır. Bu isimler O'nun sıfatlarını, yüceliğini yansıtır tasavvufa göre.

Elif Şafak'ın romanlarında isim kavramına çok fazla anlam yüklenmiştir. Adeta her ismin bir hikâyesi vardır. Her kahramanın aldığı isim öylesine alınmış bir isim olmaktan uzaktır. Bu isim alma bazen rüyayla, bazen lanetle olur bazen Tanrıça ismidir kahramana verilen isim. Alınan isimler mistik hikâyelerinden dolayı konumuzla oldukça ilgilidir. Pinhan romanında Pinhan aslında kahramanın ezanla kulağına okunan isim değildir Dürri Baba Tekkesi'ne geldiği zaman ikibaşlılığı gizli olduğu için gizli, saklı anlamında “Pinhan” ismini almıştır:

“İsmi, yani dünyaya gözlerini açışının üçüncü günü, dedesi tarafından ezan-ı şerifin okunduğu sağ kulağına tam üç kez üflenen eski ismi, şimdi çok uzaklarda kalmış; çoktan sırta kadem basmıştı.(s. 14)

Bir diğler isim hikâyesi iki ismin birlikte kullanılmasıdır ki bu iki ismin kavgası mahalle sakinlerinin uykularını kaçırıp onlara lanet edip başlarına karıncalar yağdıracak kadar önemlidir. Akrep Arif Mahallesi sakinleri, mahalleye büyük bir hamam yaptıran Nakş-ı Nigar'a vefa borçlarını ödemek için mahallenin adını Nakş-ı Nigar olarak değiştirmişlerdir. Ancak Akrep Arif'in ruhu mahalleliyi rahat bırakmayınca, bu iki isim arasında gidip gelen mahalleli bu laneti kaldırmak için çeşitli yöntemlere başvurmuştur:

“Hiçbiri fayda etmedi, mahallenin adı Nakş-ı Nigar olalı beri, her şey ters gidiyordu. Akrep Arif mahalleliler bu işin içinde bir iş olduğunu kestirmekte mahallelerinin adını Nakş-ı Nigar yapmalarının vebalini ödediklerini sezmekte; lâkin duruma müdahale edememekteydiler. Senelerdir kulak hırsızlığı yapan yedi kocakarı dahi melekleri işitmekte güçlük çekmeye başlamıştı... İki ismi birden taşımanın yollarını arıyorlardı. ... İsimlerin hem büyüğü hem de büyücü olduklarını bile bile... Akrep Arif'in hayaleti gece vakti evlerin damlarında dolaşıyor, ayak sesleri yataklarında kıvranan mahalle sakinlerinin yüreklerinde güm güm yankılanıyordu. Merhumun hayattayken elinden düşürmediği, kehribar tespihi ilmik olup boğazlarına geçtiğinde, tekmil mahalle ahalsinin elleri ayaklarına dolaşyordu. O vakit yediden yetmişe hepsi, şıpır şıpır ecel terleri döküyordu. Neyi ya da kimi beklediklerini bilmeden, bilemeden bir alamet bekliyorlardı. (s.98)”

Görüldüğü gibi mahalledeki isim değişikliği mahallede huzur bırakmamış, bütün mahalleliyi çareler aramaya itmiştir.

Bir diğler isim hikâyesi ise Hezarpare Horoz Baba'nın hikâyesidir. Bu farklı ismi nasıl aldığına dair bilinen menkıbe şu şekildedir:

“Ondan geriye kan kırmızısı bir horoz tüyünden başka bir şey kalmamış. Tekkeyi terk ettiğine göre ölümüne gittiği, cesedi bulunamadığına göre ölüsünün bin pareye ayrıldığı düşünüldüğünden isminin başına Hezarpare eklenmiş. (s 131)

İsim kavramının karşımıza çıktığı diğer bir romanda Şehrin Aynaları'dır. Anadolu'da isimle ilgili bilinen diğer bir inanış, doğduğu andan itibaren muvaffak olamayan, hastalıktan kurtulamayan kişiye isminin iyi gelmediği ancak ismi değişirse muvaffak olabileceği inancıdır ki bu da diğer batıl inançlardan biridir. Şehrin Aynaları romanında bunu Haham Yakup'un bir hastayı ziyarete gider. Bu hasta iyice fenalaşmış ve ölüm döşeğine düşmüştür: "Haham Yakup, melûn hastalığın eski ismin peşinden gidip, yeni ismin yakasından düşmesi için bu hastaya başka bir isim verecekti. "(s. 199) Bu şekilde hasta isim değişikliğiyle hastalıktan kurtulacaktır. Ancak olur da "eğer hastalık bu yeni isme de musallat olursa, yapacak pek bir şey kalmayacaktı. Bu sebepten, vereceği ismi dikkatlice seçmesi gerekiyordu. "(s. 199) İyice düşündükten sonra çocuğa " Hayyim" ismini vermeye karar verir:

"Zira Hayyim hayat demektir. İsim dediğince usul usul yoğururdu insanı, kendine bend ederdi. Her isim bir başlangıç demektir; her başlangıç, ayrı bir yol hikâyeler haritasında. Başka tercihi olmadığı için değil, olduğu halde yaşamaktı yakışan insana. (s. 119)

Haham Yakup'un isimle ilgili düşünceleri de oldukça önem teşkil eder.

Bir diğer isim de Mahrem romanında çıkar karşımıza. Romandaki Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi'nin ismidir. Ona verilen her ismin diğerinden farklı bir hikâyesi vardır. Asıl ismi annesinin rüyasına giren dervişin ismi olan Memiş'tir.

"Yüzü tam anlamıyla gelişmemiş olan Memiş'in yüzü mum gibi olduğu için Mumî ismini... "elbet vardır bu işte de bir keramet!"Böylece Memiş bebeğin ismine bir de Keramet eklenmiş oldu." (s 38)

Araf romanında da isimle ilgili düşünceler yer alır. Bu düşüncelerden aslında isimlere çok fazla anlam yüklendiğini çıkarmak mümkündür. Buna göre aşık omlar bir şekil isim sahiplenmedir. Aşk bitince de sahiplenilen isimler iade edilir. İsmi insanın sahip olduğu en önemli ve gizli bilgi olduğunu ifade eder. Birinin ismini öğrendiğiniz zaman "varoluşunun yarısını ele" geçirmiş olursunuz. Bu sebeple de çocuklar "Bir yabancı isimlerini sorduğunda söylemeyi reddederler." (s. 29)

Araf'ta, Şehrin Aynaları'nda Yahudi inancı olarak karşılaşılan isim değiştirme hakkında da bilgi verilir. “Ölüm döşeğinde yatanların isimlerini değiştirirlerdi, ikinci bir hayat şansı verebilmek için onlara.”(s. 29) Yeni bir isim yeni bir hayat demektir. Müslüman toplumlardaki isimlendirmeye de değinir: “Müslümanların tam da doğum sonrasında isimlendirme gelenekleri bu yüzden. Yeni doğan bebeğin henüz açılmamış kulaklarına adını fısıldarlardı, ruhuna iyice işlensin diye ismi üç kere tekrar ederek.”

Sadece insan değil mekân isimleri de önemlidir:

“Günümüzde bile “Constantinople” yerine İstanbul demeyi reddeden Ortodoks Hıristiyanların ısrarı bu yüzden... İsimler böyledir işte, bir insana dair ilk ve en kolay öğrenilen ama en zor sahip olunabilen.” (s.29)

Yine Araf romanında Gail'in hiç bitmeyen bir isim savaşı vardır. Asıl ismi Zarpandit olan Gail, roman boyunca farklı isimler kullanmıştır: “ Zarpandit antik bir isim, her gece ay doğarken tapınılan hamile bir Asur-Babil tanrıçası. Gümüş ışıltısı anlamına geliyor.”(s. 33)

“Bunu yani durmadan isim değiştirmeyi aslında bir nevi isimsizlik, herhangi bir yere ya da herhangi bir şeye ait olmadan yaşamak demektir isimsizlik. Kimsenin sana hitap edememesidir. Kimsenin seni tanımaması tanımlayamamasıdır. Gail, modern dünyanın depresif kişiliklerini yansıtır. Modern zamanın en büyük açmazı olan memnuyetsizlik, depresiflik ve aidiyetsizlik şu satırlarla ifade edilir:

“Hiç kimse olduğu için herhangi biri olabilirdi. İsimsizlik cilası altında neredeyse görünmezleşecek kadar şeffaf bir maddeden oluşan bu aidiyetsiz boşluk ne harikaydı. Hemen herkesin kişisel tarihlerinin en küçük ayrıntılarına kadar tanındığı bu boğucu tanışıklıklar dünyasında o tam ve som bir yabancı olmuştu. (s. 86)”

İsim kavramının karşımıza çıktığı bir diğer roman da Aşk'tır. Aşk romanında ise Allah'ın isimleri yani Esmâ-i Hüsnâ önemli bir yer tutar. “En güzel isimler

Allah'ındır; O'na onlarla dua edin. O'nun isimlerinde ters bir tutum izleyenleri bırakın. Yapıp ettiklerinin cezasını çekeceklerdir. (A'raf Suresi/180)

Allah'ın her isminin O'nu yücelten bir anlamı vardır. Romanda Şems'in dilinden bu isimleri öğrenebiliyoruz.

“Bana yol göstereceğin diye geceler boyunca tespih çekip, Esmayihüsnâ'nın doksan dokuzunu zikrettim. Her defasında Allah'ın isimlerinden bir tanesi öne çıktı: El-Kayyum-uykusu ile uyuklaması olmayan, varlıkları yöneten ve yönlendiren, ezeli ve ebedi kaim olan... (s.100)

Şems, Konya'ya gelince cüzamlı olan Dilenci Hasan'la karşılaşır. Ona ismini sorar ancak Dilenci Hasan, isminin önemi olmadığını hatta isminin olmadığını ifade eder. Şems de İnsanın isimsiz yaşayamayacağını her insanın mutlaka bir isminin olduğunu Allah'ın ise sayısız ismi olduğunu anlatır. “Düşün hele, Allah'ın bunca adı varsa O'nun ruhundan üflediği bir insan nasıl adsız yaşar.”(s.160)

Yine Allah'ın doksan dokuz isminden bazılarını Aşk romanında görebiliyoruz:

“... Benim Rabbim her zaman diridir. İsmi Hay ne demeye müeyyideler, yasaklar, zanlar, hesaplar içinde kalayım? Seven ve sevilen bir Hak benimki. İsmi Vedud. Nasıl başka insanlar hakkında dedikodu yapabilirim ki, Allah'ın her an her şeyi duyduğuna inanıyorsam şayet? İsmi Rakib. (s. 229)

2.6.1.5. Nazar

Nazar, Arapça bir sözcüktür ve bakma, göz atma ya da düşünme anlamında kullanılır. Ancak Türkçede kullandığımız şekliyle “nazar” yani bakışlarla bir kişiyi, hayvanı ya da cansız bir varlığı olumsuz etkilemek, Arapçada isabetü'l Ayn olarak geçer.⁹⁸ Yani bakışın hedefe isabet etmesi. Nazardan korunma yolları batıl olsa da nazarın hem bilim hem de din tarafından kabul edildiği bir gerçektir. Kur'an-ı

⁹⁸ Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Hazırlayan, Ferit Devellioğlu, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997

Kerim’de şu şekilde yer alır: “Ve inkâr edenler, zikri (Kur’ân’ı) işittikleri zaman gerçekten seni, neredeyse gözleri ile devirirler. Ve: “Muhakkak ki o, gerçekten mecnundur (delidir).” derler. (Kalem/51)

Gözleriyle devirmek, bakışlarıyla zarar vermek, ölümüne sebep olmaktır. Nazarın ölüme dahi sebep olabildiği çok kişi tarafından tecrübe edilmiş olaylardandır. Aynı şekilde nazar, hadislere de konu olmuştur: "Gözdeğmesi hak ve gerçektir." Nazarın bilimsel olarak ispatı da yapılmıştır. Gözdeki fotoreseptör denilen ışığı algılayabilen duyu hücrelerinin kasılması sonucu açığa çıkan negatif ve pozitif göz akım dalga ışınımına nazar denir. Nazarın bilimsel hayatta karşılaşılabilecek bir kavram olduğu radyoloji ilmiyle bağdaştırılarak laboratuvarlarda ispatlanmıştır. Nazar’ın gerçekleşebilmesi için nazar eden kişinin, nazar edilecek kişiye negatif ışının bilinçsiz olarak gönderilmesi şarttır. Aksi takdirde nazarın gerçekleşmesi çok zordur. Yani nazarın bilinçli bir şekilde oluşması çok az kişide rastlanan nadir olaylardan biridir.⁹⁹

Nazar, halk arasında kem yani kötü göz olarak da bilinir. İnsanlar bu olumsuz durumdan kurtulmak ya da etkilenmemek için çeşitli eylemlerde bulunurlar. Bunların birçoğu batıl inanç olmakla beraber İslam’a göre kişi nazardan ancak dua ile korunabilir. İslam âlimlerinin, fakihlerin hadis üzerine tavsiye ettikleri bazı sureler vardır. Bunlardan bazıları, Fatiha, Ayet’el Kürsi, Felak ve Nas’tır. Bu sureler okunduğu takdirde nazara uğrama tehlikesi en aza indirgenebilir.

En önemli duyu organı olarak bilinen göz sembol olarak ışığı ve zekâyı ifade eder. Aynı zamanda ruhsal durumu gösterir. Üstün güçleri olan kötü yaratıklar gözlerini dikerek karşısındaki insanı taşa bile çevirebilirler. Ve bütün bunlar gözlerdeki ışık enerjisiyle meydana gelir. Yunan mitolojisinde Medusa, Persues tarafından bir ayna yardımıyla öldürülmüştür. Bu olay Celtic efsanesine göre Kral Balor döneminde “kötü göz” ile gerçekleşmiştir. Kötü gözlerle sayısız tılsım oluşturulabilir. Ve bunun sembolik önemi çok büyüktür. Birçok medeniyette güneş her şeyi gören göz olarak ifade edilir. Ayrıca Mısırın genç güneş tanrısı Horus da göz

⁹⁹Gökhan Hani. Her Yönüyle Nazar Tahlili, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2004

ile sembolize edilir ve bakışları bir atmacaya benzetilir. Gözlerinin bu şekilde olmasının güçlü bir tılsım olduğuna inanılır. Hıristiyan heykellerinde gözler güneş ışınlarıyla kaplıdır. Benzer olarak meleklerin büyük kısmının kanatlarında geniş bir zekâ ifadesi olarak göz bulunduğu inanılır.¹⁰⁰

Ayrıca gözler bilimi ifade eder. İyi gören gözlerin gökteki yıldızları ifade ettiğine ve her yerde parlayacaklarına inanılır. Gözlerdeki beyaz gökyüzündeki saflığı, parlaklık mükemmelliği ve göz bebekleri de yıldızları ifade eder. Gözyaşları gökyüzünden akan suyu ifade eder ve onlar zarar gördüğünde gökyüzünden şiddetli ateşler çıkar.

Elif Şafak'ın romanlarında da nazara yer verilmiştir. Bu nazar bazı yerlerde halk tarafından bilinen, kullanılan nazar cümleleri olup sadece kültürel bir anlam taşıyorsa da: “Yoksa sittin senenin meşhur ve emsalsiz mahallesini kem gözlerin nazarı mı kakalamıştı?” (s. 86) bazı yerlerde mistik güç olarak kullanılır.

Pinhan'daki kötü karakter Nevres'te nazar tam anlamıyla olağanüstü bir güç olarak gösterilir. Nevres, yaratılış olarak diğer insanlardan daha üstündür. Gaipten sesler duyan Nevres, gözleriyle insanlara zarar verme yetisine sahiptir. Üstelik yukarıda bahsi geçen “ çok az kimse bilerek nazar edebilir” cümlesinde belirtilen istisna kişiler grubuna katılmayı başararak. Bilerek ve isteyerek, hedef belirleyerek nazar etme yetisi vardır. Ölmüş annesinin ardından konuşan Pakize'yi kendisine hedef almıştır. Çok konulan Pakize'nin vücudunda kendisine sağ kulağını hedef alır. Sağ kulağındaki küpeye dikkatli bir şekilde bakar: “Küpe önce yavaş yavaş sonra hızla sallanmaya başladı.(s. 106) Pakize kapının deliğinden gözetlendiğinin farkında olmadan Nevres'in annesini çekiştirmeye devam eder. Nevres hala büyük bir dikkatle Pakize'nin kulağını isabet almıştır: “Sonunda oldu! Sağ kulaktaki altın yapraklı küpe birdenbire korkunç bir hızla kendini aşağıya attı. Düşerken Pakize'nin kulak memesini boydan boya yırttı. (s.106)

¹⁰⁰ Hans Biederman, Dictionary Of Symbolism(çev: James Hulbert), Newyork, Fast On File Publication, 1992, s. 122

Pinhan romanında nazarın kovucusu olarak ün yapan Bedrenk Asiye'nin şahsında nazardan korunma yollarına da değinilmiştir. Bu bazen gerçek bir korunma yöntemi olurken bazen de batıl inançla olur. Her iki yöntemden de bahsedilmesi toplumun bu husustaki yapısını da ele vermektedir:

“Bedrenk Asiye'nin kem göze bilmediği deva yoktu. Yeni dükkân açan, azıcık paralanan, oğlan doğuran ya da kızına hayırlı bir kısmet bulan oldu mu hemen Bedrenk Asiye çağrılırdı. O da gittiği yerlerde hem el üstünde tutulmanın tadını çıkarır hem de kâh nazar duaları okuyarak, kâh kurşun dökerek, kâh ateşte tuz çevirerek envai çeşit yolla nazarı uzak tutardı. (s. 116)

Nazar, bütün toplumlarda karşılığı olan bir kavramdır. Her kültürde nazar, olumsuz bakıştır ve nazardan korunmak için çeşitli yöntemlere başvurulur. Hıristiyanlıkta nazardan korunmak için haç takmak gibi. Şehrin Aynaları'ndaki Zişan Kadın da nazara canı gönülden inananlardan, Miguel Perreira'nın nazara ve Zişan Kadın'ın nazar anlayışına bakışı şöyledir:

Zişan Kadın'ın dediğine göre beni nazar kakalamış Mal de ojo'nun (nazar) ne olduğunu bilirim ama gene de bu kadının aklını nazarla bu kadar bozmuş olması garibime gidiyor. Evin her tarafı üzerlikler, nazarlıklar, muskalarla dolu. (s. 196)

Mahrem romanında nazar farklı bir şekilde çıkar karşımıza bir sözlük olarak: Nazar Sözlüğü. İçindeki bütün maddeleri görmek ve görülmekle, teşhir olmakla, seyirle ilişkilendirir anlatıcı. Nazar yani görmek, bakmak burada hayatın tam merkezindedir. Romanın kahramanı şişman kadın ve cüce sevgilisi Be-Ce de seyirliktir. Diğer bütün kahramanların da seyirle, nazarla ilgisi vardır. Bu romanda nazar, olumsuz bir bakış değil, olayları yönlendiren, kurgunun en temel taşıdır. Seyir olmasa, Keramet Mumi Keşke Memiş Efendi, tekrar tekrar dönüp bakmayı gerektirecek kadar tuhaf görünümlü olmasa çadır kurmayacak, çadır kurmasa onca seyirlik insanı bir araya getirmeyecektir. Ya da şişman kadın o denli şişman olmasa bir cüceyle birlikte olmayacak ve dolayısıyla Mahrem romanı var olmayacaktır:

“İşte Nazar Sözlüğü madde bunu gösterecek. Maddeler ilk bakışta birbirinden kopuk gibi görünecek, ama aslında, hepsi görmek ve görülmekle bağlantılı olduğu için, her bir madde alttan alta bir diğeriyle bağlantılı olacak. (s. 869)

Bit Palas romanının, batıl inançlara itibar eden, kendini her şeyiyle kocasına ve çocuğuna adanmış olan Meryem de nazara halk için özellikle de kadınlar için genel geçer bir bakış açısıyla bakar. Nazardan korunmak için sergilediği davranışlar bu konularda ne kadar katı düşüncelere sahip olduğunun ispatıdır. Batıl inanç ve hak inanç arasında sıkışıp kalmış bir kadın olan Meryem, inançlarına ve evine oldukça bağlı, ev içinde oldukça dominant ve güçlü görünür ama batıl inançlara itimat edecek kadar da zayıf ve cahildir:

“Bu yüzden saldırının dört ayrı yönden, kırk ayrı koldan gelebileceğini düşünerek evin her tarafını karşı tedbirlerle donatmıştı. Duvarlara nazar boncukları, nazar duaları, at nalları, üzerlikler asar; yastık altlarına, kapı arkalarına ve bilhassa Muhammet’in ceplerine okunmuş çörek otları, zezem suları, tuz topakları serper; ortalığa kurumuş kaplumbağa kabukları, yengeç bacakları, atkestaneleri bırakır; hem kendi üzerine, hem evin muhtelif yerlerinde bademe, hurmaya, cinsi cins kâğıda bakır levhaya, hayvan derisine yazılmış muskalar bulundururdu.(s. 193)

2.6.1.6. Şeytan

Sözlükte “uzlaşmak, haktan ve hayırdan ayrılmak, muhalefet etmek” anlamındaki “şatn” veya öfkesinden yanıp tutuşmak manasındaki “şeyt” kökünden türediği ileri sürülen “şeytan” kelimesi “ hayırdan ve rahmetten uzaklaşmış yaratık; yanıp helake maruz kalmış varlık demektir. Kelimenin İbranicedeki karşılığı olan “satan” düşmanlık etmek, karşı gelmek suçlamak anlamında kullanılmıştır. ¹⁰¹“Allah’ın cennetinden kovulan ve yalanların babası olarak bilinen büyük bir düşmandır. Şeytanın özelliği yeraltındaki “Etruscan” cininden gelir. Akbabalarınkine

¹⁰¹İlyas Çelebi, , İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul,2009, c. 38, s. 99

benzeyen bir burnu, sivri kulakları, kanatları, sivri dişleri vardır ve ölümün sembolü olan bir çekiç taşır. Bütün bu fiziksel özellikler keçiyi anımsatır: Boynuzlar, bacaklar, tırnaklar...¹⁰²Cahiliye döneminde de yaratılmışların en çirkini olarak bilinir. Kültürlere göre tanımı farklılık gösterse de hepsinin ortak noktası şeytanın kötü olduğuna duyulan inançtır.

Kur'ân-ı Kerim'de birçok yerde geçen şeytan sözcüğü özellikle Âdem peygamber yaratıldığı zaman Allah'a karşı gelmesiyle anılır. Bu isyan sonucu lanetlenen şeytan cennetten kovulmuş ve kıyamete kadar insanları doğru yoldan saptırmaya söz vermiştir.”

Ve meleklerle Âdem'e secde edin" dedik. İblis hariç (hepsi) secde ettiler. O ise, diretti ve kibirlendi, (böylece) kâfirlerden oldu.(Bakarasuresi/36)

Fakat Şeytan, oradan ikisinin ayağını kaydırıldı ve böylece onları içinde buldukları durumdan çıkardı. Biz de: "Kiminiz kiminize düşman olarak inin, sizin için yeryüzünde belli bir vakte kadar bir yerleşim ve meta vardır" dedik. (2/36)

İncil'de ve Tevrat'ta da yalancı, yoldan çıkarıcı, düzenbaz, Tanrı'nın ve insanların ezeli düşmanı, ahlak bozucu olarak nitelendirilir.

Elif Şafak romanlarında özellikle şeytanın isimlendirmelerinde Batı kültüründen beslenilmiştir. Şehrin Aynaları romanında yedi temel günahın ve lanet edilmiş yedi hayvandan bahsedilir. Aynı zamanda yedi büyük şeytan da mevcuttur.

¹⁰³Bu yedi günah, yedi hayvan kadınlarla uğraşmaktadır:

“Bunlardan ilki hasetti (yılan)... İkincisi öfke idi (horoz)... Üçüncü günah, şehvetti. Şehvet gözü doymayan bir keçiydi... Günahların dördüncüsü tamahkârlıktı (karakurbağası)... Bir

¹⁰² Hans Biederman, Dictionary Of Symbolism(çev: James Hulbert), Newyork, Fast On File Publication, 1992, s. 94

¹⁰³ Hans Biederman, Dictionary Of Symbolism(çev: James Hulbert), Newyork, Fast On File Publication, 1992, s.94

sonraki günah tembellikti (katır) ... Altıncı günah gururdu (tavuskuşu) ... Yedinci ve son günah ise oburluktu.(domuz)

Şehrin Aynaları'nda adı geçen şeytanların gelişi güzel seçilmediğini tıpkı seçilen hayvanlar gibi her birinin bir günahı tetiklemek için uğraştığını isimlerin anlamlarına bakarak anlayabiliyoruz. Bu şeytanlar da kadınların akıllarını çelmek için uğraşırlar. İlk olarak İbranicede şeytan olarak bilinen “satan” vardır. “Onun hemen ardından Lucifer”(s. 146) gelir. Lucifer de Hıristiyan inancına göre Tanrı insanı yaratınca karşı çıkıp kendi şeytanını yaratan ve cehenneme hapsolan melektir. Bir diğeri de Beelzebub'tur. Daha önce de cin Bit Palas romanında cin olarak karşımıza çıkan Beelzebub” şeytanların prensidir.” Sırada Barabbas vardır: Barabbas ise Yahudiler'in İsa'yı feda ederek serbest bıraktıkları Haydut'un ismidir. Barabbas bilhassa kadınlara dadanmayı severdi. “İddialı olan bir başka şeytan da tamahkârların piri olan Asmodaeus idi” (s. 146) Asmodaeus ise en büyük şeytanlardan biridir. “Gerek erkekte gerek kadında aşırı gurur zarar vericiydi zira Leviathan böylesi durumları fırsat belleyip hemen ortaya çıkıverirdi.”(s. 1469 Leviathan ise kaynaklarda Tevrat ve İncil'de kötülüğü temsil eden bir su canavarının adı olarak geçmektedir.

“Belial(yalan, suçluluk gibi suçlar işleyen şeytan) ise çingenelerin, kâhinlerin ve cadıların piriydi. Kumarbazların ve inkârcıların piri ise Auristel idi. ... Son olarak küçük hazlarla beslenen Renfas gelirdi. (s.146)

Aşk romanındaki şeytan kavramı biraz daha şahsidir. Yani nefisle ilgilidir. Bir hadiste, “şeytan âdemoğullarının damarlarında dolaşır.” Denmiştir. Böylece şeytan nefisle eşit sayılır. ¹⁰⁴Şeyh Yasin öğrencilerini şeytana karşı uyanık olmaları konusunda uyarmaktadır: “ Aman çocuklar, Şeytana karşı uyanık olun! İblis sizi her an ayartabilir!” (s. 313)

Şems, Şeyh Yasin'le konuşmak için medreseye geldiğinde, şeytan kavramı üzerine konuşurlar. Bu konuşma sadece iki şahsın değil aynı zamanda iki ayrı dünya

¹⁰⁴ Annemarie Schimmel, İslam'ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999

görüşünün de fikirlerini yansıtır aslında. Şeyh Yasin medreseyi, Şems ise sufiliği temsil eder:

“Orda burda benim aleyhimde konuşuyor, Şeytanın hizmetkârı olduğumu söylüyorsun. Bari rica etsek de söylesen, nedir şeytan?” diye sordu Şems.

Elbette söylerim dedi Şeyh Yasin: “ İbrahimi dinlerin sonucusu ve ne mükemmeli olan dinimiz der ki Âdem ile Havva Cennet’ten Şeytan yüzünden kovuldu. Ataları sürülmüş insanlar olarak biz de daima tetikte olmalıyız... Şeytanın hiç beklenmedik suretlere büründüğü de olmuştur. Mesela gezgin bir derviş kılığında da çıkabilir karşımıza.” (s. 317)

Şems, şeytanın hakikati göstermek için araç olduğunu ancak bu zamanda amaç haline geldiğini ifade eder: “Ya Şeytan ve cehennem bize bir hakikati göstermek için anlatılmışsa, fakat biz daha sonra o hakikati unutup basmakalıp ezberlerle yetinmişsek.” (s. 318)

2.6.1.7. İstihare

İstihare, sözlükte hayırlı olanı istemek manasına gelip Arapça bir sözcüktür, hayır sözcüğüyle aynı kökten türemiştir. İnsanoğlu var olduğu günden bir yana yapmak üzere olduğu bir şeyin iyi mi kötü mü olacağını önceden bilmek için çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Cahiliye döneminde ok atarak bir işe evet ya da hayır derlerdi. Ancak Kur’an-ı Kerim bunu net bir dille yasaklamıştır. ¹⁰⁵Çünkü gaybı ancak Allah bilir. Gerçekleşmemiş bir işin hayırlı olup olmadığı da önceden anlaşılabilir, gerçekleşmeyen bilinmeyendir yani gaybdır. Kur’an-ı Kerim’de hayırlı sözcüğü geçmekle birlikte “istihare” sözcüğü hiç geçmemiştir. Ancak Kur’an-ı Kerim’de hayırla ilgili ayetleri delil gösteren âlimler, istiharenin sünnet veya müstehap olduğunu söylemişlerdir. İstiharenin müstehap ya da sünnet olduğu ise Cabir b. Abdullah’tan rivayet edilen şu hadise dayandırılır:

¹⁰⁵ Bkz. Maide Suresi, 90

"Resulullah, bize, Kur'an'dan -bir süre öğrettiği gibi her işte istiharede bulunmamızı öğretirdi. Derdi ki: "Biriniz bir işi yapmaya arzu duyduğu zaman, farzlar dışında iki rekat namaz kılın, sonra şu duayı okusun: "Allahım, senden hayır talep ediyorum, zira sen bilirsin. Senden hayrı yapmaya kudret talep ediyorum, zira sen vermeye kâdirsin, Rabbim yüce fazlını da talep ediyorum. Sen her şeye kâdirsin, ben âcizim. Sen bilirsin, ben cahilim. Sen gayıbları bilirsin. Allahım, eğer biliyorsan ki bu işi bana dinim, bayatım ve sonum için -veya hal-i hazırda ve ileride demişti- hayırlıdır, bunu bana takdir et ve yapmamı kolay kıl. Sonra da onu hakkımda mübarek kıl. Eğer bu işin, bana dinim, hayatım ve akıbetim için -veya hal-i hazırda ve ileride dedi- zararlıdır; onu benden çevir, beni de ondan çevir. Hayır ne ise bana onu takdir et, sonra da bana onu sevdire!"¹⁰⁶Böylece istihare namazı kılan kişi bu namazdan sonra rüyasında yapmak üzere olduğu işin hayırlı olup olmadığını görür.¹⁰⁷

İstihare bir fal değil, bir rüya çeşididir. Ancak Elif Şafak'ın, Pinhan romanında istihareden fal olarak bahsedilmiştir. Kevser Nine mahallenin başına gelen felaketi duyunca çare bulmak için istihareye yatar ve rüyasında Pinhan'ı görür: Kevser nine dostları gelene kadar istihareye yatmaya karar verdi. Hal çaresine dair emareleri düş falı ayan edecekti. (s.109) Bunun üzerine Kevser Nine İstihare duasını da ederek uyur. Mahallenin başındaki felaketin çaresi neyse onu göreceğine inanarak uyur. Bu düş falında Kevser Nine'nin göreceği rüya Pinhan'ı ve Dürri Baba tekkesini işaret etmektedir. Dürri Baba Tekkesi bir derenin kenarındadır.

"Dere. Kevser nine kar beyazı kayığı bir kayaya bağlayıp, dere boyunca yürümeye koyuluyor. Başında allı pullu bir yemeni, ayaklarında ise yürümesini bir hayli güçleştiren sedef kakmalı takunyalar var. Zar zor yürürken, bir taraftan topladığı yabancı otları, bir taraftan da suya atıyor. Suyu düşen otlar renk renk dumanlar çıkartarak erirken her yabancı ota rengi biraz daha değişen dere ne olduğunu ele vermeyen, bir karaltıyı sürüklüyor. Kevser nine adeta büyülenmişçesine

¹⁰⁶ Salim Ögüt, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2001, c.13, s. 333

¹⁰⁷ Mehmet Keskin, Büyük Şafii İlmihali, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 136

gözlerini ayıramadığı bu karaltıyı rehber ediniyor kendine; o ne tarafa giderse oraya gitmekte karar kılıyor. Fakat karaltı birdenbire derenin içine gömülüp gözden kayboluyor. Kevser nine de, hiç düşünmeden onun peşinden dereye atlıyor. Buram buram reyhan çiçeği kokan sular hızla köpürerek, bir girdabın içine çekiyorlar onu. Bu baş döndürücü yolun sonunda kendini, metruk ama vaktiyle ne denli güzel olduğunu saklayamayan bir meyve bahçesinde buluyor. Elma ağacı. Elmaları kıpkırmızı, sulu, davetkâr, kökleri yukarıda, dalları aşağıda. Kevser nine tam uzanıp bir elma koparacakken yerde yatan sapanı fark ediyor.”(s.110-111)

Elma bahçesi ve elma romanın en başında Pinhan’ın uğruna tekkenin bahçesine atladığı elma ağacdır. İstihare rüyasında görülen sapan ise, Pinhan’ın tekkeye ilk geldiği gün, dervişe kaptırdığı sapanıdır.

Mahallenin felaha ermesi için rüyada çıkan kişiyi beklerken, Kevser Nine’nin düş fallarının hiç şaşmadığı da ifade edilir:

“Acaba gelecek miydi bekledikleri kişi? Gerçi Kevser Nine onu istihare falında görmüştü ve onun istihare falları hiç şaşmazdı ama gene de son anda bir aksilik çıkmasından korkuyorlardı.” (s.213)

2.6.1.8. Muska

Sözlükte yazılı şey manasına gelen Arapça “nüsha” kelimesinin Türkçeleşmiş halidir. Çoğunlukla insanlar tarafından taşınan, bazen belli mekânlara yerleştirilerek kötü güçlerin etkisinden koruma sağladığı kabul edilen eskiden beri her inanışta yerini almış kült nesnelere biridir. ¹⁰⁸Muska, kaynaklarda “Rukye ve temîme” olarak da geçer. Rukye daha çok tılsım, dua anlamındayken, temîme nazar ya da nazarlık olarak kullanılır. İnsanoğlu var olduğu günden bu yana güç yetiremediği olay, kişi ya da durumlar için farklı yöntemler denemiştir. Bu yöntemlerden biri de bir çeşit büyü olan “tılsım”dır. İnsanları metafizik yollarla ele geçirmek, onların

¹⁰⁸ Kürşat Demirci, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006, c.31, s. 265

hayatlarına yön vermek yani kadere müdahale etmek için “muska” yapmak bütün kültürlerde mevcuttur. İçerisinde yazı, harf ya da simge bulunan, üzerinde taşıyan kişiye istediği etkiyi sağlayacağı inancı olan bir çeşit kâğıttır. Değişik katlama çeşitleri vardır.

İslam’da kişi tedavi olmak için üzerinde muska taşıyabilir ancak üzerinde taşıdığı muska ayet ya da dua içerikli olmalıdır. Aksi olursa Allah’tan başkasından ya da başka bir şeyden medet umulduğu için kişi en büyük günahlardan biri olan şirke düşer.

Elif Şafak’ın romanlarında muska yer yer karşımıza çıkar. Çok özel anlamlar yüklenmemekle beraber yazıldığı kültür hakkında bilgi vermesi açısından önem teşkil eder. Elif Şafak romanlarında muska, bazen koruyucu olarak, bazen suç unsuru olarak, bazen büyü olarak, bazen de dua olarak çıkar karşımıza. Kişinin adına hazırlanan muskayı kişi yanından ayırmamalıdır. Tıpkı bir parçası gibi, yemek yerken, uyurken, konuşurken, yürürken her daim yanında, içinde taşınmalıdır. Tıpkı Mahrem romanındaki şişman kadının şişmanlığı gibi:

” Kundağıma ilıştırilecekken etime dikilmiş bir muska gibiydi şişmanlığım. Sanki ondan kurtulmaya çalıştıkça çarpılmış ve bu yüzden daha beter şişmanlamıştım. (s.141)

Şehrin Aynaları’nda engizisyon tarafından aranan Amet Zambarel de cadılar gibi büyüyle suçlanmaktadır. Bu romanda muska bir suç aleti olarak işlenmiş bir öğedir. Amet Zambarel, bütün ahaliyi muskalarıyla iyileştirmekte ve onlara istedikleri konuda muska yapmaktadır. Ancak muska da bir büyü çeşidi olarak algılanmıştır: “bu muskalardan birini taşıyan bir köy sakini, yırtılan gömleğini Saragossa’da bir terziye diktirmek için bıraktığında, bizzat muskayı keşfeden terzi tarafından, Engizisyon’a ihbar edilecekti. (s. 85)

Zehra, Abed’, Fas’tan Boston’a doktora eğitimi gönderdiğinde onu koruması için yanından ayırmamasını sıkı sıkı tembihlediği nesnelere biri de muskadır, muska Abed’i tüm kem gözlerden koruyan bir kalkandır tıpkı zulasında bulunan bir başka metin, Kur’an-ı Kerim gibi: ”Nazara karşı Zehra’nın verdiği ve her gittiği yere

götürmesini söylediği deri bir muska ve çengelli iğneler de dâhil odadaki tüm sivri şeyler...(s. 175)

Muskanın bazen tılsım anlamında kullanıldığından bahsettik yukarıda. Tılsım olarak kullanan bir kişi de Baba ve Piç romanının falcı karakteri Banu Teyze'dir. Ağulu Bey'i emri altına almak ve onun hafızasındaki bilgilerden faydalanmak için boynunda bir muska taşır. Ağulu Bey ise çaresizliğini şu cümlelerle ifade eder: "Her sözüünüz benim için bir emirdir; o muskayı boynunuzda taşıdığınız müddetçe bu böyle olacak. (s. 199)

Aşk romanında Şems, betimlenirken boynundaki muskalardan bahsedilmiş ama muskaların taşınma sebebinden roman boyunca bahsedilmemiştir. Şems'in bir derviş olduğu düşünülürse muskaların dua ya da ayet içerikli olma ihtimalleri yüksektir: "Boynunda birkaç muska asılıydı. Elinde tahta çanak taşıyordu" (s. 72)

2.6.1.9. Gaybdan Gelen Sesler

Akıl ve duyu yoluyla hakkında bilgi edinilemeyen varlık alanı. Arapça'da "gizli kalmak, gizlenmek, görünmemek, uzaklaşmak, gözden kaybolmak" anlamında masdar ve "gizlenen, hazırda olmayan bulunmayan şey" manasında isim veya sıfat olarak kullanılır.¹⁰⁹ Gayb, bilinmeyen, anlaşılmayan beş duyu organıyla algılanamayan olay ve olgulara verilen isimdir. Kur'an-ı Kerim'de birçok surede geçen gayb, İslam inancına göre ancak Allah tarafından bilinir. Ancak gaybında çeşitleri vardır. Bir çeşit gaybı Allah dışında hiç kimse bilemezken, bir çeşit gaybı Allah'ın yetenek bahsettiği kişiler ya da belli bir ilim tahsil etmiş kişiler bilebilir. Yıldızlara bakarak hava durumuyla ilgili bilgi vermek bu tür gaybdır. Kur'an-ı Kerim'de çeşitli ayetlerde gayb geçer. De ki: "...Eğer gaybı bilseydim (daha) çok hayır elde ederdim ve bana kötülük de dokunmazdı..."(7/188)

Burada kastedilen gayb, kıyametin zamanıdır. Kur'an-ı Kerim'e göre gaybı ancak Allah bilir. "De ki: Göklerde ve yerde Allah'tan başka kimse gaybı bilmez.. ." (27/65)

¹⁰⁹ İlyas Çelebi İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1996, c.13, s. 409

“De ki: Gayb(ı bilmek) Allah’a mahsustur...” (10/20)

“Gaybın anahtarları O’nun yanındadır. Onları. O’ndan başkası bilmez...”(6/59)

“Onlar: ... Bizim bilgimiz yok, derler, gayb’leri bilen yalnız sensin, sen.”(5/109)

İnsanlık tarihi boyunca farklı din, medeniyet ve felsefî kanaatlere sahip bulunan milletlerin büyük çoğunluğunun gayb telakkileri birbirinden farklı olmakla birlikte gayba iman konusunda genellikle olumlu bir tavır ortaya konmuştur. Mısırlılar, insanların öldükten sonra ruh ve beden olarak tekrar diriltileceklerine inanıyor, bu sebeple de ölülerini mumyalıyor, onlar için ehramlar inşa ediyor, ruhun cesedini kolayca tanıyabilmesi için bedenin hacmine ve şekline uygun modeller uyguluyorlardı. Dünyada faziletli bir ömür sürenlerin ebedî hayata ulaşacağına, kötülerin ise mezarlarında aç ve susuz olarak yılan ve çıyanlara terk edileceğine inanıyorlardı. Sümerlerin inancına göre güneş, ay, su ve yer tanrılarında her birinin arkasında bazı ruhî güçler vardı. Bu güçler, her Sümerliye koruyucu bir melek ve ona musallat olan kötü ruhlar görevlendirirdi.¹¹⁰

Gayb âlemi görmediği, duymadığı, algılayamadığı ama varlığından haberdar olduğu her şeyi merak ettiği gibi insanoğlunun merak ettiği durumlardan biridir. Gayp âlemini anlamlandırmak, onunla ilgili bilgi edinmek için çeşitli yöntemler denemişlerdir. Cin çağırarak, yıldızlara bakmak, rüyaya çok fazla anlam yüklemek, fal bakmak gibi yöntemlerin hepsi bilemediğini bilmek için insanoğlunun ürettiği yöntemlerdir.

Elif Şafak romanlarında gayb âleminden çeşitli yollardan bilgi alınmıştır. Bunlar, cin, rüya, fal ya da gaybdan sesler olarak sınıflandırılabilir. Kahramanlar gayb âlemiyle iletişim kurmak için bu yollardan birini kullanırlar. Görüntüsü olmayan ses, insanoğlu için biraz ürkütücüdür. Özellikle Pinhan romanında gayptan gelen ses romanın kurgusunu derinden etkileyen Nakş-ı Nigar’ın sesidir. Bu ses sadece Nevres tarafından duyulur. Nevres’in seçilmesi Nevres’e yüklenen

¹¹⁰ İlyas Çelebi İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1996, c.13, s. 409

misyondan kaynaklanır. İnsan bedeninde bir gölge gibidir adeta çünkü ellerine dokununca ellerini hissetmeyecek kadar ruhsuzdur. Yürüyen ve nefes alan bir nefret gibidir. Annesinin ölümüyle başlayan sevgisiz dönemi onun nefretle bütünleşmesine sebep olmuştur. Ayağının topallığı, annesinin ve babasının ölümü, insanların ona acıması onu bu hale getirmiştir. Nakş-ı Nigar, mahalleden intikam almak, planladığı musibeti hayata geçirmek için Nevres'e ihtiyaç duyar. Mahalleye bu kötülüğü yapabilecek soğukkanlılığa sahip olan tek yalnız kahraman Nevres'tir çünkü. Nevres'in sesle birleşmesi sırasında: Ses tıpkı bir böcek gibi ayaklarından yukarıya tırmanmaya başladı o zaman. Nevres ürkek gözlerini iri iri açtı.(s. 214) Sesten çekinmeye başlayan Nevres'e ses "Bana sırtını dönme Nevres. Kimim kimsem yok benim; tıpkı senin gibi." Der. Nevres ise çok kısık bir sesle cevap verir.

"Ne istersin benden? Kimin nesisin?" Ses:

"Sana yardım etmek isterim Nevres. Dostun olmak isterim."

Nevres yardım sözcüğünü duyunca "alaylı alaylı güldü" İnsanların kendisine yardım etmesine acımasın katlanamamaktadır. Ondandır yardım istemediğini söyler ama ses ısrarla o insanlara benzemediği anlatmaya çalışır. "Hem sen onlara için için kızmaktasın, öfkelenmekte bilirim. Her kim ki sana acımaya kalkar, sen onu ellerinle boğmak istersin bilirim. (s.214) Acınmaktan ne kadar nefret ettiğini bildiğini söyler. "Uzun zamandır seni izler dururum. Bakışlarındaki kudreti, öfkenle çıkardığın yangınları, yerinden ettiğin küpeleri... Hepsini bilirim. Seni okurum."(s. 214) bunun üzerine Nevres onu tanıyorsa onu istemediğini de bilmesi gerektiğini söyler. Ses:

" Bu kadar çabuk hiddetlenme. Öfke sıcaktır Nevres, üflemeden yenmez. Ben istedim ki sana yardım edeyim. Tekmil siyah karıncaları beyaza boyamana yardım edeyim. Ben istedim ki yeryüzündeki bütün karıncalar akkarıncaya benzesin."

Nevres Ak Karınca lafını duyunca dikkati sese yoğunlaşır. Çünkü Ak Karınca'yı sadece kendisinin gördüğünü düşünmektedir. Sese sorar:

“ Sen de gördün mü onu? Gördün mü akkarıncayı?

Sorusuna ses cevap verir:

“ Görmem mi; onu ben gönderdim. Ona sıkı sıkı tembihledim, kendini herkese gösterme diye; kem gözlerden sakın. Seni ilk gören pek müstesna bir insan olsun dedim. Demek o da senden karar kıldı.”

Nevres bunları duyunca hem şaşırılmış hem de Ak Karınca kendisini seçtiği için çok sevinmiş derin bir haz almıştır. Derken ses:

“ Artık gitmeliyim Nevres. Gönlüne danış, kararını ver. Bil ki ikimiz bir olduk mu, siyah karıncaların çanına ot tıklarız. Sen hele bir düşün. Beni çağırarak istediğinde adımı seslen yeter.”

“ Peki, nedir adın? De bana!”

“ Nakş-ı Nigar!” (s. 214)

Elif Şafak romanlarındaki bir başka ses ise Şehrin Aynaları’nda çıkar karşımıza. Koyu Hıristiyan bir ailenin çocuğu olan Alonso babası tarafından aşağılanan ve bir türlü takdir edilmeyen bir çocuktur. Zayıf ve yardıma muhtaçtır. Ancak içten içe babasına hırslanmakta hatta nefret etmektedir. Elif Şafak romanlarında sesler zayıf olan çocukları seçmiştir onları hem istediklerini yaptırmak hem de onlara kendilerini güçlü hissettirmek ister gibidirler: “Ufacık bir çocuğu sesle tanıştığında.” Alonso tarafından duyulan Nevres’e duyulan sesteki farklıdır çünkü bu ses Alonso’nun kuş sesi gibi çıkan cırtlak sesinin yerine geçmek için gelmiştir. Ancak sadece vaaz verirken... Ses, Alonso’nun büyük bir rahip olmasına yardım edecek ve onun vasıtasıyla ulaşmak istediği kadar insana ulaşacaktır:

“Ne var ki, çok geçmeden yanıldığını anladı. Ses evde, kilisede, sokakta ve fırında tabaklardan, kapılardan, duvarlardan ve ağaçlardan çıktı geldi. Mütemediyen konuştu konuştu. Giderek Alonso daha az korkmaya başladı ondan. Nihayet bir akşam o meçhul ses dedi ki: “ Babanın gözdesi sen olmalısın. Sen gitmelisin üniversiteye.” İşte o zaman ses insandı. Ses, Alonso’yla konuşarak onu eğitmeye çalışmıştır.

Ama bir süre sonra onunla bir bütün olup vaazlarıyla insanları etkilemeye başlamışlar, bu şekilde ünlenmişlerdir. Ancak ses sadece vaaz verirken içine girmektedir: Alonso vakit geldi, sen ve ben kavuşmalıyız artık. Alonso bu sefer var gücüyle ıkınarak bağırmaya çabaladı. Kulaklarına kadar kızarmış, terden sıırıksıklam olmuştu. Ciğerlerinde nefes kalmayınca kadar zorladı. Garip bir şeyler oluyordu vücudunda. Ayaklarının yerden kesildiğini, göğşe doğru yükseldiğini, damarlarında akan kanın hızla çekildiğini zannetti bir ara. Ağzından çıkan ses hem bıkip uzanmadan düşüncelerini parçalıyor, hem de oraya buraya dağılan parçaları topluyordu. “(s. 19)

2.6.1.10. Beddua

Farsça bir sözcük olan Beddua, kötü dua anlamında insanların başına felaket ya da kötü şeyler gelmesi istendiğine Allah’a sunulan dilektir. Karşıdaki ne kadar haksız ve kötü olursa olsun ona karşı sabretmek tasavvufun, kendi ehline yakıştırdığı davranıştır. Ancak bedduayı hak eden ve dünya durdukça değişmeyecek insanlar için Kur’an-ı Kerim’de beddua bulunur. Örneğin Tebbet Suresi’nde Ebu Leheb için yapılan beddua: “Ebu Leheb'in iki eli kurusun. Kendisi de kurudu gitti. Ona ne malı ne kazancı yaramadı. O da, gerdanında bükülmüş bir ip olduğu halde odun hammalı olarak karısı ile birlikte aevli bir ateşe atılacaklar.”

Elif Şafak’ın romanlarında bedduanın da mistik anlam taşıdığı yerler vardır. Farkında olmadan annesinin dualarına ve beddualarına maruz kalan Pinhan, yüreğinin ferahlamasına ve daralmasına bir anlam verememektedir:

“Sofradan eksilen boğazın, karnını tekkede doyurduğunu bilmek, haytalığa bir son verip günbegün, senebesene olgunlaştığını, durulduğunu görmek, kimselerin bilmediği derdinin dermanını belki de orada buluvereceğini düşünmek kadını hoşnut ediyordu. Hayır, duasını eksik etmiyor, oğlunu sevdiği kullar arasına sokması için rabbine her kuşluk vakti dua ediyor; ardından günün hayhuyu demini sürüp, açlık ve

fukaralık kapıya dayandığında dualarının topunu birden geri alıyor; oğlunun anasını bir başına, dört yetimle bırakıp gitmiş olmasına içerliyor, köpürdükçe köpürüyordu. O vakit kadın, kuşluk vakti hayır dualarını, akşam yemeği öncesi beddualarına çeviriyor, dur durak bilmeksizin söyleniyordu.

“ Ters nallanmış ata dönesin! Uyuz olmuş ite dönesin! Kansız bite dönesin! Kilisede puta dönesin! Âkıbetin kavm-i Lut’a benzesin! Şeriat kılıcına gelesin!...

...Çocuk ise olan bitenden bîhaber, yüreğinin neden her kuşluk vakti ferahlayıp, akşamları daraldığını anlayamadan Dürri Baba tekkesinde yaşamaktaydı. Çalışkandı: Verilen her işi eksiksiz tamamlıyor, üstelik bundan keyif alıyordu.”(s. 19)

Beddua, mistik özellikler göstermesi açısından Pinhan romanında, İsmihan Kadın’ın bir özelliği olarak çıkar karşımıza. İsmihan Kadın bedduaları tutan bir kahramandır:

“... İsmihan Kadın’ın beddualarının tuttuğu, onu gazaba getirenlerin çarpık çurpuk kalıp, bir daha da olmadıkları tecrübe ile sabitti. (s. 207)

2.6.2. Elif Şafak’ın Romanlarında İslamî Kaynaklı Hikâyeler

2.6.2.1. Kerametler

Keramet, Tasavvufa göre, Allah’ın sevgili ve veli kullarına, verdiği olağanüstü güçtür. Peygamberlerin gösterdiği olağanüstü güçlere “mucize”, evliyaların gösterdiği olağanüstü güçlere ise “keramet” denir. Ancak bütün bu olağanüstülükler her şey gibi ancak Allah’ın izniyle olur. Tasavvuf tarikatında da

halk arasında da çeşitli kerametler gösteren veliler bulunmaktadır. Bu kerametler çeşitli şekillerde olur, bazı örneklerini sayacak olursak şu şekilde sıralayabiliriz¹¹¹

- Kişi veya topluluğu tehlikeli bir durumdan kurtarma.
- Hayvanlarla konuşma.
- Cansız varlıkları buyruğuna alabilme.
- Başka bir varlığa dönüşme.
- Birkaç yerde birden bulunabilme.
- Uzaktaki olayları görebilme.
- Öte dünyadan görüntü verebilme.
- Ölülerle haberleşme.
- Ölümden sonra vücudunu koruyabilme.
- Kendi ölümünü bilme...
- Çocuğu olmayan yaşlı çiftlere çocuk verebilme.
- Yiyeceklerle ilgili de birçok keramet vardır. Örneğin erkek geyik süt verir.

Ancak keramet göstermenin caizliğiyle ilgili de birçok tartışma çıkmıştır. Cüneyd Bağdadi'ye göre onlar kerametlere ilgi göstermeyi, havâsın kalplerini örten üç örtüden biri olarak görürler, diğer ikisi taatte aşırı titizlik ve cennetle ödüllendirilme beklentisidir.¹¹²

¹¹¹ Annemarie Schimmel, İslam'ın Mistik Boyutları, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 1999

¹¹² Annemarie Schimmel, İslam'ın Mistik Boyutları, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 1999,127

Keramet, yukarıda da bahsedildiği gibi Allah'ın veli kullarına bahsettiği mucizelerdir. Elif Şafak romanlarında keramet olarak gösterilebilecek olaylar birkaç farklı şekilde görülür. Diğer âleme ziyaretlerde bulunma, hiç rüya görmeme, hiç uyumama, rüya tabirlerinde çok başarılı olma, ya da vücuttan kıl çıkmaması gibi birçok olağanüstü olaya rastlanır. Bu olayların muhatapları derviş olduğu için onları keramet olarak almak gerektiği görüşünderiz.

Pinhan romanında birçok dervişten bahsettik. Bu dervişlerden Budala Tosun'la Pinhan'ın konuşması sırasında Budala Tosun'un öteki dünyaya gidip geldiğini söyler: “ Elbet ya. Amma bu demde değil, başka başka demlerde gidip gelmişliğim var o diyarlara.” (s.20)

Pinhan hikâyesini yaşamak için tekkeden ayrıldığı vakit karşılaştığı tekke kapısı ona yol vermez, burada veli kerametlerini görebiliyoruz, cansız varlıklarla konuşmak ve vücudundan bir daha asla kıl çıkmaması: “De bana kapu hakkı ne dilersin?” diye sordu. “Kıllarını ver,” dedi.”Artık vücudundan hiç kıl çıkmayacaktı.” (s.54)

Yine Pinhan romanındaki tekkelerden biri olan Horoz Baba Tekkesi ve tekkeye adını veren dervişin İstanbul'un fethi sırasında kanatlara sahip olduğunu ve topluluğu tehlikeden kurtardığını, onlara yardım ettiğini görüyoruz:

“Asırlar evvel, İstanbul'un fethine katılmıştı. Rivayete göre, muhasara devam ederken, horoz gibi kanatlarını açıp düşmanın üzerine dalarak cesaretleri kırılan askerleri peşinden sürüklemişti. (s. 130)

Kerametlerin bir diğer çeşidi de basit de olsa rüyaların gerçekleşmesidir. Şeyh Mehmet Mühür Efendi rüyasında tekkenin yandığını görür ve uyandığında gerçekten tekkede yangın çıktığına şahit olur:

“Şeyh Mehmet Mühür Efendi o gece rüyasında Hezarpâre Horoz Baba tekkesini gördü. Birlikte İstanbul'un üzerinden uçtular. Evleri, sokakları, mahalleleri, geride bırakıp da denize vardıklarında, aşağıda kocaman bir gemi gördüler. Hezarpâre Horoz Baba bir ateş topu gibi döne döne direktteki

adamın üstüne düştüğünde, o da yanmaya başladı. İşte o zaman hâlâ yukarıda kanat çırpın şeyh adamın yüzünü gördü. Mısırlı İbrahim Efendi’ydi bu. Yanıyordu.

Şeyh Mehmet Mühür Efendi, korkuyla gözlerini açtı. Tekkede yangın çıkmıştı. (s. 138)

Velilerin sıkça gösterdiği bir keramet de hastaları iyileştirmektir. Pinhan’da genç bir kadının dervişten bu beklentisi ilgi çekicidir ancak romanda Pinhan ya da diğer dervişler Allah dostu, veli niteliğinde değildir. Çünkü Allah dostu velilerin ibadetlerle, tefekkürle, çileyle nefislerini öldürmeleri ve Allah’a yaklaşmaları gerekir ancak bu romandaki dervişlerin dervişliği daha çok hayat felsefesi ve bohem bir anlayış olarak benimsediklerini gözlemliyoruz:

“Ne denli genç olduğu gözlerinden okunan bir kadın ayaklarına kapanmıştı Pinhan’ın. Hıçkırıklar arasında küçük kızının ne denli hasta olduğunu ve eğer onu iyi ederse sadece çaresiz bir ananın hayır dualarını değil, bütün malını mülkünü de alabileceğini de söylemişti... Genç kadın o tüy gibi hafif vücudu kaldırıp, bir kilim gibi Pinhan’ın ayaklarına sermiş ve keramet beklemişti. (s. 141)

Pinhan’ın meyhanede Karanfil Yorgaki’yle karşılaşması sırasında, aralarında hemen filizleniveren aşkın da tesiriyle olağanüstü bir olay yaşadıklarına şahit oluyoruz. Ateş oğlanı olan Karanfil Yorgaki, sofraların şamdanlarını yakarken, yanlışlıkla sol elinin serçe parmağını da yakar: “Pinhan sağ eliyle sol elini tutup, kendi serçe parmağına baktı gayri ihtiyari. Su toplamıştı parmağı; aynı anda, aynı yerden. (s. 159)”

Bir diğer keramet de yine Pinhan romanında çıkar karşımıza. Hikâyesini anlatmak istemeyn Karanfil Yorgaki’nin hikâyesi kendisini anlatmaya başlar. Pinhan, şarap kadehindeki üzüm suyunu beş parmağını hepsine ayrı ayrı damlatır.

“Evvela başparmağındaki üzüm suyunu emdi. Üzüm suyu dilini damağını geçip de aşağılara doğru süzülürken, artık Karanfil Yorgaki’nin anlatmasına da lüzum kalmamıştı. Hikâye kendi başına, kendini döndüre döndüre geldi. (s. 165)

Nida Hamamı'nda Pinhan'ın ikibaşlılığının sona ermesi için yapılan yıkama töreni sonrası Pinhan'ın uzun saçlı bir kadına dönüşmesinin de keramet sayılabileceği düşüncesindeyiz. Yaratılıştan hünsa olan Pinhan, Nida Hamamı'nda yıkandıktan sonra, uzun saçlı bir kadına dönüşür: “ O tufan dinip de zehirli sular çekildiğinde, toz duman dindiğinde, geride, yıkıntıların arasında baygın yatan uzun saçlı bir kadın kaldı. (s. 224

Pinhan, kızıl saçlı bir kadına döndükten sonra Dürri Baba tekkesini geri dönmek ister ancak geldiğinde tekkenin yerinde yeller esmektedir. Dere kenarında can veren Pinhan, onu aramaya gelen Karanfil Yorgaki tarafından bulunur. Karanfil Yorgaki, Pinhan'a mezar kazarak onu gömer. Bu “Bu garip kuş bir ara o kadar alçaktan uçmaya başladı ki, Karanfil Yorgaki onun gözlerini görebildi; mavi bulutlu gözlerini ve gözlerde biriken yaşları. “(s. 230) Bu gözler tekkenin bir zamanlarki mürşidi Dürri Baba'ya aittir.

Aşk, Elif Şafak'ın son romanı, bu romanında Elif Şafak tasavvufu işlemiştir. Dolayısıyla veli kerametlerini en fazla burada görüyoruz. Romanda Şems Mevlana'nın küçük oğlu ve arkadaşları tarafından öldürülmek istenir. Ancak bu dervişi öldürmek hiç de kolay olmaz, öldürülüp kuyuya atılan Şems'in kuyuya düştüğüne dair bir ses işitilmemiştir: “Bu dervişi öldürmenin bu kadar zor olacağını, öldükten sonra bile hançer gibi bakışlarını sinemde taşıyacağımı nereden bilecektim?(s. 44)

Şems'i öldürmek için kiralanen katil, Şems'i kuyuya atar ancak kuyudan ses gelmez. Bu ürkütücü olay burada bitmez. Aradan beş yıl geçmesine rağmen

“Hâlâ duymadım etinin suya düştüğünde çıkardığı sesi. Çıt bile çıkmadı kuyudan. Sanki suya düşeceğine, arşa yükseldi dervişin bedeni. O öldü öleli kâbussuz bir gecem geçmedi. (s. 44)

Nasıl ve ne zaman öleceğini bilmek de veli kerametleri arasında sıkça görülür. Şems-i Tebrizi için de bu böyledir. Nasıl öleceğini öteki âleme gidiş gelişlerinde görür, ayrıca Mevlana'yla karşılaşacağını da bilmektedir:

“Kulağımın dibinde çınlayan davudi sesi duymazdan geldim, sırf bir parça daha kalabilmek için öteki âlemde. Nasıl öldüğümü merak ediyordum. Ayrıca gözleri safi hüznün olan şu adamı bir daha görmek istiyordum. Kimdi acaba? Benimle ne alakası vardı, bir güz gecesi ne demeye çarnaçar beni arardı? Ama öteki âlemin kapısından geçmeye fırsat kalmadı, birisi kolumu yakaladı, tutup öyle bir hiddetle sarstı ki beni, dişlerim dökülecek sandım. Böylece zorla bu dünyaya çekilmiş oldum. (s. 48)

Aşk romanında Şems hiç rüya görmeyen bir dervıştır sadece öteki âleme gidip gelir. Handa uyurken çılgık atar ve hancı tarafından uyandırılır. Hancı kâbus görüp görmediğini sorar, Şems de: “ Hayır, öyle bir şey olmadı. Ne uyuyakaldım ne de kâbus gördüm, ben zaten hiç rüya görmem.” Diye cevap verir. Hancı da neden çılgık çılgığa olduğunu sorar. Şems: “ Çünkü öteki âleme uzandım da geldim. Ben böyle ara sıra öte âleme keşfe çıkarım. Rüya başka keşif başka.” (s. 49)

Hancıyla diyalogu hancının geçmişiyle ilgili her şeyi bilmesiyle hancının ilgisini çeker. Veliler fal bakmaz ancak Şems, hancının el falına bakarak geçmişi eksiksiz söyler. Bu da Şems’in romandaki kerametlerinden biridir. Hancının eşini kaybettiğini söyler: “Sevdiğin bir kişiyi kaybetmişsin,” der. Daha sonra bunu düzelterek: “...” Bir değil, iki kişi kaybetmişsin,” diye düzelttim. “ Karın ilk çocuğunuza hamileymiş o zamanlar.” ... Elemlerle çatallanan bir sesle sordu: “Nerden bilirsin bunca şeyi? Büyücü müsün sen?” (s.54)

Hatta sadece geçmişi bilmekle kalmaz, ölmüş olan ailesinin öteki âlemde ne halde olduğunu hancıya anlatır. Hancının vicdan azabı çektiğini ama bunun gereksiz olduğunu ifade eder: “İşin aslı, hem eşin hem oğlun fevkalade bir haldeler. Birer ışık zerresi gibi hafif ve hür ebediyeti gezmekteler.” (s. 54)

Şems çocukluğunda da diğer çocuklardan farklıdır. Çocukluğundan beri, öteki âlemlere ziyaretlerde bulunup Allah’la konuşur. Allah da şems’e cevap verir:

“Gün olur bir fısıltı kadar hafifler, arşın yedinci katına süzülürüm. Sonra ağırlaşarak arzın en derin çukurlarına iner; meşelerin, kestane ağaçlarının, kayaların altına gömülü

kayaların sırlandığı toprağa sızarım... Zamanla öğrendim ki, vecd hallerinden başkalarına pek bahsetmemeli. İnsanoğlu nedense anlayamadığını kötülemeğe meyilli. (s. 60)

Öteki âleme ziyaretlerinin yanı sıra çocukluğunda onu koruyan bir meleğin varlığından bahseder, Allah'ın veli kullarını korumak için gönderdiği meleklerden biri: "Takriben on yaşındaydım. O zamanlar koruyucu meleğimi hemen her gün görmeye başlamıştım. (s. 61) Çocukluğunda duyduğu ses, yoldaşını ararken de çıkar karşısına:

" Tebrizli Şems, müjde! Duaların kabul olundu! Hazırlan, Bağdat'a gideceksin" dedi bir ses. Tanıdım onu. Çocukluğumun koruyucu meleğiydi.

" Bağdat'ta ne bekler ki beni," diye sordum.

" Ruhuna eş biri için dua ettin ya, sana bir yoldaş verilecek. Bağdat'a gittiğinde seni doğru istikamete yönlendirecek kişiyi bulacaksın. Onun yanında soluklanıp tekrar yola koyulacağın anı bekleyeceksin. Sabredeceksin."(s. 64)

Şems'in bir diğer kerameti de gaybı bilmesidir. Kapının ardında onları dinleyenleri bilir: "Sanki bir şekilde orada olduğumu, onları gözetlediğimi bilmişti." (s. 85) Şems'in hiç rüya görmeyen bir derviş olduğundan daha önce bahsettik. Ancak bu melekesinin elinden alınması Şems'in isteği üzerine olmuştur:

"En nihayetinde anladım ki insanoğlu fevkalade bir hal işitti mi ona "hayal ya da rüya" der geçer..." " en sonunda Allah'tan bir daha rüya görmemeyi talep ettim. Böylece ne vakit bir alametle karşılaşsam ya da öteki âlemi keşfe çıksam, bunun bir rüya olmadığını kesinkes bilecektim. Allah razı geldi. Rüya melekesini benden çekip aldı. Allah rüya melekesini aldı almasına ama bu noksanı telafi etmek için başkalarının rüyalarını tabir etmeme müsaade etti." (s. 85)

Yine tasavvufun önemli sufilerinden olan Feridüddin-i Attar ve İbn-i Arabi'nin Mevlânâ Celaleddin-i Rumi ile ilgili olarak keramet göstermiş ve onun geleceğini görmüşlerdir:

“Rumî genç bir adamken o koca Sufi, o eşsiz aczacı, o meşhur atar ile tanıştığında, Feridüddin-i Attar hazretleri şöyle demişti: Çok geçmeyecek, bu oğlan âlemin yüreği yanıklarının yüreklerine ateşler salacak. “ Muteber feylesof, muharrir ve mutasavvıf İbn-i Arabî hazretleri ise bir gün genç Rumî’yi babasının peşi sıra yürür görünce şöyle buyurmuştu: “ Fesuphanallah! Bir okyanus, bir gölün ardından gidiyor.” (s. 98)

Mevlânâ Şems’i daha önce hiç görmedi halde rüyasında görür. Mevlânâ’nın okuması için parmaklarını şamdan yapmış bir dervıştır. “ Tam karşımda bir derviş oturuyordu. Uzun, inceydi bedeni; yüzü kalın bir peçeyle kaplıydı. Elinde beş mumlu bir şamdan vardı. Ben rahat okuyayım diye ışık tutmaktaydı. (s.129)

Şems’in bir diğer kerameti de ölmüş velilerle konuşabilmesidir, bu tarz kerametlere menakıpnamelerde rastlamak mümkündür. Şems gittiği şehirlerde şehrin kapılarında durup, orada şehirde yaşamış hangi ırktan ya da mezhepten olursa olsun, yaşayan ya da ölmüş olan bütün velileri selamlar ve onlardan destur ister. Konya’ya gelince de aynı davranışı tekrarlar ancak Konya velilerinden ses çıkmaz bunun üzerine Şems aynı soruyu tekrar sorar: Bu kez daha yüksek sesle. Ama yine bir suskunluk oldu... Kelimelerimi alıp dört yana taşısın diye rüzgâra teslim ettim: “Ey Konya’nın velileri, neden destur vermezsiniz bu yolcuya?”(s.133) birazdan soruya cevap gelir ama her zaman duyduğu cevaplardan değildir: “Ey derviş destur veririz amma bilesin ki bu şehirde tastamam iki zıt şey var senin için. Ortası yoktur. Ya safi aşk, ya son nefretle karşılaşacaksın.”(s.133)

Şems, insanların içini okuyabilen, geleceklerini görebilen, niyetlerini sezebilen bir dervıştır. Genelevin kapısında karşılaştığı Çöl Gül’ü için Hünsa patrona şunları söyler:

“Bu kızcağız temiz kalpli birine benzer. Gün gelecek manevi bir yolculuğa çıkacak. Bu batağı temelli terk edecek. O gün gelince sakın ona engel olmaya kalkmayasın.” (s.147)

Rabiyayı Adeviyye'nin hayvanlarla konuştuğunu vahşi hayvanları evcilleştirdiğini biliyoruz¹¹³ Aynı kerameti Aşk romanında da görmek mümkündür, Şems vaaz çıkışı Mevlana'nın karşısına çıkar. Mevlânâ atının üstündedir. Ancak at, huysuzlanır ve kişnemeye başlar, Mevlânâ atı sakinleştirmek için uğraşır ama: “ne mümkün. Arka ayaklarının üzerine kalktı. Az kalsın beni yere atacaktı.”(s.199) Atın huysuzlandığını gören Şems, gözlerini ata odaklar ve hayvanın kulağına bir şeyler fısıldar.

“Anında at duruldu, sakinleşti; burun deliklerini geniş geniş açarak solumaya başladı. Etrafımızı saran kalabalık gözlerinin önünde cereyan eden hadiseyi nefesini tutarak izlemişti.” (s. 199)

Şems'in bir başka kerameti de gizli kapılar ardında olan bitenden haberdar olmasıdır. İnsanların kişiliklerini ve niyetlerini sezer. Bu kerametini Alâeddin'in kapının ardında onları dinlemesiyle de gösterir. Alâeddin, babası ve Şems'in kırk gündür içerde yalnız neler yaptıklarını ve neler konuştuklarını merak etmektedir. Kırkıncı gün kapıya dayar kulağını ancak Şems'ten şu sözleri işitir: “... Büyük oğlun ayak izinden yürür ancak küçük oğlun bambaşka bir mecraya akmakta. Haset, şüphe, tenkit etmek yüreğini karartmış.”(s. 208) Alaeddin bunları duyunca iyice sinirlenir ve içinden Şems'in arkasından nasıl olur da bu şekilde konuştuğunu düşünür. Kendisini tanımayan, kendini bilmez bir dervişin bu şekilde konuşmasına içerlerken:

“ Ama ben daha aklımdan bu soruyu geçirir geçirmez, içeride Şems bana cevap verircesine söze devam etti: “ Küçük oğlun onu tanımağımı sanır, oysa tanırım” dedi. Zira o kırk gündür kulağını kapıya yapıştırıp, deliklerden bizi gözetlerken, ben de onu seyrediyordum.” (s.208)

Aşk romanında, keramet gösteren, olağanüstü yeteneklere sahip olan bir başka kişi de Mevlana'nın manevi kızı Kimya'dır. Kimya'nın da keramet gösterdiğine, Allah tarafından olağanüstü yetenek bahşedildiğine şahit oluyoruz. Kimya, ölümlerle konuşabilen, onların hallerine şahit olabilen bir kahramandır:

¹¹³ Annemarie Schimmel, İslam'ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999

“Ufacık, tek göz bir evde yaşadık. Kız kardeşimle ben odanın bir ucunda aynı döşekte yatardık. Yanımızda ölü kardeşlerimizin hayaletleri uyurdu. Hepsi de peş peşe basit hastalıklardan can vermiş beş bebe. Evde bir ben göürdüm hayaletleri...”(s. 216)

Kimya, , Mevlana'nın ölmüş eşi Gevher Hatun'la da konuşur hem de çok yakın bir dost olarak. İlerleyen zamanlarda Şems'e âşık olan ve daha sonra da evlenen Kimya'nın tek sırdaşı Gevher Hatun olacaktır: “ Merhaba, küçük kız, yoksa beni görebiliyor musun?” diye sorar Gevher Hatun. Kimya ise: Ben başımı sallayınca kadın sevinçle gülümsedi. “ İşte bu harika! Senden başka kimse göremiyor beni.” (s. 218)

Şems'in gösterdiği bir başka keramet ise suya attığı kitapları yine kupkuru çıkarmasıdır: “Şems, gözlerimin önündeki kitap yığımından bir kitap çekti, şöyle bir karıştırdı ve pat diye suya attı. “(254) Kerra telaşlanır ama Şems....Cüppesinin yenini sıvadı, kollarını suya daldırdı ve başladı tek tek şadırvandaki kitapları çıkarmaya. Hayretten küçükdilimi yuttum, zira sudan çektiği her kitap kupkuruydu.”(s 254)

Çöl Gülü'nün yaşadığı anlık ölüm, ölüp tekrar dirilmesi de Aşk romanındaki bir başka keramettir. Allah, ölümden korktuğu için genelevden çıkamayan Çöl Gülü'ne bir anlık da olsa ölümü tattırılmış ve hiç de korkulacak bir durum olmadığını göstermiştir. Baybars'ın yumrukları, tekmeleri arasında neredeyse can cekişen Çöl Gülü yaşadığı ufak tecrübe sonunda genelevden çıkarak kurtulmuştur. Yediği dayakların ortasında kalan Çöl Gülü bu tecrübesini şu şekilde anlatır: “ Tam o anda, oracıkta, tuhaf bir şey oldu. Anlatması zor ama sanki ruhum bedenimden ayrıldı....başladım semada yüzmeye, İster kuzeye ister güneye...” (s. 272) Bütün bu yaşadıklarından sonra, ölümden korkmanın gereksiz olduğuna kanaat getirir. Şimdiye kadar bu çukurdan çıkmayışının tek sebebi ölümdür: “senelerdir vücudumu satarak emirlerinde çalışmışım. Şimdiyse Hak bana ruhumun uçurtma gibi süzulebileceğini göstererek korkmamayı öğretiyordu...”(s. 272)

Aşk romanındaki bir diğer keramet de Şems'in Mevlana'nın yıllar sonraki halini görmesidir yani Şems aslında geleceği de görür:

“Mevlana'nın bundan seneler sonraki hâlini gördüm. Daha yaşlı, daha zayıf, daha hüzünlü ama daha bir heybetli ve vakur oturacaktı gene aynı noktada, aynı bal sarısı ışığın altında. Koyu yeşil bir cüppe olacaktı omuzlarında; âlicenap bir nazarla bakacaktı etrafına ama kalbinde dinmeyen bir sızı olacaktı daima. Benim yokluğumu bir yara izi gibi taşıyacaktı. (s. 292)

Şems'i öldürmek için gelen gençler Şems'in dışarıda yağmura rağmen elinde hiç sönmeyen bir mumla görünce şaşırırlar. “Bu kuvvetli rüzgârda, bu sağanak yağmurda nasıl oluyor da elindeki mum sönmeden kalabiliyordu? Sırtımdan aşağı ürperdim. (s.396)

Mevlana'nın büyük eseri Mesnevi'yi yazmaya başlaması da olağan yollarla değil olağanüstü yollarla gerçekleşir, tıpkı vahiy gibi:

“Dört sene önce Mesnevi'yi yazmaya başladım. Daha doğrusu Mesnevi kendi kendini yazmaya başladı. İlk mısraım gelişini unutmam kabil değil. Bir şafak vaktiydi. Gün ışığı karanlığı yararken kelimeler ağzımda dökülüyordu. İstemsiz âdeta bana rağmen. Ne söylüyorum, neden söylüyorum bilemeden şiir soludum o sabah. Ve o andan itibaren dizeler belli aralıklarla gelmeye devam etti. (s. 405)

2.6.2.2 Peygamber Kıssaları

Peygamber, insanlara doğru yolu gösterebilir, onları en olgun seviyeye ulaştırabilir, Allah'ın varlığını ve birliğini yaysın, gönderdiği kitaplardaki emir ve yasakları insanlığa yaysın diye, tüm insanlar içerisinde ozenle seçilmiş insanlardır. Aslı; Peyam-ber'dir. Farsça bir sözcüktür ve kelime anlamı “ haber getiren” kişidir. Arapçadaki karşılığı, resul ya da nebidir.¹¹⁴ Allah'tan haber getiren elçidir.

¹¹⁴ Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Hazırlayan, Ferit Devellioğlu, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997

Peygamberler, insanlara Allah'ın sözlerini ilettikleri zaman çeşitli hakaret ve zulümlere uğramışlardır. Bu hakaret ve zulümler, onları yıldırmanın, bilakis onlara güç kazandırmıştır. Her peygamber döneminin güçleriyle savaşmış ondan gelen eza ve cefaya katlanmıştır. Bu güçler bazen dönemin liderleri, bazen peygamberlerin kendi aileleri, bazen kavimlerdir. Hz. Musa, Firavun'la, Hz. İbrahim Nemrut'la, Hz. Muhammed Ebu Cehil'le, Hz. Nuh karısıyla, Hz. Yusuf kardeşleriyle, Hz. Lut kavmiyle savaşmış ve onlar tarafından zulme uğramışlardır.¹¹⁵ Bütün bu mücadelelere Kur'an-ı Kerim'de rastlanır. Kur'an-ı Kerim, Müslümanların hayatına yön veren, onların hayatını şekillendiren bir kitap niteliğindedir. Ancak insanlar saf bilgiden gerçek yaşantılardan etkilendikleri kadar etkilenmezler. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim içerisinde peygamberlerin yaşantılarını da barındırır. Bu yaşantılar daha çok kıssa yani hikâye şeklindedir. Her peygamber davranış ve kişisel özellikleriyle insanlara örnek olur. Hz. Süleyman adaletiyle, Hz. Yunus imtihanıyla, Hz. Eyüp sabrıyla, Hz. Muhammed birçok yönüyle insanlara örnek olmuşlardır. Sadece Kur'an-ı Kerim'de değil diğer kutsal kitaplarda yani Tevrat ve İncil'de de peygamber kıssalarına rastlamak mümkündür. Bu kıssaların birçoğu da birbirini destekler niteliktedir.

Elif şafak'ın romanlarında peygamber kıssaları bazen benzetme, bazen bir bilgi, bazen bir geleneğin kaynağı, bazen örnek bir hayat ama ne anlamda olursa olsun, kurguda anlatıma değer ve zenginlik katan hikâyecikler olarak yerini almıştır. Birçok peygamber kıssasının varlığına karşın bazı peygamberlerde yoğunlaşma görülmüştür. Bu yoğunlaşmalar romanların içeriğiyle birebir bağlantılıdır. Romanlarda en çok adı geçen peygamberler: Hz. Nuh, Hz. Lut, Hz. Süleyman, Hz. Âdem, Hz. Yusuf ve Hz. Yunus'tur. İsmi geçen bütün peygamberlerin sembolize ettiği bir kavram vardır ve bu peygamberler o kavramlarla anılmıştır. Hz. Nuh: ikinci hayatın, Hz. Lut: ihanetin, Hz. Süleyman: gücün, Hz. Âdem: ilk hayatın, Hz. Yusuf: iktidarın, Hz. Yunus: teslimiyetin sembolüdür. Kıssaları anlatılan bu peygamberlerin, romandaki hayatları örnek alınsın diye değil, musibetlerle savaşmayı öğretsin diye

¹¹⁵ İsmail Lütfü Çakan, Kur'an-ı Kerim'e Göre, Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2004

anlatılmıştır. Örneğin Hz. Nuh'un kıldığı namaz değil, atlattığı tufan ve dünyaya getirdiği yenilikler konu edilir. Yani kıssalar bireye değil topluma hitap eder genellikle.

Peygamber kıssaları bazı yerlerde tam olarak anlatılmasa da peygamberler, sembolleşmiş özellikleriyle beraber kullanılır. Pinhan romanında, tekkede bitmek bilmeyen karakıştan dolayı baş gösteren kıtlık özellikle Dulhani Hasan'ın canına tak etmiştir. Dulhani Hasan, karakışa meydan okurken Süleyman'ı ve Süleyman'ın mührünü kullanır:" Mühür kimdeyse Süleyman'ın o olduğunu. (Syf. 29)

Süleyman, İbranicede Şlomo veya Şelomo, Almanca ve İngilizcede: Solomon olarak kullanılır. Yahudi inancı için oldukça önemli olan Süleyman peygamberin Musevilerin kutsal kitabındaki Ezgiler Ezgisi, Vaiz ve Özdeyişler kitaplarını yazdığına inanılır. Süleyman peygamber Kral Davut'un oğlu ve İsrail Krallığı'nın üçüncü kralı olarak tarihe geçmiş, Kudüs kentindeki büyük tapınağı inşa etmiştir. Hıristiyan inancında da yasa koyucu ve kral olarak saygı görür. Gücün, ihtişamın sembolüdür zira cinlere ve rüzgâra hükmetmiş, kuşdilini öğrenmiş ve insan aklının alamayacağı bir saray inşa ettirerek Sebe melikesi Balkıs'ın Müslüman olmasına vesile olmuştur. Bugün Yahudiliğin sembolü şekline gelen Süleyman'ın mührü edebiyatta kullanılır ve üzerinde ismi azam olduğuna inanılır.

Pinhan romanında rastlanan bir diğer peygamber kıssası da Âdem peygamberin kıssasıdır. Her kutsal kitapta adı geçen Âdem peygamber burada yalnızlıktan sıkılan bir insan olarak çıkar okuyucunun karşısına. Hz. Âdem ilk insandır, o yaratıldığında başka hiç kimse yoktu dolayısıyla Allah'tan kendisine eş yaratmasını istemektedir:

“Allah u Teâlâ sual etmiş Âdem'e: “ bu yarattıklarına baktın, onların içinde bir benzerini gördün mü?” diye. Âdem aleyhisselam, “ hayır, Rabbim” demiş. “ Beni ululadın, beni emsalsiz kıldın. Lakin bana benzer bir eş yarat... “ Allah u Teala onun bu arzusunu kabul etmiş ve sonra Âdem babamızı uyutmuş. Âdem babamız uykusunda Havva anamızı görmüş. Açmış gözlerini karşısında onu görmüş. (s. 215)

Yalnızlık ve ihanetle sınanan ve bu şekilde sembolleşen bir diğer peygamber de Yusuf peygamberdir. Babalarının Hz.Yusuf'a duyduğu sevgiyi kıskanan kardeşleri Hz.Yusuf'u kuyuya atmışlardır. Kardeşleri tarafından kuyuya atılan Hz. Yusuf ise onlar için ancak iyilik ve güzellikle dua etmiş uğradığı ihanetin geçici olduğuna o dipsiz kuyuda bile inanmıştır. Hz.Yusuf'un kıssasına da her kutsal kitapta rastlanır. Şehrin Aynaları'nda Yusuf peygamber bir rüyada çıkar karşımıza. Bu rüya sıradan bir rüya değil, içsel bir tecrübe ve muhasebedir aslında. Gördüğü sadece Yusuf peygamber değildir:

“ ... Öteki kuyulara bakmak gibi bir niyeti yoktu ama yakınlarda birinin içli içli ağladığını duyunca dayanamadı. Merakına yenik düşüp, sesin geldiği kuyuya baktı. Kuyuda Yusuf peygamber dizlerinin üstüne çökmüş, kendisine böyle bir zulmü reva gören kardeşlerinin bağışlanması için dua ediyordu. (s.105)

Elif şafak romanlarında sıkça rastladığımız bir diğer peygamber ise tüm dünya için bahşedilen ikinci hayatın vesilesi olarak kabul gören Nuh peygamberdir. Hatta bazı kaynaklar üç temel ırkın (Hami, Sami ve Yasef) Nuh'un üç oğlun da türediğini bildirir. Tabi ki Nuh peygamberin kavminin ve onunla beraber bütün dünyanın bir tufanla karşı karşıya gelmesi de önemli olan diğer olaylardandır. Bütün semavi dinlerin yanında mitolojik olan kaynaklarda da adına rastlanan bir peygamberdir. Şehrin Aynaları'nda Antonio Perreira yazdığı felsefe kitabında insanlığın düşünce tarihi için temel teşkil eden iki sözcüğü: mana ile aklı işler. Mana dışı akıl ise erkektir ve onların birlikteliğinden doğan bebek ise felsefedir. Felsefenin tarihini anlatmaya başlarken bu benzetmeyi kullanması felsefenin bir anlamda insanlara bahşedilen ikinci hayat için önemli olduğu vurgusudur. Felsefe, en çok düşünme üzerine konuşması bakımında her bilimin doğuşu için önemli niteliktedir:

“Tufandan sonra Nuh, Çifter çifter gemiden inen insanlara, hayvanlara, bitkilere baktı. Yorgun ama umutlu görünüyorlardı. Herkes ve her şey aşağıya indiğinde, onları selamete çıkaran gemiyi son kez dolaşmak istedi. Kendi elleriyle diktiği ve kırk yılda büyüttüğü çınar ağacından yaptığı üç katlı geminin güvertesinde dalgın dalgın

dolaşırken, köşede tir tir titreyerek birbirlerine sarılmış bir dişi ile bir erkek gördü. Ötekilere katılıp gemiden inmeye, bilmedikleri topraklarda hayata yeniden başlamaya cesaret edemedikleri aşikârdı. Yaklaştığında bunların mana ile akıl olduklarını anladı. Onları gemiye ne zaman aldığını hatırlamıyordu. Dikkatlice baktığında, Mananın kat kat kabaran eteklerinin altında kıpırdayan bir bebek olduğunu fark etti. Henüz doğmamış bebeği kucağına aldı ve adını “felsefe” koydu. Böylece Felsefe geçmişin felâketleriyle geleceğin vaatleri arasında her ikisine de değmeden yüzen bir gemide dünyaya gelen ilk ve son bebek oldu. (s. 20)

Lut peygamber, ahlaksızlığıyla ün yapmış ve sapkınlıkları yüzünden helak olmuş bir milleti uyarmak için gönderilmiş, İbrahim peygamberin yeğeni olarak bilinir. Diğer bütün peygamberler gibi semavi kitaplarda adı ve kıssası geçer. Mahrem romanında Lut peygamberden bahsedilir ancak Lut peygamberin karısının kurtuluşa erenlerden değil de helak olanlardan olması kullanılır.

Dedi ki: "Onun içinde Lut da vardır." Dediler ki: "Onun içinde kimin olduğunu Biz daha iyi biliriz. Kendi karısı dışında, onu ve ailesini muhakkak kurtaracağız. O (karısı) arkada kalacak olanlardandır." (Ankebut Suresi, 32)

Lut'un karısı, gelen melekleri şehrin sapık erkeklerine haber verdiği için münafık olarak anılmıştır. Bu yüzden, melekler Lut peyambere ailesini de alıp arkasında bakmadan uzaklaşması gerektiğini söylemişlerdir ancak karısı bakmış taş kesilerek helak olanlardan olmuştur. Bugün bile Ürdün yakınlarında bulunan Lut Gölü çevresinde kadına benzeyen bir taş heykel vardır onun Lut'un karısı olduğuna inanılır. Nazar Sözlüğü'nde veda kavramı açıklanırken, Lut'un karısının veda ettiği şehre bakışı işlenir:

Veda:”Niçin dönüp baktın Tanrı'nın gazabını çeken şehre?” diye karısına öfkeyle bağırdı Lut.”Neden baktın neyi geride bıraktığına, söylesene insan terk ettiği şeye neden dönüp bakar son bir defa?”Ama karısının taşlaşmış dudakları cevap veremedi bu zor sorulara. (s.222)

Süleyman peygamberden ve onun kıssasından bahseden bir başka Elif Şafak romanı da Bit Palas'tır. Zeren Ateşmizaçoğlu, oğlunun burnunun dört defa kırıldıktan sonra uzaktan akrabası olan Zekeriya'nın burnuna benzemesini hazmedemez. Zekeriya, sülalede herkeşe birbirinden laf taşıyan, dedikoduyu seven bir adamdır, lakabı da laf taşıdığı için "Hüdhüd"tür:

“ Zeren Ateşmizaçoğlu, sülale lüğatinin temel bir hata yaptığı, Hüdhüd denilen kuşun, Süleyman peygamberden Belkıs'a haber iletme dışında kimseden kimseye laf taşımadığı gerçeğiyle ilgilenmedi. (s. 102)

Nuh Tufanı, tüm insanlık için önemlidir. Özellikle dünyaya ikinci bir hayat bu tufanla bahşedildiği için Nuh peygambere ikinci Âdem bile denir. Baba ve Piç romanının Banu Teyzesi Nuh Tufanı'na çok anlam yükler aslında bu çoğu kaynakta da böyledir. Müslüman toplumlar için önemli olan Aşure Günü'nü de tufanla anlamlandırır. Elde kalan ilgili ilgisiz bütün yiyeceklerin birlikte pişirilmesiyle elde edilen tatlı: aşure:

“ Bir varmış bir yokmuş, uzak bir diyarda, dar zamanda, insanların sapkınlıkları diz boyuymuş. Bu rezalet ve melâmeti yeterince seyreden Allahü Teâlâ kullarının kendilerine çekidüzen vermesini sağlamak ve nedamet getirmelerine fırsat vermek için belagat ve feraset sahibi Hz. Nuh'u göndermiş. Ama Nuh peygamber ne vakit doğruları vazetmek için açsa ağzını, sözleri küfürle bölünmüş. Ona demediklerini bırakmamışlar: deli, çatlak, kaçık... Gene de çok uğraşmış Nuh peygamber karısıyla ahaliyi iyi etmek için elinden geleni yapmış. Tam 800 yıl didinmiş... Günün birinde Tanrı ona Cebrail'i göndermiş. “Bir gemi yap ve her türlü canlıdan bir çift al güverteye” diye fısıldamış melek.“ ...Hz. Davut da oradaymış, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Süleyman, Hz. Muhammet de, Allah'ın selamı hepsinin üzerine olsun. Gemiye erzak doldurup beklemeye başlamışlar... Banu Teyze'ye göre insanlık tarihindeki tek mil mühim olaylar aşure günü vuku bulmuştu. Allah ü Teâlâ Hz. Âdem'in tövbesini o gün kabul etmişti. Hz. Yunus onu yutan yunus tarafından o gün azad edilmişti. Hz. Mevlana Şems'le bu kutlu günde karşılaşmış, Hz. İsa Tanrı katına aynı gün

alınmış, keza Hz. Musa'ya on emir aşure günü indirilmişti.
(s.316)

Aşk romanında Tebriz'den ve ailesinden ayrılışını anlatan Şems, Mahrem romanındaki vedada olduğu gibi Lut'un karısı benzetmesini kullanmıştır:

“ Çok geçmedi evden ayrıldım. Bir daha geri dönmedim. Hz. Lut'un karısı tuzdan bir heykel kesilmişti durup terk ettiği şehre bakınca. Bense bir kez olsun dönüp bakmadım Tebriz'e. (s.62)

Aşk romanında karşımıza çıkan Nuh Tufanıyla ilgili bir diğer inanç da Konya'nın tufandan sonra su yüzüne çıkan ilk şehir olmasıdır. Ancak bu konuda çeşitli rivayetler mevcuttur:

“Keykubad dirayetli bir hükümdardı. Hayalini gerçekleştirmek için Konya'yı seçti – Nuh'un Tufanı'ndan sonra su yüzüne çıkan ilk şehri. (s.97)

2.6.2.3. Menkıbeler

Arapça bir sözcük olan “menkabe” halk dilinde menkıbe olarak bilinir. “Çoğu tanınmış veya tarihe geçmiş kimselerin ahvaline ait fıkralar, hikâyelerdir.¹¹⁶İslam'a hizmet etmiş kişilerin başından geçen genellikle de bu velilerin kerametlerini anlatan hikâyelerdir. Menkıbelerin bulunduğu eserlere “Menakıpname” denir. Menkabenin çoğulu “menakıb”tır.

Elif Şafak'ın eserlerinde özellikle Pinhan ve Aşk romanında daha fazla menkıbeye rastlamak mümkündür. Diğer romanlarında çok fazla görülmez zira Pinhan ve Aşk konu bakımından örtüşen iki romanıdır. Birinin ilk diğerinin de son romanı olması Elif Şafak'ın romancılığa başladığı dönemlerde de tasavvufla

¹¹⁶ Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Hazırlayan, Ferit Devellioğlu, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997

ilgilendiğini gösterir. Bu menkıbeler değişik konulardadır. Özellikle kahramanlık konularındaki menkıbeleri dikkat çekicidir. İlk kahramanlık menkıbesine Pinhan'da rastlıyoruz. Hezarpâre Horoz Baba'nın İstanbul kuşatması sırasında gösterdiği kahramanlık:

“Horoz Baba, Horosani bir derviş olup asırlar evvel, İstanbul'un fethine katılmıştı. Rivayete göre, muhasara devam ederken, horoz gibi kanatlarını açıp düşmanın üzerine dalarak cesaretleri kırılan askerleri peşinden sürüklemişti.

Ne var ki, bir sabah alacasında, çınar ağacının gölgesinde kurulan tekkenin kapısı çalındığında, artık olan bitenden uzak duramayacağını anlamış. Gelen Çelebi Şeyh'in, hadise esnasında Manisa'da bulunduğu için kurtulabilen sağ kolu Derviş Fasih imiş. Kan ter içinde o kitabı getirmiş Horoz Baba'ya; ona gözü gibi bakmasını istemiş. Horoz Baba, perişan haldeki bu dervişi kapısından geri çevirmeyi aklından dahi geçirmemiş. Mülhide yardım edenin kendisinin de mülhid addedildiğini bile bile ona verdiği sözü tutup, sular durulana değin kitabı saklamış.

Ondan geriye kan kırmızısı bir horoz tüyünden başka bir şey kalmamış. Tekkeyi terk ettiğine göre ölümüne gittiği, cesedi bulunamadığına göre ölüsünün bin pareye ayrıldığı düşünüldüğünden isminin başına Hezarpâre eklenmiş.(s.130)

Bir diğer menkıbe de Bit Palas'ta geçen ve yine kahramanlık konusunu işleyen menkıbedir. Bu menkıbe Hacı Hacı tarafından torunlarına anlatılır:

“ Bu ulu evliya, evliya olmadan önce bir derviş imiş. Fatih Sultan Mehmet hazretleri İstanbul şehrini kuşattığında o da hemen koşup yardıma gelmiş... Bir türlü teslim alamamışlar Bizans keferesini. İşte o zaman bu derviş padişahın huzuruna çıkmış. Demiş ki: “ sultanım, bana müsaade edin şu surlarda kocaman bir gedik açayım, sonra askerlerimiz o boşluktan içeri girip, tavuk budu koparır gibi kırıversin keferenin boynunu! Padişah bakmış: babayani, hırpani bir derviş. Ne gelir ki böylesinin elinden? İnanmamış ona huzurundan kovmuş. Aradan haftalar geçmiş, bir türlü alamıyorlar İstanbul'u.... İşte o zaman padişah bu dervişi hatırlamış,

yanına çağırtmış. Demiş: “İşte sana müsaade, git bakalım.”
 Gitmiş öteki dervişlerle helalleşmiş. Ondan sonra da surların etrafında şöyle bir yürümüş, nereyi seçeyim diye düşünmüş. Sonunda bir yerde karar kılmış Orada surlar daha kalınmış üstelik daha çok asker varmış. Çünkü Bizans kralının sarayı hemen duvarın arkasındaymış. Derviş demiş ki: “ Haydi şimdi beni fırlatın o yandaki surların üzerine.” Şaşırılmışlar tabi ama gene de dediğini yapmışlar. Topun içine koyup fırlatmışlar dervişi... Ölmemiş. Senin benim gibi değil ki o boş yere evliya olmamış. “ ... O hızla gitmiş surların üstüne, yapışvermiş: düşmemiş yani. Ellerini, ayaklarını iyice açmış, böyle örümcek gibi tutunuvermiş o kalın duvarlara. Surların üstü kum gibi Bizans askeri kaynıyormuş. Dervişi görünce zehirli oklar atmışlar, bir tanesi bile isabet etmemiş. Ateşli oklar atmışlar bu sefer, oklar nereye düşse orada yangın çıkmış. Otaları tutuşturmuşlar, ağaçları yakmışlar, kıyamet gibi cayır cayır yanmış ortalık ama bir şeycik olmamış dervişe. Saçının teli bile tutuşmamış. Semender gibi durmuş alevlerin içinde... Akşama kadar dualar etmiş. Akşam güneş batarken, namazını da kılmış... Sonra namaz bitince demiş ki:

“Allah’ım al şu canımı beni boşluğa çevir.”

Allah duasını kabul etmiş. Hemen bir şimşek çakmış gökyüzünde... Tam isabet etmiş üstüne. Kül olmuş derviş o zaman onun durduğu yerde böyle kocaman bir oyuk oluşmuş duvarda. ... Hemen o boşluktan içeri dalmışlar, kâfirlerin kumandanını kılıçtan geçirip, şehri almışlar. (s. 121)

“ Gıyabında cenaze namazı kılmışlar, sonra da boş tabutu omuzlarına almışlar. ... Yürümeye başlamışlar ama bir türlü karar verememişler nereye gömeceklerine. ... İstanbul’un yedi tepesinin altısını inip çıkmışlar. Yedinci tepeye geldiklerinde bir de bakmışlar ki ileride boş bir mezar var. ... Tabut o yöne seğırtmiş hemen, tam mezarın üstüne gelince, alçalmış alçalmış, bir karış yükseklikte asılı kalmış. O zaman mezarın içinden bir uğultu yükselmiş. O zaman tabutu bu boş mezarın içine indirivermişler. Üzerine bir de türbe yapmışlar. Boşluk Dede kalmış evliyanın ismi... Şimdi çocuğu olmayan kadınlar gider Boşluk Dede’ye.”(s.122)

Aşk romanı hem kahramanları açısından hem konusu açısından hem de kullandığı kavramlar açısından tasavvufi özellikler taşımaktadır. Pinhan romanıyla kıyaslandığında biraz daha olgun bir tasavvuf anlayışından bahsetmek mümkündür. Bu anlamda Aşk romanında birçok menkıbeye rastlamak mümkün, bu menkıbelerin birinden bahsetmek yeterli olacaktır. En bilindik menkıbelerden biri olan Musa ile Hızır'ın hikâyesini, Mevlana'nın ve ileride Mevlevilik'in de kurucusu olacak olan Sultan Veled'in babası ve Şems arasındaki münasebeti örneklendirirken görüyoruz:

Menkıbeye göre Hz. Musa, Allah'a kendisine bir dost göndermesi için dua etmiş. Allah da Musa'nın dualarına cevap vermiş ve ona arkadaş olarak Hızır'ı göndermiş. Hz. Musa, Hızır'ın seyahatlerine eşlik etmek istediğinde Hızır şöyle cevap vermiş: Sen seyahatlerimde bana katılmak istediğini söylüyorsun ama bunu tek şartla kabul ederim. Yaptıklarımı sorgulamayacaksın, soru sormadan benimle gelebilir bana güvenebilir misin? Musa da: “Elbette, bırak senle geleyim. Söz hiçbir şey sormayacağım.” diye cevap vermiş. Yollara revan olunca Musa, Hızır'ın yaptıklarına akıl sır erdirememiş. Kötü kalpli insanların duvarını onarıyor, temiz bir ailenin çocuğunu öldürüyor, iyi bir adamın gemisini batırıyor. Musa dayanamamış ve yol boyunca Hızır'ın yaptığı her şeyi sorgulamış. Hızır bu olan bitenden sonra bütün yaptıklarını hikmetleriyle tek tek anlatmış. Hz. Musa o zaman anlamış ki her şerrin altında bir hayır var, Hızır'la yoldaşlık ederken manevi gözü açılmış ve hayata o şekilde bakmaya başlamış.(s.258)

Romanda anlatılan menkıbeler konuyla ilişkilendirilir. Diğer romanlarında biraz daha hikâye olsun diye anlatılan menkıbeler bu romanda ibret alınsın diye anlatılan hikâyeler olma özelliği taşırlar. Bu menkıbeyle Mevlana'nın Şems'e olan itimadını anlamak okuyucu için çok daha kolay olmuştur.

2.6.2.4. Habil İle Kabil

Habil ile Kabil, bütün semavi dinlerde mevcut olan iki kardeşin hikâyesidir. Hem Musevi kaynaklarda hem Hıristiyan kaynaklarında hem de İslam kaynaklarında

ilk kanın sebebi olan Âdem ve Havva'nın iki oğludur. Hem Kur'an-ı Kerim'de hem de hadislerde bu iki kardeşin isimlerine yer verilmemiştir ancak onların kıssasından bahseden ayetler bulunur:

'Ben, hem benim ve hem de senin günahınla dönüp ateşliklerden olasin, isterim. Bu, haksızların cezasıdır.' Bunun üzerine bencilliği kendisini kardeşini öldürmeye götürdü de kardeşini öldürdü. Böylece kaybedenlerden oldu. Allah, kardeşinin cesedini nasıl örteceğini ona göstermek üzere, yeri eşeleyen bir karga gönderdi. O 'Bana yazıklar olsun! Kardeşimin ayıbını örtmek için bu kargadan da mı aciz oldum?' dedi de, böylece yaptığına pişmanlık duyanlardan oldu." (Mâide Suresi/32)

Kabil Âdem'in büyük oğludur ve çiftçidir, Habil ise küçük oğludur ve hayvancılıkla uğraşır. Kurban adayan bu iki kardeşten Kabil, buğday adadığı için kurbanı kabul edilmez ancak Habil'in adağı olan koç Allah tarafından kabul edilince Kabil kardeşini kıskanarak, öldürür. Böylece yeryüzünde ilk kan dökülmüş olur. Bu hikâyenin değişen birçok versiyonu vardır ancak İslam'da kaynak kabul edilen Kur'an-ı Kerim ve hadiste daha fazlasına hatta bu kadarına bile rastlanmaz. Halk arasında anlatılan bu hikâyelerin Musevi ve Hıristiyan kaynaklı olduğu bilinmektedir. Elif Şafak'ın romanlarında ise kurguya ait mistik bir öge olarak geçmekten çok mistik bir bilgi olarak Musevi asıllı Abraham Pereira'nın yazdığı felsefe kitabında geçer:

“Ruhun ölümsüzlüğünü görmek istemeyenlerin başında şüphesiz ki kardeş katili Kabil gelir. Kardeşi Habil'i öldürmeden önce onunla uzun uzun bu konuyu tartıştı. İçten içe Habil'in söylediklerinin ne kadar doğru olduğunu hissediyor ama ona hak vermeyi kendine yediremiyordu. İkna olmaktan korktuğu için kulaklarını tıkadı. Hiç tereddüt etmeden kardeşini öldürdü. Ve sonra eline bulaşan kanı toprakla yıkamaya çalıştı. Fakat toprak onu reddetti. Yürüdü yeni topraklar buldu ama her seferinde reddedildi. Nereye giderse gitsin toprağın onu kabul etmeyeceğini anladığında, taşlardan bir mekân yaratmaya karar verdi. Böylelikle yeryüzündeki ilk şehir onun eseri olacak, onun ellerinde şekil

alacaktı. ... Nihayet bir gün uçsuz bucaksız çölün ortasında parıldayan simsiyah kocaman bir taş buldu. İlk şehri oracıkta o taşla inşa etti. Sonra alnından akan terleri silip, gururla gülümsedi. Eserine “ş-h-r “ ismini verdi. (s. 207)

Kabil ile Habil’i konu edinmesinin sebebi karısıyla ilişkiye giren kardeşine duyduğu nefrettir. Çünkü kardeşi Miguel’i yani İsak Pereira’yı Kabil’e benzetiyordu. Kendisine ihanet ederek, kardeşkanı döktüğüne inanıyordu. Kardeşi Miguel’e mektup yazmıştı Antonio :

“Susuyordu Antonio’nun mektubu. Suskunluğunu tek cümle bozuyordu. “ Mektubundan kan damlıyor küçük kardeşim; Kabil’in parmaklarına bulaşan kan!” (s.225)

2.6.3. Elif Şafak Romanlarında Hurafeler

2.6.3.1. İnanışlar

2.6.3.1.1. Batıl İnançlar

Batıl inanç ya da boş inanç, mantıksal bir temele dayanmayan inanç ve davranışlara verilen isimdir. Sözlükte "bunamak" anlamına gelen “haref” kökünden türemiş bir isim olan hurafe kelimesi "akla ve gerçeğe aykırı düşen aldaticı söz" demektir. Masal, efsane ve genel olarak gerçek dışı olduğu kabul edildiği halde hoşagiden nakil ve rivayetlere de hurafe denilmiştir. ¹¹⁷Bazen, nedeni bilinmeyen sözler söylenir ya da davranışlarda bulunulur. Nazardan korunmak için nazar boncukları takmak, merdiven altından geçmemek, gece tırnak kesmemek bunlara örnek verilebilir.

¹¹⁷ Ali Murat Yel, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1998, c.18, s. 381

Batıl inançların kökeninin, eski paganist inançlara dayandığı söylenir. ¹¹⁸Bu çağlardan kalma batıl inanç dediğimiz alışkanlıklar devam etmiştir ancak bu batıl inançların anlamlı olmasını sağlayan inançlar unutulmuştur

İslam Ansiklopedisi'nin Mistisizm maddesinde mistisizmin tanımı yapılırken halk arasındaki batıl inançlarla da karıştırıldığı ifade edilir. Bu anlamda mistisizmi Elif Şafak'ın romanlarında görmek mümkündür. Aslında dinde ya da mistisizmde yeri olan cin, büyü gibi kavramlar Elif Şafak'ta batıl inançla bütünleşmiş, birbirinin ayrılmaz parçaları olmuşlardır, tıpkı toplumda olduğu gibi. Romanlarında çokça rastlanan temel malzemelerden biridir batıl inançlar. Bu malzemeyi seçmesinde, Elif Şafak'ın genelde anneannesiyle yaşamasının ve yetiştiği ortamın çok fazla etkili olduğunu söylemek mümkündür.

İlk batıl inanç Pinhan romanında çıkar karşımıza. Çarpılmak, Pinhan romanında, kıyametin ve ölümün habercisi olan, Ak Karınca Erda'yla karşılaşan Nevres şu dörtlükleri söyler:

“Ak karınca çıkma karşıma
Sakın yaklaşma ebemkuşağına
Cinlerin ayağına basarsın sonra
Çarpık çurpuk olursun sonra
Ak karınca, çıkma karşına
Boğulursun yağmur yağınca
Namazını kimseler kılmaz

Ağlar sızlanırsın mezarında (s.70)

Yukarıdaki dörtlüklerde geçen, ebemkuşağında cinlerin ayağına basmak veya namazı kılınmadığı için mezarda ağlayıp sızlamak dinde olmayan ama dine mal edilmiş boş inançlardır. Bu tür inançlar, insanların yaşamlarını etkiler ve yönlendirir. Pinhan romanının bir diğer kahramanı Sefih Ali, hırsızlıkla geçimini sağlayan bir insandır ancak saygı duyduğu ya da korktuğu varlıklar içinde en önemlisi evliya türbeleridir. Bu korku onun çalma ve sahip olma hırsına engel olamaz ve çıkan bir yangın esnasında türbeyi soyar:

¹¹⁸ Ali Murat Yel, a.g.m

“Türbe demek üç kollu gümüş şamdanlar, pirinç fiske şamdanlar ve hatta evliya şöyle büyüklerden biriye sandukanın üzerinde kıymetli bir örtü demekti ki, Sefih Alil pek severdi böyle hazineleri. Hiç kuşkusuz, itikatsız değildi. Çarpılmaktan, ömür boyu, çarpık çurpuk dolanmaktan ödü kopardı kopmasına da korkusuna rüşvet sunardı, işin ucu ballı olunca.(s.83)

Sefih Ali'nin korktuğu türbe tarafından çarpılmak yani cezalandırılmaktır.

İsminden dolayı lanetlendiğine inanılan Pinhan romanının iki isimli mahallesi, başına gelen musibetleri def etmek için bin bir yol dener, bu yollar şu şekilde anlatılır:

“Hiçbiri fayda etmedi, mahallenin adı Nakş-ı Nigar olalı beri, her şey ters gidiyordu. Ayın son cuması dükkânlara asılan ve kimsenin görmemesi için ters çevrilen Karia suresi; karınca yuvalarından alınarak dört köşeye serpilip topraklar; bir diş sarımsak, çörek otu, pavurya dişi, .çatallı merdan, kurt dişi, Hint karıncası boynuzu ve mavi boncuktan meydana gelen nazarlık kümeleri; dökülen kurşunlar, okunan dualar, kâr etmemekte ve mahallenin beti, bereketi, günbegün azalmaktaydı. Akrep Arif mahalleliler bu işin içinde bir iş olduğunu kestirmekte mahallelerinin adını Nakş-ı Nigar yapmalarının vebalini ödediklerini sezmekte; lâkin duruma müdahale edememekteydiler. Senelerdir kulak hırsızlığı yapan yedi kocakarı dahi melekleri işitmekte güçlük çekmeye başlamıştı.(s.98)

Görüldüğü gibi dini, mistik ve batıl motifler iç içe geçmiş şekildedir. Dua etmek dini bir motifken, bir diş sarımsak, çörek otu v.b batıl inanç motifidir. Ya da melekleri işitebilmek mistik bir motifken, nazarlıklar, kurşun dökme işlemleri batıl inanç motifleridir.

Yine Pinhan romanında geceleri rüya görmeyen ancak gündüzleri yaşadığı olağanüstü tecrübeleri rüya olarak kabul edip, yine rüyalarından birinde söylendiği gibi rüyalarını suya anlatan Nevres'in rüyası şöyle der: “ Kötü bir rüya mı gördün, karabasanlar mı çöktü üstüne, git suya anlat. Su alıp götürür kederini tasanı. Uzaklara taşır. Su vefakârdır. (s. 177)

Eskilere göre rüya suya anlatıldığı zaman kötü şeyler su gibi akıp gidermiş o yüzden de kötü rüyalar kişilere değil suya anlatılmış. Bunun dini bir gereklilik olmadığı aşikârdır. Dolayısıyla bu da belki birçok batıl inanç gibi insanların anlatma ihtiyacını gidermesi için söylenegelmiş psikolojik bir gerekliliktir. Çünkü rüya anlatıldığı vakit tabir edilir ve inanişâ göre nasıl tabir edilirse o şekilde vuku bulur, olumsuz yorumlanılmasından korkulan rüyalar suya anlatılır böylelikle hem anlatılmış olur hem de yoruma mahal verilmemiş olur. Suyun akıcı olması, aydınlığı simgelemesi de suyun seçilmesinin sebeplerinden olabilir.

Bazı kavram ve nesnelere yüklenen anlamlar bazen kutsal bazen de olumsuz olur. Baykuşların uğursuz sayılırken, gökkuşağının görülmesi uğur sayılmaktadır. Bu tür inançlar temelsizdir, Elif Şafak romanlarında da özellikle ceviz ağacı ve incir ağacıyla ilgili uğursuz söylemlere rastlamak mümkündür. “İncil’e göre ceviz kabuğu tarihi olayları üzerine sembollerle gizemli bir şekilde barındırır.¹¹⁹Pinhan romanında da buna benzer bir inanış mevcuttur. Ceviz ağacı gördüklerini resmeder:

“...Zinhar bir ceviz ağacının altında, yanında yahut yöresinde cima yapılmamalıydı; zira cevizler her ne görürlerse onu resmederlerdi kabuklarına. Maalesef, ceviz kısmı sır saklamayı bilmediği gibi, bir de gördüklerini bire bin katarak dört yana naklederdi. Üstüne üstlük bir de ceviz ağaçlarında yaşayan cinler vardı ki, yakınlarında cima etmeye kalkanları anında çarparlardı. Kazara cevizlerin altında cimaya teşebbüs edenler, eğer hala çarpılmamışlarsa, kusurlarını anlar anlamaz, hiç vakit kaybetmeden beş yaprak toplamalıydılar. Sonra her bir yaprağın üstüne B-E-D-U-H harflerini kazıyıp, beş yaprağı ağacın üzerine asmalıydılar. Ve bu melun hadiseyi takip eden kırk bir gün boyunca her sabah, daha horozlar ötmeden oraya gidip, her gün bir harfin yerini değiştirmeliydiler. Harfler değiştikçe bazı günler yürekleri daraltacaktı ki buna elem-i dembedem denirdi. Bazı günler de kuş gibi ferahlayacaklardı; ama buna da aldanmamakta fayda

¹¹⁹ Hans Biederman, Dictionary Of Symbolism (çev: James Hulbert), Newyork, Fast On File Publication, 1992, s. 372

vardı. Her ne olursa olsun, rıza gösterip harflerin yerini değiştirmeye devam edilmeliydi. Aksi taktirde ceviz ağacının lanetinden kurtuluş yoktu.”(s.187)

Batıl inançları güçlü olan insanlar bu inanışlardan güç alır. Şehrin Aynaları’nda Miguel’in ve Isabel’in günahından doğan Andres’in Zişan Kadın’la ilgili görüşlerinde batıl inançların ona güven verdiği görülmektedir: “Onun batıl itikatlarında, içimi kaplayan boşluğa haddini hatırlatan, korkularımı yatıştıran bir şeyler var.(s.6)

Elif Şafak romanlarının genellikle hepsinde manevi yönü güçlü bir kahraman bulunur. Bu kahraman diğer zayıf ve güçsüz kahramanların hayatlarına yön vermek ve onlara yaşamı kolaylaştırmak için vardır. Bu kahramanlar çoğu zaman kadındır ve az ya da çok batıl inançları ama güçlü itikatları olan kadınlardır. Şehrin Aynaları’ndaki Zişan Kadın da bunlardan biridir:

“En büyük korkusu ise evin karşısındaki evliya türbesi. Yağmurlu gecelerde evliyanın ayaklanıp sokaklarda dolaştığını, bazen de sırf muziplik olsun diye evlerin kapısını çaldığına inanıyor. Eğer böyle gecelerde birisi çıkıp da türbeyi gözetlemeye kalkarsa evliyanın bundan çok rahatsız olacağını, rahatsız olduğunda da pılı pırtıyı toplayıp bir başka diyara göç edeceğini giderken de hayır dualarını beraberinde götüreceğini söylüyor ve eğer yağmurlu bir gecenin sabahında, daha gün ağarmadan kalkarsan kalkıp da gözlerimde biriken çapakları yıkayıp tertemiz bir nazarla dışarı bakarsam evliyanın kadri bilinmemiş bir kolyenin boncukları gibi çamurlara saçılmış ayak izlerini görebileceğimi fısıldıyor kulağıma. O ve onun gibi pek çok Müslüman kadın türbenin etrafına darı döküp dua ediyorlar. Zişan kadın falıma bakmak istiyor ısrarla. Bilmediklerimi bilmesini istemediğimden, münasip bahanelerle geçiştiriyorum her defasında. (s.7)

Yahudi kanının siyaha çalmasıyla ilgili bir batıl inanç mevcuttur. Şehrin Aynaları’nın acımasız rahibi Alonso’nun bu kadar merhametsiz olmasında babasının etkisi inkâr edilemez derecede fazladır. Oğlunu yeterince Hıristiyan bulmadığını söylemiş ve bununla beraber kanının da yeterince siyah olmadığını ifade etmiştir:

“Alonso! Kanına bak, dikkatlice bak kanına. Hıristiyan kanı, bozulmamış, kirlenmemiş, saf Hıristiyan kanı kırmızıdır Alonso kıpkırmızıdır. Oysa Yahudi kanı siyaha çalar Alonso. Koyudur. Şimdi kendi kanına bak. Sence yeterince kırmızı mı? (s. 22)

Elena Rodriguez batıl inançları güçlü olan Hıristiyan bir kadın kahramandır. Sadece batıl inançları değil aynı zamanda itikatları da güçlüdür. Elena bir gece yarısı evinde gördüğü canavardan sonra karnı şişince şeytandan hamile kaldığını düşünmüştür:

” ... Akşama doğru karnının yerinde ağzına kadar dolu bir fiçi taşıyordu. Üst üste kustu. Güneş battığında, taşıdığı ağırlıktan ötürü tek bir adım bile atamıyordu. Kocasına seslendi. Ona şeytanın bebeğini taşıdığını söyledi. Adam kadının anlattıklarını başından sonuna kadar büyük bir ciddiyetle dinledi. Zaten aklından zoru olduğuna inandığı karısının saçlarını okşadıktan sonra ayaklarını sürüye sürüye mutfağa gitti. Casa Santa'nın eşiğinden adımını attığında gözyaşları içinde haykırdı. “ Yardım edin! Şeytanın bebeğini taşıyorum.” (s. 221)

Mahrem romanının Nazar Sözlüğü'nde baykuş uğursuz bir kuş olarak tanımlanmıştır:

“Baykuş: Kanarya beslermiş amcalar, teyzeler. Kumruları sever, kartalları över, güvercinleri uçurur, kargaları kovar, papağanları konuştururlarmış. Oysa çocuk baykuşları severmiş.” Uğursuz kuş o. İsmi anma, damına çağırma, “ dermiş teyzeler, amcalar.” (s. 93)

Dinde olmadığı halde dine mal edilmiş halk arasında nazara ve büyüye karşı tedbir almak ve güçlenmek için yapılan eylemlerden biri de kurşun dökmektir. Mahrem romanının Nazar Sözlüğü'nde kurşun dökme işlemi de maddeleştirilmiştir:

“Kurşun dökme: eritilmiş kurşunu soğuk suya dökülmesiyle peydahlanan şekillerden mana çıkarılması. Kişinin başına, göbeğine, ayaklarına ya da odanın sağ köşesi veya kapı

eşiğine dökülen kurşun eğer göz biçimi alırsa nazar var demektir. (s.162)

İslam dininde öldükten sonra yaşamak düşüncesi vardır ancak bu düşünce bazı yerlerde hayatı etkileyecek derecede abartılıp, bazı şahsiyetlerin manevi güçlerinden endişe edilmiştir. Bu genellikle halk arasında ve “ evliyaya” duyulan saygı ile bütünleşmiş bir batıl inanç olarak toplumda yerini bulur. Örneğin kişi bir evliya türbesinden çıkarken, arkası türbeye dönük çıkarsa evliya tarafından çarpılabilir. Ya da evliyanın hoşuna gitmeyen bir davranış sergilerse evliya ona ömür boyu sürecek bir ceza verir. Bit Palas romanında batıl inanç sıkça görülen bir davranış ve inanış şeklidir. Özellikle romanın ilk bölümünde okuyucunun karşısına çıkan mezar kazma eylemi işçiler tarafından tartışılan bir mevzudur. Türbe olduğu anlaşılan iki mezarın kazılması, işçiler arasında korkuya neden olur. Hatta işçiler fiziksel ağrılarla uyarı aldıklarına inanırlar ancak mezarların kazıldıktan sonra boş çıkması bu inancın biraz da boş olmasına yapılan bir gönderme niteliğindedir:

“Buldozeri kullanan işçi, sıra bu iki taş sandukayı ortadan kaldırmaya geldiğinde dehşetengiz bir kasık ağrısıyla işi erken bıraktı. Ertesi gün kasık ağrısı dinmişti dinmesine de, buldozerin başına geçmeyi reddetti. Üçüncü gün işçinin yerine ağzında dişi, dizinde dermanı kalmamış ama çenesinin kuvvetinden hiçbir şey kaybetmemiş dedesi damladı araziye ve Evliya mezarlarını yağmalamaya kalkanların başlarına neler geldiğine dair tüyler ürpertici hikâyeleri nakletti önüne çıkan herkese.” (s. 25)

Evliya türbeleri toplumun özellikle kadınların en önemli uğrak yerlerindedir. Veli, Allah’ın sevgili kuludur ve tasavvufta velilerin toplumu koruyan insanlar olduklarına inanılır. Ancak bu inanışlar bazen Allah’a duyulması gereken güvenin veliye yönlenmesine sebep olmaktadır. Cahiliye döneminde müşriklere putlara neden taptıkları sorulduğunda onlar:” Bizi Allah’a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz.” Diye cevap vermişlerdir. Halkın veliye biçtiği rol de bundan çok farklı değildir ancak velinin türbesini gidip Fatıha bağışlamak elbette İslam’da izin verilen bir davranıştır. Halkın veliye gitmesi sebebi, ondan çocuk, evlilik, mal, mülk istemektir. Bu da İslam’a sonradan dâhil edilmiş hurafelerden biridir:

“Rahmi boş olan gelinler, Boşluk Dede'nin türbesine gider, dualarını eder, sonra da mezarının başında bir gece boyunca hiç uyumadan tek başlarına oturlarsa, şafak sökerken duaları kabul olur. Senesine varmadan nurtopu gibi bir evlat doğururlar.” (s.123)

Bit Palas romanında Meryem, batıl inançları çok güçlü itikatla batıl inancı karıştıran bir yapısı olan bir kahramandır. Bütün Elif Şafak romanlarından batıl inançlara rağbet eden kadın kahramanlar vardır ancak Meryem bütün kahramanlar içerisinde bu konuda en cahil olma özelliği gösterir. Toplumda görülen bütün batıl inançlara itimat eder, Meryem:

“Yapılmaması gereken şeylerin lamı cimi, özrü kabahati yoktu. Gece vakti nasıl tırnak kesilmemeli ise, rüya da tabir edilmemeliydi mesela. İnsan gün ışığında bile uykularının esrarına akıl sır erdiremez, değil alamet, burnunun ucundan gayrisini göremezken, geceleri büsbütün körleşirdi. Meryem gündüz gözüyle kestiği tırnakları asla ortalıkta bırakmaz, kimsenin eline geçmeyeceklerinden emin olmak için muhakkak tuvalete atar, üzerlerine de defalarca sifonu çekerdi. Sık sık saç fırçasını kontrol eder, fırçada kalan kılları dikkatlice toplayıp, bir kâğıda sardıktan sonra banyoda yakardı. Kazara saç tellerinden birinin kendi evinin dışında bir yerlere düştüğünü görecekti olsa, hemen alır koynuna atardı. Saç ve tırnak hususunda bilhassa hassastı. Çünkü insan vücudunda bir tek bu ikisinin ait oldukları vücut can verdiğinde dahi, kendi başlarına yaşamaya devam ettiklerine inanırdı. Kimsenin elinden bıçak almamak, makasın ağzını açık bırakmamak, mezarlık yakınından geçerken hayatta olan birinin ismini dilinin ucuna getirmemek, Kuranın bulunduğu odada, içinde hayvan isimleri geçen konuşmalar yapmamak, gece vakti tuvalete kalkınca, şarkı türkü mırıldanmamak ve aslında mümkün mertebe ağzını açmamak, örümcekleri kendi haline bırakmak.... Bu listenin içinde, özel bir öneme sahipti doğumlar. Kadınları, gebelikte ve loğusalıkta korumaya almalı, bebeğin eşini de muhakkak toprağa gömmeliydi. Meryem, Muhammet'i dünyaya getirdiği hastanede çalışan o gözlüklü, soğuk nevale genç doktorunu buna bir türlü ikna edemese de dalgacı bir hastabakıcının sayesinde eşini

gömdürmeye muvaffak olabilmşti. En az doğumlar kadar hassastı ölümler de. Eceliyle cebelleşen birini ziyarete gittiğinde Azrailin kafasını karıştırabilmek için yüksek sesle peş peşe, başka başka isimlerle hitap ederdi hastaya. Gene de Azraili kandıramaz da hasta vefat ederse, ölünün tüm kıyafetlerinin onu hiç tanımayan bir eskiciye verilmesinde direktir; gelen eskici olur da merhum hakkında bir çift şey söylemeye kalkarsa, onu tanıyor olabileceğini hükmederek, kıyafetleri zavallının elinden alır başka bir eskiciye verirdi. Bu yüzden Meryem, ne zaman bir başkasının üzerinde bir şey dikse ağzına tahta bir kaşık, o da olmadı bir bez parçası alırdı. Kazara ayna kırsa gider hemen yeni bir ayna satın alır; çivi çivi söker misali kırılanın belasını söksün alsın diye tutup onu da kırardı. Ama zaten insanın kendi suretini sık sık görmesinin hayırlı bir şey olmadığına inandığından ve evdeki tek aynayı da arkası dönük tuttuğundan bu sırlı kapılarla pek fazla temas etmezdi. Sırsız kapılara gelince hayli özen gösterirdi onlardan geçerken. Mezarlıklardan korkmadığı kadar korkardı eşiklerden. Bir kapıdan geçerken eşiğine değil basmak, değmek bile istemezdi. Bacaklarını kocaman açıp atabildiği en geniş adımı atarak ve muhakkak, sağ ayağını öne alarak girerdi içeri. Zaten sağ tarafını sol tarafına bulaştırmamak konusunda son derece titizdi. Sofraya oturduğunda ekmeğinden bir parça kopartır, sağ yanına bırakırdı. Bu lokma sofralarında gözü kalanların gözünü doyurmak içindi. En pis işleri sol eline yaptırır, yolda yürürken birisi arkasından seslense sağ tarafından dönüp bakar, çamaşırlarını eski yazı yazar gibi sağdan sola doğru asar ve uyandığında muhakkak sağ tarafından kalkardı...” Bu yüzden saldırının dört ayrı yönden, kırk ayrı koldan gelebileceğini düşünerek evin her tarafını karşı tedbirlerle donatmıştı. Duvarlara nazar boncukları, nazar duaları, at nalları, üzerlikler asar; yastık altlarına, kapı arkalarına ve bilhassa Muhammet’in ceplerine okunmuş çörek otları, zezem suları, tuz topakları serper; ortalığa kurumuş kaplumbağa kabukları, yengeç bacakları, atkestaneleri bırakır; hem kendi üzerine, hem evin muhtelif yerlerinde bademe, hurmaya, cinsi cins kâğıda bakır levhaya, hayvan derisine yazılmış muskalar bulundururdu. (s. 191-192-193

Bit Palas romanında evliya türbelerine yüklenen batıl anlamlara sıkça rastlamak mümkündür:

“Neyse, gider misin gitmez misin, derken, biz böyle gece gece bastık gaza, doğru Telli Baba’ya. Kadın indi. Çantasını açtı, bir şeyler aradı. Karanlıkta kayboldu. Biz adamla bekliyoruz takside. Aradan şöyle bir on dakika filan geçti, kadın geldi ağlaya ağlaya, herife dedi ki “eğ kafanı!” Herif eğdi kafayı, kadın var gücüyle asılıp bir tutam saç koparmasın mı, aklınca bir tane kıl çekecek... Neyse kadın saçı alıp kayboldu gene, bir de çaput maput buldu bir yerlerden, gitti ağaca bağladı adamın saçını, okudu üfledi, oturdu, kalktı, biz böyle bekliyoruz...”(s. 272)

Evliya türbelerine duyulan inanç, mahallenin bir türlü çözülemeyen çöp sorununda da kullanılır. Akademisyen olan kahraman, toplumun bu konudaki inancının farkına varmıştır: “ Bu duvarın altında yatır var, çöp dökmeyin!”(s.273) Yazısını asarak insanların bu tür inançlarını kullanmaya çalışır.

Toplumdaki inanışa göre her evliya bir derde devadır: “Öyle evliya diyip işin içinden çıkmakla olmaz. Her evliyanın birilerine faydası dokunur. Kimi gemilerdeki denizcilerin evliyasıdır da, kimi karadaki askerleri korur kollar. Kimine gebe kalamayan kadınlar gider de kimi de cüzamlıları iyi eder. Herkes kendi derdine derman olacak evliyaya gitmeli. Evde kalmış bir kız, yanlışlıkla yatalakların evliyasına giderse, fazladan hoplayıp zıpladığıyla kalır herhalde.” (s. 289)

Batıl inançlardan bazıları da hayvanlar üzerine yoğunlaşır. Kara kedi uğur getirir ya da baykuş uğursuzdur. Buna benzer batıl inançları arttırmak mümkündür. Müslüman toplumlarda örümceğe ya da Şanlıurfa Balıklı Göl’deki balıklara atfedilen bir kutsallık görülür. Araf romanının Zehra’sı da bu inanca sahip olan biridir: “ Evdeki örümcekleri öldürmemesini rica et ondan! Örümceklerin peygamberin hayatını kurtardığını anlat.”(s. 191)

Nazarın etkisinin sadece kişiye değil eşyaya da zarar verdiği düşüncesi de toplumda karşılık bulur. Cam kırılması kötü bakışın etkisidir ve kırılan cam nazarı da beraberinde götürür:

“ Ah, gitti bir kem göz daha, “ derdi Cicianne ne zaman bir çay bardağı çatlayıp kırılrsa. Ne zaman bir bardak kırılrsa ya da ayna çatlasa Cicianne rahatlayarak iç geçirirdi. (s. 17)

Nazardan korunmak için toplumda farklı yöntemlere başvurulur. Baba ve Piç romanının Ciciannesini bu konuda diğer kahramanlardan daha uzamandır:

“Ara sıra onu nazardan korumak için Asya'nın ceplerine okunmuş buğday taneleri koyardı gizlice. Kem gözlerle savaşmak kadar iyi ve sık yaptığı bir başka şey de gülmektir. (s. 138)

Kurşun dökme işlemi nazardan ve büyüden korunmak için uygulanan bir işlemdir. Ancak herkes kurşun dökemez bunun için, izinli ya da ocaklı olmak gerekir, Baba ve Piç romanında kurşun dökme işlemi için Allah'a inancı olmayan Zeliha Teyze'nin seçilmesi ilginçtir. Hem de büyü, fal gibi gizemli konularda uzman olan Banu Teyze dururken:

“ Keşke Cicianne sıhhatli olsaydı, şimdi sana kurşun dökerekdi,” dedi Banu Teyze. Her türlü uhrevi ve semavi konuda evdeki otorite olmasına rağmen Banu Teyze kurşun dökemezdi. Tuhaftır, yaklaşık on sene evvel Cicianne, Alzheimer hastalığının henüz ilk safhalarındayken, ailede kurşun dökme işini devredeceği kadını seçme zamanı geldiğine karar vermişti. Ne var ki herkesin haklı olarak beklediği üzere Banu Teyze'yi seçmek yerine, halefi olarak ezeli zındık Zeliha Teyze'yi tayin etmişti... “Kabiliyetin var, mizacın müsait. Sırrı öğren kâfi.” (s.309)

Toplumda loğusa kadınları, onlara musallat olan cinlerden korumak için koruma metotları üretilmiştir. Bu yöntemler özellikle Elif Şafak'ın doğum sonrasında yazdığı otobiyografik romanı Siyah Süt'te anılmıştır:

“ Eski zamanların pirinç başlıklı karyolalarına yatırılmış loğusayı. Başına da nazar boncuklu, çörekotu torbaları asılı, çingiraklı bir ip bağlanırmış boydan boya. Yanında annesi, ablası, teyzesi, dadısı, kayınvalidesi... En az yaşça büyük iki kadın olurmuş muhakkak. Loğusaya dadanan kötü cinler odaya geldiklerinde etrafta bir tur atar, ardından gidip ipe

asılırlarmış. O zaman başlarmış çingirak çalmaya. Saçılırmış çörekotları ortalığa. Bir nevi kırmızı alarm! Cinlerin dadandığını anlayan yaşlı kadınlar da anında ayaklanır, ipin boşta kalan ucuna asılırlarmış. Cinler çekermiş bir yana yaşlı kadınlar çekermiş beri yana. Cinlerin çektiği tarafta karabasanlar, evhamlar, zanlar... Yaşlı kadınların çektiği tarafta ise gönül ferahlığı, saadet ve bereket... Loğusa iki arada kalırmış, iradesiz kukla gibi savrulmuş bir müddet iki uç arasında. Tastamam kırk gün sürermiş bu mücadele. ... Böyle böyle pes edermiş cinler. Bırakır gidermiş ipi, başka başka avların peşine düşmek üzere. İşte o vakit loğusa çıkarmış araftan. (s. 14)

2.6.3.1.2. Evliya Türbelerinden Medet Umulması

Evliya türbeleri her daim ziyaretçisi olan yerlerdir. Bu ziyaretlerin sebebi sadece Fatıha okumak için olduğu gibi onlardan medet ummak onlara isteklerini Allah'a iletinler diye Allah'la aralarında aracı olmayı teklif etmek için de olmaktadır. Bu inancın sebebi evliyaların her zaman diri oldukları, aslında ölmedikleriyle de ilgilidir. Ancak sebebi her ne olursa olsun İslam dininde Allah'tan başka hiç kimseye dua edilmemelidir. Çünkü Allah'tan istenecek duanın bir başkasından istenmesi en büyük günahlardan biri olan şirke sebep olabilir.

Halk arasında özellikle kadınlar, velinin kerametine ve gücüne olan inancından dolayı türbeleri ziyaret edip ona ev almak, evlenmek, çocuk sahibi olmak gibi dileklerini sunar, o veliden bu dileğini Allah'a ulaştırmasını ister, böylece Allah o velisini kırmayacak ve "onun yüzü suyu hürmetine" dileği gerçekleşecektir.

Toplumda bu şekilde hurafelere alet olmuş birçok türbe bulunmaktadır. Bu türbelerin her birine ayrı bir derde deva olsun diye gidilir. Özellikle Türkiye'de çok sayıda türbe ve türbenin bir hastalığı ya da sıkıntıyı giderdiğine inanılır. Oysa şifa da sıkıntı giderme de ancak Allah'ın elindedir. Halkın türbelere bakışı da önemlidir, dindar olsun ya da olmasın neredeyse her kesimden insan bu türbelerin metafizik

gücüne inanır ve her tür insanın bu türbelere saygısı ve bu türbelere korkusu vardır.

İslam’da olmadığı halde İslam’a mal edilmiş birçok inanç mevcuttur ve bu inançlardan biri de evliya türbelerine yapılan yanlış ziyaretlerdir. Halk arasında bu şekilde bilinen bu evliya türbeleri Elif Şafak’ın romanlarında da bu şekilde işlenmiştir. Pinhan romanında türbeye hırsızlık için girmek isteyen Sefih Ali’nin içsel muhasebesi, ya da evliyaya duyduğu saygı onun hırsızlık yapmasına engel olmayacaktır:

“Türbe demek üç kollu gümüş şamdanlar, pirinç fiske şamdanlar ve hatta evliya şöyle büyüklerden biriye sandukanın üzerinde kıymetli bir örtü demektir ki, Sefih Alil pek severdi böyle hazineleri. Hiç kuşkusuz, itikatsız değildi. Çarpılmaktan, ömür boyu, çarpık çurpuk dolanmaktan ödü kopardı kopmasına da korkusuna rüşvet sunardı, işin ucu ballı olunca. (s.83)”

İnanışa göre veliler öldükten sonra da yaşayan Allah’ın sevgili kullarıdır, bu sebeple velilere sıradan ölümler gibi yaklaşmak ve sıradan ölümler gibi değerlendirmek yanlıştır. Onlara yapılan her yanlış onların halkı terk etmelerine sebep olabilir:

“O vakit kavga sona erdi. Zira herkes görmüştü ki evliya yangın ve kavga yerinden uzaklaşmaktaydı. O ulu kişi pılını pırtısını toplamış, alevlerden, arbedelerden uzak ve sakin bir köşe bulmak üzere karanlığa dalmaktaydı. Dul kadın, gerdanlık yüzünden çıkardığı patırtıdan dolayı af temenni eder gibi ağlamaklı bir ifadeyle karaltının ardından Fatih okudu.(s. 83)

Bu bölümde anlatıcıda biraz muziplik seziyoruz aslında çünkü burada pılını pırtını toplayıp giden, türbeyi soymak için türbeye giren Sefih Ali’den başkası değildir. Ancak halk velinin rahatsız olunca gideceğinden emin olduğu için bu görüntünün arkasında başka hiçbir şey aramamıştır.

Pinhan romanında adı geçen bir diğer türbe ise Hezarpare Horoz Baba’dır. Öldükten sonra bedeni bulunamayan Horoz Baba için yapılacak tek şey ona adını

verdiği tekkenin bahçesinde bir türbe yaptırmaktır. Böylece onu sevenler, onu ziyaret edebilir, dileklerini ona sunabilir:

“Tekkenin bahçesinde bir mezar yaptırıp, kan kırmızısı horoz tüyünü mezar taşına koymuşlar. Ve her sene kış geldiğinde tıpkı kar taneleri gibi bin pareye ayrıldığına, oradan oraya savrulup estiğine ve her bahar, parçalarını yeniden bir araya getirip dimdik ayağa kalktığına inanmışlar. Tekkeyi ziyarete gelenlerin yanlarında devamlı buğday getirmelerinin sebebi de bu imiş; çünkü onlara göre tıpkı buğday taneleri gibi toprağa karışıp boy vermek üzere. Çocuğu olmayan kadınlar, şifa bulamayan hastalar, kara sevdanın pençesinde kıvrananlar, meczuplar, kimi kimsesi olmayanlar, buğday saçıp, horoz tüyüne el sürmek için buraya gelmeyi âdet edinmişler.(s. 132)”

Şehrin Aynaları'nın mistik karakterlerinden biri olan Zişan Kadın'ın da türbelerle ilgili batıl inançları olduğuna şahit oluyoruz. Tıpkı Pinhan romanındaki gibi ona göre de veliler rahatsız olduklarında ortamı terk ederler o yüzden de herkes evliyaya karşı çok dikkatli olmalı ve hiç kimse onu küstürmemelidir. Burada evliyanın küsme sebebi ise daha farklıdır, gözetlenmek... Yağmurlu gecelerde çıkıp dolaşan evliya başkaları tarafından izlendiğini anlarsa işte o zaman orayı terk edecektir:

“ En büyük korkusu ise evin karşısındaki evliya türbesi. Yağmurlu gecelerde evliyanın ayaklanıp sokaklarda dolaştığını, bazen de sırf muziplik olsun diye evlerin kapısını çaldığına inanıyor. Eğer böyle gecelerde birisi çıkıp da türbeyi gözetlemeye kalkarsa evliyanın bundan çok rahatsız olacağını, rahatsız olduğunda da pılı pırtıyı tıplayıp bir başka diyara göç edeceğini giderken de hayır dualarını beraberinde götürceğini söylüyor ve eğer yağmurlu bir gecenin sabahında, daha gün ağarmadan kalkarsan kalkıp da gözlerimde biriken çapakları yıkayıp tertemiz bir nazarla dışarı bakarsam evliyanın kadri bilinmemiş bir kolyenin boncukları gibi çamurlara saçılmış ayak izlerini görebileceğimi fısıldıyor kulağıma.(s.6)

Evliya türbeleri etrafında anlam kazanmış başka batıl inançlar da var tabii. Bunun en güzel örneklerinden biri yine Zişan kadın tarafından sergilenen bir davranışta mevcuttur: “O ve onun gibi pek çok Müslüman kadın türbenin etrafına darı döküp dua ediyorlar. (s.7)

Hastaları şifa bulsun diye türbelere gidip dua eden, adaklarda bulunan pek çok insan vardır. Bu adaklardan ve dualardan sonra hasta iyileşirse bunu kesinlikle veliye borçludur. Şehrin Aynaları’ndaki Zişan Kadın bu inanca sahip olanlardan biridir. Andresillo hastalanmıştır ve Zişan Kadın evliyadan onu iyileştirmesini istemiştir. Bu isteği sunarken elbette darı serpmiştir:

“Zişan Kadın evin karşısındaki evliya türbesine benim için üç avuç darı serpmiş. Benim ismimi okuyup üfleyerek, evliyanın sandukasının etrafında üç kez dönerek saçmış darıları. İyileşmemi evliyaya borçlu olduğumu söylüyor. Biraz daha toparlandığımda muhakkak evliyaya teşekkür ziyaretinde bulunmam gerektiğini anlatıyor sabırla.(s. 196)”

Bir mezarlık üzerine kurulmuş bir apartmanı ve orada yaşayan insanları konu alan Bit Palas, mezarlıklarla birlikte evliya türbelerini de sıkça işlemiştir. Ancak bu romandaki bakış açısı diğer romanlarında olduğu gibi körü körüne bir bağdan daha ziyade batıl inanç olduğu vurgulanan ve eleştirilen bir bakış açısıdır. Bir mezarlığın tasfiyesini konu alan bir bölümde, mezarlıkların içerisinde beklenmedik iki mezar görürler, tıpatıp aynı olan iki mezardır bunlar. Ancak mezardan farklı tarafları da vardır ve o sebeple türbe olduğu düşünülür. Bütün mezarlar kazılır, herkes kendi ölüsünün kemiklerini alır ancak:

“Bütün bu işlemler sona erdiğinde, koca arazi yüzlerce köstebeğin saldırısına uğramışçasına delik deşikti. Ne var ki sıra ortalığın tamamen dümdüz edilmesine geldiğinde, etrafları ok gibi sivri, çiğ yaprak yeşili parmaklıklarla çevrilmiş, kaidelerinden baş şahidelerine kadar yükseklikleri yaklaşık 146 cm, sarık neredeyse tekerlek büyüklüğünde, üzerleri çintemaniler ve üç kollu çark-ı felek oluşturan bitkisel motiflerle bezenmiş, şarabi damarlı ak mermerden

yapma iki taş sandukanın aynen durmakta olduğu ortaya çıktı. “(s.24)

Bu birbirinin tıpatıp aynısı olan iki mezarda: “Birbirlerine tıpatıp benzeyen bu mezarların her ikisi de Müslüman mezarların hudutları içinde olmakla birlikte, biri güney yamacında diğeri ise Ortodoks Ermeni mezarlığını ayıran duvarım dibine denk düşecek şekilde kuzeydeydi. “(s. 24)

Bu küçük ayrıntı haricinde her şeyiyle aynıdır mezarlar:

Bu ayrıntı dışında, her şeyleriyle aynıydılar. İkisinin de ayak taşlarının dış yüzeylerinde bir vazodan çıkan sümbül ve lale motifleri yer alıyordu. İkisinin de başında tıpatıp aynı sarık, oturma yerlerinin çevresinde aynı dilimli sivri kemer, kitabelerinde aynı celi sülüs “ *Allah bes, bâkıy heves*” serlevhası vardı. Ve tuhaf bir biçimde, her ikisinin de yanına, belli ki aynı zamanda aynı kişiler tarafından paslı bir tabela çakılmıştı. “*Burada Ebu Hafs-i Haddad ordusunda çarpışarak İslam fütühhati için büyük kahramanlıklar yapan, lakin İstanbul’un alındığını göremeden Hakkın rahmetine kavuşan Kalktıgöçeyledi Dede yatmaktadır. Ruhuna Fatıha.*”(Syf. 24)

Bu mezarları açmak işçileri için tartışma sebebi olur, çünkü herkes az ya da çok velilerden ve onların beddualarından korkmaktadır. Birçok tartışmadan sonra açılan mezarların her ikisinin de boş olduğunun görülür.

Bit Palas romanında ismi geçen bir diğer türbe ise Boşluk Dede türbesidir. Hacı Hacı'nın torunlarına anlattığı bir başka menkıbenin kahramanıdır Boşluk Dede. Bedeni bulunamayan bir velinin boş tabutunun yerleştirildiği bir türbedir. Türbenin içinde herhangi bir beden bulunmadığını bile bile insanlar Boşluk Dede'ye gelir, dua edip dilek dilerler. Özellikle de çocuğu olmayan kadınlar dilek diler. Çünkü onların rahmi de Boşluk Dede'nin tabutu gibi boştur:

“Rahmi boş olan gelinler, Boşluk Dede'nin türbesine gider, dualarını eder, sonra da mezarının başında bir gece boyunca hiç uyumadan tek başlarına otururlarsa, şafak sökerken

duaları kabul olur. Senesine varmadan nur topu gibi bir evlat doğururlar.” (s. 123)

Romanın üniversitede öğretim görevlisi olan araştırmacı karakteri ise Ayşin'dir. Ayşin romanda “Ben” olarak tanıtılan erkek kahramanın eski karısıdır. Ayşin'in yaptığı araştırmalardan biri yine evliya türbelerine dayanır:

“Yıllar sonra, İngiliz bir meslektaşıyla birlikte, popüler İslam'ın gündelik hayatı nasıl yönlendirdiğini araştırmak üzere İstanbul'da üç bölgede saha çalışması yaptığı günlerde, aynı semtte, aynı evliyaya ait birden fazla mezar gördüklerinden ve kimsenin bunu yadırgamadığından bahsetmişti Ayşin. (s. 228)

Aynı veliye ait birden fazla türbe bulunması Anadolu kültüründe sıkça rastlanan bir olaydır. Örneğin ilk sufilerden olan ve Hz. Muhammed'in arkadaşı Ebu Zer El Ğıfari'nin Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde türbesi bulunduğu gibi Şam'da da bir türbesi bulunmaktadır.

Bit Palas'ta türbelere dair inançlar biraz da mizahi bir dille anlatılır. Bir gece vakti roman kahramanı “Ben“ ve “Ethel” bindikleri takside taksiciden İstanbul'un en ünlü türbesi olan Telli Baba'yla ilgili içerisinde çok tanıdık motifler taşıyan şu hikâyeyi dinlerler:

“Neyse, gider misin gitmez misin, derken, biz böyle gece gece bastık gaza, doğru Telli Baba'ya. Kadın indi. Çantasını açtı, bir şeyler aradı. Karanlıkta kayboldu. Biz adamla bekliyoruz takside. Aradan şöyle bir on dakika filan geçti, kadın geldi ağlaya ağlaya, herife dedi ki “eğ kafanı!” Herif eğdi kafayı, kadın var gücüyle asılıp bir tutam saç koparmasın mı, aklınca bir tane kıl çekecek... Neyse kadın saçı alıp kayboldu gene, bir de çaput maput buldu bir yerlerden, gitti ağaca bağladı adamın saçını, okudu üfledi, oturdu, kalktı, biz böyle bekliyoruz...”(s 272)

Bu hikâyeden sonra “Ben” Bon Bon Palas'ın bir türlü önüne geçilemeyen çöp sorununa da bir çözüm düşünür. Öyle bir çözüm ki insanlar apartmanın önüne bir daha asla çöp dökemesinler. Bu çözüm elbette bir türbeden geçer. Eline aldığı bir

kutu boyayla apartmanın duvara şunları yazar: “ Bu duvarın altında yatır var, çöp dökmeyin!”(s. 273)

Velilerle ilgili olarak halk arasındaki bir diğer inanç da her velinin ayrı bir derde derman olduğu inancıdır. Bazıları korkuya iyi gelir, bazıları evlilik için şarttır, bazıları da hastalığa... ¹²⁰Halk evliyaya hekimmiş gibi davranır. Tıpkı başı ağrıyanın nörologa, dizi ağrıyanın ortopediye gitmesi gibi:

“Öyle evliya diyip işin içinden çıkmakla olmaz. Her evliyanın birilerine faydası dokunur. Kimi gemilerdeki denizcilerin evliyasıdır da, kimi karadaki askerleri korur kollar. Kimine gebe kalamayan kadınlar gider de kimi de cüzamlıları iyi eder. Herkes kendi derdine derman olacak evliyaya gitmeli. Evde kalmış bir kız, yanlışlıkla yatalakların evliyasına giderse, fazladan hoplayıp zıpladığıyla kalır herhalde.”(s.289)

Araf romanında Doğu kültürüne merak salan Gail’in Zehra’ya sorduğu sorulardan biri de elbette evliya türbeleriyle ilgilidir: “Annene sorsana Abed, mekânların da kendine ait bir barakası var mı? Camilerle, evliya türbelerinin vardı tabi, kuyuların da.(s. 188)

Türbelere kutsallık atfedildiğini bilen Gail’in romanın ilerleyen bölümlerinde İstanbul sokaklarında dolaşırken gördüğü türbeler ona çok da farklı gelmeyecektir. Her türbeye ayrı bir dertten muzdarip olanların gittiğiye bu romanda da işlenen konulardan biridir:

“Binalar arasında tesadüfen varlığını korumuş çoğu türbe gibi bu da bir evliyaya aitti. Gail artık bütün şehrin zamanı belirsiz sayısız türbeyle dolu olduğunu ve hepsinin belli konuda uzmanlaştığını keşfetmişti. Kimi evliyalar koca bulmaya, kimisi bulunanı kaybetmemeye yarıyordu. Bazı türbeleri hasta ve düşkünler ziyaret ediyordu, bazılarını da gönül yarası çekenler. Bebek sahibi olamayan kadınların

¹²⁰ Annemarie Schimmel, İslam’ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999

ziyaret ettiği türbeler vardı. Evliyalar arasındaki fark ne olursa olsun ziyaretçileri hemen her daim kadındı. (s. 333)

2.6.3.1.3. Lanet ve Musibet

Lanet, Arapça bir sözcük olup, Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca- Türkçe sözlüğünde şu şekilde yer alır: Allah'ın mağfiretinden(yargılanmasından) mahrumluk; beddua, ilenç. Bir diğer anlamı ise: fena, kötü, uğursuz (yer, kimse) ¹²¹

Elif Şafak'ın romanlarında kurguda çok önemli bir yeri olan lanet kavramı genellikle bir musibetle birleşerek çıkar karşımıza. Musibet: Felaket, ansızın gelen belâ. ¹²² Sözlükte ansızın bastıran yağmur anlamındaki “savb” kökünden türeyen ve bir şeyin hedefine ulaşması, birinin payına düşmesi manasına gelen isabet mastarından isim olmuştur. ¹²³ Lanete uğramış bir mahalle ya da lanete uğramış bir kent, kasaba, kişi ardından bir musibetle karşılaşır.

Pinhan romanında Akrep Arif ve Nakş-ı Nigar'ın lanetine uğrayan mahalle, kurtuluşun adresi olarak yedi kadını görür. Kıyametin habercisi akkarınca Erda Nevres'e ve Çeviziçi Tahir'e görüldükten sonra telaşlanan Kevser Nine diğer altı arkadaşını da çağırır: İşte bugün, mahallelerine musallat olan karabelayı konuşacaklardı. (s.112)

Akrep Arif ve Nakş-ı Nigar'ın laneti ardı arkası gelmeyen musibetleri de peşinden sürüklemiştir. Bu musibetler Elif Şafak romanlarında genellikle doğumla ilgili olur. Bebek, masumiyetin sembolüdür, saflığın, iyiliğin ancak kötü olan bir kavmin başına gelecekler masum bir bebeğin başına geleceklerden çok daha etkili

¹²¹ Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Hazırlayan, Ferit Devellioğlu, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997

¹²² Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Hazırlayan, Ferit Devellioğlu, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997

¹²³ Mustafa Çağırıcı, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006, c.31, s. 3255

olabilir. Tuhaf doğan bebeklerin musibeti simgelemesi belki de lanetlenmiş halk için en iyi uyarıcıdır:

“Lakin Macuncu Makbule’ye hususi bir alaka göstermekteydiler; zira mahallede, ebeleri dahi hayretlere gark eden, gayet tuhaf doğumlar olmaya başlamıştı. Ramazan başlarında mahallenin güney kapısına açılan sokakta bir kadın altı parmaklı bir kız doğurmuş; ertesi sabah da bir başkası, kaşları neredeyse burnuna değecek kadar uzun ve gür bir oğlan dünyaya getirmişti. Ebeveynleri âdet yerini bulsun diye, bu oğlanın göbek bağını cami duvarına soktuklarında, mahallenin başboş köpekleri göbek bağını oradan çıkartıp eve geri getirmişlerdi...(s.185)

Pinhan romanında kıyametin habercisi Erda’nın harekete geçmesi Nevres’in kötü cin Kepoz’u serbest bırakmasıyla başlamıştır. Lanetlenen Akrep Arif Mahallesi’ne Ak Karınca Erda’yı hatırlatırcasına karınca yağmıştır. Karıncanın beyaz olması karıncalarla zıtlık oluşturması bakımından önemlidir. Karıncanın hem beyaz olması hem de kıyametin habercisi olması ise zıtlığı simgeler. Zıtların birbirini doğurduğu anlayış tasavvufla beraber felsefenin de özünü teşkil eder. Halk arasında görülen ve gökten yağın tek canlı elbette karınca değildir, inanişâ göre gökten kurbağa da yağar. Kurbağaların bir hortum tarafından bir yöreden başka bir yöreye taşındığı düşünürsek bu anlayış da batıl inançtan başka bir şey değildir:

“ O bayram sabahı, her sene olduğu gibi ortalık cıvılcıvılcı iken, birdenbire hava karardı. Gökten karınca yağmaya başladı; sokaklar, pervazlar, cumbalar, bahçeler, avlular, çeşmeler, eşikler, siyaha kesti; simsiyah oldu. Ardından güçlü bir rüzgâr çıktı. İnsanlar nereye kaçışacaklarını şaşırılmış, oradan oraya yalpalamaktaydılar. Karıncalar ağızlarına, kulaklarına, burunlarına, doluyordu.” (s.202)

Şehrin Aynaları’nda da Alonso Perez’in vaazda söylediklerine göre Madrid, insanların işledikleri günahın dolayısıyla lanete uğramıştır. Bu düşünce bize İncil’de isimleri zikredilen lanetli şehirler Sodom ve Gomora’yı yani Lut kavminin akıbetini hatırlatır. Burada da yine musibet ya da uyarı olarak normal olmayan doğumların varlığı görülür:

“Bugünkü vaazda ses, son zamanlarda ortaya çıkan garip doğumlardan bahsetmişti. Evvela, Bottorito köyünde dünyaya gelen iki kafalı, iki kuyruklu, iki ayaklı bir danayı anlatmıştı. Cahil köylüler, dananın işledikleri günahın delaleti olduğunu anlamadıkları için, bu gidişle köyde daha pek çok garip doğum olacaktı. Sonra ses, Rioseco’da dünyaya gelen, her tarafı kıllarla kaplı canavar bebekten bahsetmişti. Doğar doğmaz yürümeye başlayan bu bebek, kulak yerine iki küçük pembe boynuza sahipti. Ayakları, kazları gibi perdeliydi ve ellerinin üzerinde yırtıcı kuşların pençelerini taşıyordu. Köylüler şeytanın yaratığı olduğu şüphe götürmeyen bu bebeği, hiç vakit geçirmeden cellâda teslim etmişlerdi. Cellât onu parçalara ayırmış ve her bir parçayı ayrı ateşe atmıştı. Ne var ki, yakılan bütün ateşler anında sönmüş, üst üste yığılan odunlar, çıralar, otlar kâr etmemişti. Nihayet yolu köyden geçen bir rahip, güneş tepedeyken kilise çanının gölgesinin düştüğü yerde derince bir çukur kazdırmayı akıl etmiş; çukurun dört köşesine dört tane haç yerleştirilmiş ve ancak orada ateşi yakıp, iblis bebekten kurtulmak mümkün olabilmişti. (s. 21)

İşte tüm bu olanlardan sonra Alonso’nun içinden konuşan sese göre, Madrid’in sonu kutsal kitaplarda adı geçen Sodom ve Gomore’nin sonu gibi olacaktır. Çünkü: “Sodom ve Gomore’nin laneti peşlerini bırakmayacak!” (s. 24)

Şehrin Aynaları’nda halkın lanete ve musibete olan inancı da dikkat çekicidir. Tuhaf doğumlarla uyarılan bir halk yine masum bir çocuk sayesinde musibete uğramaktan kurtulmaktadır. Elena Rodriguez, Andresillo’yu annesinden almış ve ölen oğlunun yerine sevmiş ve sıkı bir sevgi bağıyla bağlanmıştır. Ancak bu bağ biraz takıntı seviyesine ulaşmıştır. Andresillo’ya yüklediği anlam, diğer bütün insanların hayatını kurtaracak bir masumiyettir:

“Evet, Tanrı Andersillo’dan dolayı taş yağdırmıyordu Madrid’in üzerine. Eğer bu günah batağı şehir korkunç bir depremle, taş üstünde taş, omuz üstünde baş kalmayınca kadar yerle bir edilmiyorsa, eğer şeytana canla başla hizmet eden bu sefil günahkârlar ordusu cehennem alevlerini

boylamıyorsa, eğer herkes ve her şey tuz kesilmiyorsa, hep bu çocuğun yüzü suyu hürmetineydi. (s. 79)

Lanet kavramının geçtiği bir diğer roman ise Araf'tır. Buradaki alnet bir topluluğu ya da bir zümreyi ilgilendirmekten farklı tamamen kişiseldir. Annesi Abed'in bir cinin lanetine uğradığını söylemiştir. Abed'in uğradığı lanet, bir çeşit bedduadır. İstedliğini alamayan cin doğacak erkek çocuğa beddua etmiş ve Abed'in rüyalarını kâbusa çevirmeyi kendine iş edinmiştir. Bu kabuslar verilen sadakalar ve kesilen kurbanlarla biraz kesilse de genellikle her gece aynı kabusları görmektedir. Abed: "... Cin bizi lanetlemiş, özellikle beni. Doğacak erkek evladı. Zehra benim tehlikede olduğumu düşünüyor." (s. 196)

Baba ve Piç'te her ne kadar adı lanet olmasa da Kazancı ailesinin kadınları erkelerinin kırk yaşından fazla yaşamamalarını içten içe lanete bağlamışlardır. Hatta öyle ki biricik oğulları Mustafa'yı bu kötü yazgıdan kurtarmak için Amerika'ya göndermeye kadar varmışlardır. Bu şekilde lanete bir mekân sınırı çizmişlerdir. Öyle de olmuştur, kırk yaşını dolduran Mustafa İstanbul'a Armanuş'u almaya gelir ancak burada işlediği günahla yüzleşerek daha fazla yaşamının uygun olmadığına karar verir ve ölümü seçer: "Arizona, Mustafa'yı kuşakbekuşak Kazancı sülalesindeki bütün erkekleri vuran kötü kaderden kurtaracaktı. Bu niyetle yollanmıştı ta buralara, bu kadar uzağa. (s. 55)

2.6.3.1.4. Kehanet

Kehanet ya da kâhinlik, gerçekleşecek olayları önceden bilmeye çalışmaktır. Bu sezgi, ilham ya da bazı işaretlerin yorumuyla olur.¹²⁴ Kehanetle ilgili çalışmalar hemen hemen her uygarlıkta görülür. Grekçe "mantis", Latince "vates" kelimelerinin Arapça karşılığıdır.¹²⁵ Eski Yunan'da, kehanet, istihare, rüyaların

¹²⁴Hikmet Tanyu, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2201, c.24, s. 170

¹²⁵ Hikmet Tanyu, ag.m

yorumu, bedensiz varlıklardan bilgi alma ya da transa dayalı sözler şeklinde görülürdü. Ya da bunların hepsinden farklı olarak fallarla kehanet aranabilirdi.

Eski Roma kâhinlerine göre ise bir insana veya bir topluma ilâhî bir mesaj verilmek istendiğinde bu mesaj herhangi bir insana da herhangi bir zamanda söyletilebilirdi. Önemli olan bu sözleri anlayabilmek, iyi yorumlayabilmek yani işin hikmetini anlayabilmektir.

İslam kültüründe ise kâhinlik, tasavvuf terbiyesiyle yetişmiş insanlarda genellikle evliya, mürşid ya da ermiş gibi şahıslarda görülürdü. Bunu genellikle rüya ile yaparlardı.

Kehanetin farklı yolları vardır. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- İstihare yoluyla, mesaj alınabilir, istihare sadece İslam dinine has bir yöntem değil, bütün inanç ve kültürlerde görülen bir yöntemdir.
- Astrolojik verilerin değerlendirilmesi sonucu ortaya kehanet çıkabilir.
- Haberci rüya yoluyla alınan mesajlar ve o mesajların yorumlanmasıyla kehanet görülebilir.
- Fallar, kehanetin habercisi olabilir.
- Sezgi yoluyla alınan mesajlar kehaneti haber verebilir.

Elif Şafak romanlarında görülen kehanetler farklılık gösterir ancak en fazla bir alamet, bir belirti bir haberci şeklinde gösterir kendini. Bu kehanetler çoğu zaman özellikle ilk romanlarında kurgunun temel taşı olma niteliğindedir. Ancak yakın zamanda yayınlanmış romanlarında kehanete rastlamak güçtür.

Pinhan’da lanete uğrayan Akrep Arif Mahallesi’nin ruhani koruyucusu Kevser Nine, Akrep Arif’in ve Nakş-ı Nigar’ın lanetleri arasında sıkışıp kaldıklarının ve bunun mutlaka bir bedelinin olacağına farkındadır. Çünkü mahallede tuhaf doğumlar, tuhaf olaylar yaşanmaktadır. Böylelikle Kevser Nine belki de hisleriyle bir alamet beklemektedir:“Kevser nine ısrarla bir nişan bir alamet bekliyordu.

Bekliyordu beklemesine de Erda hiç hesapta yoktu. Ak Karınca Erda, ölümün ve kıyametin habercisiydi.(s.109)

Beklenen kehanet, Ak bir karınca'nın gelmesiyle gerçekleşir, Ak Karınca yani Erda, mahalleye lanet eden Nakş-ı Nigar'ın gönderdiği bir habercidir. Ve romanın kötü karakteri Nevres'e görünmesi için görevlendirilmiş bir işarettir.

Bir diğer kehanet ise Şehrin Aynaları'nda görülür. Burada kehanetin görülme şekli rüyadır. Küçük bir kızın rüyalarına giren Mesih söz konusudur: “Eğer Ester'in kehaneti doğru çıkarsa, o, çok yakında çıkıp gelecekti. Geldiğinde hayat yeniden başlayacak, bütün dünya sil baştan şekillenecekti. (s.129)

Ester'in gördüğü rüyanın etkisiyle hastalanması ve giderek fenalaşması ise ailesi için çok da tuhaf ya da acı değildir. Çünkü Ester yeni bir dünyanın habercisidir ve bunun da bir bedeli olmalıdır:

“Haham Yakup, Ester'in alev alev yanan alnından elini çekerken endişesini saklayamıyordu. Hastaydı küçük kız. Giderek fenalaşıyordu. Annesi ve babası, kızlarının yepyeni bir âlemin habercisi olduğuna inandıklarından, hastalığı da ödenmesi gereken bir bedel gibi görüyorlardı. (s. 249)

Yine, Elif Şafak'ın ikinci romanı olan Şehrin Aynaları'nda Miguel yani İsak Pereira daha önceki bölümlerde sırf muziplik olsun diye İsa'ya benzetmiş ancak bu bölümde gerçekten kendisini Mesih sanmış, Ester'in kehanetinin kendisi olduğunu ileri sürmüştür:

“Heey, nereye böyle? Durun biraz. Durun da beni dinleyin. Görmüyor musunuz, beklediğiniz benim. Ester'in rüyalarına giren benim.”

İnsanlar öbek öbek etrafında toplandılar. Haberler kulaktan kulağa yayıldı. Haham Yakup yalımların sıcaklığını hissettiğinde yaşından beklenmeyecek bir çeviklikle atıldı, iskeleye koştu. Nefes nefese kalmıştı. Ok hızıyla İsak'ı çekip aşağı indirdi.

“ İsak, oğlum,” diye fısıldadı.

“ Sen de biliyordun. Sen de farkındaydın değil mi? Beklediklerinin benden başkası olmadığını biliyordun. Beni görür görmez anladın ve bu sırrı kendine sakladın. Fakat bu hakikat geldi beni yakaladı.”

“ İsak yapma bunu sen Mesih filan değilsin. Sen sadece mutsuz bir adamsın.” (s.261)

2.6.3.2. Mekânlar

2.6.3.2.1. Mistik Mekânlar

Mekân, bütün kurmaca metinlerin temel öğelerinden biridir. Seçilen mekân romana ya da hikâyeye özel bir anlam kazandırır. Mekânın yalı olması, zengin bir hayatı, mekânın varoş olması fakir bir hayatı, anlatır. Mekânlar kahramanların da olayların da sınırını belirler. Kahraman mekândan bağımsız düşünülemez. Mekân, kahramanların kişiliklerini oluşturan, psikolojilerini konuşturan unsurdur. Peyami Safa'nın Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'nda mekânın hastane olarak seçilmesi tesadüf değildir. Bazı kavram ve kazanımları sembolize eden mekânlar da vardır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Kiralık Konak'ı ya da Orhan Pamuk'un Cevdet Bey ve Oğulları'ndaki ev, kuşakları sembolize ederken, Paul Auster'in Newyork Üçlemesi'ndeki karanlık oda kahramanın psikolojini sembolize eder.

Mekân, kurgusal metinler için bu kadar önemliyken Elif Şafak'ın Pinhan romanını okuduktan sonra, mekânların gelişi güzel seçilmediğini anlayabiliyoruz. İstanbul'daki çöp sorununu işlerken bir apartmanın ya da çöpe dönen bir apartman dairesinin seçilmesi hem yalnızlığı hem kalabalığı temsil etmesi açısından önemlidir. Gurbeti ve yabacılaşmayı anlatan romanı Araf'ta, Üniversite öğrencisi akınına uğrayan Boston'un seçilmesi Elif Şafak'ın romanlarında mekân konusunun önemini anlamak açısından yardımcı olacaktır.

Elif Şafak'ın romanlarındaki bütün mekânlardan bahsetmek elbette zor olacaktır. Ancak konumuzla en fazla ilişkili olan romanı Pinhan'da Nida Hamamı'ndan bahsedilmesi gerekir çünkü Nida Hamamı mistik bir mekândır.

Nida Hamamı, hem Pinhan romanı için hem de diğer bütün romanlar için en önemli mistik mekândır. Mahallenin delikanlılarından birine âşık olan Nakş-ı Nigar, ölmeden önce mahalleye dillere destan bir hamam yaptırılmasını vasiyet eder. Nitekim öyle de olur. Nakş-ı Nigar ölür ve Nida Hamamı tam da dediği gibi dillere destan bir şekilde hizmet vermeye başlar. Sıradan bir hamam değildir bu:

“... Hamamın güzelliğine güzellik katan, bir başka husus da her kısmı birbirinden ayıran kapının bir öncekinden biraz daha yüksekçe tasarlanmış olmasıdır. Böylelikle hamamın içinde yürüyenler her adımda başlarını biraz daha kaldırıp, omuzlarını biraz daha dikleştirerek, en nihayetinde ta göbek taşına kadar varmış olurlardı. Hamamdan çıkarken de geçtikleri her kapıda başlarını biraz daha eğmeleri, omuzlarını biraz daha eğmeleri, omuzlarını biraz daha düşürmelerini icap ederdi. Öyle ki çıkış kapısına varan, kendini iki büklüm sokağa atardı. İşte kapıların bu şekilde tasarlanmış olmasının mahalle sakinleri derin manalar vermişlerdi. Onların indinde hamamda yıkananlar sade kirlerinden arınmakla kalmıyor; bir de girerken yükselmek ve çıkarken alçalmak suretiyle, büyüklüğün ve kibrin ne denli geçici olduğunu yakından görme fırsatı buluyorlardı. (s.94)

Tasavvufun ya da mistik anlayışların amacı insan ruhunu olgunluğa erdirmektir. Bunu da nefislerini terbiye ederek yaparlar. Nida Hamamı da tıpkı bu öğretiler gibi insanın ruhunu olgunluğa erdirmeyi amaçlamış bir mekândır.

Hamamın bölüm sayısı için dördün seçilmesi de yine bize hem kâinat için önemli olan anasırı erbaayı hem de tarikat için önemli olan dört kapıyı hatırlatır: “Nida hamamının kuşkusuz en şatafatlı kısmı olan sıcaklık ise dört eyvanlı, dört halvet hücreliydi. (s. 95)”

Hamamın romanda “ana rahmine” benzetilir ve biraz da zorbadır, “Kapısına gelenleri sessizce içine çeker ve ancak canı istediğinde salıverirdi.(s.96) Hamam

denilince akla gelen temizlik Nida Hamamı için manevi temizliği de getirir beraberinde. İnsanlar sıkıntılarını da atarlar bu hamamda:

“Bu mermer kurnalı her daim sıcak sulu, görenlerin yüreğini ferahlatan, buram buram ıtri şahi kokan ve sade kirden değil kederden de arındıran hamam, mahallenin veletlerini bitlerinden, pirelerinden evsiz barksızların kış ayazında donma derdinden, evinde rahat duramayan fettan kadınlarını da can sıkıntısından kurtarıyordu ya.” (s. 97)

Nida Hamamı'nın romandaki diğer önemli rolü ise yaratılıştan hünsa olan Pinhan'ın burada yıkanarak, cinsiyetini birlemesi yani bir kadına dönüşmesidir. Pinhan'ın orada yıkanmak zorunda oluşu bizlere lanete kilisede son verilmesini gerektiren sinema filmlerinin sahnelerini hatırlatmaktadır.

Bir diğer mistik mekân Şehrin Aynaları'nda çıkar karşımıza, buradaki Casa Santa, Hıristiyan günahkârların toplandığı ve cezalandırıldığı bir yer olma özelliği gösterir. Casa Santa da, insanları doğru yola ulaştırmayı hedefleyen, koridorlarında korkunun ayak seslerinin duyulduğu ve bir o kadar da esrarengiz bir binadır:

”Zira her kutsal şey gibi, o da karşıtına, ötekine muhtaçtı. Velhasıl, kut-sal-ev, ancak uzaktakilerin ve dışarıdakilerin görüp de adlandırabildikleri; yeterince yakında ve içerde olanlarınsa, şeklini şemalini kestiremedikleri, nasıl tarif edeceklerini bir türlü bilemedikleri, hatta varlığından bile şüphe duydukları, asırlık, devasa, abidevî bir binaydı. Gece vakti yataklarından çıkartılıp, yaka paça kut-sal-eve getirilenler, bir daha asla eskisi gibi olmazlardı. Olmazlardı çünkü “ eski” diye bir şey kalmazdı. Kalmazdı çünkü Casa Santa'da zaman başka türlü işlerdi, geriye doğru. (s.136)

2.6.3.3. Uygulamalar

2.6.3.3.1. Fal

Fal, Arapçada, uğur ve uğurlu şeyleri gösteren simge anlamına gelir.¹²⁶ Bazı aletleri kullanarak bazı yöntemlerle, içinde bulunulan zamanla veya gelecekle ilgili kimsenin bilemeyeceği bilgileri verme işidir. Bu işi yapan kişiye de falcı denir. Fal eskiden beri var olan bir olgudur ve doğuş sebebi muhakkak ki insanoğlunun “merak” duygusudur. Olmadığı yerlerde neler olduğunu merak ettiği gibi gelecekte de neler olacağını merak eder insanoğlu bu merakını giderebilmek için çeşitli yollar denemiştir. Bu yollardan en önemlisi ve her toplumda her kültürde karşılığı olan “fal”dır.¹²⁷ Fala bakan kişinin genellikle dini bir şahsiyete sahip olmasının yanında hiçbir din, falı destekleyen emir ya da tavsiyelerde bulunmamıştır. Bilakis bütün semavi dinlerde fal, haram kılınmıştır. Kuran-ı Kerim’de:

“ Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar) ve fal okları şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan kaçının ki, kurtuluşa eresiniz. (Maide Suresi/90)”

Diyerek cahiliye döneminde önemsenen fal okları uygulamasını haram saymaktadır. Buna rağmen gelecekte haber almak, gaybı öğrenmek için insanlar fala ve falcılara itibar etmektedir. Oysaki Kur’an-ı Kerim’de gaybı ancak Allah’ın bildiğine dair ayetler de mevcuttur:

De ki: 'Göklerde ve yerde olan gaybı, Allah'tan başka bilen yoktur" (Neml Suresi/65)

De ki: Size 'Allah'ın hazineleri elimdedir demiyorum, gaybı da bilmiyorum...." (En'âm Suresi/50)

"Eğer gaybı bilseydim, daha fazla hayır yapardım...." (A'râf/188)

Ayetleri buna yeterli delildir.

¹²⁶ İlyas Çelebi, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1995, c.12, s. 134

¹²⁷ İlyas Çelebi, a.g.m.

Elif Şafak, mistik kavram ve öğelerle dolu olan romanlarında elbette “fal” kavramını da kullanmıştır. Romanlarda fal, hem gelecekte haber vermek hem de geçmişle ilgili bilgi verme şeklinde görülür. Çeşitli şekillerine yer verilse de en fazla Türk toplumunda da önemi olan kahve falı öncelikli fal şeklidir. Kahve falı oldukça eski bir fal yöntemidir. Kahvenin telvesinde oluşan şekiller ve fala bakanın yorumuyla bütünlük arz eder. Falcı ne kadar çok hissediyorsa yorumu da o denli güçlü olur. Klasikleşmiş şekillerle fal bakan sosyal fal bakıcıları da vardır ancak bunu meslek haline getirmiş, mistik yeteneği olduğuna inanılan insanlar da mevcuttur. Pinhan romanında kahve falına mistik yetenekleri olduğuna inanılan ve Akrep Arif Mahallesi'nin manevi koruyucuları yedi kadından ikisi yani Hoyrat Hacer ve Sidikli Safiye bakar. Her ikisi de kahve falı bakmaktadır ancak mizaçları gereği biri iyimser diğeri ise kötümser bir bakış açısıyla görür fincanın içindekilerini. Belki burada iyilik kadar kötülüğün de varlığın bir parçası olduğu, her şeyin zıddıyla kaim olduğu görüşüne de vurgu yapılmak istenmiştir:

“Her ikisi de çok güzel kahve falı bakardı; elbette aynı fincandan tamamıyla farklı mânâlar çıkartarak. Sidikli Safiye kahve telvelerinin içinden hep güzel şeyleri çekip çıkarırken, Hoyrat Hacer’in oltasına hep fena tesirli kelimeler takılırdı.

Şehrin Aynaları'nda da kahve falına rastlıyoruz. Burada fal bakan kişinin amacı da babasına sormadığı sorunun cevabı yani gaybı öğrenebilmektir. Babası Şeyh Sedef Efendi her gün kitaplığa girmekte lakin hep üzgün bir şekilde ayrılmaktadır, bunun sebebini babasına sormaktansa kahve fincanında cevap aramayı yeğlemektedir:

“Yer yer denilen sisin içinde, babasının, üzerine tavus kuşu resmedilmiş kahve fincanıyla göz göze geldi. Fincanı kapatıp havada üç çember çizdi. Kahvenin soğumasını beklerken sakin ve sabırlıydı. Fal bakacaktı. O hiçbir zaman sormadığı sorunun cevabını telvenin nişânelerinde arayacaktı. (s.214)

Mahrem romanı “fal” kavramını da Nazar Sözlüğü'nün bir maddesi olarak açıklamaktadır: “Fal: Her fal çeşidi geleceği görmek ister. Sadece görmek yetmez, bir de görebildiğine inandırmak gerekir. (s. 99)

Baba ve Piç romanının falcısı diğer bütün mistik tecrübelerin kahramanı olan Kazancılar'ın en büyük kızı Banu Teyze'dir. Falcılığı meslek haline getirmiş, sadece kahve falı bakmakla kalmamış ve zamanla bunu oldukça geliştirmiştir. Çok farklı fal çeşitlerine rastladığımız bu bölümde Banu Teyze, İstanbul'da fal konusunda oldukça ün yapmıştır ve bunu da kırk günlük ibadetinden sonra kendisine tılsımla bağladığı cinlerine borçludur. :

“İlk başlarda sadece kahve falına bakıyordu ama zamanla hiç de geleneksel olmayan teknikler uygulamaya başlamıştı. Tarot kartlarının yanı sıra kuru fasulye taneleri, bozuk paralar, tespih boncukları, kapı zilleri, taklit inciler, gerçek inciler, okyanus çakılları gibi akla hayale gelebilecek her türlü şeyi “okuma” becerisine sahipti artık. Herhangi bir şeyi kullanabilirdi, yeter ki paranormal âlemden haber getirsin. Bazı bazı Banu Teyze omuzlarına dönüp konuşmaya başlar, âdeta omuzlarıyla hararetle bir sohbe girişirdi. İddia ettiğine göre iki cin vardı omuzlarında: iyi olan sağında, habis olan solunda ikisinin de isimlerini bildiği halde asla yüksek sesle telaffuz etmezdi. Onun yerine birine Şekerşerbet Hanım, diğerine de Ağulu Bey derdi. (s. 80)”

Anlatıcının bize başka diyarlardan ya da geçmişle ilgili bilgi vereceği zaman fal ya da benzeri teknikler kullanması romandaki mistik havadan kaynaklanmaktadır. Armanuş'un Ermeni Ailesine olanları bir mektuptan, bir kitaptan ya da bir günlükten okumaktansa cinlerden ya da fallardan öğrenmeyi yeğlemiştir anlatıcı. Ya da bütün roman boyunca merak konusu olan Asya'nın babasının kimliğini yine Ağulu Bey'den öğrenmemiz aslında mistik kahramanların romanın gidişinde ve kurgusunda ne kadar önemli olduğunun kanıtıdır.

İslam kültüründe hiç yeri olmayan tarot falı da Banu Teyze'nin fal şekillerinden biridir :

“Masada bekleyen üç Tarot kartından birini çevirdi, bun derken. Yüksek Rahibe kartı çıktı. Bilinçdışılığın ve farkındalığın simgesi- Hayal gücüne ve saklı yeteneklere doğru açılımın işaretiydi bu kart ama aynı zamanda bilinmeyene de gebeydi. Dudaklarını büzüp öteki kartı

çevirdi: Kule. Büyük değişimlerin, duygusal patlamaların simgesi. Banu teyze bir an dalıp gitti. Sonra üçüncü kartını çevirdi. Durakladı. Yakında bir misafir gelecek galiba, okyanusun öte yanından hiç beklenmedik bir misafir. (s. 82)

Kahve falının örneklerini Baba ve Piç romanında fazlasıyla görmek mümkün, bu fallarda Banu Teyze'nin hiç yanılmaması da dikkat çekicidir:

“Yirmi dakika kadar sonra, Armanuş'un fincanının dibi soğuduğunda fal açıldı ve Banu Teyze saat yönünde ilerleyerek şekilleri okumaya başladı.

“ Burada çok evhamlı bir kadın görüyorum.”

“ Annemdir,” dedi Armanuş içini çekerek.

“ Çok endişeli. Sürekli seni düşünüyor, seni çok seviyor ama ruhu gergin, kıpır kıpır daima. Kızıl... Kızıl köprülü şehir de var burada. Su var, deniz, rüzgâr ve... sis. Perde perde sis inmiş şegrin üstüne. Orada bir aile görüyorum, bir sürü kafa, bak bak, bir sürü insan, bol bol sevgi, ihtimam ve yiyecek...”(s. 202

Fal kavramının karşımıza çıktığı bir diğer roman da Siyah Süt'tür. Ancak burada fal biraz daha sosyal hayattan bir kesit gibi çıkar karşımıza. Elif Şafak o gün Adalet Ağaoğlu'nun evine çaa davet edilmiştir. Anelik ve yazarlık arasında gidip gelen Elif Şafak, Adalet Ağaoğlu'yla bu konuda uzun uzun konuşur. Alsında daha çok da kendi içsesleriyel konuşur. Çünkü içindeki sesler korusu onu asla yalnız bırakmaz. İşte Elif Şafak Adalet Ağaoğlu'nun evinden kafası karışmış bir şekilde ayrıldıktan sonra bir çingeneyle karşılaşır. “Ne o güzelim, canın sıkılmış senin. Uzat elceğizini de okuyayım, anlatayım derdini.”(Syf. 84)

Fal konusunda en ilgi çekici roman kahramanı Aşk romanındaki Şems'tir. Şems, insanların el falına bakan bir falcıdır. Fal, İslam dininde net ayetlerle haram kılınmasına rağmen Şems'e bu özellik verilmiştir. Çocukluğundan itibaren diğer dünyaya gidip geldiğini ifade eden Şems, insanların yüzlerine bakarak bile geçmişleriyle ilgili her şeyi bilir. Yani aslında Şems keramet sahibi bir velidir ancak hancıyla karşılaşmasında bunu “fal” olarak ifade etmesi ama kendisini falcılardan ve

büyücülerden ayıran cümleyi sarf etmesi onun fal baktığı gerçeğini değiştirmemektedir:

“ Daha iyisini yapayım istersen,” diye önerdim: “Gel, el falına bakayım.”(s.53)

... Sağ elini elime alıp avucunu açtığımda bana karşı koymadı. Falcı, büyücü kısmı insanların ellerinden geleceği okuduğunu iddia eder. Ben ise sadece geçmişini okurum. İnsanın geçtiği, geçip de bir türlü bırakmadığı yolları...(s.53)

“Sevdiğin bir kişiyi kaybetmişsin,” dedim. Bu sefer hancının sol avucunu elime aldım.

...” Bir değil, iki kişi kaybetmişsin,” diye düzelttim. “ Karın ilk çocuğunuza hamileymiş o zamanlar.”

... Elemlerle çatallanan bir sesle sordu: “Nerden bilirsin bunca şeyi? Büyücü müsün sen?”

Suali duymazdan geldim. “ Karımı münasip bir şekilde toprağa veremedin diye kendini suçlar durursun. Hâlâ kâbuslarında onun çukurdan sürünerek çıktığını görürsün. Ama zihnin sana oyunlar oynamakta. İşin aslı, hem eşin eh oğlun fevkalade bir haldeler. Birer ışık zerresi gibi hafif ve hür ebediyeti gezmekteler.”(s. 5)

2.6.3.4. Kavramlar

2.6.3.4.1.Ağaç

Tüm edebi eserlerde sembollere rastlamak mümkündür. Semboller fikirleri, kavramları ya da soyut şeyleri göstermeye yarayan işaretlerdir. Ağaç tüm toplumlarda önemsenmiş ve farklı duyguların ya da kavramların sembolü olmuştur. Ağaç, başlangıçta Tanrı veya Tanrıça olarak tapınılan toprağın bir parçası ve

temsilcisidir. Ağaçların bir ruhu vardır ve yaşam döngüsünün sembolüdürler.¹²⁸ Ağaç aynı zamanda devamlılığı, soyu, asaleti de sembolize eder. İnsanların soyunu ifade ederken soyağacı demeleri rastlantı değildir. Her kültür, farklı türdeki ağaçları kutsamış, her ağaca farklı anlamlar yüklemiştir. Eski Prusyalılar çam ağacını, Abhazya’da yaşlı ağaçları kutsamışlardır.

Elif Şafak romanlarının da hemen hemen hepsinde az ya da çok ağaca rastlanır. Tüm dinlerde bir önemi olan “ağaç” sembolü Elif Şafak’ta özellikle “ceviz”, “incir” ve dalları yerde kökleri yukarıda olan hem Hint kültüründe hem İslam kültüründe yer alan “ tuba ağacı” olarak kullanılmıştır.

Ceviz ağacının gölgesi koyu, insanlar ve bitkiler için zararlıdır. Cevizin kendisi ise birçok peri masalında ve efsanede sırlı bir zenginlik ifadesi olarak kullanılmıştır. Sert bir kabukla çevrilidir. İncil’e göre ceviz kabuğu tarihi olayları üzerinde sembollerle gizemli bir şekilde resmeder. Sembolik önemi şöyle anlatılabilir (Tasavvufta da buna benzer bir sembol vardır): Augustine cevizi içeren üç önemli özellik üzerinde durmuştur. Birincisi cevizi kaplayan kabuktur. Bu insanlardaki deriye benzetilir. Diğer kabuğu kemikleri ve çekirdek de insandaki ruhu ifade eder. Bu meyvedeki deri ayrıca Hıristiyanlarda acı çekmeyi ifade eder. İçindeki tatlı çekirdek ilahi vahyi ifade eder. Zor bir durumla karşılaşıldığında çetin ceviz denmesi bu sebeptendir. İngiltere ve Avrupa’ da bereketin sembolü olarak bilinir. Ayrıca düğün hediyesi olarak verilir bu da zenginliği ve çok çocuğu sembolize ettiği içindir. Rüyada ceviz görmek ise zor bir problemin çözüleceğine delalet eder.¹²⁹

Ceviz ağacı tasavvuf edebiyatı için de ”hakikati” sembolize etmekle önem teşkil eder. En dıştaki yeşil kabuğu, sert kabuğu, içindeki zarlarla bir bütün oluşturan ceviz ağacı nefsin mertebelerini de sembolize eder. Ayrıca ceviz fiziksel özellikleri bakımından da insan kafasına benzetilmiş ve insanın da sembolü olarak

¹²⁸ Özhan Öztürk, Foklor ve Mitoloji Sözlüğü, Phoneix Yayınları, İstanbul, 2009,s. 42

¹²⁹ , Hans Biederman, Dictionary Of Symbolism(çev: James Hulbert), Newyork, Fast On File Publication, 1992, s. 372

kullanılmıştır. Ceviz ağacıyla ilgili sembolleştirmeler çoğaltılabilir ancak anlatıcı bu sembolleştirmelerden daha çok Hıristiyan inancında sözü geçtiği şekilde yani ceviz kabuğundaki şekillere mistik anlamlar yükleyerek ceviz ağacını gördüklerini resmeden bir şahit olarak gösterir. Elif Şafak'ın ilk romanı olan Pinhan'da, Akrep Arif Mahallesinin manevi huzuruyla ilgilenen yedi kocakarından kadınlara salık vermeyi en seven ve her derde deva macun yapma yetisine sahip olan Macuncu Makbule şöyle der:

”Zinhar bir ceviz ağacının altında, yanında yahut yöresinde cima yapılmamalıydı; zira cevizler her ne görürlerse onu resmederlerdi kabuklarına. Maalesef, ceviz kısmı sır saklamayı bilmediği gibi, bir de gördüklerini bire bin katarak dört yana naklelerdi. Üstüne üstlük bir de ceviz ağaçlarında yaşayan cinler vardı ki, yakınlarında cima etmeye kalkanları anında çarparlardı. Kazara cevizlerin altında cimaya teşebbüs edenler, eğer hala çarpılmamışlarsa, kusurlarını anlar anlamaz, hiç vakit kaybetmeden beş yaprak toplamalıydılar. Sonra her bir yaprağın üstüne B-E-D-U-H harflerini kazıyıp, beş yaprağı ağacın üzerine asmalıydılar. Ve bu melun hadiseyi takip eden kırk bir gün boyunca her sabah, daha horozlar ötmeden oraya gidip, her gün bir harfin yerini değiştirmeliydiler. Harfler değiştikçe bazı günler yürekleri daraltacaktı ki buna elem-i dembedem denirdi. Bazı günler de kuş gibi ferahlayacaklardı; ama buna da aldanmamakta fayda vardı. Her ne olursa olsun, rıza gösterip harflerin yerini değiştirmeye devam edilmeliydi. Aksi takdirde ceviz ağacının lanetinden kurtuluş yoktu. (s.187) “

Alıntıdan da anlaşıldığı gibi ceviz ağacı Elif Şafak romanlarında bir şahittir. İçindeki farklı mistik güçler barındıran, insanlara güç yetiren bir ağaç.

Elif Şafak'ta ve dini kültürlerin birçoğunda görülen diğer bir ağaç ise “incir” ağacıdır. İncir herkesçe bilindiği üzere Kur'an'da geçmiş olması hasebiyle İslam dininde özel bir yeri vardır. Ayrıca diğer kültürler için de aynı şeyleri söylemek mümkündür. Zira Âdem ve Havva figürlerinde Âdem ve Havva'nın mahrem yerlerini incir yaprağıyla örtmeleri rastlantı değildir¹³⁰. Yine Budizm'de “Buda” incir ağacının altında şeytana uymamış ve başka bir boyuta geçmiştir. İncir ağacı, sapından süt çıkması da doğurganlığı ve dolayısıyla bereketi sembolize eder.

İncir sık sık cennetteki ağaç olarak tasvir edilir. Ortaçağda “günah” ve “incir” birbiriyle bağdaştırılmıştır. İslam'da cennette iki saklı ağaçtan biri incir diğeri zeytin ağacıdır. Hıristiyanlıkta incir sapkınlığın ifadesidir, İncil'de ise incire yaklaşmak cennette sıkıntısız bir hayat sürmeyi kaybetmekle ilişkilendirilir. Budizm'de incir aydınlanmayı ifade eder.¹³¹

Anadolu'da İncir diken ailelerin çocuklarının öleceğine ve ocaklarının kuruyacağına inanılır. Yaban incirlerinin terk edilmiş binalarda ve duvar diplerinde kendiliğinden yetişmesi bu inanca sebep olmuştur.¹³²

İncir, Elif Şafak'ın Şehrin Aynaları adlı romanında, karşımıza ilerde Yahudi olduğunu anlayıp ismini Abraham Pereira olarak değiştirecek olan, Antonio Pereira'nın dünyasından, şu şekilde seslenir:

“Severdi inciri. Kitaba benzerdi incir. Üzerindeki kabuğu dikkatlice soyup, kapağını araladığında, yazarına baş kaldıran harfler gibi kıpır kıpır, huzursuz, asi çekirdek taneleri çıkardı karşısına. Kitaptı incir, hem kitap hem de yasaktı. Yasak bir kitaptı incir ya da yasakların kitabı.(s 99)”

Antonio Pereira felsefe kürsüsüne gelmek için çalışan bir akademisyendir, dolayısıyla inciri kitaba benzetmesi çok da şaşırtıcı değildir. Âdem ile Havva'nın Cennet'ten kovularak bu dünyaya imtihana gelmelerine sebep olan yasak meyvenin

¹³⁰Hans Biderman, Dictionary Of Symbolism(çev: James Hulbert), Newyork, Fast On File Publication, 1992, s.128

¹³¹ Hans Biderman, a.g.e

¹³² Özhan Öztürk, Foklor ve Mitoloji Sözlüğü, Phoneix Yayınları, İstanbul, 2009,s. 42

incir olduğuyla ilgili görüşleri de dikkate alırsak neden yasak bir kitap olan “Talmud”a benzetildiğini daha iyi kavrayabiliriz.

Aynı romanda Antonio Pereira’nın küçük erkek kardeşi Miguel Pereira’nın, rüya mı gerçek mi olduğuna bir türlü karar veremediği düşsel bir yolculuğa çıktığına şahit oluyoruz. Bu yolculukta karşına çıkan ağaç figürü Hint kültüründe de varlığından bahsedilen ve İslam kültüründe de ismi “Tuba” olan cennet ağacıdır:

“Çok geçmeden, dalları toprağın altında, kökleri yukarda bir ağaç gördü. Ağacın köklerine asılı duran altın sarısı meyvelerden birini kopardığında, bunun bir parmak büyüklüğünde bir çocuk olduğunu fark edip dehşete kapıldı. Dalından kopartılır kopartılmaz garip sesler çıkartmaya başlayan çocuk ise önce sarıdan kırmızıya, sonra kırmızıdan mora ve en nihayetinde siyaha dönüştü. Çatır çutur sesler çıkartarak kurudu, öldü. Artık şeffaftı.(s.104)

Şehrin Aynaları’nın mistik karakterlerinden biri olan Şeyh Sedef Efendi’nin en kıymetli eşyalarını sakladığı sandığın da dışı ceviz ağacıdır.” Zaten Sedef Efendi de ara sıra, kendi hayatını hatırlarken bir vücutta iki ayrı dem gördüğünü ifade ediyordu.

Dışı ceviz,

İçi sedef bir sandık...(s. 214)

Şeyh Sedef Efendi’nin hayatını iki ayrı dem olarak görmesi, sedef ve cevizle sembolize edilmiş olabilir.

Elif Şafak’ın üslubunu ve kurgu yeteneğini, hayal gücünü en güzel şekilde konuşturduğu bir diğer romanı Mahrem’de bütün maddelerini görmek ve görülmekle yani “nazar”la ilişkilendirdiği Nazar Sözlüğü’nde de ceviz ağacını şöyle tanımlar: Ceviz Ağacı: Gördüğü her şeyi cevizlerinin kabuklarına resmedermiş ceviz kabuklarına. Kimse bu ağacın altında sevişmek istemezmiş bu yüzden. (s. 96) “

Elif Şafak’ın bütün romanlarını birbiriyle ilişkilendirmek mümkündür. Nitekim her romanında bir diğer romanındaki sembolün ya da ögenin açıklamasını

yapar. Tıpkı Bit Palas'ta Zeliş Ateşmizaçoğlu'nun eline aldığı aynada kendisini ve komşusu Sidar'ın evine gelen kızı düşünürken Cennet'teki Tuba ağacını anımsaması gibi:

“Ama nasıl Cennete Tuba ağacı, kökleri yukarıda, dalları toprağın altında ters dönmüş ise kimi aynalar da alaşağı eder yansımaları.(s. 248)

Baba ve Piç romanının asi, aksi, meslek olarak da mizacına en çok yakışan mesleği yani dövmeçiliği seçmiş olan Zeliha Teyze'sinin Ermeni sevgilisi Aram Zeliha Teyze'den bir dövme istemektedir ancak Zeliha Teyze bu dövme yapmayı istememektedir. Çünkü istediği dövme:

“Görkemli bir incir ağacı figürü istiyorum. Ama diğer ağaçların aksine ters olmalı, Benim incir ağacımın kökleri yukarıda. Toprağa değil havaya kök salmış. Yerinde değil ama yersiz de değil.(s261)

Aram'ın bu isteğine Zeliha Teyze karşı çıkararak:

“Mesele incir ağacının hayra alamet olmaması,” dedi Zeliha Teyze. “Uğur getirmez, Aram'ın köklerini havaya salmasına itirazım yok da bedenine incir ağacı yaptırmasına itirazım var. Kiraz ağacı olmayı tercih etseydi mesela ya da meşe, çınar, ne olursa... Hiç düşünmez dövme yapardım.(s. 262)

Zeliha Teyze'ye göre incir ağacı “uğursuz”dur. Bu sebeple de Aram'ın istediği ağacı yapmayı reddetmiştir.

2.6.3.4.2. Kuyu

Kuyu özellikle Hıristiyan toplumlar için önem ifade eder. “Kuyuların derinliklerinde gizli güçler olduğuna inanılır ve sonbahar aylarında geleneksel olarak kuyuya bakraçlar indirilir. İslam'da ise tuğlalardan yapılmış bir kuyu cenneti sembolize eder. Hıristiyanlara göre Cennette dört nehirden oluşan bir kuyu vardır. Hıristiyanlıkta hayatın elementi olan suyun ışıktan geldiğine inanılır ve vaftiz ayini

ile çarmıha gerildikten sonra akan kanların temizlemesini ifade eder. İncil’de de İsa ve Samiriyeli kadınla ilgili birçok rivayet vardır. Eski inanışlara göre topraktan çıkan su şifa, veren bir güce sahiptir.”¹³³

Kuyu, dış dünyayla ilişkinin kesilmesi olarak mistik anlamlar yüklenen bir kelimedir. Hz. Yusuf’un kardeşleri tarafından dünyayla bağının kesilmesi için kuyuya atılması, kuyunun Hz. Yusuf için en ümitsiz anda bile ümidi temsil etmesi de önemlidir. Kuyu, bazen dipsizliği, bazen karamsarlığı bazen de ümidi simgeler. Hz. Yusuf kuyuya atılmasa Mısır’a aziz olamayacaktır, her karanlığın ardından mutlaka ışık gelir. Kuyu, dünyanın bir parçasıdır ancak dünyadan soyutlanmış bir mekândır.

Elif Şafak’ın romanlarında da karşımıza çıkan kuyu bazen yalnızlığı, bazen ümitsizliği bazen gizi simgeler. İlk olarak Şehrin Aynaları’nda karşımıza çıkan kuyu kavramı Yaşlı ve Isabel arasındaki sırdır, Isabel’in kişiliği bir kuyuya benzer, derin ama boş, var ama yok olan bir ruh, hayatı pişmanlık ve mutsuzlukla dolu bir kadın:

Derin bir nefes alıp, kendini tuttu. Kuyu, sevecen kuyu, onu bekliyordu. Kuyunun bakracında sakladığı kutu, Duero nehrinin hırçın hatıralarından sıyrılmaya çalışan küçük bir kız çocuğunun en hafî sırlarını, anlatamadıklarını yazma sevdasını taşıyordu. (s.30)

Isabel’in ruhunu en iyi anlatan ise Şehrin Aynaları’ndaki şu satırlardır:

Cennetten bir parçayı andıran avlu,
Ve onun ortasındaki susuz kuyu
Ve onun barkacındaki yaldızlı kutu
Isabel Nunez Alvarez’in bölük pörçük ruhunu
Bir arada tutuyordu... (s.30)

Şehrin Aynaları’nda kuyu metaforu peygamber kıssasının gerçekleştiği mekân olarak da çıkar karşımıza. Miguel, rüya şeklinde bir iç tecrübe yaşarken

¹³³ Hans Biederman, Dictionary Of Symbolism(çev: James Hulbert), Newyork, Fast On File Publication, 1992,s.377

birçok kuyu görür. Bu kuyulardan ilgisini çeken kardeşleri tarafından kuyuya atılan Hz. Yusuf'un kuyusudur:

“ ... Öteki kuyulara bakmak gibi bir niyeti yoktu ama yakınlarda birinin içli içli ağladığını duyunca dayanamadı. Merakına yenik düşüp, sesin geldiği kuyuya baktı. Kuyuda Yusuf peygamber dizlerinin üstüne çökmüş, kendisine böyle bir zulmü reva gören kardeşlerinin bağışlanması için dua ediyordu. (s.105)

Mahrem romanında “kuyu” kavramı “Nazar Sözlüğü” nde değil de Keramet Mumi Keşke Memiş Efendi'nin anlattığı hikâyenin kahramanı olarak çıkar karşımıza. Hikâyeye göre: Ayın aydınlık yüzü güzellikte rakip tanımaz:

“ Kurduğu her dostluğun dibine tez vakitte darı ekermiş. Bir kuyuya eğilip, bakır bakraçtaki suda kendine bakmış bir zamanlar.”Ne kadar güzelim,” demiş hayran hayran.”Öyleyse niçin çirkin biri kadar bile mutlu olamıyorum?”Kuyu homurdanmış, su bulanmış.”Ne kadar parlağım,” demiş dalgın dalgın.”Öyleyse niçin yüreğimdeki karanlıktan kurtulamıyorum?”bakır bakraç çatlamış, her çatlaktan ayrı ayrı su sızmış. Ayın aydınlık yüzü o gün bugündür uzak durmuş kuyulardan. Cevapsız kalan soruları hatırına düştükçe, yanından hiç ayırmadığı gümüş pudralığını açıp, uzun uzun pudralanmış. Her daim biricik olmak istermiş, eşsiz ve rakipsiz. Kendinden daha parlak bir dişiye tahammülü yokmuş; şayet bir gün böyle biri çıkarsa karşısına, onu ortadan kaldırmak için yapamayacağı şey de. (s.34)

Ayın aydınlık yüzünde kişileşen güzelliğin bakraçtaki yansımasının yok olması, kuyu suyunun bulanması kuyuya yüklenen anlamla ilgilidir yani aslında kuyu gerçekleri ifade eden bir ayna niteliği taşımaktadır.

Araf romanında Gail, kuyuya mistik bir anlam yüklendiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Annene sorsana Abed, mekânların da kendine ait bir barakası var mı?”

Camilerle, evliya türbelerinin vardı tabi, kuyuların da. (s. 188)

Aşk romanında kuyu kavramı romanın başlarından itibaren en önemli öge olma özelliği gösterir. Önemli olması romanda sıkça zikredilmesinden değil, romanın ana kahramanı Şems'in kuyuya atılmak suretiyle öldürülmeye çalışılması ve roman boyunca kuyunun Şems ve Rumi'nin rüyalarındaki mekân olmasıdır:

Bu dervişi öldürmenin bu kadar zor olacağını, öldükten sonra bile hançer gibi bakışlarını sinemde taşıyacağımı nereden bilecektim?

Avluda Şems'i öldürüp kuyuya atılı beş sene geçti. Hâlâ duymadım etinin suya düştüğünde çıkardığı sesi. Çıt bile çıkmadı kuyudan. Sanki suya düşeceğine, arşa yükseldi dervişin bedeni. O öldü öleli kâbussuz bir gecem geçmedi.(s. 44)

Şems'in kuyuya atılması bize Hz. Yusuf'un kıssasını hatırlatır hatta Yusuf kuyuya atılınca yaşamaya devam etmiş ancak Şems kuyuya atılmasına rağmen cesedi yok olmuş ruhu göğe yükselmiştir.

2.6.3.4.3. Hikâye

Hikâye olmuş ya da olması muhtemele olayların, kişi, yer, zaman ve olay örgüsü ekseninde anlatıldığı bir yazı türüdür. Ancak hikâye, biraz da kişinin yaşamöyküsüdür. Yani herkesin kendi hikâyesi vardır, bu bir nevi kaderdir belki de. Hikâye yazarları ya başkalarının başlarından geçen hikâyeleri yazar ya da kendi başlarından geçen hikâyeleri. Bu hikâyeler Allah dostlarının başından geçerse menkıbe olur. Menkıbeler tasavvuf anlayışında önemli kaynaklar olması hasebiyle başka bir başlık altında incelenmiştir. Ancak insanlara örnek teşkil etmesi açısından anlatılan hikâyelerin yanı sıra, insanın kişiliğinin oluşmasında etkili olan, kaderin takdir ettiği ancak seçimlerimizin şekillendirdiği hikâyeler de vardır. Elif Şafak'ın romanlarında her iki şekilde de görülen hikâyenin ilki Pinhan romanında çıkar karşımıza. Pinhan, kendi hikâyesini yaşamak için yollara düşen bir derviştir. Ehli bulunduğu Dürri Baba Tekke'sindeki her insanın bir hikâyesi vardır ancak Pinhan bu

konuda diğçerlerinden bir adım geridedir. İçindeki huzursuzluktan ve mutsuzluktan, yüreğinin daralmasından kurtulabilmesi için hikâyesini yaşaması şarttır:

“Etrafında gördüğün, bunca senedir omuzdaşlık ettiğın her bir nefes buraya böyle varmıştır. İşte bir sen farklısın. Sen buraya vardığıında mini mini bir ocuktun. Yanında hikyen değil sapanın vardı. Hatırladın değil mi?”(s. 47)

Pinhan içten içe dışlandığıını hissetmektedir ve bu dışlanmanın sebebini bilmemektedir. Oysa bu tekkedeki herkes kendi hikâyesini yaşamış ancak ondan sonra bu tekkeye ehil olabilmışlerdir. Yaşanan bu hikâyelerin oğ mistik özellikler taşıyan hikâyelerdir, nitekim Pinhan’ın hikâyesi de bu tanıma uygun olacaktır:

“Burada yeni hikâye yazılmaz. Bizim nazarımızda her hikâye klu beldan kalma eski bir hikyedir. Gel gör ki hikâyesini yaşamamış olanlar bunu bilmez, onlar yeni bir hikâye arar durur kendilerine.

Dertli Hagopik’le dertleşen Pinhan, tekkedeki herkesten farklı olduğunu ve herkesten farklı bir muameleye tutulduğunu anlamıştır:

..... Peki ya Ruz-ı Muhabbet? O yüzden mi yerim yok orada?

Doğrudur, dedi Hagopik başını sallayarak.”

“ Bilirim zmn sarardı ama tatlanmadı; yapayalnızsın amma şu varlık âlemine gözlerini açarken attığın çığlık yankısız kalmadı; Dürri Baba’ya gönlün aktı ama gönlünü yağmalatmadın. Hikyeni yaşamadan Pinhan, özünü bulamazsın. Hele ki özünden utanıp sıkılırsan zannımca.” (s. 48)

Bu konuşma zerine Pinhan hikâyesini yaşamak üzere tekkeden ayrılır ve romanın kurgusunu oluşturan hikâyesini yaşadıktan sonra Dürri Baba tekkesine döner. Döner ancak tekkeyi yerinde bulamaz.

Pinhan romanında görülen bu hikâye anlayışından sonra, biraz masal biraz menkıbe biraz da hikâye tadında diğçer olaylara da bakacak olursak Araf romanındaki

Gail'in küçüklüğüne gitmemiz gerekecektir. Bu meselin önemi mistik kavramlar taşıması açısından önemlidir. Yoksa bu hikâyenin romanda kurguya dâhil olan mistik bir olay olmadığı aşikârdır:

“Çocukken annesiyle birlikte oynadıkları bir oyundu bu. Eskiden Cennette Tanrı kendine bir alfabe çorbası pişirmiş ve bunu devasa bir kâseye koyup mutfak penceresinin yanında soğumaya bırakmıştı. Ama sonra kuvvetli, küstah bir rüzgâr ya da hınzır, yoldan çıkmış bir melek ya da belki bizzat şeytan, kazara ya da kasten kâseyi yere düşürmüş ve çorbanın içindeki bütün harfler kâinata saçılmıştı, bir daha asla toplanmamak üzere. Harfler yerlerdeydi, fark edilip bulunmayı bekliyorlardı. Cennet kâsesinde kalsalar oluşturabilecekleri kelimelere yerleştirilmek, eski manalarına kovuşabilmek istiyorlardı. (s.41)

Aynı mesel anlayışı Baba ve Piç romanında kaderden ve özellikle ecelden kaçılmayacağını anlatan bölüm için de geçerlidir. Bu hikâye roman boyunca Banu Teyze'nin dilinden anlatılır. Kaderden ve ölümden kaçış olmadığını anlatır:

“Banu Teyze bir mesel anlatmaya başladı. Yakında öleceğini bilen ve kaderden kaçabilmek için bütün dünyayı dolaşmaya kalkan bir adamın hikâyesiydi bu. Kuzeye, güneye, doğuya, batıya, gidilebilecek her köşe bucağa gitmişti adam. En nihayetinde, Kahire'de beklenmedik bir biçimde Azrail'le karşılaşmış. Azrail hayretle bakmış yüzüne. Ne tek kelime etmiş ne de peşinden gitmiş. Adam pılını pırtısını topladığı gibi oradan da kaçmış, yeniden düşmüş yollara. Çin-i Maçin'de saklı, kuytu bir kasabaya gelene kadar hiç durmadan yolculuk etmiş. Susuz ve yorgun argın, karşısına çıkan ilk hana dalmış. Orada, oturtulduğu masanın hemen yanında sabırla onu bekliyormuş Azrail, bu sefer yüzünde rahatlamış bir ifadeyle. “Hoş geldin, tam zamanında geldin.” Demiş. “Doğrusu Kahire'de seninle karşılaştığımızda çok şaşırılmışım çünkü kaderinde Çin-i Maçin'de buluşmamız yazılıydı.”(s. 141)

Bu hikâyeyi özellikle Kazancıların oğlu Mustafa çok iyi hatırlamaktadır. Çünkü bütün Kazancı erkekleri yaşları kırk olunca bir şekilde ölmektedirler. Kırk biri bulan

Kazancı soyadlı erkek yoktur. Bu sebeple de bu hikâye Kazancı ailesi için önemlidir. Mustafa için de böyle olacaktır. Kırk bir yaşına gelmeden kendisini zehrileyerek öldürecektir.

2.6.3.4.4.Yiyecek ve İçecek

Bu bölümde özellikle ekmekten bahsetmek doğru olacaktır. Çünkü özel anlam yüklenen, çilede tercih edilen yiyecek ekmektir. Tahıl tarımı ve pişirme bilgisi olan tüm toplumlar için, ekmek en önemli besin kaynağıdır. Eski Mısır'da, ekmeğin ve diğer unlu mamullerin yaklaşık 40 çeşidi vardı ve ölümlere sonraki yaşamları için "ekmek ve bira" feda edilirdi. Doğu Akdeniz'de "ekmeği beraber kırmak" ifadesine göre ekmek kesilemez, kırılır. Bu ifade kısa süre sonra kutsal bir ifade olarak benimsenmiştir. İncil, somun ekmekleri ve balık avlamanın mucizesinden tekrar tekrar bahseder. Çünkü bir erkek, sadece ekmekle yaşamaz. Şarapla beraber kutsal ayininin "yaşam ekmeği",onun ruhunu besler. Haç işaretiyle her yeni somun ekmeğini kutsamak popüler bir gelenektir.¹³⁴

Ekmek bütün dinlerde kutsal sayılmaktadır. Yahudilikte Challah ekmeği ya da Hıristiyanlıkta, ayinlerde ekmek ve şarap dağıtılması (ekmeğin İsa'nın bedenini şarabın ise İsa'nın kanını temsil ettiğine dair inanışlar vardır) ekmeğe kutsallık yüklediğini gösterir. İslam'da Müslümanların inanışına göre Cebrail, Âdem'e unu eleyerek ekmek yapmayı öğretmiştir.

Tasavvufta da nefis terbiyesi için açlık önemlidir. Onlara göre " Açlık Allah'ın yemeğidir, Allah dürüstlerin bedenlerini onunla diriltir".¹³⁵"Yalnızca komünyon ekmeğiyle yaşayan ilk Hıristiyan keşişler gibi Müslüman veliler de manevi hayata ulaşmanın en iyi yolunun açlık olduğunu düşünüyorlardı. Dünyevi besinden yoksun kalma, işrak'ın (aydınlanmanın) önkoşuluydu. " İçi dolu olsa

¹³⁴ Hans Biederman, Dictionary Of Symbolism(çev: James Hulbert), Newyork, Fast On File Publication, 1992, s.48

¹³⁵ Annemarie Schimmel, İslam'ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999131

ötebilir miydi ney?” diye tekrar tekrar sorar Rumî.”¹³⁶Bedenlerini her türlü yiyecekten uzak tutarak karanlıktan aydınlığa çıkmayı amaçlayan bu tasavvuf ehlinin yegâne yemeği ekmektir.

İki hidrojen bir oksijen atomunun birleşmesinden meydana gelen su ise insanoğlunun yaşamını devam ettirmesindeki en önemli nimettir. Hatta bu önem çoğu yerde “kutsal su”ların varlığına sebep olmuştur.

Ekmek ve suya atfedilen bu kutsallık Elif Şafak’ın romanlarında da görülür. Araf romanında Doğu kültürünü merak eden Gail, Zehra’ya bu konuda sorular yöneltir. Bu soruları yöneltirken ilgimizi çeken şey, ekmek ve suyun zaten kutsal olduğunu söyleyip diğer yiyeceklerle ilgili bilgi almak istemesidir: “Annene sorsana Abed, yiyeceklerin de kendine ait bir barakası var mı?”Ekmekle suyun vardı, tabii incirin de.(s. 188)

Baba ve Piç’te ekmek ve su çileye girecek olan Banu Teyze’nin ana yemeği olarak çıkar karşımıza. Nefislerini köreltmek, Allah’a hakkıyla ibadet etmek, dünyevi her türlü nimetten uzak durmak için tasavvuf ehli çileye girer. Çilede her tür dünyevi yaşam yasak olduğu gibi her türlü yiyecek de yasaktır: “ Ama esas şok, daima muazzam iştahlı olan Banu Teyze’nin ekmekle sudan başka bir şey yemez hale gelmesiydi. (s. 79)

“Ümmetimin en kötöleri, çeşit çeşit yiyecekler yemek suretiyle vücutlarını semizletenleridir. Bunların çeşit çeşit yiyecekler yemekten ve çok çeşitli elbiseler giymekten başka gayeleri yoktur. Konuştuklarında da avurtlarını yırtarcasına bağırıp çağırırlar (Hadis) Bu ve bunun gibi birçok hadise dayanarak tasavvuf ehli az yemeyi uygun görmüştür. Aşk kitabında da kırk gün boyunca sadece ekmek ve keçi sütü ile beslenen Şems ve Mevlana bu hadise uymuşlardır: “Her gün bir öncekinden leziz yemekler hazırlamasına rağmen, babam ve Şems bir dilim buğday ekmeği ve bir bardak keçi sütü dışında ne varsa reddediyorlardı.”(s.206)

¹³⁶ Annemarie Schimmel, a.g.e 132

2.6.3.5.Sayılar

2.6.3.5.1. Dört Sayısı

Bütün kültürler sayılarla ilgilenmiş, sayılara hayatlarında belirli roller biçmişlerdir. Bunu biraz abartmış olsalar da bu değişmez bir gerçektir. Neredeyse bütün kültürlerde kutsal ya da özel sayılan sayılardan biri de dördtür. Dört sayısı hem anasır-ı erbaayı ifade etmesi bakımından hem de diğer kültürlerde özel anlamları olması bakımından önemlidir. “Haç işaretinin dört köşesi vardır, cennette dört ırmak, yeryüzünde dört mevsim, pusuladaki dört yön, kilisede dört büyük aziz vardır: Augustine, Jerome, Ambrose ve Gregory, dört büyük peygamber vardır: İsa, Daniel, Ezekeil ve Jeremiah... Doğu krallığı dört efsanevi denizle kaplıdır ve etrafında dört dağ vardır... ¹³⁷Bu örnekler çoğaltılabilir. Tasavvuftaki dört kapı da bunlara örnek gösterilebilir.

Dört sayısının en önemli özelliklerinden biri ise anasır-ı erbaayı ifade etmesidir. Anasır, unsur kelimesinin çoğuludur. Anasır- ı Erbaa dört unsur demektir, bu dört unsur şunlardır: toprak, hava, su ve ateştir. İslam felsefesindeki anasır-ı erbaa, Antik Yunan düşüncesinden gelmektedir. ¹³⁸Bu anlayışın hâkim olmasının sebebi ise inanç sistemlerinde yoktan var etme düşüncesinin olmayışı dolayısıyla mevcut olan her şeyin maddesini bulmaya yöneliştir. İlk maddenin içeriği Antik Yunan’da çokça tartışılmıştır. Kimi su, kimi hava, kimi toprak, kimine göre ateşken Sicilyalı Empelokdes’e göre de dördünün birlikte kâinatın ana maddesi olduğu görüşünü savunmuşlardır. Bu dört temel unsurdan; kuruluk, rutubet, sıcaklık ve soğukluğun da ortaya çıktığı söylenmiştir. Dört unsur düşüncesini tabiat bilimlerinde hâkim görüş haline getiren ise Aristo olmuştur. Aristo âlemi ay üstü ve ay altı olmak üzere ikiye ayırmıştır. Ay üstü âlemde kötülük ve bozgunculuk hâkim değildir dolayısıyla tek bir madde mevcuttur, ay altı âlemde ise bozgunculuk ve kötülük

¹³⁷ Hans Biederman, Dictionary Of Symbolism(çev: James Hulbert), Newyork, Fast On File Publication, 1992, 143

¹³⁸ Bekir Karlığa, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1990, c.3, s. 149

olduğu için birden fazla madde ya da unsur bulunur. Bu unsurlar da genel kaniya göre ateş, hava, su ve topraktır.

Farabi unsurdan ziyade ustukustan bahseder. Ustukus, nesnelere meydana getiren ve yine nesnelere kendine döndüren şeydir. Ustukuslar varlığın en alt mertebesinde, daha sonra madenler, bitkiler ve hayvanlar gelir en üstte de düşünen canlı bulunur. Unsurlar teorisine günümüzdeki şeklini veren ise filozof İbn-i Sina'dır. İbn-i Arabî de unsurlar teorisini kabul etmiş Allah'ın bu dört unsuru dört günde yarattığını, en üst mertebede ateşin fakat insanın yaratılış toprağında kullanılan suyun hepsinden üstün mertebede olduğunu ifade etmiştir.¹³⁹ Dört sayısı Elif Şafak romanlarında sıkça kullanılan sembolik sayılardan biridir. Anasır-ı Erbaa olarak kullanıldığı gibi betimlemelerde, mekânlar için verilen sayılarda, rüzgâr yönlerini belirtirken de kullanılmıştır.

Pinhan'da, tekkenin mezarlığı betimlenirken dört sayısı kullanılır:

“Her biri başka âlem, her biri farklıydı. İrili ufaklı, hüsrevâne ya da alabildiğine sade, destarlı ya da dal sikkeli, mukarnesli, dört, yedi, ya da on iki dilimli, kitabeli veyahut yazısız, tasvirli tasvirsiz, seyfi külahlı kalenderi taçlı, rûmi tezyinatlı, serpuşlu, hotozlu...(s. 56)

Akrep Arif nam-ı diğer Nakş-ı Nigar mahallesinde dört kapı mevcuttur. Bu dört kapı dört ana yönü gösterir. Buralardan dört rüzgâr eser. Bu dört kapının her birini de bir harf beklemektedir, bu mahallenin dört kapısı dört madenden oluşmakta ve dört çeşit huy bulunmaktadır:

“Kuzey kapısının kenarları, yabani sarmaşıklarla çevrilmiş mühründe selvi boyuyla elif, güney kapısını papatyalarla bezenmiş mühründe, karnında noktasıyla cim, batı kapısının sümbül süslemeli mühründe buruk gülümsemesiyle ze ve doğu kapısının menekşe biçiminde kesilmiş mühründe ağzını bıçak açmayan mim harfi intizar ederdi... Demir, kurşun,

¹³⁹ Bekir Karlığa, a.g.m

bakır ve gümüş... Serbazlık, güzellik, hüsnü adab ve küfürbazlık...(s.88)

Mahallenin en şatafatlı yapısı olan Nida Hamamı da : “kuşkusuz en şatafatlı kısmı olan sıcaklık ise dört eyvanlı, dört halvet hücreliydi.” (s. 95)

Ahlât-ı Erbaa, "bir şey ile karışan dört sıvı, dört hılt, dört halt" demek olup bedendeki sağlık dengesini düzenleyen "kan, balgam, safra ve sevda"dan oluşur. Her bir hıltın insan vücudu için ayrı bir görevi vardır. Bu hıltlar görevlerini yapınca insan sağlıklı olur ancak biri diğerine üstünlük sağlayacak olursa vücudun dengesi bozulur ve hastalık baş gösterir. Kevser Nine baş gösteren musibeti mahallenin başından atabilmek için beslenmelerini dört hıltta göre düzenlemeleri gerektiğini salık vermektedir:

“Kevser ninenin kapı kapı dolaşarak verdiği tavsiyelere harfiyen uyararak, ağızlarına attıkları her bir lokmanın dört hıltta göre tertip edilmesine razı geliyorlardı. Bu minval üzere, yaratılıştan yahut sonradan sıcak mizaçlı olanlar ekşi şerbetler içip; koruk ve erik aşısı, sirke ile mercimek aşısı, bir de kabak kalyesi yemeye gayret etmeliydiler... (s. 184)

Pinhan romanının lanetli mahallesinde maden ismi taşıyan dört kapı mevcuttur, bu dört kapıdan dört ayrı rüzgâr eser. Bu rüzgârların her biri farklı bir görev için eser. Bu rüzgârlar eserken mahalleliye dört ayrı huy da taşırlar. Mahallede mekânlardan, beslenmeye, esen rüzgârlara dört sayısının sirayet etmesi dörde yüklenen özel anlamlardan kaynaklanmaktadır:

“Akrep Arif mahallesinin dört kapısı vardı. Bâd-ı şahbaz (yiğit gösterişli adam),bâd-ı berin(tan zamanı esen yel), bâd-ı pîçân(büklüm büklüm olan) ve bâd-ı pürgû(mütemediyen sesler çıkaran, ıslık çalan rüzgâr) dört ayrı yönden yola çıkıp demir, kurşun, bakır ve gümüş kapılardan içeri girerek; serbazlık, güzellik, hüsn-i adap ve küfürbazlık getirirdi. (s.212)

Akrep Arif mahallesinin iflah olmamasının sebebini Kevser Nine Pinhan'dan yardım isterken ona anlatır. Dört hılt vücudun dengesini sağlayan dört unsurdur, aynı

zamanda kâinatın dengesini de dört unsur sağlar. Bu unsurlardan biri diğerine galip gelirse ya kişi hastalanır ya da kâinatın dengesi bozulur. Akrep Arif Mahallesi bu dengesizliği yaşamaktadır:

“Başların kavgası dört hıltı sirayet etti. Bilir misin o vakit ne olur? Dört hıltı kavgaya tutuştuğunda muhakkak biri galip gelir. O vakit ötekileri ezer geçer; keser, doğrar. Kan ve barut kokar dört bir yan.” (s.215)

Elif şafak romanlarında kâinattaki ve insan vücudundaki dört unsurdan ikisinin de varlığı dörtlenir. Ateş ve su dört unsurdan ikisidir. İnsan vücudundaki ve kâinattaki dört ateşten ve dört sudan bahseder:

“ Âdem’de dahi dört od mevcuttur: mide odu, şehvet odu, soğukluk odu ve muhabbet odu. Hem dünyada dört od vardır: taş odu, ağaç odu, yıldırım odu, tamu odu. ...Ve hem dünyada dört türlü su var: Evvel safi, ikinci acı, üçüncü koyu, dördüncü yer suyu. Amma tende dahi var: evvel ağız suyu, tatlı... İkinci göz suyu, acı... Üçüncü kulak suyu, dördüncü burun suyu koyu... Hal böyle iken dört unsur var insanda. Safra dediğin ateştir, tabiatı sıcak ve kuru, Kan dediğin havadır: tabiatı sıcak ve rutubetlidir. Balgam dediğin sudur: tabiatı soğuk ve rutubetli. Sevda dediğinse topraktır; tabiatı soğuk ve kuru. Ola ki bu dördünden biri ötekilere galip gelirse o vakit vücut hastalanır. “(s.216)

Kan: Dört unsurdan havayı ilgilendirir. Yeri karaciğerdir. Sıcak ve rutubetlidir. Rengi bulanır, kokusu bozulursa hastalıklı sayılır. Yağlı, tatlı ve kan yapıcı gıdalar çok yenildiğinde bünyede kan dengesi yükselir ve şiddetli baş ağrısı, tembellik, sersemlik kendini gösterir. Bu durumda ekşi meyve suları ve sirke gibi soğuk ve kuru tabiatlı gıdalar mücerreptir.

Balgam: Dört unsurdan suyu ilgilendirir. Yeri akciğerdir. Soğuk ve rutubetlidir. İştahsızlık, hazımsızlık, unutkanlık, sindirim yetmezliği, beniz sararması gibi hallerle kendini gösterir. Bu durumda bal, zencefil, mısır, karabiber gibi sıcak ve kuru tabiatlı gıdalar mücerreptir.

Safra: Dört unsurdan ateşi ilgilendirir. Yeri safra kesesidir. Sıcak ve kurudur. Safra dengesi arttığında gözlerde ve bünyede sararmalar olur, damak kurur. İnsanın içini huzursuzluk kaplar. Bu durumda şeker, arpa, salatalık, karpuz gibi soğuk ve rutubetli gıdalar mücerreptir.

Sevda: Dört unsurdan toprağı ilgilendirir. Yeri kalp ve dalaktır. Kuru ve soğuktur. Sevda bedensel bir rahatsızlıktan ziyade zihinsel ve ruhsal bir aşkınlık halidir. Mercimek, sığır eti, patlıcan, mısır, fasulye gibi kanın yanmasına yol açacak gıdalar sevdayı tetikler. Bedende durgunluk, uykusuzluk, vesvese, melankoli, düşünce bozukluğu gibi sapmalar başlar. Üzüm, zerdali, nergis, şeker kamışı, taze incir, kavun gibi sıcak ve rutubetli gıdalar mücerreptir¹⁴⁰

Dört sayısı sadece Müslüman toplumlarda değil, bütün kültürlerde özel anlam ifade eden bir sayıdır. Şehrin Aynaları'nda her tarafı kıllarla dolu ve insanlar tarafından iblis bebek olarak nitelendirilen bir bebek doğmuş ve o bebekten kurtulmak için dört sayısının gizeminden yararlanılmaya çalışılmıştır:

“ Nihayet yolu köyden geçen bir rahip, güneş tepedeyken kilise çanının gölgesinin düştüğü yerde derince bir çukur kazdırmayı akıl etmiş; çukurun dört köşesine dört tane haç yerleştirilmiş ve ancak orada ateşi yakıp, iblis bebekten kurtulmak mümkün olabilmişti. (s. 21)

Şehrin Aynaları'nda da anasır-ı erbaaya değinmiştir anlatıcı:

“ Atomları bu şekilde yaratan ve onların dört ana unsuru vücuda getirmesini sağlayan şüphesiz ki Tanrı'ydı. Atomlar Tanrı tarafından yaratılmış olduklarına göre ne ezeli ne de ebedi olabilirlerdi. Gene bu sebepten ötürü, onların vücuda getirdiği su, ateş, toprak ve hava da ebedi veya ezeli olamazlardı. Demek ki, hepsinin her şeyin bir başlangıcı ve bir de sonu vardı.

¹⁴⁰ Bkz. İskender Pala/ Zaman Gazetesi/ 13 Ocak 2008

Elif Şafak romanlarında dört sayısına her zaman gizem yüklenmez bazı yerlerde som bir batıl inanç kokusu vardır. Bit Palas romanında Zekeriya Ateşmizaçoğlu, dört kez burnunu kırmış ve bundan sonra burnu babasının dedesinin dördüncü kardeşinin burnuna benzemiştir:

“Aslında Zekeriya Ateşmizacoğlu (33) dördüncü kez burnunu kırıncaya kadar, Zeren Ateşmizacoğlu’nun ne kanaryalara ne de başka bir kuş türüne en ufak bir merakı vardı. (s. 98) Zira kocasının dedesinin dördüncü erkek kardeşinin, aynen Zekeriya’nınki gibi burnu vardı. (s. 101)

Dört kavramının karşımıza çıktığı dier bir roman ise Siyah Süt’tür. Siyah Süt romanında Elif Şafak kendi vücut şehrinde bahseder. Bahsettiği bu vücut şehrini de illa ki dörde böler:

“İleride çatal çatal bölünüyor yollar. Bire değil, ikiye değil. Bölünür dörde. İçimde dört ana rüzgâr, dört ana unsur var. Anasırı Erbaa. Ateş, hava, toprak ve bilhassa su... Bir de dört ayrı yön var. Kuzey, Güney, Doğu, Batı...(s. 67)

Dört sayısı Aşk romanında da görülür. Aşk romanında dört sayısı tasavvufi bakış açısıyla değerlendirilir. Kur’an-ı Kerim’in okunması ve anlaşılması dört seviyede gerçekleşir:

“Peygamber efendimiz Kuran’ın yedi boyuttan okunabileceğini buyurmuştu. Biz bu yediyi dörtte toplarız. Üçüncü Kural: *Kuran dört seviyede okunabilir. İlk seviye zahiri manadır. Sonraki batını mana. Üçüncü batınının batınisidir. Dördüncü seviye o kadar derindir ki kelimeler kifayetsiz kalır tarif etmeye.*

Şems gözlerinde sihirli bir parıltıyla sözlerine devam etti. “Şimdi salt şeriata bakanlar ve ötesini göremeyenler, zahiri manayı bilir. Sufi taifesi ise bânîni mânâyı bilir. Evliya, yani veliler, batınının batınisini bilir. Dördüncü seviyeyi ise ancak Allah’ın sevgili dostları ve peygamberler bilebilir.” (s.75)

“Kuran çağıl çağıl bir nehirdi,” dedi. “ Uzaktan bakana tek bir akıntı gibi görünür, içinde yüzene ise dört ayrı ırmak...”(s.246)

2.6.3.5.2. Yedi Sayısı

İnsanoğlu her dönemde bir şeylere kutsallık yüklemeye çalışmış bunu sayılara da uygulamıştır. Bazı sayıları fazlasıyla önemsemiş, sembolik hale getirmiş hatta kutsamıştır. Bu sayılara yüklenen kutsallığın derecesi kültürden kültüre değişse de aynı sayılar farklı kültürlerde değer kazanmışlardır. Bu sayıların başlıcaları, üç, dört, yedi, on bir, on üç, kırk, kırk birdir. Yedi sayısının kültürler için ifade ettiği anlamlara bakıldığı zaman bu sayının çok eski kültürlerden bu yana önemsendiği görülür.

Ortadoğu'da üçten sonraki en gizemli sayıdır. Sümer ve Akad'lardan kalan kaynaklara bakılırsa yedi büyük şeytan vardır. Ayrıca bir haftada yedi gün ve bazı kültürlerde önemsenen yedi gezegen, Hristiyanlıkta yedi kilise, Yahudilerde yedi kollu şamdan vardır. ¹⁴¹Müslüman kültürlerde de yedi sayısı önemsenmiştir. Hac ibadetinde yedi şavtın bir tavaf etmesi, Allah'ın subuti sıfatlarının yedi olması, semanın yedi kat olması, Fatıha suresinin yedi ayetten oluşması v.b.

Elif Şafak romanlarında diğer sayılar gibi yedi sayısına da bazen, kutsal, bazen, batıl, bazen ilmi anlamlar yüklenmiştir. Bu sayıların kullanılması romanların kurgusuna ve üslubuna da etki etmiştir. Sayısal sembollerin sıkça kullanılması romanlara mistik ve dini bir hava kazandırmıştır. Bu sayıların herhangi bir sayı değil de bütün kültürlerde önemsenmiş, birer anlam yüklenmiş sayılardan seçilmesi ise romanlara geniş bir yelpaze kazandırmıştır.

Yedi sayısı ilk olarak Pinhan romanında, Pinhan tekkenin mezarlığında gezerken çıkar karşımıza. Burada sadece mezar taşlarının dilim sayısında kullanılmıştır:

¹⁴¹ Hans Biederman, Dictionary Of Symbolism(çev: James Hulbert), Newyork, Fast On File Publication, 1992

“Usul usul ilerleyerek mezar taşlarına baktı. Her biri başka âlem, her biri farklıydı. İrili ufaklı, hüsrevâne ya da alabildiğine sade, destarlı ya da dal sikkeli, mukarnesli, dört, yedi, ya da on iki dilimli, kitabeli veyahut yazısız, tasvirli tasvirsiz, seyfi külahlı kalenderi taçlı, rûmi tezyinatlı, serpuşlu, hotozlu...(s. 56)

Pinhan romanında yediye yüklenen özel anlam en çok mahallenin manevi gelişimiyle ilgilenen kadınların sayısının yedi olmasıyla hissedilir, bu kadınların her biri başka yetilere sahiptir ama sahip olunan bu yetilerin hepsi olağanüstü yetiler yani mistik yeteneklerdir: Senelerdir kulak hırsızlığı yapan yedi kocakarı dahi melekleri işitmekte güçlük çekmeye başlamıştı. (s.98)

Akrep Arif mahallesinin farklı güçlere sahip yedi kadını, Nakş-ı Nigar’ı amansız hastalığından kurtarmak için kapattıkları evden yedi gün yedi gece çıkmazlar: “Akrep Arif mahallesinde yedi gün yedi gece böyle geçti. Bu süre zarfında kocakarılar aşağıya hiç inmediler. (s. 150)

Pinhan romanının diğer mistik kahramanı Nevres de yedi sayısı ile ilişkilendirilir. Gayptan ses duymuş ve üzerinden yedi gün geçince aynı halle bir daha karşılaşmıştır: “ Bu zıt fikirler arasında bocalarken, sesi duymasının üzerinden tam yedi gün geçti.” (s.196)

Hıristiyan kültüründe de önemli olduğuna değinilen yedi sayısı Şehrin Aynaları’nda da bu Hıristiyanlık ögesi olarak çıkar karşımıza: Günlerden cumartesiydi, rakamlardan yedi.

Hıristiyan inanışlarına göre yedi temel günah vardır, Şehrin Aynaları romanında bunlardan şu şekilde bahsedilmiştir:

“Yedi temel günah, yedi melun hayvan, bilhassa kadınları pençesine alırdı. Bunlardan ilki haseddi(yılan)... İkincisi öfke idi(horoz)... Üçüncü günah, şehvetti. Şehvet gözü doymayan bir keçiydi... Günahların dördüncüsü tamahkârlıktı (karakurbağası)... Bir sonraki günah tembellikti (katır) ... Altıncı günah gururdu (tavuskuşu) ... Yedinci ve son günah ise oburluktu.(domuz) (s.145)

Elena Rodriguez, Şehrin Aynaları romanında dinini yaşamaya çalışan ancak oğlunun ölümüne sebep olduğu için vicdan azabıyla hayaller kuran, komşusunun oğlunu kendi oğlu zanneden biraz ruhsal sorunları olan bir kadındır. Bir gece oğlunun hayaletiyle beraber evinin mutfağında gördüğü canavar onu korkutur, bunun ilahi bir mesaj olduğuna gelen canavarın da şeytan olduğuna inandırır kendini:

“O gecenin üzerinden tam yedi ay, yedi gün geçti. Tam yedi ay, yedi gün boyunca Elena Rodriguez hafızasının diline ket vurdu. Bir karabasan gördüğünü düşünüp kendi kendini avutmak yerine, hiç hatırlamamayı yeğledi. ... Ne var ki, tam yedi ay, yedi gün sonra aniden karnı şişiverdi. Sabah kalktığında karnı, küçük, yuvarlak bir su kesesi gibiydi... Akşama doğru karnının yerinde ağzına kadar dolu bir fiçî taşıyordu. Üst üste kustu. Güneş battığında, taşıdığı ağırlıktan ötürü tek bir adım bile atamıyordu. Kocasına seslendi. Ona şeytanın bebeğini taşıdığını söyledi. Adam kadının anlattıklarını başından sonuna kadar büyük bir ciddiyetle dinledi. Zaten aklından zoru olduğuna inandığı karısının saçlarını okşadıktan sonra ayaklarını sürüye sürüye mutfağa gitti. (s. 221)

Araf romanında oğlunun üzerindeki lanetin kalkması için kurban kesen Zehra İslami usullere göre dağıtır kurban etini. Fıkıh kitaplarında söylendiği gibi yediye ayırır:“Kendilerine etin çok az kısmını ayıran Zehra geri kalanı yedi farklı haneye dağıtılmak üzere yedi tabağa böldü. (s. 202)

Hemen hemen bütün toplumlarda gökyüzünün yedi kat olduğuna inanılır. Bazı toplumlarda Tanrı bu yedi göğün en tepesinde yarattıklarını izler. Bu inanış batıl inanç olsa da Baba ve Piç romanında Zeliha Teyze'nin iç konuşması sırasında şu şekilde anlatılır:

“Feza-yı itlak dedikleri o nihayetsiz gökyüzü anlatıldığı gibi yedi katlı yetmiş sırlı ise eğer ve onun yedinci katında bir göz, yukarılardan herkesi seyreden Semavi Ayn varsa, kimlerin kapalı kapılar ardında neler çevirdiğini, kimlerin ne günahlar işlediğini bulabilmek için uzun zamandır bu şehir-i İstanbul'u izliyor olsa gerek. (s. 220)

2.6.3.5.3. Kırk Sayısı

Kırk sayısı da diğer sayılar gibi kutsal ve mistik anlamlar yüklenen sayılardan olmuştur. Ancak bu sayı diğer sayılardan farklı olarak İslam dininde diğer kültürlerden daha fazla önemsenmiş daha fazla anlam yüklenmiştir. Müslüman toplumlarda içerisinde kırk sözcüğü geçen birçok deyim ve atasözü ya da isim kullanılmaktadır. ¹⁴²Bu, kırk sayısının günlük hayatında içerisine girdiğini gösterir. Kırk ikindi yağmurları, kırk gün kırk gece, bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı olması, kırk dereden su getirmek, kırk yamalı Şaman kisvesi, kırk yılın başı, kırk derviş bir kilime sığar ama iki sultan bir iklime sığmaz, kırk kurda bir aslan ne yapsın, bazı kitapların kırk bölümden oluşması ve en önemlisi de İslam'ın Mistik Boyutları'nda Annemarie Schimmel'in Kırklareli şehrine verilen ismin kırkla ilişkilendirilmesidir. ¹⁴³

Kırk rakamı hem İran'da hem de Yakındoğu'da, benzer şekillerde kullanılır. Özellikle Pakistan'da bir kadını kendisine âşık etmek isteyen kişinin onun adını özel bir ağacın yapraklarına yazmasının yeterli olacağını, çocuğu olmayan kadınların Ramazan'ın son cumasında cemaatten kırk kişinin Fatiha suresini bir kağıda yazdırmaları, Uzakdoğu'da yapılan meditasyonlarda kırk günlük tecrübenin önemli olması bunlara örnek gösterilebilir. ¹⁴⁴

Özellikle masallarda karşılaşılan “kırkinci kapı” mutlu sonu ifade eder. Kadınların doğum yaptıktan sonra kendilerine gelmeleri kırkını çıkarmak olarak ifade edilir ya da tasavvuf ehlinin dünyadan soyutlanıp yalnız başlarına bir hücrede geçirdikleri döneme “ çile” yani kırk denmesi ve bunun kırk gün devam etmesi, kırk sayısının özellikle Ortadoğu coğrafyası için diğer sayılar içerisinde en çok kutsandığı görülmektedir.

¹⁴² İskender Pala, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2002, c.25, s. 467

¹⁴³ Annemarie Schimmel, İslam'ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999, s.216

¹⁴⁴ İskender Pala, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2002, c.25, s. 467

Elif Şafak romanlarında kırk sayısına yüklenen anlam dört ya da yedi sayılarına yüklenen anlama benzer. Ancak kırk rakamı biraz daha tasavvufi öge ya da günlük kullanım olarak kullanılmaktadır.

Şehrin Aynaları'nda Yaşlı doğum yaptırırken, doğum esnasında doğum kolay olması için kadınların duayı kır kez tekrar etmesi gerekir:

“Bu an o kadar emsalsiz, o kadar hayretengizdi ki heyecandan akılları karışan pek çok kadın kırk kere tekrarlayacakları duayı bir türlü tamamlayamadıkları için sil baştan okumak zorunda kalıyorlardı. Onlar inatla ve sabırla kırka varmaya çalışırken...(s.39)

Mahrem romanının en önemli kurgu ögesi olan Nazar Sözlüğü'nü hazırlayan Be-Ce onu kırk yamalı Şaman kisvesine benzetir:

“Yani aslında hepsi aynı bütünün ayrı bir parçasını oluşturacak. Böylece Nazar Sözlüğü kırk yamalı tek iplikli Şaman kisvesi gibi olacak. (s. 86)

Nazar Sözlüğü'nün Hümay kuşu maddesinde de kırk rakamı kullanılır:

“Bazı bazı Hümay kırk arşın kadar yeryüzüne yaklaşıp gölgesini bir insana düşürürmüş. Hümayın gölgesi kimin üzerinde görülürse onun sırtı yere gelmezmiş bu cihanda.”(s.148)

Kırk sayısı özel anlamlar ifade etmesi açısından önemlidir ancak bazen sadece batıl inanç olarak da kullanılmaktadır. Tıpkı Bit Palas romanının kahramanı Meryem gibi:

“Bu yüzden saldırının dört ayrı yönden, kırk ayrı koldan gelebileceğini düşünerek evin her tarafını karşı tedbirlerle donatmıştı. (s.193)

Baba ve Piç romanında Banu Teyze kırk günlük bir inzivaya çekilir. Buradaki kırk tasavvuftaki “çile” anlamındadır:

“Ne var ki bu konuşmanın ardından Banu teyze odasına gitmiş, kapısını çarpmış ve mutfakla banyoya yaptığı kısa

ziyaretler haricinde o kapıyı kırk gün boyunca açmamıştı.”
(s. 78)

Kırk sayısı Siyah Süt romanında da çıkar karşımıza. Elif şafak bu romanda hamileliğinde ve doğumunda karşılaştığı zorlukları ve psikolojik halleri anlatmıştır. Kırk rakamı Müslüman toplumlarda özellikle doğum yapmış kadınlar için özel anlam ifade eder. Loğusa kadınlar psikolojik bir depresyondan çıkmanın mücadelesini verirler. Burada cinlerin, kadınları bebeklerini rahatsız ettiğine inanılır. Ancak kırkını çıkarmak sadece bir deyimdir:

“İşte bu sebeptendir ki “ kırkını çıkarmak” sadece bebekler için değil anneler için de esasmış. Kırk sembolik bir sayı, kimi kadının kırkını çıkarması bir hafta, kiminin üç ay, kiminin ise neredeyse iki sene sürermiş.” (s. 14)

Aşk romanının modern kahramanlarından biri olan Ella da kırk yaşına basacağı zaman hayatını değiştirecek olan kitapla ve dolayısıyla Aziz Zahara’yla tanışır: “Kendini bildi bileli durgun bir göl gibiydi Ella Rubinstein’in hayatı. Kırk yaşına basmak üzereydi.” (s. 11)

Şems-i Tebrizi’nin hayatın boyunca üzerinde tefekkür ettiği ve nihayet kırkıncısında bitirmeye karar kıldığı Kırk Kuralı vardır. Bu kırk kural Şems ve Mevlânâ’nın da çileye kapandıkları zaman üzerinde tefekkür etkileri kurallardır. Roman işlenirken bu kırk kural da okuyucuya verilir. Tıpkı Mahrem romanındaki Nazar Sözlüğü gibi kurgunun en önemli öğesi durumundadır. Bu kırk kural aslında tasavvufun da kurallarını anlatmaktadır:

“Gönlü geniş ve Ruhu Gezgin Sufi Meşreplilerin Kırk Kuralı, bu kurallar benim için tabiat kanunları kadar evrensel, onlar kadar temeldir.” (s.63)

Aşk romanı boyunca dervişlerin “çile”ye kapandıkları görülür. Bu dervişlerin en dikkat çekici olanı ise mizacı dervişliğe hiç uymayan ve devamlı şikayet eden Çömez’dir: “Bu zaviyedeki ilk kırk günümü ufacık, basık ve karanlık bir hücrede geçirdim. Ne yayılabilir ne doğrulabilirsin. (s.114)

Aslında kırk sayısına yüklenen anlam Aşk romanında Aziz Zahara'nın Ella'ya yazdığı mektuplardan birinde görülür. Anlatıcı okuyucuyu bu tılsıma inandırmak için adeta diğer romanlarda kullanılan “kırk rakamı” için de ispatlarda bulunmaya çalışmıştır:

“Bence kırk sayısı tılsımlıdır. Boşuna değil, Nuh tufanı kırk gün sürdü...İslam tasavvufunda kırk sayısı bir merteye aşmak için sarf edilen zamanı, manevi uyanışı temsil eder. Bilincin dört temel safhası vardır. Her birinde on derece mevcuttur ki toplamda kırk eder. Hz İsa çölde kırk gün kırk gece çile çekti. Hz Muhammed peygamberlik çağrısını kırk yaşında işitti. Buda ıhlamur ağacının altında kırk gün tefekküre daldı ve tabi Şems'in kırk altın kuralını unutmamalı. (s.151)

Müslüman toplumlardaki inanışlara göre arınmak kırk gün sürer ya da kırk kez yapmak gerekir arınma işlemini. Hünsa patrondan, Baybars'tan ve genelevden kaçmayı başaran Çöl Gülü de temizlenmek için kırk kez yıkanması gerektiğine inanır ve kırk kez yıkandığını ifade eder: “Kaçtığım gibi hamama gittim, tas tas sularla kırk kez yıkandım. (s.326) Ancak bu şekilde temizlendiğine inanır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ELİF ŞAFAK'IN ROMANLARINDA MÜSLÜMAN OLMAYAN KÜLTÜRLERE AİT MİSTİK ÖĞELER

3.1. HİNDUİZM VE BUDİZME AİT MİSTİK ÖĞELER

Özellikle Hindistan, Nepal ve Bangladeş'te yaygın olan, Hinduizm, Hıristiyanlık ve İslam'dan sonra en büyük üçüncü din olma özelliğine sahiptir. Bu dine mensup kişilere “Hindu” denir. Kutsal metinleri ise Vedalar, Upanişadlar, Brahmanalar'dır. Hinduizm büyük ölçüde Brahmanizm, Paganizm, Budizm gibi yerli halkın inandığı dinlerin sentezinden oluşmuş dini bir sistemdir. Ancak dindar Hindular bu dinin tamamen ilahi olduğu görüşündedirler. Modern Hindular ise, dinin sınırlarını belirlemenin zor olduğu görüşündedirler.¹ Bu görüşler de Hinduizm'i evrensel bir boyuta taşımıştır. Modern dönemlerde Hinduizm'in bu kadar popüler olmasının sebebi de bu evrenselliğidir. Evrenselliğin bu denli etkin olması ise 19. yüzyıldan sonra modernizmin de etkileriyle gerçekleşmiştir.

Hinduizm panteist bir Tanrı anlayışına sahiptir. Bu dine göre tabiat Tanrı tarafından yaratılmamış bizzat tabiatın varlığı Tanrı'nın varlığına sebep olmuştur. Yani yaratan değil, tabiatın varlığından dolayı kendiliğinden var olan bir Tanrı'dır. Bu Tanrı Brahma'dır. Bütün varlığa söz geçiren değil, varlık karşısında pasif bir Tanrı'dır söz konusu olan. Kişi kendi kaderini kendisi yaratır. Adına karma denilen bu felsefe sebep- sonuç ilişkisine dayanır. Kişi kendisinden istenilen olumlu davranışları sergilemezse bir sonraki hayatında daha kötü bir varlık olarak

¹ Kürşat Demirci, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1998, c.18, s. 112

yeryüzünde ceza çeker. Hinduizm’de ölen kişinin ruhu yaşadığı hayata bağlı olarak bedenden bedene dolaşır. Ancak kurtuluşa eren ruh “nirvana”ya ulaşabilir. Bu da ruhun huzura kavuşması, Tanrı Brahmana ile birleşmesi, ondan bir parça haline gelmesidir.

Hinduizm’de dini kurallar kâstlara göre değişiklik göstermektedir. İnsanlar arasındaki bu sosyal sınıf farkı ve Brahmanizm’in şekilciliği Budizm’in doğmasına sebep olmuştur. Budizm, Buda’nın kurduğu, soyut, metafizik tartışmaları bir yana bırakarak duyguları dizginleme, ahlâken temizlenme, insanları eşit görme, insanlara ve diğer canlılara şefkat duyma gibi ilkelere dayanan dinin adıdır.²Budizm’e bir felsefi akım, tarikat ya da mezhep olarak bakanlar varsa da kutsal metinleri, inançları, mabetleri bir din olduğunu destekler niteliktedir. Budizm’e göre insan yapısı itibarıyla olumsuz özelliklerle yani ıstıraplarla yoğrulmuştur bu ıstırapların sebebi dünyevi arzu ve ihtiraslardır. Bu ıstırapı sonlandırmak için bu duygulardan kurtulmak icap eder. Bundan kurtulmak için Nirvana’ya ulaşmak gerekir bu da ancak Buda’nın sekiz dilimli yolu ile mümkündür. Bunlar: Sila yani ahlak (doğru söz, doğru davranış, doğru geçim), samdhi yani meditsayon (doğru muhakeme, doğru murakabe), panna yani hikmet (doğru anlayış, doğru düşünce,doğru niyet)’tir. Buda, kutsal metin olan Vedalar’ın otoritesini, kâst sistemini, kurban sistemini, yoga vb. yollarla kişinin kendine eziyet etmesini reddetmiştir. Ancak karma, tenasüh(tekrar tekrar geliş) gibi kavramları kabul etmiştir.

Buda, asıl ismi Siddhartha Gotama’dır. Buda ona verilen bir lakaptır ve anlamı “ aydınlanan, uyanan”dır. Ona sonradan verilen bu isim onun uyandığına ve aydınlandığına duyulan inançtan gelir. Sakya kabilesinin yöneticisinin oğludur yani prensdir. Yirmi yaşında bir keşişin ruh mücadelesine tanık olunca gerçek hayatın saray hayatından farklı olduğuna inanmış ve ailesini ve sarayı terk etmiştir. Altı yıl boyunca ağır bir zühd hayatı yaşamış ancak bu altı yılın sonunda da sadece zühdün de insan hayatında huzura kavuşmayı sağlamadığına inanmıştır.

² Kürşat Demirci, a.g.m

Bir mayıs gecesinde Ganj nehrinin kıyısında, “Bodhi” veya “Bo” ağacı denilen bir tür incir ağacının altında aydınlamaya erişmiştir. Bahsi geçen bu yer kutsal ziyaret makamı sayılmıştır.

Buda, ölürken ne bir kitap ne de yerine bir başkasını tayin etmiştir ona göre herkes kendine ışık tutmalıdır ancak onun kurduğu “Sangha” teşkilatı onun öğretilerini yaşatmayı üstlenmiştir. Buda’nın ölümünden sonra onun öğretilerini içeren ilk kutsal metin olan Pali metni yazılmıştır.

Elif şafak romanlarında Budizm ya da Hinduizm’le ilgili çok fazla öge olmasa da romanlarının genelinde, iç huzuru sağlama, içsel yolculuk, kişinin kendisini tanıması gibi Budizm felsefesinde yer alan düşünceler yer alır. Özellikle modern dönemleri anlatan romanı Araf’ta Budizm’in izlerine rastlamak mümkündür. Buda’nın ismi sadece bir kez bir diyalogda geçmesine karşın romanın kahramanlarından Gail’in meditasyon yaptığına transa geçtiğine ya da reikiyle ilgilendiğine şahit oluyoruz. Romanda bu davranışlar ibadet olarak karşımıza çıkmasa da Budizm’in de bazı düşünürler tarafından din olarak algılanmadığı düşüncesinden yola çıkarak, bunların Budizm’e ait öğeler olduğunu söylemek mümkündür.

Araf romanının kahramanı Gail’le Abed’in tartışmaları esnasında Gail, Buda’nın ismini onun öğretileri hatırlatmak için zikreder:

“Buda’nın öğretileri dünya çapında yabancıların sorunları için de geçerli olsa gerek. Zira burada da Buda’nın dediği gibi “en basiti başarmaktır en zor olan” (s.113)

Meditasyon, Türkçeye derin düşünme olarak çevrilmiş kişinin öz varlığına ulaşması, iç huzuru yakalaması için yaptığı zihinsel düşünme faaliyetidir. Her dinde karşılığı olmasına karşın Budizm’le bütünleşmiştir. Araf romanında geçen trans ise meditasyonun bir şeklidir. Gail transa geçtiği sırada Ömer’le bağlantı kurduğunu ve onun için endişelendiğini ifade eder. Bu endişelerinde haklı çıkması ise meditasyonun sonuç verdiği anlamına gelmektedir:

“ Bu aralar sağlığın için endişe etmekten kendimi alamıyorum çünkü bu hafta iki kere önce arŐamba gecesini, sonra da bütün gece translarım esnasında seninle bağlantı kurduğumu hissettim. İlk önce seninle tepeŐakramla bağlantı kurdum ve başının ağrıyor olabileceğini düşündüm. Bugünde göbek bađıŐakrasında bir ateş kıvılcımı ve sızı hissettim, midenle bir sorun olabileceğini düşündüm...(s.224)

Gail'in bu mesajından sonra zaten alkolik olan mer mide kanamasından dolayı hastaneye kaldırılır: Ömer kahveyi iti ve hemen ardından kahve çekirdeğine benzeyen kan pıhtıları kusarak dizlerinin üzerine çöktü.(s. 226)

Reiki, ruhsal Şifa tekniğidir. Enerji aktarımı ile Şifa vermeye dayalı bir tedavi tekniğidir. Vücutta meydana gelen hastalıkları ve negatif enerjiyi vücuttan atabilmek için bilinç değişikliği yoluna gitmek ve bu yolla negatif enerji ve hastalıkları vücuttan atmaktır. Gail mer'in sağlığına kavuşması için ona reiki yapmasını tavsiye etmiştir, bunu tavsiye ederken, vermiş olduğu diğer tavsiyelerde Budizm kaynaklı öğretilerin de varlığı Budizm'in etkisini göstermektedir:

Gail haklıydı, Reiki diye bir Şey hakikaten vardı ve onu yapanlar daha dingin görünüyorlardı. Ama Őiatsu, Őamballa; Feng Őui, Tebite tedavisi, Ying-Yang 8 enerji ve beş element terapisi, Ően terapisi, beden merkezli Gestalt terapisi, aura temizliği, Őakra balansı, Nuji i Gonge, enerjik yeniden bağlanma terapisi, aroma terapi, hipnoterapi, ışık terapisi, Geçmiş hayatlara dönüŐ terapisi, sezgisel, tinsel psikoterapi, somato doğru nefes alıp verme teknikleri, ..., Vedik müzik terapisi ve yağmur damlalarıyla bedensel sıvıları dengeleme taktikleri de vardı. Zihinleriyle birlikte vücutlarını da gezdirmekle ilgilenenler için Sibirya, Hindistan, Moğolistan'a turlar, daha az parası olanlar içinse ABD çapında sayısız yaz kampı vardı. (s. 229)

Reiki'nin ne olduğuyla ilgili bilgiler de mevcuttur romanda, Gail'in tavsiye ettiği web sitesinde bu öğretinin temel amacına yönelik sorularda mevcuttur. İnsanlar, kendilerini ve evreni tanımak için Doğu'ya gitmektedir. Bu tarz içsel yolculuk hikyelerine diğer romanlarda da rastlanmaktadır:

“Bir de liderler vardı. Bütün bu teknikleri kendini iyileştirmeye kendini dönüştürmeye, kendini doğurmaya, kendini güçlendirmeye yaradıkları iddia edildiği halde insanın kendini başka birine, ruhani öğretmene teslim etmesiyle son bulmaları ironikti. Bunlar arasında üç soruya cevap aramak için Doğu’ya gitmesinden dolayı broşüründe göklere çıkarılan kırk yaşlarında Bir Bostonlu vardı; sorular şunlardı: “ Ben kimim?”, “Evrendeki yerim ne?” ve “Bana ne olacak?”Bu soruların cevabını bulmak için gitmiş, aradığından fazlasını bularak geri dönmüştü. (s.229)

Ömer’in meditasyon ve reiki için girdiği bu siteye herkes farklı amaçlarla girmiş ama manevi sorunların manevi bir yolla hallolabilmesi için girmiştir:

“Gail’in onu içine çektiği bu yeni topraklarda dolaşırken, ABD’de sistematik olarak ve kendi özgür iradeleriyle, mandalalar oluşturmak, taşlardan kutsal halkalar dikmek, meleklerle iletişime geçmek, kayıp akrabalarını aramak, hipnoz altında eski hayatlarını ziyaret etmek, ... Kutsal kanallardan gelen mesajlar almak, bürolarını hayaletlerden temizlemek, dolunayda dans etmek... (s. 230)

Ömer’in reiki yapmak için hazırlığa başlarken reikiyi ortaya atan Japon Budist rahip, Mikao Usui’yi de anmıştır:

“Ömer bağdaş kurup ellerini bileklerine çaprazlamış, gözlerini kapamış, öylece bekliyordu. Reiki’nin muhteşem enerjisinin kendine has zekâsı, içgüdüleri vardır ve nereye gideceğini, ne yapacağını bilir. “ Üç yıl eski sağaltım tekniklerini araştırdıktan sonra ruhsal yolculuğunun onu götürdüğü Kutsal Kurama Yama Dağında oruç tutan Mikao Usui’nin başına gelen tam da buydu.” (s.240)

Aşk romanında da Budizm’in etkilerine rastlamak mümkündür. Sufiliği seçen Aziz Zahara bir sufiden ziyade dünyayı dolaşan Budist bir rahibi hatırlatmaktadır. Dua etmek yerine kırık kalpler ağacına dilek dilemesi buna örnektir. Ella’nın kızıyla sorun yaşadığını öğrendikten sonra Kırık Kalpler Ağacı’na bir dilek diler. Ella’nın kızıyla arasının düzelmesini isteyen bir dilektir bu:

“Akli hemen Aziz Zahara’nın yazdığı mesaja gitti. Demek Guatemala’daki Kırık Kalpler Ağacı işe yaramış, Aziz’in dileği gerçekleşmişti.” (s. 107)

Meditasyon yani “ derin düşünme” tasavvufta tefekküre karşılık gelmektedir ama kavramsal olarak Hint kültürünü yansıttığı için sufiler tarafından pek kullanılmaz. Aziz Zahara meditasyon ve tefekkürü bir arada kullanarak aslında bu konuda biraz daha evrensel Budizm’in etkilerini hissettirir:

“Momostenango’dan ayrılmadan evvel meditasyon yaptım, tefekküre daldım. Seni düşündüm, Boston’daki yeni arkadaşım! Her insanın etrafında farklı renklerden bir hale olduğuna inanıyorum. Gözlerimi kapayıp senin renklerini bulmaya çalıştım. Çok geçmeden üç hare belirdi: Sıcacık sarı, mahcup turuncu ve ketum metalik-mor. (s.123)

Aziz Zahara sufiliği seçmesinde ona yardımcı olan zaviyede yıllarını geçirir. Burada kaldığı zaman zarfında hem sufiliği öğrenir hem de orada ibadet eder. Ancak yaptıklarından sadece ibadet olarak bahsetmez.

“Zaviyeden ayrılmadım. Yıllar geçti. Orada piştim. Tüm zamanımı ibadet ve meditasyonla geçirdim. Orada Müslüman olup, Aziz Zekeriya Zahara ismini aldım. (s. 291)

3.2. YAHUDİLİĞE AİT MİSTİK ÖĞELER

Yahudilik, İsrailoğullarından Hz. İbrahim’e indirilmiş tek Tanrılı, semavi bir dindir. Önemli dini metinleri ise Tevrat, Tanah ve Kabala’dır. Yahudilerin kutsal kitabının tamamına “Tora” adı verilir. Tora Türkçeye Tevrat olarak geçmiştir.

Yahudilerin kutsal kitabı olan Tevrat, Tanah’ın ilk beş bölümüne verilen isimdir. Yasa anlamında kullanılır. Tanrı’nın Musa’ya vahyettiği İslam’da da sahihliği kabul edilen bir kitaptır. Tevrat beş bölümden oluşur ve İbranice indirildiğine inanılır. Musa’ya indirilen ve Yahudilerin dinsel hayatına yön veren on emri de içerir.

Tanah, Yahudilerin diğerk bir kaynak kitabıdır. Yemnia şurasında kitabın sınırları belirlenmiş, bugünkü yazılar seçilmiştir. Hahamların sözlü olarak nesilden nesile aktardıkları diğerk kaynak ise Talmud'dur. Bunlar bir dönem unutulmamak için yazıya geçirilmişlerdir.

Kabala ise Yahudilik mistisizmine verilen isimdir. Yahudi mistik ve esoterik geleneğine verilen addır. ³Kabala bütün Musevi metinler üzerinde yapılan yorumlardır. Kabala'ya ihtiyaç duyulmasının sebebi çok fazla politikleşen Yahudiliğin manevi yönünün çökmesinden endişe edilmesidir. Kabala bir kitap değildir bir öğretilir. Kabala'nın kökeninin Talmud dönemine dayandığı kaynaklarda belirtilmektedir. Kabala'nın genel anlayışı İslam tasavvufundaki vahdet-i vücut anlayışıyla kesişmektedir. Kabala'ya göre evrendeki her şey Tanrı'nın bir parçası ve bir yansımasıdır.

Yahudilik uygulama bakımından İslam diniyle birçok benzerlik gösterir. Aynı zamanda Batı Hıristiyanlığının da temelini teşkil eder. Ancak Yahudilik diğerk dinlerle kıyaslandığında çok daha katı olduğu söylenebilir. Diğerk millet ve dinlerden üstün olduklarını iddia ederek sonradan Yahudiliği seçmenin bile zor olduğunu savunurlar. Ancak yine de Yahudi olmayı gerçekten isteyen bir kişi isterse Yahudi olabilir. Bugünkü Yahudi nüfusunun büyük bir kısmı İsrail'de diğerk kısmı ise Amerika Birleşik Devletlerinde yaşamaktadır. Yahudilik bir din olmaktan çok etnik bir gruptur. Dolayısıyla sayıları azdır ancak bütün bunlarda Amerika'da yaşayan Yahudilerin başka dinlere mensup insanlarla evlenmeleri ve az çocuk yapmaları doğan bu çocuklara da Yahudi olmaları konusunda baskı yapmaları etkilidir. Yahudi nüfusundaki bu azalma Yahudi gettosunu endişelendirmiştir.

Elif Şafak romanlarında Yahudi mistisizmine ait pek fazla unsur bulunmamakla beraber unsurlar romanların kurgusunu ve kahramanlarını derinden etkileyecek şekilde kullanılmamıştır. Ancak Şehrin Aynaları romanında İspanya'da engizisyon mahkemelerinden kaçan Pereira ailesinin hepsi Yahudiliği seçmiştir. Bu

³ Erişim//<http://www.wikipedia.org>

da romanda az da olsa Yahudi unsurların geçmesine olanak sağlamıştır. İstanbul'a gelen Miguel Perreira, sünnet olup İsak Perreira adını almıştır. Burada Haham Yakup'un uygun bulduğu bir yerde kalır. Ancak İsak Perreira'nın oğlu Andres'in de yolu aynı yere düşer. Yani İstanbul'a... Haham Yakup İsak Perreira'yı tanıyan biri olarak Anders'le yakından ilgilenmekte ve onun Yahudiliği seçmesi için çaba sarf etmektedir.

Haham, Yahudi dinî teşkilâtında Tevrat ve Talmud üzerine gerekli eğitimi gördükten sonra belirli bir Yahudi cemaatine ruhanî önderlik yetkisini kazanmış kişi için kullanılan bir unvandır. İbrânîce ve Ârâmîce'de "bilge, yetenekli kişi" anlamlarına gelir. Ayrıca Yahudi literatüründe genellikle kültürlü ve eğitici kişilerin bir niteliği olarak yer almaktadır.

Şehrin Aynaları'nda Haham Yakup, son derece sakin, anlayışlı ve dindar bir kişidir. Şeyh Süleyman Sedefe Efendi'yle dostlukları ve sohbetleri Yahudilikle ilgili bilgiler vermektedir: "Haham Yakup ziyaretime geldi birkaç kez. "(s.5)

Şehrin Aynaları'nda Yahudilikle ilgili kullanılan bir başka terim de gettodur. Sadece Yahudiliğe has olan bir terim olmamasına rağmen Adolf Hitler'in Yahudilerle ilgili uygulamalarından dolayı çoğu zaman Yahudilikle kullanıldığı için anmak gerekmektedir. Getto herhangi bir kentte azınlıkların toplandığı yere verilen isimdir:

"Antonio Perreia sünnet olup, Abraham Pereira ismini aldıktan sonra gecesini gündüzüne katıp nicedir üstüne titrediği kitabını tamamlamaya koyulmuştu..... Yahudi gettosuna geldiği günden beri bir yandan hekimlik yapmayı sürdürmüş bir taraftan da kitabıyla uğraşmıştı." (s. 204)

Birçok dini kaynakta olduğu gibi Museviliğin kaynaklarına göre de Sarah Hz. İbrahim'in eşidir ve kısırdır. Aynı şekilde Hz. İbrahim'in oğlu da Rebeka ile evlidir ve onun da çocuğu olmamaktadır ancak Allah tıpkı İbrahim'e verdiği gibi ona da iki erkek evlat vermiştir. Bu zıt yaratılışlı ikiz kardeşin çatışmaları yaşadıkları toplumu da ikiye ayırmıştır, Şehrin Aynaları'nda ise bu bölüme Abraham Perreira'nın yazdığı kitapta rastlanmaktadır:

“Biri Tıpkı Sarah gibi Rebeka da kısırdı. Sonunda duaları kabul oldu. Rebeka bir yerine iki oğlana hamile kaldı. Edom ve Yakup daha annelerinin rahmindeyken çatışmaya başladılar. İlk çatışmayı Edom kazandı çünkü önce o doğdu. Fakat sonunda babasının hayır duasını alan ve galip gelen Yakup oldu. (s.208)

Romanda haham Yakup ve Şeyh Sedef’le yapılan konuşmalarda dinin ve Tanrı’nın neler ifade ettiğine rastlamak mümkündür. Yahudilik için önemli olan bazı mistiklerin de adı geçer Nahmenides yani asıl adıyla Musa ibn Nahman, Yahudi mistisizmi için önemli bir kişidir. Haham Yakup İsak’ın sorduğu soruya cevap verirken Nahmedis’in adını ve fikrini zikreder:

“Hiç anlamıyorum,” dedi bıkkın bir sesle. Sabahtan beri elinden bırakmadığı kitabı bir kenara koydu ve derin bir soluk aldı.

“ Neyi anlamıyorsun?”

“ Tanrı’yı. Yani neden çoğul konuştuğunu. Demek istediğim... Niçin Torah yaratılışı anlatırken çoğul konuşuyor. İşte bunu anlamıyorum.

“ Bu mühim bir soru” dedi Haham Yakup. “Pek çok âlim bu konuda uzun uzun düşünmüş ve yazmış.” Mesela Nahmanides’e göre Tanrı çoğul konuşurken, tüm yarattıklarını insanın yaratılışına katılmaya çağırıyor. Zira insanın vücudu yeryüzünün tozundan yapılmıştır, ruhu ise gökyüzünden. İşte bu ruh insana bilgelik ve mükemmellik verir. Onu bütün öteki mahlûklardan farklı kılar. Nahmanides’in nezdinde, Tanrı herkesi ve her şeyi, böylesine güzel olan insanın yaratılışına çağırarak için çoğul konuşur.”

... Belki Tanrı çoğul konuşuyor... Çünkü o da yalnızlığı sevmiyor.”

İşte o zaman eski ismiyle Miguel, yeni ismiyle İsak Pereira, Haham Yakup’un ne denli yalnız olduğunun farkına varabildi. (s.227)

Romanda Yahudilik uygulamalarıyla ilgili ayrıntılar da vardır. Bu ayrıntıların mistisizmle ilgisi olmamasına rağmen Yahudiliğin uygulamalarından bahseden ayrıntılar olması hasebiyle önemsenmiştir. Yahudiliğe göre kocası ölen kadın, kocasının erkek kardeşiyle evlenmelidir:

“Hahamlar meseleyi enine boyuna tartışıp, nihayet bir karara varmışlardı. Bu kararı iletme görevini üstlenen Haham Yakup, İsak’a geleneği anlatırken kaygılı görünüyordu. Abraham Perreira’nın ölümüyle dul kalan Isabel Nunez Alvarez’in levir (dul kadının kocasının erkek kardeşi) ile evlenmesi bekleniyordu. Levir bu evliliği istemediği taktide, dul kadın yapılacak Halitzah töreni ile serbest kalacaktı. (s.257)

Ester, rüyalarında Mesih’i görmekte ve Haham Yakup’la Şeyh Sedef Efendi bu kişinin kim olduğuyla ilgili düşünceler üzerine yoğunlaşmışlardır. İsak eski adıyla Miguel Perreira bütün dinlerde beklenen Mesih’in kendisi olduğu iddiasıyla ortalığı karıştırır:

“Heey, nereye böyle? Durun biraz. Durun da beni dinleyin. Görmüyor musunuz, beklediğiniz benim. Ester’in rüyalarına giren benim.”

İnsanlar öbek öbek etrafında toplandılar. Haberler kulaktan kulağa yayıldı. Haham Yakup yalımların sıcaklığını hissettiğinde yaşından beklenmeyecek bir çeviklikle atıldı, iskeleye koştu. Nefes nefese kalmıştı. Ok hızıyla İsak’ı çekip aşağı indirdi.

“ İsak, oğlum,” diye fısıldadı.

“ Sen de biliyordun. Sen de farkındaydın değil mi? Beklediklerinin benden başkası olmadığını biliyordun. Beni görür görmez anladın ve bu sırrı kendine sakladın. Fakat bu hakikat geldi beni yakaladı.”

“ İsak yapma bun, sen Mesih filan değilsin. Sen sadece mutsuz bir adamsın.” (s.261)

Yahudiliğin karşımıza çıktığı bir diğer roman da Bit Palas'tır. Bit Palas romanının Yahudi kahramanı Ethel, Mevlevi bir gençle olan birlikteliğinde Yahudi mistisizmini anlatan bir doktrin niteliğindeki Kabala'yla daha önce ilgilenmediği için kendini suçlar çünkü yeni Mevlevi sevgilisi İslam mistisizmiyle ilgilenmektedir ve bu konuda oldukça bilgilidir:

“Vaktiyle anneannesinin anlattıklarına burun kıvrıp, Yahudi mistisizmiyle ilgilenmediğine şimdi bin pişmandı. ... Kabala'ya duymaya başladığı ilgi, bir ucunun illa ki sevgili neyzeninin anlattıklarına çıkmasını beklediği bir köprü mahiyetindeydi.(s.163)

İsim ve isimlerle ilgili birçok inanış mevcuttur. Bu inanışlardan biri, örneğine Anadolu'da da rastlanan kişinin ismiyle uyuşmaması ve bu ismi taşıyacağı sürece iflah olamayacağı düşüncesidir. Bu düşünce isim kavramına yüklenen mistik anlamdan ileri gelmektedir. İsim, ayrı bir gücü olan insanların hayatlarını ve sağlıklarını etkileyecek bir kavramdır. Araf romanında Yahudilerin isim değiştirme kültüründen bahsedilir:

“Dinler tarihi, saygı gösterilecek isimler yoklaması olduğu kadar isimlerin saygınlığının da kanıtıdır. Yahudilerin tam da ölüme ramak kala hastaya isim vermek âdetleri bu yüzden. Ölüm döşeğinde yatanların isimlerini değiştirirlerdi, ikinci bir hayat şansı verebilmek için onlara. “ (s. 28)

3.3. BATI MİSTİSİZMİNE AİT ÖĞELER

3.3.1. Hıristiyanlığa Ait Mistik Öğeler

Hıristiyanlık, İslam'dan önce Yahudilikten sonra Hz. İsa'ya indirilen tek Tanrılı bir dindir. Bundan dolayı İsevilik olarak da bilinir. Bu dine inanmış insanlara Hıristiyan denir. Dünyanın en yaygın inanılan üç büyük dininden biridir. Temel inancını, ilahi olan ve dolayısıyla değiştirilemeyecek olan inanç oluşturur ki buna “dogma” denir. Kiliseye göre bu dogmalara Hıristiyanlığın en önemli üç

kaynağından (Eski Ahit, Yeni Ahit ve İncil) biri olan Yeni Ahit'te rastlanır. Ancak bu dogmaların hiçbir sosyal, kültürel kaynaklardan etkilenmediğini söylemek güçtür. Özellikle Grek- Roma ve Yahudi etkisi azımsanamayacak derecede fazladır. Bugün inanılan Hıristiyan inançlarının temeli Kitab-ı Mukaddes öncesi havari inançlarına, bu inançların belirlediği kutsal yazılara ve konsil kararlarına dayanmaktadır. Daha önce kutsal kitap olarak Tevrat'ı kullanan Hıristiyanlar daha sonra Hz. İsa ile ilgili şahit olunanlar yazılmış ve zamanla da İnciller kaleme alınmıştır. En önemli İncil yazarı Pavlus'tur.

Yahudi olan Hz. Meryem'den, Roma imparatorluğunun bir eyaleti olan Yahudiye'de doğan Hz. İsa babasız doğduğu için kutsallık atfedilmiş ve hem Allah'ın oğlu hem de Allah'ın bizzat kendisi olarak kabul edilmiştir. Hıristiyanlığın teslis inancındaki üçlüden Baba ve Oğul'u temsil eder. Marangozluk yapan İsa, aynı zamanda mucizevi olarak şifa da dağıtır. Babasız doğmuş olması ya da vahiy yoluyla insanları Allah'a davet etmesinin emredilmesi ona mistik yakıştırmalar yapılmasına ve bu anlamda lider kabul edilmesine sebep olmuştur. Hıristiyan mistisizmi daha çok X. Yüzyıldan sonra hız ve anlam kazanmıştır. ⁴ Bunda kilisenin manevi yaşantıya etkisinin az olması yanında dış sebepler de etkili olmuştur. Avrupa'daki feodal toplumun yıkılması ve İslam ve Yahudilik mistisizminin etkilerinin artması önemli iki dış sebeptir. İslam ve Yahudi kültürünün İspanya'ya açılması sonucu Hıristiyan mistisizmi etki alanına girmiştir. ⁵ Hıristiyanlıktaki mistik imajlar genellikle İsa'nın etrafında oluşmuştur.

Elif Şafak romanlarından özellikle Şehrin Aynaları'nda Hıristiyanlığın unsurlarına rastlamak mümkündür. Bütün Hıristiyanlık öğelerinin mistik olduğunu söylemek güçtür. Bir dini literatürü kabul etmiş hemen hemen bütün toplumlarda rastlanan ortak mistik öğelere rastlanır. Bunların Hıristiyan mistik öğe olarak alınması romanlarda bunların Hıristiyan toplumunda işlenmesidir. Rahip, manastır, kilise gibi unsurlar sadece Hıristiyanlık kültürünü yansıtırken büyü, gayptan gelen yaratık, gayptan gelen ses, fal gibi unsurlar da bütün dini toplumlarda rastlanan

⁴Ekrem Bektaş, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, c.17, s. 344

⁵Ekrem Bektaş, a.g.m

mistik öğelerdir. Bazen Hıristiyan bir toplumda işlenen mistik öğe bazen sadece bilgilendirme amaçlı kullanılmıştır.

Gaybdan Gelen Ses

Şehrin Aynaları'nda Alonso Perez de Herrera romanın Hıristiyan bir mistik olan kahramanıdır. Küçük yaşta babası tarafından küçük görülen Alonso bir ses işitir. Bu sesi ondan başka hiç kimse işitmediği için gayptan geldiği anlaşılmaktadır. Bu sesin Alonso gibi özgüveni eksik, bir nevi kendini yarım hisseden, aynı zamanda mutsuz bir çocuk tarafından duyulması belki de bir çeşit ilahi yardım niteliği taşımaktadır. Ancak ailesinden sevgi ve merhamet görmeyen Alonso da bu konuda ailesi kadar ketumdur. Mistik karakterlerde görülen yumuşak huyluluk ve esneklik Alonso'da görülmemektedir. Kilisenin katı kurallarına bağlı, yalnız bir rahiptir:

“Ara sıra durup düşünceli düşünceli kafasını sallıyor sonra gene eskisi gibi ağır hareketlerle yemeye devam ediyordu. Sesi dinliyordu. Şu anda ondan başka hiç kimsenin işitmediği ses, tam karşısına denk düşen resimden geliyordu.” (s.12)

Alonso sesle çocukluğunda tanışmıştır önce sadece gayptan duyduğu ses bir zaman sonra onunla bütünleşmiş ama yalnızca vaazları esnasında bu bütünleşme sağlanmıştır:

“Her vaazında hep aynı şey başına geliyor, sesin büyüüne kapılıp gidiyordu. İşin aslı, o sadece ağzını açıp kapıyor kelimeler bir başkasında bir başka yerde sökün ediyordu. Eve geldiğinde o ses kafesinden kurtulmuş bir kuş gibi telaşla uçup karşısındaki resmin içine giriyordu. Ses, bu sefer de oradan konuşmaya başlıyordu. Ses vücudunu terk ettiğinde Alonso Perez de Herrera evvela bütün kanı çekilmiş gibi titreyip sararmaya başlıyor ve ardından sessizliğe gömülüyordu. İşte bu sebepten dışarıda şöhreti bütün ülkeyi sarmış bir vaiz bir dil ustası evinde ise bir ölü kadar suskun ve kıpırtısızdı.” (s.15)

Betimlenen bu ruh hali, mistik kişilerin vecd halinden sonra yaşadıkları ruh halini hatırlatmaktadır.

Sesin Alonso'yu seçmesinde babasının ona karşı olan tutumunun etkili olduğu ses ve Alonso arasında geçen bir diyalogdan anlaşılmaktadır. Alonso'nun babsına karşı olan duyguları da sese karşı güven duymasına sebep olmuştur:

“Ne var ki, çok geçmeden yanıldığını anladı. Ses evde, kilisede, sokakta ve fırında tabaklardan, kapılardan, duvarlardan ve ağaçlardan çıktı geldi. Mütemadiyen konuştu konuştu. Giderek Alonso daha az korkmaya başladı ondan. Nihayet bir akşam o meçhul ses dedi ki: “ Babanın gözdesi sen olmalısın. Sen gitmelisin üniversiteye.”İşte o zaman sese ısındı.” (s.18)

Alonso'nun sesle birleşmesi ise ciddi bir mistik deneyimdir. Mistik deneyimlerin bazılarında ruhsal bazılarında fiziksel özellikler görülür Ancak Alonso'nun yaşadığı tam anlamıyla fiziksel bir deneyimdir çünkü etkileri vücudunda görülmüştür:

“Alonso bu sefer var gücüyle ıkınarak bağırmaya çabaladı. Kulaklarına kadar kızarmış, terden sıırıksıklam olmuştu. Ciğerlerinde nefes kalmayınca kadar zorladı. Garip bir şeyler oluyordu vücudunda. Ayaklarının yerden kesildiğini, göğe doğru yükseldiğini, damarlarında akan kanın hızla çekildiğini zannetti bir ara. Ağzından çıkan ses hem bıkıp uzanmadan düşüncelerini parçalıyor, hem de oraya buraya dağılan parçaları topluyordu.” (s. 19)

Lanet, Musibet, Felaket

Şehrin Aynaları romanında Alonso ile birleşen seste hissedilen bir kötülük hâkimdir. Bu kötülük çok sert ve katı bir Hıristiyan olmasından ileri gelmektedir. Meydana gelen anormal durumların müsebbibi olarak insanları görmektedir. Bunu bir lanet olarak algılamakta ve engizisyonun yardımıyla bu tür insanları ispatlayıp toplamaya çalışmaktadır:

“Bugünkü vaazda ses, son zamanlarda ortaya çıkan garip doğumlardan bahsetmişti. Evvela, Bottorito köyünde dünyaya gelen iki kafalı, iki kuyruklu, iki ayaklı bir danayı anlatmıştı. Cahil köylüler, dananın işledikleri günahın delaleti olduğunu anlamadıkları için, bu gidişle köyde daha pek çok garip doğum olacaktı. Sonra ses, Rioseco’da dünyaya gelen, her tarafı kıllarla kaplı canavar bebekten bahsetmişti. Doğar doğmaz yürümeye başlayan bu bebek, kulak yerine iki küçük pembe boynuza sahipti. Ayakları, kazları gibi perdeliydi ve ellerinin üzerinde yırtıcı kuşların pençelerini taşıyordu. Köylüler şeytanın yarattığı yaratığı olduğu şüphe götürmeyen bu bebeği, hiç vakit geçirmeden cellada teslim etmişlerdi. Cellat onu parçalara ayırmış ve her bir parçayı ayrı ateşe atmıştı. Ne var ki, yakılan bütün ateşler anında sönmüş, üst üste yığılan odunlar, çırallar, otlar kâr etmemişti. Nihayet yolu köyden geçen bir rahip, güneş tepedeyken kilise çanının gölgesinin düştüğü yerde derince bir çukur kazdırmayı akıl etmiş; çukurun dört köşesine dört tane haç yerleştirilmiş ve ancak orada ateşi yakıp, iblis bebekten kurtulmak mümkün olabilmişti. (s. 21)

Sodom ve Gomore, isimleri Kur’an-ı Kerim’de geçmemekte ancak Lut kavminin helakı olarak bilinmektedir. Ahlaksızlıkta sınır tanımayan bu kavim Allah tarafından gönderilen melekleri de kötü niyetlerine alet etmek istemişlerdir ancak Allah’ın gazabıyla bütün şehir -Lut’un karısı da dâhil- taş kesilmiştir. Bu iki şehir laneti sembolize eder. Şehrin Aynaları’ romanında ses Madrid’in akıbetini bu iki şehre benzettir: “Sodom ve Gomore’nin laneti peşlerini bırakmayacak!” (s.24)

Elena Rodriguez, koyu inançlı bir Hıristiyan’dır. Ancak çocuğunun ölümüne sebep olduğu için kendisi de çocuğunun ruhu da bir türlü huzur bulamamakta devamlı çocuğunun hayaletini görmektedir. Ona olan sevgisini Isabel’in oğlu Andersillo’ya yansıtmakta ve oğlunu onda bulmaktadır. Ona göre Madrid bir felaketi çoktan hak etmiş ancak Andres sayesinde bu felaketle karşılaşmamıştır:

” Evet, Tanrı Andersillo’dan dolayı taş yağdırmıyordu Madrid’in üzerine. Eğer bu günah batağı şehir korkunç bir depremle, taş üstünde taş, omuz üstünde baş kalmayınca kadar yerle bir edilmiyorsa, eğer şeytana canla başla hizmet

eden bu sefil günahkârlar ordusu cehennem alevlerini boylamıyorsa, eğer herkes ve her şey tuz kesilmiyorsa, hep bu çocuğun yüzü suyu hürmetineydi. (s.79)

Şehrin Aynaları'nda Miguel'in yaşadığı mistik deneyim ise felaketi haber vermek için gaybdan gelen bir ruhla yaşadığı diyalogdur. Bu ruh Miguel'e onun adına yaklaşan felaketi haber vermek için gelmiştir. Tüm dinlerde karşılaşılan ve itibar edilen mistik bir durumdur:

“... Miguel ona bakar bakmaz, onun öteki âlemden geldiğini anladı. Korkmadı. Daha önce de böyle ziyaretçileri olmuştu. Çocukluğundan beri, yolunu şaşırın ya da can sıkıntısından patlayan ruhlarla ahbaplık etmeye alışkındı... O esnada ruh biraz daha yaklaşıp elini uzattı.

“Bunu mu arıyordun?”

Harut ile Marut'un verdiği ince, uzun şişeyi tutuyordu.

...” Miguel! Buraya seni ikaz etmeye geldim. Hâlâ vakit var.” Kısa bir an için susup, gürültüyle yutkundu. “Felaket kapınızda. Çok yaklaştı. Nefesini duymuyor musun?”

“Felaket mi? Ne felaketi?” (s. 107)

Birleşmeden sonra ses vaazlarda kendi bildiği gibi konuşmakta Alonso ise sadece dudaklarını hareket ettirmektedir. Sesin istediği insanları, istediği şekilde etkilemektir. Ancak sesin katı kuralları bazen Alonso'nun onun dediklerini yapmamasına sebep olmuştur, bundan dolayı Alonso'yu terk eden ses ancak yaklaşan bir felaketi haber vermek için geri gelmiştir. Herkes tarafından haber verilen bu felaket Engizisyonun kurulması ve suçlu görülen herkesin yakılarak yok edilmesidir:

“Duvarları dini resimlerle dolu geniş yemek odasından çıkmıyor, ziyaretçi kabul etmiyordu. Yalvaran gözlerle resme bakıyor, sesin konuşmasını bekliyordu. Küsmüştü ses, kızıştı. Kendi müsaadesi olmaksızın Isabel Nunez Alvarez'i serbest bırakmasına içerlemişti... Fakat bu hadisenin üzerinden üç gün bile geçmeden geri gelmişti ses. Dediğine göre, her şeye rağmen dönmesinin sebebi yaklaşan tehlikeden onu haberdar etmek istemesiydi. Söylediğine göre kan

kokusu alıyordu; her ne olursa olsun akması, akıtılmaması gereken kanın kokusu...(s.189)

Büyü

Sihirbaz, din adamı anlamına gelen büyü, Almanca ve Fransızca “magie” İngilizce “magi, magic” kelimelerinin aslı Yunanca “magos”tan gelmektedir.⁶ Büyü, bu âlem dışındaki güçlerle ya da kendisinde gizli güç olduğuna inanılan kimselerin, bazı nesne ve araçlar kullanarak elde etmek istediği durumlar için yaptığı eylemdir. İnsanoğlu var olduğu günden bu yana büyüye ihtiyaç duymuştur. Toplumun büyücülerini genellikle din adamlarından oluşmuştur. Büyü çeşitli şekillerde yapılır. İyilik için yapılan büyüler de vardır bunlar genellikle dini metinlerle yapılır ancak eşlerin arasını açmak, basireti bağlamak, hasta etmek hatta öldürmek amacıyla yapılan kötülük büyülerini de vardır.

Hıristiyanlıkta da büyü vardır ancak orda da İslam ve Yahudilikte olduğu gibi yasaklanmıştır. Eski ve Yeni Ahit’te yer alan büyü ilk olarak bazıları tarafından hastaları iyileştirdiği için Hz. İsa’ya yakıştırılmıştır. Hıristiyanlığın ilk önemli yazarları büyüye putperest kavimlerin özelliği olarak görmüşlerdir. 14. yüzyılda cadılık ve büyücülükle ilgili papa fermanına göre bu ikisi de dinsizliktir. Özellikle cadılar Engizisyon mahkemelerinde cezalandırılmışlardır. Hıristiyan kültürlerde büyücüden ziyade bu işi gören kişiler cadılardır.

Şehrin Aynaları’nda bahsi geçen büyücü kadın da cadılıkla suçlanmış ve yakılarak öldürülmüş olan La Barbuda’dır:

“Kadın aşk büyücülerinin piri olarak nam salmıştı Madrid’te.
... Kadın lakabı La Babuda (Sakallı dişi) idi... Çenesinden sarkan uzun, siyah kıl yığınıyla, cehennem tasvirlerinden fırlamış o yarı keçi, yarı insan mahlûkları andırıyordu. (s. 60)

Romanda La Barbuda’nın büyü yaptığı mekân da tasvir edilmiştir:

⁶ Ekrem Bektaş, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, c.17, s. 344

“Raflara sıra sıra dizilmiş, küçük cam şişeler, terkibi meçhul macunlar, tavandan sarkıtılmış kuru ot demetleri, ne işi yaradığını bir türlü kestiremediği cam topaçlar, sayfaları sararmış kitaplar, kargacık burgacık yazılmış reçeteler, vakti zamanında pek çok hayvana heybet kazandırdığı anlaşılın uzun tüylü kuyruklar ve muhtemelen aynı hayvanların dişlerinden yapılmış kolyeler buldu karşısında. Burnunu kapatmak istedi ama çok geç kalmıştı. Odada hüküm süren onlarca kokunun bir araya gelerek neşeyle, inatla, öfkeyle oluşturdukları rayihaya bulanmıştı bir kez; hem de tepeden tırnağa. Bu acemi müşterinin korkusu gülümsetti odadakileri, gülsuyu gece sümbülü, katırtırnağı, portakal özü, yasemin, karanfil ve kına dolu fağfur kâseler; misk taneleri, acıbadem çekirdekleri, baldıran kökleri, menekşe kökleri, odun kömürleri, muskat cevizleri, saklayan rengârenk şişeler; içlerine dağkeçisi sütü, domuz yağı, çam iğnesi yağı, ceviz yağı, ördek yumurtası akı, doldurulmuş gümüş çanaklar ve zehirli otlar, gülümsemekle yetinmeyip kahkahayı bastılar. (s. 62)

Şehrin Aynaları, 16. Yüzyılda İspanya’da geçen olayları anlatmaktadır. Bu dönemde Hıristiyanlık dünyasında etkin olan engizisyon mahkemeleri cadılıkla suçlanan La Barbuda’nın da peşine düşmüş ve diğer suçlular gibi yakarak öldürmüştür:

“Şimdiye değin tam beş kez cadılıkla itham edilmiş, Engizisyon’un karşısında hesap vermişti.

La Barbuda’nın büyü tasviri Müslüman toplumdaki büyü tasvirlerini anımsatır: “Demek Miguel... Güzel! Böyle bir isme büyü yapmak hiç de zor olmayacak. Bakalım şu Miguel nasıl biri!”

La Barbuda, önünde duran turuncu, ipek eşarbu kaldırdı, ortaya içi bulanık suyla dolu sapsarı pirinçten bir kâse çıktı. Önce kırışık yüzünü daha da kırıştırarak ne anlama geldiği anlaşılın sözler söyledi; sonra, hiç su sıçratmadan kâsenin içine nohut attı. Her bir nohut tanesi için, sol omzuna bir kere tükürüp, sağ omzuna iki kere üfledi. Nefesi leş gibi sarımsak kokuyordu.

“ Saçları... Gür ve kıvrıcık, simsiyah saçları var.”

Beatriz heyecanla onayladı: “ evet, evet öyle!” (s. 63) La Barbuda, Beatriz’e iki tane ince, uzun şişe verdi. Şişelerden biri açık sarı, öteki ise koyu sarı bir sıvı ile doluydu. Açık sarı olanı kendi ayak izlerini, koyu sarı olanı ise Miguel’inkilere dökmesini tembihledi. (s.65)

Kur’an-ı Kerim’de insanlara büyü ve sihri ancak Allah’ın izni vasıtasıyla büyü öğretmek için yeryüzüne indirilen, insan mı melek mi olduğu konusunda ihtilaf olunan iki kişidir. Ancak Kur’an-ı Kerim’deki iki melek anlamındaki “melekeyn” sözcüğünün kullanılması birçoklarına göre bu ikisinin melek olduğu anlamını ihtiva etmektedir. Hıristiyan ve Yahudi kaynaklarına göre insanların çok günah işlediği konusunda insanları eleştiren bu iki meleğe Allah “ siz olsaydınız siz de aynısını yapardınız.” Demesi üzerine imtihan için en iyi iki meleği Babil’e göndermiştir. Yahudi, Hıristiyan ve İslam kaynaklarında adı geçen bu iki melek ile ilgili çok fazla bilgi olmamakla beraber bütün kaynaklar büyü ve sihir öğrettikleri konusunda hemfikirdir. Şehrin Aynaları romanında da Miguel’in rüyasında görülmektedirler. Bu konuyla ilgili efsaneye göre Harut ile Marut insanlara sihri kötülükte kullanmamaları gerekçesi ve uyarısıyla öğretmişlerdir. Karşılarına Zühre adında çok güzel bir kadın çıkmış ve ikisi de Zühre’ye aşık olmuştur. Zühre onlardan ism-i azamı öğrenmek istemiş ancak bu konuda bilgi alamayınca Harut ve Marut’a içki içmeleri için ısrar etmiştir. Allah’ın onları bu konuda uyarmasına rağmen içki içtikten sonra uzak durdukları bütün kötülükleri yapmışlar ve ceza olarak kuyuya baş aşağı asılmışlardır. Suyu bir karış mesafede ve suya hasret bir şekilde kuyuda o şekilde kalmışlardır. Miguel’in gördüğü rüyada da bu efsaneye dair hatırlatmalar mevcuttur:

“Karşısında saçlarından asılarak boşluğa sallandırılmış, suratlarında haşarı çocuklara mahsus bir ifadeyle Harut ile Marut duruyordu. İnsanların kara büyü dediklerinin, daha yere düşmeden erimeye başlayan ilk kar kadar ak olduğuna inanan bu iki melek, bildikleri tekmil sırları Zuhale isminde bir Havvakızına anlatıp kuralları çiğnedikleri için kıyamete kadar buraya hapsedilmişlerdi.

“Anlayamıyorum” diye seslendi Miguel. “ Madem büyü yapabiliyorsunuz, niçin buradan kurtulmayı denemiyorsunuz?

“ Olmaz!” diye bağırdı Harut, o zaman dünyanın çivisi çıkar.”

“ Olmaz!” diye haykırdı Marut, o zaman dünyanın çivisi çıkar.”

“ Ben de öyle dedim zaten,” diye çıkıştı Harut. Tekrar kavga etmeye başladılar. (s.104-105)

Cadı kavramına Mahrem romanında rastlamak da mümkündür. Ortaçağda Rusya'dan başlayıp, Pera'da son bulan bir hikâyede o dönemin Hıristiyan dünyasının toplumsal ve dini yapısını ifade etmek için kullanılır:

Cadılar dolaşıyordu ortalıkta. Cadılar, düğümlenmiş dillerinin altında sakladıkları küflenmiş zehri üflüyordu şerbetçi otlarına. Sapır sapır döküldükçe köylüler, fersah fersah öteden duyuluyordu ölümün genzi yakan kokusu. (s.50)

Engizisyonun cadıları yakmak suretiyle cezalandırmaları Mahrem romanına da konu olmuştur. Mahrem romanında işlenen cadı kavramı Şehrin Aynaları romanında olduğu gibi kurgunun önemli bir parçası olmaktan çok kültürel bir bilgi niteliği taşır: “Tez zamanda onlarca tanıdık cadı yakalandı civarda. Dumanı günlerce tüten, isi bir türlü silinmeyen ateşler yakıldı meydanlarda. (s.50)

Engizisyon Katolik Kilisesine bağlı bir mahkeme sistemidir. Siyasi ve dini görüşleri açısından çok önemli kararlar almış olan üç büyük engizisyon vardır. Bu engizisyon mahkemelerinden biri İspanya engizisyonudur. Mistik bir kavram değildir ancak büyü, fal gibi mistik arka planı olan yöntemlere karşı aldığı tavır bakımından ve Elif Şafak romanlarında dönemin sosyal, siyasi ve dini yapısının anlaşılması bakımından önemlidir. Romanlarda engizisyonla ilgili en çok vurgulanan nokta mahkemece suçlu bulunan insanların yakılarak öldürülmesidir. Bunu en çok hak edenler Alonso'ya göre sapkınlardır ki bunları saptayabilmek için görevlendirilen insanlar vardır. Bu suçlulardan biri insanlara iyi olsunlar diye muska yazan Arap asıllı Amet Zambarel'dir:

“Zamanla, Plasencia del Monte köyünün tek mil ahali, Amet Zambarel’in hazırladığı muskaları taşımaya başlamıştı. Oysa ileride, bu muskalarından birini taşıyan bir köy sakini, yırtılan gömleğini Saragossa’da bir terziye diktirmek için bıraktığında, bizzat muskayı keşfeden terzi tarafından, Engizisyon’a ihbar edilecekti. (s. 85)

Şehrin Aynaları romanında engizisyon tasvir edilir, mahkemenin başında romanın başında adı sesle birlikte anılan rahip Alonso’dur ve bu cezaların hepsini sesin yönlendirmesiyle verir:

“Koca masadaki tek sandalye, mumların ve çarmlıha gerilmiş İsa’nın yakınına konmuştu. Burada başında siyah kukuleta, üzerinde beyaz cüppesiyle Alonso Perez De Herrera oturuyordu... Mahkûmsa, ufaldıkça ufalıyor, silindikçe siliniyor en nihayetinde, kendi varlığından şüphe etmeye başlıyordu. Orada öylece dikilip durması kimsenin dikkatini çekmediğine, gölgesi duvara yansımadağına, kıpırtısı mumların alevini titremediğine göre belki de yaşamıyordu; belki de zaten yoktu. (s. 141)

Engizisyonun ateşleri yakılırken de dini simgeler kullanılır. Suçlular çarmlıha gerilmiş şekilde yakılırlar, bulunamayan suçlu Miguel’in ise maketi yakılmak suretiyle cezalandırılırlar:

“Alevlerin arasına, üçer adım arayla çakılmış haçlara bağlanmış üç insan bir de maket vardı. Ateş kümelerinin bir tanesi Rodrigo Mendez Silva için, ikinci ateş kümesi Benito Garcia yanıyordu. Üçüncü ateş kümesi kümesi Beatriz Blasques için hazırlanmıştı. Dördüncü ateş kümesinde bir maket yakılıyordu, Miguel’in maketi idi bu. Bir türlü yakalanamadığı ve suçu gıyabında kesinleştiği için onun yerine samandan yapılmış vücudu yakılıyordu.(s.180)

Mahrem romanında da yine Rusya’dan gelen samur avcılarıyla Samur-kız’ın nasıl doğduğunu anlatan hikâyede engizisyonundan bahseder anlatıcı:

“Aralarındaki hainleri ayıklayıp Rus Kilisesinin içindeki nifaka son vermek, koca Rusya’yı kirlerinden arındırıp dinsel törenlere çeki düzen vermek, cahil köylülerin uhrevi azabını

körükleyip putperest adetlerini tamamen ortadan kaldırmak için geldiler. (s.51)

Hz. İsa'yı annesiz olarak dünyaya getiren Hz. Meryem özellikle Hıristiyanlıkta en önemli kutsallardan biridir. İslam'da da adı geçen Hz. Meryem'in adına ilişkin bir surenin varlığı da söz konusudur. Hz. Meryem Hıristiyanlıkla ilişkilendirilen bütün romanlarda kullanılmış bir ögedir. Elif Şafak romanlarında mistik bir kurgu ya da mistik bir anlam yüklenmemiş ancak Meryem'in bizzat kendisinin mistik bir kişi olması onun da burada zikredilmesine olanak sağlamıştır. Araf romanında kişilik ve yabancılık bunalımı yaşayan karakterlerden biri de Allegra'dır. Hiç yemek yemediği halde çok iyi yemek yapan Allegra kendi içinde çelişkiler yaşamakta ve içten içe Amerika'ya karşı bir komplekse girmektedir. Kendisini zayıf hissettiği bir noktayı bastırmak için Hz. Meryem'den destek almak ister adeta. Hz. Meryem'in esmer olması ona kendisini iyi hissettirir:

“Esmer kadınlar ya hizmetçi ya dadı. İşte bu sebepten, Bakire Meryem Virgen de Guadalupe'nin beyaz, zengin bir adama değil de yoksul kara derili bir yerliye görünmüş olduğunu bilmek müthiş. Hem Meryem de benim kadar yoksul görünmüş o yoksula. Kimse bunu değiştiremez. Kimse Meryem Ana'yı beyaza boyayamaz çünkü o la *Virgen Morena, Esmer Meryem!* (s.317)

Hz. Meryem'e değinen bir başka roman da Aşk'tır. Bu romanda İslam'ı sonradan seçen Kerra'nın Hz. Meryem'e olan özlemi dikkat çekicidir. Rumi'yle evli olan Kerra da diğer Hıristiyan kadınlar gibi Hz. Meryem'e bir yakınlık duymakta ve onu unutmakta zorlanmaktadır:

”Bana gelince, İsa'nın Allah'ın oğlu değil, kulu olduğuna inanmakta zorlanmadım. Kur'an'da Hz. İsa ne diyor? *Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. Bana kitabı verdi ve beni peygamber yaptı...* Benim esas zorlandığım Meryem'i terk etmek oldu. Bunu kimseye söylemedim, Mevlana'ya bile. Ama bazen Meryem'in o müşfik, kahverengi gözlerini özleyorum. Yüzü hep huzur verirdi bana. Anaç, merhametli, sevecen, kadife bakışlı Meryem... (s. 227)

Şems'e göre önemli olan Allah'a yönelmektir. Nasıl yöneldiğinin bir önemi olmaz dolayısıyla Kerra'nın da Allah'a ulaşmak için Hz. Meryem'i kullanabileceğini ifade eder:

“Demek istediğim o ki Meryem Ana'yı özlemene gerek yok. Çünkü onu terk etmene gerek yok. Eğer bir kadın peygamber gelseydi, o hiç şüphesiz Meryem olurdu. Seni Allah'a bağlayan, O'na çağıran Meryem'se O'na bildiğin yoldan yönel. Müslüman bir kadın da Meryem Ana'yı hayırla, duayla zikredebilir. (s. 365)

Hz. Meryem'in efsane ve mucize anlamında da önemseyen Hıristiyan kültüründe bu anlamda birçok mistik efsane vardır. Bunlardan biri Mahrem romanında geçer:

“Orada titrek ışıklı mumlarla çevrelenmiş Meryem ana heykelciklerinin tam ortasında yüz şeklinde bir kabartma vardı. Bu yediği günahın tadına bakarak şeytana hizmet edenlerin ellerini ısırıp koparan Masum Surattı. Bir insanın masum olup olmadığının anlaşılması için elini kabartmanın açık duran ağızından içeri sokması kâfiydi. Eğer masumsa kabartma ağzını açık tutmaya devam eder ve hiçbir şey olmazdı. Eğer günahkârsa masum Surat derhal ağzını kapatır ve içinde hapis kalan eli bir daha asla salmazdı. (s.119)

Aynı şekilde bu tarz inanışlara Araf romanında da rastlanır:

“Benim en sevdiğim eski bir şehir efsanesi... Ücra bir köy kilisesinde kanlı gözyaşları döken Meryem Ana efsanesi... Ağlayan Meryemler, Göz kırpan Meryemler, fısıldayan Meryemler... Bunlardan tonla var. (s. 267)

Hz. İsa Hıristiyanlıktaki en önemli figürdür. Kur'an-ı Kerim'de ise peygamber olarak bilinir. Yahudi olan Hz. Meryem'den doğduğu İslam ve Hıristiyanlık tarafından kabul görür ancak Hıristiyanlıkta Hz. İsa'ya Tanrılık vasfı yakıştırılmıştır. Bu da İslam dininin kabul etmediği bir durumdur. Kur'an-ı Kerim'de genellikle Mesih olarak geçer. Elif Şafak romanlarında özellikle Şehrin Aynaları'nda sıkça adı zikredilir. Miguel muzip bir kişiliğe sahip, rahat, nerde gece orda sabah bir

gençtir. Arkadaşlarıyla eğlenmek ve yemek yemek için on bir kişi daha toplayarak Mesih olarak bir hana girer ve yemek istediğini ifade eder. Hıristiyanlıkta İsa'ya iman eden on iki havariden bahsedildiği için bu sayıyı belirleyerek ihtiyaçlarını karşılarlar: “Gayet basit dedi Miguel, sen, ben ve on bir kişi, toplam on üç yaparız.” (s. 93)

Miguel, engizisyon tarafından aranmaktadır. Bunun sebebi komşu kadın Elena Rodriguez'in onu şikâyet etmesidir. Şikâyetinin sebebi ise oğlunun yerine koyduğu Andres'i alabilmektir. Hıristiyanlar için Tanrı önemi olan İsa'ya, işkence edildiği düşüncesi engizisyonu harekete geçirir:

“Çok korkunç, bana dedi ki... Amcası ve arkadaşları... Ve işte onların hepsi... İsa Efendimize işkence ederlermiş... İsa Efendimiz, gözyaşlarına boğulmuş. Onlara niçin kendisine işkence ettiklerini sorarmış. Fakat onlar İsa Efendimizi kırbaçlamaya devam ederlermiş. Kan içinde kalırmış her tarafı. İşte bu Pereria ailesi, İsa Efendimize böyle zulmedermiş. (s.58)

Hıristiyanlıkla ilgili öğelere rastlanan diğer birroman da Araf'tır. Araf romanında Hıristiyanlık İsa'nın öğretilerine göre şekillendiği ifade edilir. Araf romanında Allegre bu öğretilerden birini dile getirir. Buna göre kişi söylediği sözlere dikkat etmeli, günaha girmemelidir: “İsa'nın öğrettiği gibi, günah işleten ağzımıza giren şeyler değil oradan çıkan şeylerdir. Söylediğimiz şeyler yani. Sözlerimiz.” (s. 290)

Aşk romanında ise İslam'ın İsa'ya bakışı işlenmiştir. İslam'ı sonradan seçen Rumi'nin ikinci eşi Kerra İsa'yla ilgili olarak şunları ifade eder: “İsa'nın Allah'ın oğlu değil, kulu olduğuna inanmakta zorlanmadım. Kur'an'da Hz. İsa ne diyor? *Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. Bana kitabı verdi ve beni peygamber yaptı...*” (s. 227)

Ağaç

Şehrin Aynaları'nda Alonso evde sesin kendine mekân olarak seçtiği resme bakmaktadır: “Resmin çerçevesini süsleyen altın kabartmalar, uzaktan bakıldığında

incir yapraklarına benziyordu. Korkunç bir ayıbı örtmek için iç içe geçmiş kol kola girmiş incir yapraklarına.” (s.12)

Resimdeki, altın kabartmalarını “ayıp örten incir”e benzetmesi Âdem ve Havva’nın cennette yasak meyveyi yiyince mahrem yerlerini incir yapraklarıyla örten temsili resimleri hatırlatmaktadır. İncire mistik bir anlam yüklenmesi ise Elif Şafak romanlarında görülen bir durumdur.

İncir ağacı özellikle birçok dinde mistik anlamlar yüklenen bir ağaçtır.⁷ Bereketi, günahı sembolize eder. Şehrin Aynaları’nda da bu mistik öğeye başvurulmuştur:

“İncir ağaçlarının kokusunu taşıyan bir yeldi müzik. Esiyordu efil efil. Müziğin yalımları kilisenin dört bir yanını yalıyor, mumlarını titretiyor, zeminini sarsıyordu. Gece yarısı Los Inocentes(Masumlar) kilisesinde, Dominikanlar ilahi söylüyordu. (s. 190)

Elif Şafak romanlarında rastlanan bir diğer ağaç türü ise cennet ağacı olarak bilinen tuba ağacıdır. Bu ağaç birçok kültürde mutluluk ya da hayat ağacı olarak bilinir. Dalları toprakta, kökleri ise gökyüzündedir. Bu hayatın ışığının göklerden alındığını sembolize eder. Şehrin Aynaları’nda Miguel’in rüyasında karşımıza çıkan bu ağaç, özellikle Yahudi mistisizmi için önemlidir. Miguel’in sonradan Yahudi olması ise bu açıdan önemlidir: “Çok geçmeden, dalları toprağın altında, kökleri yukarda bir ağaç gördü. (s.104

Yedi

Sayılar hemen hemen her toplumda mistik anlamlar yüklenmiş ve bu sayılar sembolleştirilmiştir. Bir haftada yedi gün, yedi önemli gezegen, Sümer ve Akadlar’dan kalan inanışa göre yedi büyük şeytan vardır. Bütün bu inanışlar yedi

⁷ Hans Biederman, Dictionary Of Symbolism(çev: James Hulbert), Newyork, Fast On File Publication, 1992,s.302

sayısına da anlam yüklenmesine sebep olmuştur. Şehrin Aynaları romanında da yedi sayısına değinilmiştir. Müslüman toplumlarda da itibar edilen sayı kültüründe önemi olan yedinin Hıristiyan kültüründe de önemi vardır: Günlerden cumartesiydi, rakamlardan yedi. (s.71)

Hıristiyan inanışındaki yedi büyük günah Şehrin Aynaları'nda şu şekilde ifade edilir:

“Yedi temel günah, yedi melun hayvan, bilhassa kadınları pençesine alırdı. Bunlardan ilki haseddi(yılan)... İkincisi öfke idi(horoz)... Üçüncü günah, şehvetti. Şehvet gözü doymayan bir keçiydi... Günahların dördüncüsü tamahkârlıktı (karakurbağası)... Bir sonraki günah tembellikti (katır) ... Altıncı günah gururdu (tavuskuşu) ... Yedinci ve son günah ise oburluktu.(domuz) (s.145)

Elena Rodriguez bir gece evinin mutfağında bir yaratıkla karşılaşır. O geceden sonra oğlunun hayaletiyle karşılaşmaz. Bu olayın üzerinden geçen süre yedi ay ve yedi gün olarak ifade edilir:

“O gecenin üzerinden tam yedi ay, yedi gün geçti. Tam yedi ay, yedi gün boyunca Elena Rodriguez hafızasının diline ket vurdu. Bir karabasan gördüğünü düşünüp kendi kendini avutmak yerine, hiç hatırlamamayı yeğledi. ... Ne var ki, tam yedi ay, yedi gün sonra aniden karnı şişiverdi. Sabah kalktığında karnı, küçük, yuvarlak bir su kesesi gibiydi... Akşama doğru karnının yerinde ağzına kadar dolu bir fiçi taşıyordu. Üst üste kustu. Güneş battığında, taşıdığı ağırlıktan ötürü tek bir adım bile atamıyordu. Kocasına seslendi. Ona şeytanın bebeğini taşıdığını söyledi. Adam kadının anlattıklarını başından sonuna kadar büyük bir ciddiyetle dinledi. Zaten aklından zoru olduğuna inandığı karısının saçlarını okşadıktan sonra ayaklarını sürüye sürüye mutfağa gitti... İki hafta sonra karnı tamamen düzleşmişti. İçinden çıkan suyla tam yedi kova dolmuştu. Gerçi suyun rengi biraz garipti; bulanık, neftî.(s.221)

Dört

Anlam yüklenen bir diğer sayıda dördür. Pusulada dört yön olması, rüzgârın dört yönden esmesi, kâinatın dört ana unsurdan oluştuğuna duyulan inançlar dörde de mistik ve sembolik anlamlar yüklenmesine sebep olmuştur. Şehrin Aynaları'nda lanetlenmiş bir bebekten kurtulmak ancak içerisinde dört sayısı olan bir tılsımla mümkün olmuştur tabi bunda haç işaretindeki dördün de ehemmiyeti vardır:

“Nihayet yolu köyden geçen bir rahip, güneş tepedeyken kilise çanının gölgesinin düştüğü yerde derince bir çukur kazdırmayı akıl etmiş; çukurun dört köşesine dört tane haç yerleştirilmiş ve ancak orada ateşi yakıp, iblis bebekten kurtulmak mümkün olabilmişti.(s.21)

Ekmek

Ekmek, Hıristiyanlık kültüründe özel anlam atfedilen bir yiyecektir. İsa'nın bedenini sembolize eder.⁸ Şehrin Aynaları'nda da bu kavram işlenmiştir. Mistik bir öge olarak kullanılmamış ancak inanç açısından bir önemi olduğu hissettirilmiştir: “

Ekmek Isabel bir gün önceden tamamlamıştı hazırlıklarını, noksansız yerine getirmişti yerine getirilmesi gereken her şeyi. Zaten ekmeği pişirmeyi severdi. Tanrı kadın olarak dünyaya geldiği halde kadınlık görevlerini aksatanların doğum yaparken canını alacağını söylediği için değil. Hamurun parmaklarının arasında şekillenip, yeni doğmuş bir bebeğin kafası kadar yumuşak, çocukken tanıştığı ve şimdi hayal meyal hatırladığı ölüm meleği kadar ak ve rüyalarında durmaksızın dönerek renklerin renksizliğe sesleri sessizliğe çeviren o rüzgârgülü kadar yuvarlak bir topağa dönüşmesinden emsalsiz bir keyif aldığı için severdi ekmeği pişirmeyi. (s.71)

⁸ Hans Biederman, Dictionary Of Symbolism(çev: James Hulbert), Newyork, Fast On File Publication, 1992, s.48

Şeytan

Şeytan, bütün dinlerde yoldan çıkarıcı anlamındadır. İnsanları, Allah'ın gösterdiği doğru yoldan ayırmaya çalışır. Batı kültüründe birçok şeytan mevcuttur. Bunların en büyük ve ne zararlı olanı ise Satan'dır.⁹ Elif Şafak'ın Şehrin Aynaları romanında bütün şeytanlar büyük bir özenle seçilmiştir, her birinin insanları yoldan çıkarmak için görevli oldukları bir duygu vardır:

“Kadınların peşi sıra dolaşan bu yedi hayvanın yanı sıra, bir de mütemadiyen yüreklerine dadanıp, akıllarını çelen muhtelif şeytanlar vardı... Şeytanlar çetesinin elebaşı şüphesiz ki Satan idi. Onun hemen ardından Lucifer, Beelzebub ve Barabbas gelirdi. Barabbas bilhassa kadınlara dadanmayı severdi.

İddialı olan bir başka şeytan da tamahkârların piri olan Asmodaeus idi. Gerek erkekte gerek kadında aşırı gurur zarar vericiydi zira Leviathan böylesi durumları fırsat belleyip hemen ortaya çıkıverirdi. Belial ise çingenelerin, kâhinlerin ve cadıların piriydi. ... Kumarbazların ve inkârcıların piri ise Auristel idi. ... Son olarak küçük hazlarla beslenen Renfas gelirdi. (s.145)

Hikâye

Müslüman kültürleri besleyen dini hikâyeler olduğu gibi Hıristiyanlık ve diğer dinleri besleyen hikâyeler de mevcuttur. Bütün inançlarda mevcut olan bu tarz hikâyelerin görevi insanları doğru yola yönlendirmektir. Birçoğu efsane niteliği taşıyan bu hikâyelerin gerçekten yaşandığına inanılır:

“Oysa o sadece bir gün evvel dinlediği vaazı düşünüyordu. Alonso Perez de Herrera'nın o müthiş sesiyle anlattığı hikâyeyi o hikâyedeki günahkâr kadını aklından çıkartamıyordu.”Kadın asil ve inançlı bir ailenin kızıymış.

⁹ İlyas Çelebi, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, c.38, s. 99

Fakat şeytan en zayıf anını kollayıp avuçlarının arasına almış onu aklını çelmiş yüreğini fethetmiş kanına girmiş. Ve o tertemiz kadına günahların en büyüğünü işletmiş. Kadıncağız günahını kimselere anlatamamış. Rahiplere günah çıkartmaya gittiğinde dahi susmuş konuşamamış. Her gece günahından arınmak için ağlaya ağlaya dua etmiş. Her gece vicdan muhasebeleriyle geçirmiş. Derken bir manastıra gidip, sahip olduğu tüm nimetlerden vazgeçmiş. O zengin, müreffeh günlerini tamamıyla geride bırakmış. Kendini sadece İsa'ya adanmış. Ömrünün son günlerinde baş rahibeliğe kadar yükselmiş. Fakat geçmişte işlediği o korkunç günahı gene de kimselere anlatmamış. Son nefesini verirken dahi, günahını kendine saklamış. Ne var ki ruhu huzursuzmuş. Bir türlü huzura kavuşamayan ruhu geceleri manastırın koridorlarında dolaşıp nedamet getirirmiş.” (s.52)

Gaybdan Gelen Kişi

Gayb, bilinmeyen âlem demektir. İnsanlar göremedikleri ama varlıklarına inandıkları âlemi algılamaya çalışmışlardır. Gaybın varlığı tüm dinler için inanılan bir durumdur. Gayptan gelen sesler gibi gayptan gelen kişi ya da yaratıklar da mevcuttur. Elif Şafak'ın birçok romanda cin olarak adı geçen varlıklardan biri de Şehrin Aynaları'nda çıkar karşımıza ancak bu cin olarak adlandırılmadığı gibi herhangi bir isim de verilmemiştir. Miguel'in karşısına çıkan bu varlık roman boyunca birkaç kez çıkar. Miguel'i uyardıktan sonra uzun süre görünmemiş ve sonunda Miguel'in oğlu Andres'e görünmüştür. Önce babasına sonra oğluna görünmesi romana sinmiş olan mistik havanın dozunu arttırmıştır. Miguel'in hem günahkâr hem de Maggid aracılığıyla Allah tarafından uyarılan bir kahraman olması tezat içermesi bakımından Elif Şafak romanının tipik özelliklerindedir:

“Miguel ona bakar bakmaz, onun öteki âlemde geldiğini anladı. Korkmadı. Daha önce de böyle ziyaretçileri olmuştu. Çocukluğundan beri, yolunu şaşırın ya da can sıkıntısından patlayan ruhlarla ahbaplık etmeye alışkındı... O esnada ruh biraz daha yaklaşıp elini uzattı.

“ Bunu mu arıyordun?”

Harut ile Marut’un verdiği ince, uzun şişeyi tutuyordu.

...” Miguel! Buraya seni ikaz etmeye geldim. Hâlâ vakit var.” Kısa bir an için susup, gürültüyle yutkundu. “Felaket kapınızda. Çok yaklaştı. Nefesini duymuyor musun?”

“ Felaket mi? Ne felaketi?”

“ Maggid,” dedi usulca. Sen benim nakledicimsin. İsmi Maggid. (s.107-108)

İlk Günah

Hıristiyanlığın temel inanışlarından biri olan “ilk ya da asli günah” bütün insanlığın ortak günahıdır. Dünyaya gelen bütün insanlar bu günahın bağışlanması için çalışır. Bu ilk günah Âdem’in cennetten kovulacak o davranışta bulunmasıdır yani yasak meyveyi yemesidir. Hıristiyan inancına göre her doğan bebek günahkâr doğar, vaftiz edilmelerinin sebebi de budur. Üstelik yeryüzünde iyilik yapmak ve Allah’ın affına mazhar olmak için çalışmalıdır. Şehrin Aynaları romanında Alonso sesle ilk tanıştığında bu soruyu sorar:

“Niçin Tanrı masum insanların ölmesine izin veriyor? “ diye sormuştu. Ses daha da hırçınlaşmıştı bu soru üzerine.

“ Ah cahil çocuk! Küçük aklınla sebep mi arıyorsun? Öyleyse dinle. Sebebi gayet sarıh. Onlar işledikleri günahlardan ötürü ölmüyorlar, ilk günahından ötürü ölüyorlar.” (s.24)

Manastır

Bazı dinlerde zâhid din adamlarının cemaat halinde yaşadığı bina veya binalar topluluğudur. Manastır kelimesi, "tek, yalnız" mânasına gelen Grekçe monostan türetilen ve münzevî hayat tarzını benimseyenlerin (monachos) yaşadığı mekânları ifade eden monasterionun Türkçedeki şeklidir. Arapçada daha çok Hıristiyan manastırlarını, bazen da keşiş hücrelerini tanımlamak için devr, deveran (dönmek, dolaşmak; yönetmek) kökünden türetilen deyr (üzerinde oturlan yer, ev)

kelimesi kullanılmakta, keşişler aynı kökten gelen deyyâr ve deyrânî kelimeleriyle de ifade edilmektedir.¹⁰

Manastır hayatı Hıristiyanlık tarihi boyunca tavsiye edilmiş, bir zühd hayatıdır. Ancak bunun kaynağı Hint ve Budizm'e dayanır. Manastır, kişilerin kendilerini dünyevi olandan uzaklaştırmak için kapattıkları yerdir.

Şehrin Aynaları'nda iki manastıra rastlanır. Bunlardan biri Casa Santa'dır diğeri ise Isabel'in Engizisyon tarafında cezasını çekmesi için götürüldüğü Santa Clara'dır:

Binanın ismi Casa Santa idi; kut-sal-ev. (s. 135)

Zira her kutsal şey gibi, o da karşıtına, ötekine muhtaçtı. Velhasıl, kut-sal-ev, ancak uzaktakilerin ve dışarıdakilerin görüp de adlandırabildikleri; yeterince yakında ve içerde olanlarınsa, şeklini şemalini kestiremedikleri, nasıl tarif edeceklerini bir türlü bilemedikleri, hatta varlığından bile şüphe duydukları, asırlık, devasa, abidevî bir binaydı.

Gece vakti yataklarından çıkartılıp, yaka paça kut-sal-eve getirilenler, bir daha asla eskisi gibi olmazlardı. Olmazlardı çünkü " eski" diye bir şey kalmazdı. Kalmazdı çünkü Casa Santa'da zaman başka türlü işlerdi, geriye doğru. (s. 136)

Isabel, Engizisyon'un verdiği ceza doğrultusunda Santa Clara manastırına getirilir. Burada günahlarının karşılığında Tanrı'ya ve manastura hizmet edecektir.

Santa Clara manastırındaki odasında huzursuz bir bekleyiş içindeydi başrahibe. Kadın isteksiz adımlarla odaya girdiğinde, gecenin soğuğunun kokusunu taşıdı beraberinde. " beş sene boyunca, burada bizlerle birlikte olacaksın evladım." Dedi başrahibe. "Tabii eğer istersen ömür boyu da bizimle kalabilirsin. Dileğim, burada bulunuşunu bir mecburiyet olmaktan çıkartmak. Bunun için de birbirimize yardımcı olmamız gerekiyor. (s.183)

¹⁰ Salime Leyla Gürkan, İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, c. 27,s. 558

Aziz

Aziz Serafim Sarov'da 1778-1883 yılları arasında yaşamış, Rusya'nın en önemli azizlerinden biridir.¹¹ Sarov'da doğması ve yaşaması oraya bir kutsallık kazandırmıştır. Aziz Serafim Bit Palas romanında zor zamanlarda sığınılan bir aziz olarak görülmektedir. Rusya'daki ihtilalden kaçarak İstanbul'a kocasıyla gelen Agripina, çok zor günler yaşamıştır. Bu dönemde sığındığı kişi Aziz Serafim'dir:

“Agripina Fyodorovna Antipova, ilk şaşkınlığını üzerinden attıktan sonra, elini boynuna götürüp Aziz Serafim'in resmini taşıyan gümüş kolye ucunu avucunun içinde sıktı. Ve ondan aldığı kuvvetle, nicedir geçmekte olduğu eza dolu ilahi sınavın yeni bir sureti olarak algıladığı kadına gülümsedi. “Yaptığın şey doğru değil ama ben gene de seni hoş görebilir hatta bağışlayabilirim. Çünkü doğrusu budur.”(s. 44)

Bluzunun içinde kalan gümüş kolye ucunu çıkarıp, avucunun içinde dalgın dalgın sıktı Aziz Serafim'in çehresini. (s. 115)

Şarap

Şarap, Hıristiyan kültürü için Hz. İsa'nın kanını temsil etmesi bakımından önemlidir. Üzümün de kutsal sayılmasının sebebi şarabın hammaddesi olmasındandır.¹² Bit Palas romanında şaraba yüklene kutsiyet bir mucizeyle ifade edilir. Bir Türk'le evlenen Nadya, çok dindar bir Hıristiyan olan halasıyla mektuplaşırken şarap konusuna değinir:

“Şarap içiyorlar mı, ondan haber ver. İçmiyorlar! Zavegorod'u (İstanbul'un eski isimlerinden biri) alır almaz ilk iş gidip Bilge Leon'un çeşmesini harap etmezlerdi yoksa. Tam üç yüz yıldır şırıl şırıl şarap akıtan çeşme, Türklerin

¹¹ Erişim/ www.wikipedia.org

¹² Hans Biederman, Dictionary Of Symbolism(çev: James Hulbert), Newyork, Fast On File Publication, 1992

eline geçer geçmez yerle bir oldu. Ne diye yıktılar canım çeşmeyi, su yerine şarap akıtıyor diye. Baltalarla yıktılar duvarını. Gafiller! Sandılar ki fiçı fiçı şarap dolu bir mahzen var o duvarın arkasında. Ama çıka çıka ne çıktı biliyor musun? Bir salkım üzüm. Hem de sadece üç üzüm tanesi ezilmiş içinden. Meğer tek üzüm tanesiyle tam yüz yıl boyunca şarap akıtmış çeşme... (s.182)

Rüya

Rüya hem fiziksel hem ruhsal hem de manevi anlamlar yüklenen bir olgudur. Fiziksel ve ruhsal anlamları önemli olmakla beraber mistisizm açısından manevi anlamları önemlidir. Bütün inanışlarda mutlaka anlam yüklenen manevi rüyayla Şehrin Aynaları'nda da karşılaşılmaktadır. Rüyalar ya haber verir ya da kişiye doğru yola yönlendirir. Şehrin Aynaları'nda rahip olan Alonso her gece aynı rüyayı uyarılmak için görmektedir:

“Alonso Perez De Herrera, her gece aynı karabasanla uğraşıyordu. Önce bir ışık topacı döne döne yaklaşıyor, tozu toprağa katıyordu; sonra topaç şekilden şekile girerek en nihayetinde, siyahlara bürünmüş, ince uzun bir delikanlıya dönüşüyordu. ... (s. 189)

Ruh

Hıristiyanlıkta ruh *soul* olarak kullanılır. *Soul*, dedikleri şey soyuttur, elle tutulmaz, görülmez ve ölümsüzdür. İnsan vücudunun somut olmayan yönüdür. İnsanlara beş duyu organının hissettirdikleri dışındaki hisleri yaşatan ruhtur. Ruhlar ölümsüzdür ve beden öldükten sonra da yaşamı sürdürebileceğine inanılır. Eğer hayattayken iyilik yaptıysa cennete kötülük yaptıysa da cehenneme gidecek olan bende değil ruhtur. Bazı inançlara göre ruh huzursuz olduğu zaman iki dünya arasında acı çeker. Şehrin Aynaları'nda Elena'nın küçük oğlu Diego'nun ruhu bu huzursuz ruhlardan biridir. Ancak Andres'in eve gelemeyle ruhu huzura kavuşur:

“Diego'nun yaptığı ziyaretler, Andres'in bu eve gelmesiyle birlikte kesilivermişti. O küçük cesedin, o huzursuz ruhun artık eski şeytani oyunlarını oynayamayacağına emindi. Ait

olduğu yere dönmüştü Diego. Meleklerin arasındaki yerini alabilmek için göğe çekilmişti. (s.217)

4. SONUÇ

İlk çalışmaları çeviri olarak Tanzimat Döneminde başlayan bir edebi tür olan romanın ilk güzel örneklerine Servet-i Fünun döneminde rastlanır. Bu tür, Cumhuriyet'ten sonra hızla gelişmiştir. Batı kaynaklı bir tür olmasına rağmen günümüzde Türk romanı birçok Batılı romanla aynı düzeydedir. Hayatı, hayalleri anlattığı için tutulan bu türün yakın dönem Türk edebiyatında en çok ses getiren, yakın dönem postmodern yazarlarından biri de Elif Şafak'tır. Yetiştığı kültür, yaşadığı yerler romanlarının ana malzemesidir. Bu bazen bir batıl inanç, bazen tasavvuf, bazen ruhsal deneyim, bazen gelenek, bazen modernizm şeklinde romanlarında görülmektedir. Romanlarında işlediği konular tartışmalara sebep olsa da, kurgudaki ve üsluptaki başarısı onu iyi romancılar arasına taşımıştır.

Elif Şafak, bir röportajında iki çeşit roman yazarının varlığından bahseder: ilk roman yazarı taifesi “efendi”dir. Kahramanlara ve kurguya söz geçirir. Söylemek istediği her şeyi romandaki kahramana söyletir. Belki okuyucu, kitabı okuyunca şaşırır ama yazar kitabı yazarken şaşmaz. Ancak ikinci çeşit roman yazarı “katip”tir. Kitabın kendisi, kendisini yazar. Yazar, yazarken şaşırır. Kahramanlar ne yapacaklarını ya da ne yapmayacaklarını kendileri söyler. Yazar sadece onları kaleme alır. Elif Şafak, her zaman ikinci tür romancıdan yana olduğunu ve öyle bir romancı olduğunu ifade etmiştir.

Şiir gibi değildir roman, daha düzenli, daha bilgi içerikli, mantığın daha devrede olmasını gerektiren bir türdür. Ancak Elif Şafak romanlarında ilhamın izlerinin ağır bastığını söylemek yanlış olmaz. Elif Şafak sezgiyle roman yazan bir romancıdır. Zaten Elif Şafak'ı diğer birçok romancıdan ayıran belki de budur. Romanlarında sezginin yani ilhamın önplanda olması. Ancak romanın her aşamasında sadece sezginin devrede olduğunu söylemek güçtür. Çünkü romanlarında çok ciddi araştırma izleri de görülür. Yarattığı kahramanları ve kurguyu yapmış

olduğu araştırmalarla bütünleştirerek, romanlarını biraz mistik biraz reel bir bakış açısıyla yazmaya çalışır.

Bir sanatçıyı, diğer sanatçılardan ayıran en önemli fark üslubudur. Bütün sanat dalları için geçerli olan bu görüş edebiyat için de geçerlidir. Elif Şafak, ne anlattığının yanında nasıl anlattığının da önemi olduğunu düşünen yazarlardandır. Dili kullanırken, eski, unutulmuş sözcükleri çekip çıkarır. Onlara yeniden hayat verir. Sözcüklerin de yeniden dirilebileceklerine inanır. “Bir Kabalacı mistik ya da Hurufî kadar düşkünüm harflere.”¹³ Cümlesiyle tanımlar sözcüklerle olan bağı. Bu da onu birçok modern dönem yazarından ayırır. Son dönemde yazmış olduğu romanlarına kıyasla ilk romanlarında kullandığı dil, fark edilir derecede ayırıcıdır. Araf ve daha sonra yazmış olduğu romanlarını İngilizce yazmış olması her çeviride karşılaşılan sorunları burada da karşımıza çıkarmış ve üslubundaki tat bozulmuştur. Bu konuda oldukça eleştiri alan Elif Şafak, Aşk romanını İngilizce yazdıktan sonra yeniden, kendisi Türkçeye çevirmiş ancak bu çeviri de diğer çevirileri gibi yapaylıktan kurtulamamıştır. Çeviride karşılaşılan sorunlar elbette romancının kurgu yeteneğine gölge düşürmemiştir ancak bir edebi eser için üslup da en az kurgu kadar önemlidir.

Elif Şafak romanları için ilgi çekici diğer bir özellikse Aşk romanını dışarıda tutarsak kahraman kadrosunun genellikle kadınlardan oluşmasıdır. Bunda babasız büyümesinin ya da kadın ağırlıklı bir ortamda yetişmesinin etkisi fazladır. Pinhan romanında, Pinhan hünsa iken daha sonra bir kadına dönüşür. Ya da Pinhan romanının gidişatını etkileyen en önemli kahramanı Nevres, bir kız çocuğudur, Akrep Arif Mahallesini lanetleyen Nakş-ı Nigar’dır. Ya da mahallenin manevi koruyucuları yedi kadındır. Şehrin Aynaları’nda Isabel ve Yaşlı ya da Elena Rodriguez, Mahrem’de Şişman Kadın, Araf’ta Gail, Allegre, Debra, Zehra özellikle Baba ve Piç romanında erkek kahramanlar çok etkisizdir. Öyle ki Kazancı ailesinin erkekleri kırk bir yaşına varmadan ölmek gibi bir kaderle karşı karşıyadır. Şuşan Nine, Gülsüm Nine, Cicianne ya da Banu Teyze, Zeliha Teyze, Armanuş, Asya...

¹³ Erişim/ www.haberposta.com/ Serdar Korucu

Elif Şafak romanlarında mistik öge olarak alınan büyü, fal, cin gibi kavramların sıkça kullanılması belki de kadın kahramanların çokluğundan ileri gelmektedir. Romanlarında sıkça kullandığı bir cümle bu konuda bizi destekler niteliktedir: “Evliyalar arasındaki fark ne olursa olsun ziyaretçileri hemen her daim kadındı. (Araf, s.333) Romancı, erkek kahramanları kullanmamış değildir ancak erkek kahramanlar daha zayıf ve edilgen kahramanlardır. Pinhan romanındaki erkek kahramanlar daha çok mistik lider özelliği gösteren, cinsiyet farkını gözetmeyen ve bunun – belki de – farkında olmayan erkekliği ve dişiliği aşmış, dünyevi hazlardan sıyrılmış kahramanlardır. Şehrin Aynaları’ndaki erkek kahramanlar ise Elif Şafak romanlarında karşımıza çıkabilecek en güçlü erkek kahramanlardır diyebiliriz. Şeyh Sedef Efendi, Haham Yakup ve özellikle Miguel, romanın gidişatını etkileyen önemli kahramanlardır. Erkek kahramanların en fazla olduğu romanı ise Aşk’tır. Bu romandaki ana kahraman Şems’tir. Şems ise cinsiyeti yani erkekliği ya da kadınlığı önemseyen bir yapıya sahip değildir. Hatta Kimya ile olan bir konuşması sırasında her erkekte kadınlık her kadında da erkeklik olduğunu bunun hiçbir önemi olmadığını söyler.(Aşk, s.246)

Elif Şafak’ın romanlarında her tür malzeme kullanılmıştır: sosyal, kültürel, dini, mistik... Hemen her romanında mistik ya da tasavvufi öğelere rastlamak mümkündür. Aşk romanını dışarıda tutarsak diğer romanlarının hepsinde kullanılan mistik öğeler genellikle halkın mistisizm anlayışı çerçevesinde anlam ve önem kazanmış öğelerdir. Bu öğeler içsel bir deneyimi ifade eden mistik bir tanımlı kapsadığı gibi, halkın anlam veremediği olay ve olguları da kapsamaktadır. Birçok toplumda mistik olarak tanımlanan cin, büyü, nazar, fal bu öğeler arasında gösterilebilir. Elif Şafak romanlarında kullanılan mistik öğelere ve bu öğelerin kullanılış şekillerine bakıldığında romancının Batı kültüründen çok fazla etkilendiği görülür. Kullandığı Beelzebub, Leviathan gibi şeytan isimlerine İslam kültüründe rastlamak zordur. Ya da bazı kavramlara yüklediği anlamlar- ceviz ağacının gördüğü her şeyi kabuklarına resmetmesine duyulan inanç gibi- Batı mistisizmi ve mitolojisinin etkilerini gösterir niteliktedir. Batı kültüründen beslenmesini yetiştirdiği ortama, yaşadığı yerlere bağlamak yanlış olmaz.

Kurgularında ustaca kullandığı mistik öğeler, çeşni olsun diye gelişi güzel bir şekilde kullanılmamış romanların düğümlerini çözüme kavuşturan unsurlar niteliğinde kullanılmışlardır. Örneğin, Pinhan romanı boyunca bahsi geçen, en önemli mistik mekân olan Nida Hamamı, roman kahramanının hikâyesini noktaladığı yerdir. Romandan Nida Hamamı'nın mistik özelliklerini çıkaracak olursak roman yarım kalır. Şehrin Aynaları'nda Miguel'in mistik deneyimleri olmazsa roman basit bir aldatma hikâyesi olmaktan kurtulamaz. Araf romanında güçlü inançları olan Zehra'nın mistik inançları olmazsa Doğu kültürünün yaşam şekline ulaşılamaz. Ya da Baba ve Piç romanından Banu Teyze'nin kötü cini Ağulu Bey'i çıkarırsak olayların noktalanması imkânsız olur. Romancının, mistik kavramları, kurgunun ana malzemesi olarak kullanmasının yanında yardımcı malzeme olarak kullandığı yerler de vardır. Mahrem romanında Nazar Sözlüğü'nün maddeleri olarak kullanması ya da Bit Palas romanında toplumun inanışlarını ifade eden cümleler kullanması buna örnek gösterilebilir.

Elif Şafak, romanlarında İslam tasavvufunu da kullanmıştır. Bunda akademik kariyerindeki doktora çalışmasının etkili olduğu söylenebilir. Özellikle son yazdığı romanı Aşk'ta genelde tasavvufun özelde ise Mevleviliğin bütün izlerine rastlamak mümkündür. Tasavvufun diğer romanlarında bir alt akıntı olduğunu ama Aşk'ta, tasavvufu tam anlamıyla, yıllardır düşündüğü şekilde işlediğini ifade etmiştir. Ancak söylemek isteriz ki Aşk romanı konu açısından diğer yedi romanından farklı olduğu gibi üslup açısından da diğer yedi romanından çok farklıdır. Bir okuyucu olarak diğer romanlarıyla kıyaslandığında daha basit bir üslup ve daha basit bir kurgu tekniği kullandığını belirtmek isterim. Aşk romanının konuşan kahramanı belli, ne söyleyeceği belli, nasıl davranacağı bellidir. Daha önceki romanlarında karakterleri ağır basan kahramanlar mevcutken, Aşk romanında tip olan kahramanlar ağır basar. Kötü bellidir, iyi bellidir. Baybars, Şeyh Yasin, Alâeddin kötüdür. Kerra, Kimya, Çöl Gülü, Sarhoş Süleyman oldukça iyidir. Bu anlamda Elif Şafak'ın Siyah Süt romanındaki endişelerinde haklı olduğu görülmektedir.

Genelde Elif Şafak'ın romanlarının hepsi, özelde ise Aşk romanında işlenen tasavvuf, bu alanda yapmış olduğu çalışmalara rağmen popüler kültürün etkisinde

şekillenen bir tasavvuf ya da “ sufizm” şeklidir. Bütün romanlarında bir şair titizliğinde istifade ettiği sezgi ya da ilham bu romanda yerini yapaylığa ve içselleştirilememiş manevi bir özentiye bırakmıştır. Romanı yazarken çevresinde tasavvuf alanında yeterli olduğunu düşündüğü birçok kişiden destek aldığını ifade eden Elif Şafak, Aşk romanında tasavvufu oryantalistlerin bakış açısıyla değerlendirmekten öteye gidememiş ve bu konuda özellikle, birçok yazar tarafından eleştirilmiştir. Aşk romanında kurguyu güçlendiren Şems’in yıllarca üzerinde tefekkür ettikten sonra düzenlediği aşkın kırk kuralına tepki gösteren Düccane Cündioğlu “aşkın kuralları olmaz ki kuralı olsun.” Diyerek, en sert eleştiren yazarlardan olmuştur.¹⁴ Tasavvuf konusundaki akademik eksik bilgiler bir yana zoraki hislerle yazılmış bir tasavvuf romanıdır Aşk. Elif Şafak romanlarında tasavvuf, İslam dininin manevi boyutunu besleyen bir yol olmaktan çok kişinin dünyevi hayattaki iç huzurunu düzenlemekle yükümlü modern dünyanın bunalımlı insanının sığındığı bir Doğu öğretisi olmuştur. Ancak Elif Şafak, tasavvufi kavramları romanlarında çok ustaca kullanarak, kahramanlarının ruh dünyasını bu kavramlarla somutlaştırmıştır. Örneğin tasavvuftaki “fenâ” kavramını iki insan arasındaki ilişkiyle somutlaştırmış ve “ikiyken bir, birken sıfır olmak” gibi cümlelerle ifade etmiştir.

Tasavvufu bir yaşam ve düşünce şekli olarak kabul ettiklerini ifade eden yazarların eleştirdikleri – daha çok işlenmesi sebebiyle- tasavvufun bir ekolü olan Mevleviliğin, özünden uzaklaştırılarak ve popüler kültürün tüketimine sunulan içi boş, kof bir öğreti haline gelmesidir. Son dönemde Elif Şafak dışında ya da Elif Şafak’la beraber popülaritesi iyice artan Mevlana Celaleddin-i Rumi ve Şems-i Tebrizi’nin manevi aşkın maddi kaygılara dönüşmesi düşündürücü ve üzücüdür. İslam’dan, şeriattan, ibadetten uzak bir “Mevlana- Şems” aşkı, İslam tasavvufundaki aşk anlayışıyla örtüşmemektedir. Elif Şafak romanlarında aşkın ilahi aşka dönüşmesi ya da zaten ilahi olması söz konusu değildir. Çünkü Elif Şafak romanlarında üstün olan aşkın kendisidir. Kime âşık olduğu önemli değildir. Bu bazen kendi cinsinden biri olur, bazen karşı cins ama her zaman önemli olan “aşk”tır.

¹⁴ Yeni Şafak Gazetesi, 31 Ağustos 2009

Elif Şafak romanlarında, sadece Müslüman toplumlarda karşılaşılan inançlara rastlanmaz. Hıristiyan, Yahudi ya da Hint kültürlerini barındıran öğeler de Elif Şafak romanlarını besleyen önemli unsurlardır. Bazen tek kültüre ait unsurlara rastlandığı gibi bazen bütün semavi dinlerde varlığı tartışılmayan unsurlara da rastlanır. Harut ve Marut ya da Habil ile Kabil kıssaları ya da tüm toplumlarda görülen mistik olayların varlığı -gaybdan ses gelmesi, şeytan, büyü -bunlara örnek gösterilebilir. Farklı dinlere ait mistik unsurlar, kurguda olayları yönlendirecek şekilde kullanılmıştır. Şehrin Aynaları romanında Miguel'in yaşadığı mistik deneyimlerin ya da mistik inanışları olan Haham Yakub'un romanın gidişatını etkilemesi farklı dinlere ait mistik unsurların önemini vurgular niteliktedir.

Bu çalışmayı sürdürürken, ilk kaynaklarım, Elif Şafak'ın, *Pinhan*(1997), *Şehrin Aynaları* (1999), *Mahrem* (2000), *Bit Palas* (2002), *Araf* (2004), *Baba ve Piç* (2006), *Siyah Süt* (2007) ve *Aşk* (2009) romanları oldu. Bu romanlar dışında, mistisizm ve tasavvuf üzerine yazılmış eserleri kaynak olarak aldım. Elif Şafak'ın tasavvufa ve mistisizme bakışını değerlendirebileceğim ve öncesinde dijital ortamda arşivlemiş olduğum röportajlarından ve gazete yazılarını topladığı son çıkan kitabından yani“ Fırarperest”ten faydalandım. Elif Şafak'ın roman türüne ve kendi romanlarına bakışını bu şekilde değerlendirme fırsatım oldu.

KAYNAKÇA

- AFİFİ, Ebu'l Ala, Tasavvuf: İslam'da Manevi Devrim, Risale Yayınları, İstanbul 1996
- ATEŞ, Süleyman, İslam Tasavvufu, Pars Matbaası, Ankara 1972
- BEKTAŞ, Ekrem, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, c.17
- BİEDERMAN, Hans, Dictionary Of Symbolism(çev: James Hulbert), Fast On File Publication, Newyork 1992
- BLONDEL, Maurice, Mistisizm, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008
- CAMPELL, Joseph, Doğu Mitolojisi, Tanrı'nın Maskeleri (çev: Kudret Eminoğlu), İmge Yayınları 1992
- ÇAKAN, İsmail L., Kur'an-ı Kerim'e Göre, Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004
- ÇAVDAR, Tuba, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, c.25
- ÇELEBİ, İlyas Çelebi, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1995, c.12
- ÇELEBİ, İlyas, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1996, c.13
- ÇELEBİ, İlyas, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2008 c.35
- ÇELEBİ, İlyas, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, c.38,
- DEMİRCİ, Kürşat, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2006, c.31,
- DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat,, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1997
- ERAYDIN, Selçuk, Tasavvuf ve Tarikatlar, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1994
- ERİŞİM/ <http://www.elifsafak.us>
- ERİŞİM/ www.haberposta.com/ Serdar Korucu
- GÜNGÖR, Erol, İslam Tasavvufunun Meseleleri, Ötüken Yayınları İstanbul, 1998

- HANİ, Gökhan, Her Yönüyle Nazar Tahlili, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2004
- İZ, Mahir, Tasavvuf, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1990
- KARA, Mustafa, Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005
- KESKİN, Mehmet, Büyük Şafii İlmihali, Çağrı Yayınları, İstanbul 2009
- KILAVUZ; Ahmet Saim, İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, c.5
- KISAKÜREK, Necip Fazıl, Batı Tefekkürü ve İslam Tasavvufu, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2010
- KUTLUER, İlhan, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, c.30
- KUTUB, Seyyid, İslam Düşüncesi II- Esaslar-, İşaret Yayınları, İstanbul, 1988
- NARLI, Mehmet, Romanda Zaman ve Mekân Kavramları: Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 7, Balıkesir Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi, 2002
- ÖĞÜT, Salim, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2001 c.13
- Nuri Özcan, İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, c.29.s. 466
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, İslam Tasavvufunun Ruhu ve Tarikatlar, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1992
- ÖZTÜRK, Özhan, Foklor ve Mitoloji Sözlüğü, Phoneix Yayınları, İstanbul 2009
- PALA, İskender, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, c.25
- PALA, İskender, Zaman Gazetesi: sayı: 13 Ocak 2008
- RUSEEL, Bernard, Mistiklik ve MantıkDevlet Matbaası, İstanbul 1935
- SAFA, Peyami, Nasyonalizm, Sosyalizm, Mistisizm, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2003
- SCHİMMELE, Annemarie, İslam'ın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1999
- SERUOYA, Henri, Mistisizm (çev: Nihal Önal), Varlık Yayınları, İstanbul 1967
- ŞAFAK, Elif, Şehrin Aynaları, Metis Yayınları, İstanbul 1999
- ŞAFAK, Elif, Mahrem, Metis Yayınları, İstanbul, 2000

- ŞAFAK, Elif, Bit Palas, Metis Yayınları, İstanbul 2002
- ŞAFAK, Elif, Araf(çev: Aslı Biçen), Metis Yayınları, İstanbul, 2003
- ŞAFAK, Elif, Baba ve Piç (çev: Aslı Biçen), Metis Yayınları, İstanbul 2005
- ŞAFAK, Elif, Siyah Süt, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul 2007
- ŞAFAK, Elif, Aşk (çev: K. Yiğit Us, Yazarla Birlikte), Doğan Kitap Yayınları, İstanbul 2009
- ŞAFAK, Elif, Pinhan, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 2009
- ŞAFAK, Elif, Firarperest, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 2011
- TANRIKORUR, Bârihüdâ, Mevlevî Tekkesinin Kalbi: Semahâne,
www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s2/19.pdf
- TANYU, Hikmet, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, c.24
- TANYU, Hikmet, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992 c.6
- UZUN, Mustafa, İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, c.2
- YEL, Ali Murat, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1998, c.18